ماهوار
سُهڻي
شيخ اياز جا نوان شعر
امر جليل سان ڳالهه ٻولهه
سنڌ، ملڪ ۽ دنيا جي حالتن تي مضمون
غلام رسول ڪلهوڙي ۽ صنوبر سيد
جون ڪهاڻيون
انهيءَ کان علاوه ماهتاب محبوب، غلام نبي مغل،
عبدالقادر جوڻيجو سحر امداد، ذوالفقار سيال
۽ ٻين ليکڪن جون نڪور لکڻيون

Gul Hayat Institute

ڏکيو وقت

◉ هميشہ اهو چيو ويندو آهي تہ جھڙو ڏکيو وقت سنڌ تي هاڻ آيو آهي ، انهيءَ کان اڳ ڪڏهن نہ آيو . جن بہ اهو چيو ، غلط ڪونہ چيائون. چيو تہ جيڪو نئون ڏينهن اچي ٿو ، سنڌ تي ڏکيو وقت اچي ٿو . انهيءَ ڪري جيڪڏهن اڄ اهو چئجي تہ سنڌ تي جھڙو ڏکيو وقت اڄ آهي ، انهيءَ کان اڳ ڪڏهن نہ آيو آهي ، ۽ حالتن کي ڏسندي اهو چئي سگھجي ٿو تہ ، هر ايندڙ ڏينهن ، سنڌ لاءِ ڏکئي کان ڏکيو ٿيندو ويندو . هر ڏينهن سنڌ جا دشمن وڌن پيا ، ۽ زور پيا ٿين. سنڌ ۾ رهندڙ اهي ، جيڪي مستقل سنڌ ۾ رهڻ گھرن ٿا ، هنن جي سنڌ سان دشمني ڏينهون ڏينهن وڌندي پئي وڃي. انهيءَ جو ثبوت هن مان ملي ٿو تہ هنن جيئي سنڌ سان هلڻ نہ قبوليو . هنن پي - پي سان هلڻ بہ نہ قبوليو ، ۽ آءِ - جي - آءِ بہ سنڌ جي دشمن آهي ، تنهنڪري دشمن وڃي دشمن سان مليو . سنڌ سان دشمني ۽ نفرت جي حد اها آهي تہ سنڌ ۾ رهجي ٿو ، سنڌ مان ڪمائجي ٿو ، سنڌ جو کائجي ٿو ، پر جيئي سنڌ جي نعري تي ڪين باھ وٺيو وڃي. شايدئي دنيا ۾ ڪو اهڙو ماڻهو هوندو ، جيڪو ، جنهن ڌرتيءَ تي رهي ، جنهن سان هن جا مفادات وابستہ هجن ، هنڪي ، انهيءَ ڌرتيءَ سان ايڏي نفرت هجي. ◉ ضرورت انهيءَ ڳالھ جي آهي تہ جھڙو ڏکيو وقت سنڌ تي آيو آهي ، فقط اهو محسوس نہ ڪجي ، پر سنڌ تي آيل ڏکئي وقت کي ، سنڌ تي آيل مصيبت کي ، پنهنجي حڪمت عمليءَ سان روڪجي. سنڌ جو دشمن ، جيڪو سنڌ ۾ رهي ٿو ، اهو متحد آهي ، ۽ طاقتور آهي ، ۽ اڃان بہ طاقتور ٿيڻ لاءِ ، سنڌ کان ٻاهر ، سنڌ جي دشمنن سان ناتو ڪيو ويٺو آهي ، تہ جيئن اڃان بہ طاقت حاصل ڪري ، سنڌ ۽ سنڌين کي تباھ ڪجي ، ۽ سنڌ کي ٻن ٽڪرن ۾ ورهائجي. ◉ اڄ سنڌ جا شهر پيا ورهائجن. ۽ اها شروعات آهي ، سنڌ کي ٻن صوبن ۾ ورهائڻ جي. ۽ ٻئي پاسي اسين سنڌي آهيون ، جيڪي دشمن جي سازش کان واقف هئڻ جي باوجود بہ ، پنهنجي ماڻهن جو ورهاڱو پيا ڪريون. پهرين اسان وٽ هڪڙو اتحاد نہ هيو ، جنهن مان ٽٽي ڪجھ پارٽيون الڳ ٿيون ، ۽ الڳ اتحاد نہ هيو . وري ڪجھ ٻين پارٽين گڏجي الڳ اتحاد قائم ڪيو . سنڌي سياستدانن جا جدا جدا اتحاد ، ڇا سنڌي قوم جي اتحاد جي علامت آهن؟ سنڌي عوام پريشان آهي. پر سنڌي عوام جي پريشانيءَ کان بي پرواھ ، هر سنڌي ليڊر جي واٽ جدا ، هر هڪ جي سوچ الڳ ، هر هڪ جا بيان مختلف. سنڌ کي ، سنڌين کي جيڪو خطرو آهي ، ڇا انهيءَ جي شدت کان سنڌ جا ليڊر واقف ڪونهن ، يا هنن جي نظر ۾ سنڌ ۽ سنڌين کي ڪو خطرو ئي ڪونهي. ◉ سنڌي عوام پي - پيءَ کي چونڊيو . چون ۾ تہ اهو آهي تہ هيءَ عوامي پارٽي آهي ، ۽ عوام جا نمائندا وزير بڻيا آهن. ۽ وزيرن جي اڪثريت وڏ گھراڻي مان نہ ، بلڪ لوئر مڊل ڪلاس مان آهي. گھڻي ڀاڱي وزير نوجوان آهن. انهن مان ، گھڻين ڳالهين سان اختلاف ڪونهي. پر ڇا ڪامياب ٿيڻ کان پوءِ ، وزير بڻجڻ کان پوءِ ، هنن 'عوامي ماڻهو' هجڻ جو ثبوت ڏنو آهي؟ ڇا عام ماڻهن جي پهچ ، هنن عوامي وزيرن وٽ آهي. ڇا عام ماڻهو ، ڇا ضرورت مند ، يا بي پهچ اهل ماڻهن کي ، هنن جا حق ملڻ پيا. نوڪريون ملڻ پيون ، هنن جا مسئلا حل ٿين پيا. اهي عوامي ماڻهو ، عوام جا چونڊيل نمائندا ، وزير بڻجڻ کان پوءِ ، عوامي ماڻهو رهيا آهن ، يا عيش پرستين ۾ ، ڪوڙن جي نمائشن ۾ ، ٺلها بيان ڏيڻ کان سواءِ بہ ڪجھ ڪن پيا . هنن جي درن تي بيٺل ماڻهن جون ڊگھيون قطارون ، ڌڪا ڏيندڙ پهريدار ، بيعزت ٿيندڙ عوام ، ڀڳهر وهائيندڙ ۽ ڏينهن جا ڏينهن انتظار ڪندڙ عوام کان ڪو پڇي تہ سڄي حقيقت ظاهر ٿي پوندي. ◉ پي - پيءَ جي وزيرن کي گھرجي تہ نٽ ٽنگر ڇڏي ، نمائش ڇڏي ، عوام جا مسئلا حل ڪرائين. هنن کي ايم - ڪيو - ايم جي وزيرن کان سبق سکڻ گھرجي ، جن ٿوري عرصي ۾ پنهنجي ماڻهن کي نوڪرين سان ڍڪي ڇڏيو . هڪڙا اسان وارا همراھ آهن ، جيڪي ائير ڪنڊيشنڊ ڪارون ، ائر ڪنڊيشنڊ بنگلا ، ائير ڪنڊيشنڊ آفيسون ڏسيو ، اهو سوچي ويٺا آهن ، تہ اسين پنهنجي منزل تي پهچي ويا آهيون. جيڪڏهن اهي ڪنهن جا ڪم ڪن بہ ٿا ، تہ رڳو پنهنجي ڄاڻ سڃاڻ جي ماڻهن جا يا دوستن جي سفارشي خط کڻي اچڻ وارن جا. سچ تہ اهو آهي تہ هنن کي انهيءَ ڳالھ جي پرواھ ئي ڪانهي ، تہ ملڪ ۾ ڇاپيو وهي واپري ، يا ڇا ٿيندو . هو سمجھن ٿا تہ جيڪو بہ ٿيندو ، انهيءَ کي پاڻهي محترمہ بينظير پنهنجو منهن ڏيندي. جيڪڏهن بي اعتماديءَ جي رٽ هيهر پيش بہ ٿي تہ ڪجھ ڏيئي وٺي ، پهرين وانگر مصيبت ٽاري ڇڏبي. ۽ اهي اهو سوچڻ لاءِ تيار ئي ڪونهن تہ هنن کي وري بہ سنڌي عوام ڏانهن موٽڻو آهي. جنهن سنڌي عوام جي زور تي اهي اڄ عيش ڪري رهيا آهن ، اهو سنڌي عوام ، دربدر ۽ خوار خراب پيو ٿئي. ◉ اسان جي ٻين پارٽين کي بہ سوچڻ گھرجي ، تہ هنن جو طرز عمل ڪهڙو آهي. ڇا هنن جي عمل سان سنڌ ۽ سنڌي ماڻهن کي فائدو رسي رهيو آهي يا هنن جي عمل سان سنڌ جي دشمن کي فائدو رسي رهيو آهي. اسانکي جوش ۽ جذبات جي بدران ، هوش ۽ عقل کان ڪم وٺڻ گھرجي. اسان سڀئي ، ڪٿي ڪهڙو بہ نظريو رکندا هجون ، سنڌ جي ڀلائي خاطر اسانکي گڏجي قدم کڻڻ گھرجي. پر جيڪڏهن گڏ هلڻ اسان لاءِ ممڪن ئي ڪونهي ، تہ گھٽ ۾ گھٽ ٻين لاءِ ڪڏا نہ کوٽيون ، ڇاڪاڻ تہ منزل اسان جي هڪڙي ئي آهي. ائين نہ ٿئي تہ اسان جو ايندڙ نسل ، اسان جي ليڊرن جي غلطين جي سزا ڀوڳي.

سچل ڪانفرنس

◉ سچل ڪانفرنس جي ڪاميابيءَ تي اسين سنڌ گريجوئيٽس ايسو سيئيشن کي مبارڪباد ٿا ڏيون. ايڏي وڏي پيماني تي ڪانفرنس ڪرائي ، واقعي سنڌ گريجوئيٽس ايسو سيئيشن هڪ وڏو ڪارنامو ڪيو آهي ، جنهن جي جيتري بہ ساراھ ڪجي ، اها ٿوري. پر هڪ ڪوتاهي ڪانئن ٿي آهي جو تمام گھڻن ليکڪن ، جن ۾ ڪيترا وڏا ليکڪ بہ شامل آهن ، انهن کي دعوت نہ ڏنائون. اهڙيءَ طرح ڀارت جي بہ ڪيترن وڏن ليکڪن کي دعوت نہ ڏني ويئي. اميد تہ اهڙيون ڪانفرنسون مستقبل ۾ بہ سنڌ گريجوئيٽ ڪرائيندي ، ۽ وڏن ماڻهن جي بدران گھڻي ۾ گھڻن ليکڪن کي دعوت ڏيندي.

— طارق اشرف

ڪتاب نمبر ....
ڊاڪٽر دل ... لائبريري
ٽنڊو باگو سنڌ

شيخ اياز جا نوان شعر

برک ليکک امر جليل سان دلچسپ ڳالھ ٻولھ

برک ليکک ڪرشن کٿواڻي جون رنگين تصويرون

سنڌ

چھنڊڙيون
نوان ڪارٽون (صفحا 5)

جيڪي منجھ جھان
دنيا ۾ برلن پٽ، ملڪ ۾ پيپلس پارٽي ۽ سنڌ ۾ مسئلن تي ڪارائتا مضمون (صفحا 18-7)

ڳالھ ٻولھ
سنڌي جي برک ليکک امر جليل ڪان نئين انداز ۾ ڳالھ ٻولھ (صفحا 24-19)

ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾
جي-اين-مغل. جي افغانستان جي دلچسپ سفر نامي جي پنجين قسط (صفحا 31-25)

ڇڙوڇڙ ڳالھيون
مشھور ليکک عبدالقادر جوڻيجي جون وڻندڙ ڳالھيون (صفحا 36-32)

مون پڙھيو
پڙھندڙن جي مطالعي ھيٺ آيل ڪتابن مان ڪجھ حصا (صفحو 37)

يک نعره حيدري
غلام نبي مغل جو مستقل ڪالم (صفحا 42-39)

ھن مھيني جي شخصيت
سنڌيءَ جي برک پارٽي ليکک ڪرشن کٿواڻي جي بائيو ڊيٽا، سندس نيون رنگين تصويرون.

ماھوار
سُھڻي

پرچو ١١ - ١٠ - ١٩٨٩
سال پھريون

طارق اشرف
ايڊيٽر

اورنگزيب مغل
ساٿھن ساٿي

يار محمد شاه
سي-وي سيڪس

فدا حسين شاه
قلم سيڪس

دانيال شاه
سرڪيوليشن مئنيجر

اڪرم پنڻي
ڪراچي لاءِ نمائندو

بزنس ايڊريس
سھڻي پبلشرس، ويسٽ ڪچا
حيدرآباد، سنڌ.
فون 24851
ھڪ پرچو. 15-00
سال لاءِ 150.00
ڪمپوزنگ، ڊزائننگ
يونيورسل ڪمپيوٽر ڪمپوزرس
بي - 24 نيشنل آٽو پلازا بلڊنگ
لڳ افشان سئنيما، ڪراچي.
پرنٽر پبلشر طارق اشرف
سھڻي پرنٽرس، حيدرآباد سنڌ مان ڇپائي،
ڪچي آبادي مڪلي لنڪ مان شايع ڪيو

فلسطيني مجاهدن جون رنگين تصويرون

جي ايم مغل جو، جيڪي منجهه جهان ۾ لڳل شاندار مضمون

ڀارتي سنڌي ليکڪا وينا شرنگيءَ جون رنگين تصويرون

آرسي
ڀارت جي مشهور سنڌي ليکڪا وينا شرنگي کان پڇيل سوالن جا دلچسپ جواب (صفحو 45)

ڪهاڻيون
غلام رسول ڪلهوڙو، نئين ڪهاڻيڪار اصنوبر سيد ۽ طارق اشرف جون، ڪهاڻيون (صفحا 52 - 46)

مضمون
ماهتاب محبوب، آفتاب ابڙو ۽ ممتاز مرزا جي مشهور مضمون 'وساريان نه وسرن' جي ستين قسط (صفحا 71 - 57)

شعر
(صفحا 74 - 72)

پڙهندڙن جا خط
پڙهندڙن جا دلچسپ ۽ تنقيدي خط (صفحا 79 - 75)

فلم ۽ ٽي وي
بمبئي جي فلمي دنيا جون نيون خبرون ۽ سنڌي اداڪارا سنگيتا بجلاڻيءَ تي مضمون. (صفحا 88 - 80)

ڪوٽيشن
موڪليندڙ: منور حسين لاڙڪ، غلام نبيءَ خليل عارف سومرو

ٽائيٽل: علي عباس
آمر جليل جون تصويرون:
حسين شاهه راشدي ۽ زيب سنڌي
لي آئوٽ ۽ ڪلر پيج جي سيٽنگ:
دانيال شاهه

سائين جي-ايم-سيد جي تصويرن لاءِ محترم سيد ضياءُ الحق ۽ فلسطيني مجاهدن جي تصويرن لاءِ فلسطيني ڪائونسل جنرل جو اداره ٿورائتو آهي.

Gul Hayat Institute

طيبي جي
شاهي
ستر (٧٠) سالن کان استعمال
هيٺ. فرحت ۽ تازگي
بخشيندڙ نباتاتي، معدني
جزن ۽ تازن ميون جي رس
مان تيار ڪيل.
اوهان ۽ اوهان جي ڪٽنب
جي صحت لاءِ
TAYYEBI
فيملي پيڪ ۾ ٥ روپين
جي بچت
SHAHI
A REFRESHING HERBO-MINERAL TONIC
TAYYEBI DAWAKHANA (PRIVATE) LTD.
KARACHI PAKISTAN
تيار ڪيل:-
طيبي دواخانو (پرائيويٽ) لميٽڊ
هيڊ آفيس: نيپئر روڊ- ڪراچي فون ٧٢١٥٦٦
شاخون:
گرومندر ڪارنر جهانگير روڊ فون ٤١٦٧٤٠
علي اپارٽمنٽ، چوڪ آغا خان ريم ڪهڙ
فيڊرل بي ايريا، بلاڪ نمبر ٧ فون ١٨٦٧٢٠
١-بي-٢ ناظم آباد فون نمبر ٦١١٣٦٨
ڪوڪر ٻاڙو اسٽيشن روڊ، ويجهو حبيب بينڪ
حيدرآباد فون ٢٥٤٢١٠
اسٽاڪسٽ
قاسم ميڊيڪل اسٽور مشن روڊ ڪوئيٽا
آئيڊيل ڊسٽريبيوٽرز مڪگي روڊ ڪوئيٽا
شاهد يوناني دواخانو، بوهري بازار راولپنڊي
ايم بشير اينڊ سنز، لوهاري گيٽ جي ٻاهر،
الناز مارڪيٽ، لاهور فون ٢٥٠٩٧٠
مطب الاشرف، گجرات
نشاط ميڊيڪل اسٽور، گند بازار گجرانوالا
دهلي دواخانو، صدر بازار منڊي بهاؤالدين

ڇهند ڙيون

جناب حساب سؤلو آهي. گذريل سال قائد فرمايو هو ته پنهنجا وي سي آر، ٽي وي ۽ زيور وڪڻي هٿيار خريد ڪريو. اسان پاڙيسرين جا وي سي آر ٽي وي ۽ زيور ڪٽي، وڪڻي هٿيار خريد ڪياسين. هِن سال، پاڙيسرين جا ويه ماڻهو مٺا ۽ اسانکي پيي. ايم هڪ ڪروڙ رپيا وڌيڪ ڊيولپمنٽ لاءِ ڏنا يعني في ماڻهو پنج لک رپيا. سؤدو گهاٽي جو ناهي.

خبر: حيدرآباد ۾ فسادن ٿا بعد، وزيراعظم، شهري نمائندن سان ملي.

خبر: سنڌ جي وزير اعليٰ لاءِ ڪنهن برجستي ماڻهوءَ جي ڳولا.

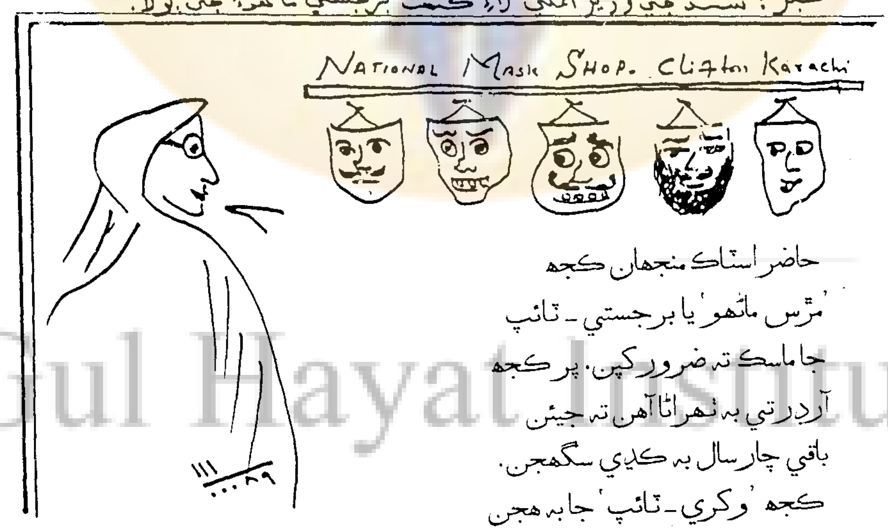

حضرت آدم کان اڄ تائين جو شعوري سفر

برک ليکڪ

يوسف شاهين

جو نئون دلچسپ ڪتاب

شعور جو سفر

[شعوري سفرنامو]

آفسٽ پيپر | ڊيمي سائيز | قيمت 50 روپيا

Gul Hayat Institute

سنگم پبليڪيشنس

ڪراچي

جيڪي منجهه جهان

دنيا

اوڀر جرمني ۽ برلن پٽ

ماڻهن جي عزم ۽ ارادن آڏو ڪابه رڪاوٽ رهي نٿي سگهي. اڄ کان ١٨ سال اڳ، اوڀر جرمنيءَ جي ڪميونسٽ حڪومت، پنهنجي رعيت کي، اولهه جرمنيءَ ڏانهن وڃڻ کان روڪڻ لاءِ، ١٣ آگسٽ ١٩٦١ع تي شهر برلن جي اوڀرئين حصي ۽ اولهائين حصي جي وچ تي هڪ پٽ کڙي ڪئي، ۽ شهر سان گڏ اوڀر ۽ اولهه جرمنيءَ جي سموري سرحد بند ڪئي، ته جيئن اوڀر جرمنيءَ جارهاڪو، اولهه جرمني نه وڃن. نومبر ٨٩ جي آخر ڌاري، ماڻهن جي هڪ ريلي ۽ عوام جي سياسي زلزلي، اُن جبر جي پٽ کي ڊاهي ڇڏيو، ۽ هزارين لکين ماڻهن اوڀر برلن مان اولهه برلن ڏانهن رخ ڪيو. ٻي جنگ عظيم کان پوءِ، ويهين صديءَ جي ائين ڏهاڪي جي آخري سال منجهه، اوڀر يورپ جي ملڪن ۾ نه رڳو سياسي زلزلا آيا، پر ورهين پراڻي ڪميونسٽ 'لوهي پردي' منجهه پڻ واضع ڏار پئجي ويا آهن، ۽ تاريخ پراڻي پاتل پهراڻ کي لاهي، ڪنهن نئين يا سڌاريل فيشن جا لباس پائڻ لاءِ تيارنظر اچي پئي. خود سوويت روس به انهيءَ اٿل پٿل ۽ ماڻهن جي ذهنن جي ڦيري کي، آدرياءُ واري انداز ۾ ڏسي رهيو آهي. پر عام طور يورپ ۽ سموري دنيا ۾ اهو انومان وڌي ويو آهي ته اوڀر ۽ اولهه جرمني، ٻيهر هڪ ملڪ بنجي ويندا. عام ماڻهن جي ذهنن ۾ ڪيترو به ٻيهر هڪ ٿي وڃڻ جا جذبا هجن، پر سياست جا ابا، عام ماڻهن کي آزاديءَ جي ڪيتري اجازت ڏين ٿا، سا ڳالهه وڏيڪ اهم آهي. مثال طور اولهه جرمنيءَ جي چانسلر هيلمٽ ڪوهل، برلن پٽ جي ڊهڻ ۽ لکين ماڻهن جي سرحد اورانگهڻ تي چيو ته اسين چاهيون ٿا ته اوڀر جرمنيءَ جا رهاڪو اُتي رهن ۽ اولهه جرمنيءَ ڏانهن لڏپلاڻ نه ڪن، ڇاڪاڻ ته اولهه جرمنيءَ منجهه اڳئي پنهنجن ماڻهن لاءِ گهرن جي ڪمي آهي ۽ گهٽ ۾ گهٽ ٨١ لک ماڻهو اڳئي بنا نوڪرين جي ڌڪا ٿاٻا پيا کائن. انهيءَ مسئلي کي نبيرڻ لاءِ، اولهه جرمني، جيڪو دنيا جي شاهوڪار ملڪن منجهان هڪ آهي، سو اوڀر جرمنيءَ کي وڏي پئماني جي امداد ۽ قرض ڏين متعلق سوچي رهيو آهي، ته جيئن اوڀر جرمنيءَ جي اقتصادي حالت سڌري ۽ بدليل سماجي حالتن جي ڪري ماڻهو اُتان لڏپلاڻ نه ڪن. سوويت روس، جيڪو اوڀر يورپ جي سوشلسٽ ملڪن جو سروان آهي، سو به پنهنجي ملڪ جي بدليل حالتن ۽ گورباچيف جي 'پريسٽرائيڪا' پاليسي جي ڪري، اوڀر جرمني ۾ آيل تبديلي تي، پنهنجي اڳوڻي روايتي انداز ۾ ارهو ناهي، پاڻ اوڀر جرمنيءَ ۾ سالن جي پراڻي ليڊرشپ جي بدلجڻ، ۽ نئين حڪومت ناهڻ ۽ وڌيڪ آزاد ۽ ڳُجهي ووٽ ذريعي چونڊون ڪرائڻ لاءِ، آجيان ڪئي آهي. سوويت روس، وڌيڪ پڻ چيو ته جيڪڏهن اوڀر جرمنيءَ منجهه غير ڪميونسٽ حڪومت به ٺهي ته مڙئي خير آهي. پر ڪين وارسا پئڪٽ جو ساٿي ٿي رهڻو آهي. روس اهو پڻ ڄاڻايو آهي ته هُو، يورپ منجهه آيل تبديلين تي، سپر پاور سمٽ ۾ اينڊڙ مهيني، ڳالهائڻ چاهي ٿو. ڪجهه صحافين جي انهيءَ سوال تي ته، ڇا اوڀر ۽ اولهه جرمني ٻيهر ڳنڍجي هڪ ملڪ بنجي ويندا، ته روسي وزارت خارجا جي ترجمان جيراسيموف واضع طور تي ٻڌايو، ته اينڊڙ مهيني سپر پاور سمٽ ۾ اولهه ۽ اوڀر جرمنيءَ جي ٻيهر ڳانڍاپي بابت ڳالهه ٻولهه جو موضوع تڏهن ئي ڇيڙي سگهي ٿو، جڏهن نائو (NATO) ۽ وارسا (WARSA) پئڪٽ ختم ڪيا وڃن. ترجمان وڌيڪ چيو ته جيڪي ڪجهه اوڀر جرمنيءَ ۾ ٿي رهيو آهي، سو اُتي جي عوام لاءِ چڱو ٿي رهيو آهي، ۽ حڪومت عوام سان انهيءَ معاملي کي نبيري

> ماڻهن جي عزم ۽ ارادن آڏو ڪابه رڪاوٽ رهي نٿي سگهي.

Gul Hayat Institute

رهي آهي. پولينڊ کي ڏسو ات بہ غير ڪميونسٽ حڪومت آهي، ۽ ڪهڙو سبب آهي تہ ماسڪو، اوڀر جرمنيءَ منجھ اهڙي تبديليءَ کي برداشت نہ ڪري. پر جيئن پولينڊ، اندروني تبديليءَ باوجود وارسا پيڪٽ جو ميمبر آهي، تيئن اوڀر جرمنيءَ کي بہ، سماجي توڙي حڪومتي تبديليءَ جي باوجود، بين الاقوامي قول قرار ۽ معاهدن منجھ رهڻو آهي.

انهيءَ سيني واقعن کي واضع ڪرڻ کان اڳ، اهو ٻڌائڻ ضروري آهي تہ ٻي جنگ عظيم کان پوءِ، يورپي ملڪ ٻن ظاهر ظهور ڌرين ۾ ورهائجي ويا ۽ پولينڊ، اوڀر جرمني، البانيا، هنگري، بلغاريا ۽ چيڪوسلوويڪيا ۽ ٻيون رياستون سوويت روس سان گڏ، سوشلسٽ بلاڪ منجھ شامل ٿي، هڪ فوجي معاهدو ڪيو، جنهن کي وارساپيڪٽ چئجي ٿو ۽ ٻئي پاسي يورپ جي مغربي ملڪن جن ۾ فرانس، بيلجئم، اسپين، هالينڊ، اولھ جرمني ۽ گريٽ برٽن گڏجي، آمريڪا جي سرواڻي ۾ هڪ فوجي معاهدو ناٽو پيڪٽ جي نالي سان ڪيو ۽ اهڙي ريت ڌرتيءَ کي سياسي طور ٻن واضح حصن يعني پهرين دنيا ۽ ٻي دنيا منجھ ورهايو. باقي لاٽن آمريڪن، آفريڪن ۽ ايشيائي غريب ۽ پٺتي پيل ملڪ گڏجي 'ٽين دنيا' سڏجڻ لڳا. انهيءَ مان اهو معلوم ٿئي ٿو تہ هن دؤر ۾ عوام جي مرضي ۽ طاقت واقعي طاقتور آهي. پر جيڪي ليڪون، دنيا جي نقشي تي سپرپاورس پنهنجي مفاد ۾، چڪيون آهن، سي پنهنجي جاءِ تي قائم آهن، پر اُنهن لِيڪن جي خانن منجھ، ڪجھ وڌيڪ آزادي ۽ ڪجھ وڌيڪ عوام جي مرضيءَ کي رکڻ جي ڪوشش ٿي رهي آهي. سوويت روس بہ اڄڪلھ انهيءَ فلسفي تي هلي رهيو آهي، جنهن کي سندن زبان ۾ پرسٽرائيڪا (Perestroika) يعني (ٻيهر ٺاهڻ يا تنظيم -نو) چئجي ٿو. اهي سڀ ڳالهيون صحيح آهن پر عوام جي مرضي ۽ طاقت، هر حال ۾ ۽ هر نظام ۾، سڀ کان وڌيڪ اهم ۽ اتم آهن.

اِها حاڪمن جي مرضي هئي تہ اسان جرمن عوام کي بہ حصا ڪري ڇڏيو آهي. تہ اُن کي واضع ڪرڻ لاءِ، سرحدون بہ سيل مهر ٿيون ۽ برلن شهر جي وچ ۾ ديوار کڙي ڪئي ويئي.

روسي صدر گورباچيف، گذريل آڪٽوبر ۾ اوڀر برلن جو دؤرو ڪيو، تہ هُن اُتي جي ماڻهن جي رويي ۽ رجحان کي سڃاتو

برلن -ڀت، ١٣ آگسٽ ١٩٦١ تي تيار ٿي. اُن کان اڳ، ١٩٤٩ع کان وٺي ڀت ٺاهڻ تائين، يعني ٣٠ جون ١٩٦١ع تائين، ڇهويھ لک ماڻهو، اوڀر جرمنيءَ منجهان، اولھ جرمنيءَ ڏانهن پناهہ گيرن جي صورت ۾ اڏامي ويا. ٣٠ جون کان ١٣ آگسٽ ١٩٦١ع جي ڇهن هفتن واري عرصي ۾ بہ، هيڏانهن حاڪم ڀت کڙي ڪرڻ ۾ مشغول هئا، ۽ هوڏانهن پنجتاليھ هزارن کان مٿي ماڻهو اولھ جرمنيءَ ڏانهن پڄي ويا. ٻيو تہ ٺهيو، پر جنهن ڏينهن ڀت جُڙي راسُ ٿي ۽ سرحد کي ڇن سيل مهر ڪيو ويو، اُن ڏينهن بہ پنڌرهن سو پناهگير پڄي- سر ترِيءَ تي رکي اولھ جرمنيءَ پهتا. نيٺ برلن شهر ۾ ٺهيل ١٢ فٽ اوچي ۽ ١٥٠ فٽ ڊگهي ڪنڪريٽ جي مظبوط ڀت، جنهن جي مٿان لوهي ڪنڊن وارو ڄار وڇايل هو، عوام جي زبردست سياسي ۽ ذهني زلزلن اڳيان پاڻ جهلي نہ سگهي ۽ ڊهي پئي. اوڀر جرمنيءَ جي حاڪمن، پنهنجن عملدارن کي هدايتون ڏنيون تہ جيڪي بہ وڃڻ چاهن ٿا، انهن لاءِ ويزا ۽ اميگريشن جي سهولتن جا خاص انتظام ڪيا وڃن.

اڳتي هلي پڙهندڙن لاءِ، روسي صدر گورباچيف جي پرسٽرائيڪا ۽ گلاسنوسٽ پاليسين بابت ڄاڻ ڏبي، پر هت اوڀر جرمني ۽ مشرقي يورپ جي ٻين ملڪن جي هاڻوڪين بدليل حالتن بابت حال ڏيڻو آهي. اوڀر جرمني، سوشلسٽ بلاڪ جو ملڪ آهي ۽ منجهس ٻي جنگ عظيم کان پوءِ ڪميونسٽ حڪومت قائم آهي. روس ۽ ٻين اوڀر يورپي ملڪن سان، وارسا ملٽري پيڪٽ جو ميمبر آهي. سال ڏيڍ جي عرصي ۾ جيڪا تبديلي جي لهر روسي حاڪمن پنهنجي ملڪ ۾ آندي آهي، ۽ سوويت سوسائٽي جي نئين سر جوڙ جڪ ڪرڻ ۽ اڳ جي

هر ڳالھ کي ڳجهو رکڻ، بدران گلاسنوسٽ يعني واڪو رکڻ يا ظاهر رکڻ واري پاليسيءَ تي عمل ڪرڻ ڪري، نہ رڳو روس اندر تبديليون آيون، پر اُن کان پوءِ پولينڊ (پڙهو سهڻي سيپٽمبر١٩٨٩ع) ۾ پڻ ڦير گهير آئي. نہ رڳو غير ڪميونسٽ حڪومت آئي پر عوام کي ڪيترائي سياسي توڙي سماجي حق واپس مليا. انهيءَ پس منظر ۾، جڏهن روسي صدر گورباچيف، گذريل آڪٽوبر ۾ اوڀر برلن جو دؤرو ڪيو، تہ هُن اُتي جي ماڻهن جي رويي ۽ رجحان کي سڃاتو، ۽ ٻنا ڪنهن دير جي ات ماڻهن جا بند ٽٽي پيا، ۽ هڪ زبردست مظاهرو ٿيو ۽ حڪومت جي اسٽائيل ۾ تبديليءَ جا مطالبا ٿيڻ لڳا. اُن سان گڏ حالتون يڪدم بدلجڻ لڳيون. ۽ گوربا چيف جي موجودگيءَ ۾، ڪميونسٽ پارٽيءَ جي لاڳيتي ارڙهن سالن تائين رهندڙ سربراهہ ايرڪ هانيڪر کي هٽايو ويو، ۽ اُن جي جڳھ تي ايگون ڪرينز کي پارٽي سربراهہ ۽ حڪومتي اڳواڻ بنايو ويو. عوام جي مظاهرن جي شدت کي ڏسي، روسي صدر، نئين اوڀر جرمنيءَ جي سربراهہ کي هدايت ڪئي، تہ برلن ڀت ۾ اچڻ وڃڻ لاءِ ڪجھ دڳ کولي، تہ جيئن چاهيندڙ ماڻهو شهر جي اولهائين حصي ۾ وڃي سگهن. پوءِ روسي سربراهہ جي هدايتن تي، فوجي بلڊوزرن، ڪيترن هنڌن تي برلن ڀت کي ڪيرايو. جنهن کي، سندس پوئٽرن، مارڪسٽ عقيدي جي بچاءُ خاطر اڏيو هو. ڀت ۾ ٻهل پون شرط، اوڀر جرمنيءَ جي رهاڪن کي ٻاهرين دنيا کي ڏسڻ جي اجازت ملي، ۽ پوءِ آڪٽوبر جي ٽئين هفتي ۾ هڪ نئون قانون پاس ٿيو، جنهن هيٺ اوڀر جرمنيءَ جي هر شهريءَ کي پاسپورٽ ملي سگهيو ٿي.

انهيءَ لڏپلاڻ کي روڪڻ خاطر، اوڀر جرمنيءَ جي حڪومت ڪيترائي اُپاءَ ورتا آهن. جيئن تہ ماڻهن جي ذهنن جي تبديلي روڪڻ سڀ کان اهم ڳالھ آهي، انهيءَ ڪري، حڪومت اعلان ڪيو تہ جيڪي بہ ڀاڄوڪڙ واپس ايندا، تن کي اجازت هوندي ۽ سندن روزگار ۽ جائيداد واپس ملندي. حڪومت انهن ماڻهن تان بہ پابندي لاٿي، جيڪي چيڪوسلوويڪيا جي رستي مغرب وڃڻ چاهين ٿا. ٥ نومبر جي ٺاهيل قانون مطابق، هر ڪو شهري، هر سال ٽيھ ڏينهن ٻاهرين دنيا

گهمي سگهي ٿو. انهن سيني سهولتن جي باوجود، ماڻهن جي سيلاب کي روڪي نہ سگهيا، جيڪو پنهنجي ملڪ جي سرحدن اورانگهڻ لاءِ آتو هو. خبرن مطابق، اوڀر جرمني جي سموري آدمشاري ٻہ ڪروڙ آهي، ۽ هڪ ڪروڙ شهرين جو، مغربي دنيا ڏسڻ چاهي ٿو. پر اها بہ هڪ حقيقت آهي تہ سڀ شهري، اوڀر جرمنيءَ کان ٻاهر آباد نہ ٿي سگهندا. ان جا سبب آهن. هڪ تہ ٻاهر روزگار جا ايترا موقعا موجود ناهن. ٻيو تہ اوڀر جرمنيءَ جا شهري هوندي تہ عام طور هڪ سادگي واري زندگي گهاري رهيا آهن، پر تنهن هوندي بہ کين رياست طرفان، گهرن لاءِ امداد، صحت ۽ دوا درمل ۽ عام ڀلائي وارن معاملن ۾، مدد حاصل آهي، جيڪا اولهائين ملڪن جي سرمائيداري سرشتي ۾ موجود ناهي. روس جي نئين پاليسي پرسٽرائيڪا هيٺ، نيٺ اڳتي هلي انهيءَ رياستي امداد تي پڻ اثر پوندو ۽ اوڀر جرمني ۾ پڻ گهرن جا ڀاڙا، تعليمي ادارن جون فيون، ٽرانسپورٽ جا ڀاڙا، گيس، بجلي، پاڻي ۽ کاڌي خوراڪ جا اگهہ وڌي ويندا. اوڀر جرمني اڳ ۾ ئي ١٥٠٠٠ ملين ڊالر کوٽ وارو بجيٽ هلي پيو. انهن سيني ڳالهين هوندي بہ جت ملڪ جي اقتصادي حالت کي سڌارڻ ۽ ٺيڪ ڏيڻ آهي، اُت عوام جي لاءِ سياسي نظام کي پڻ وڌيڪ آسان ۽ آزاد ڪرڻو آهي.

'نيو فورم' (New Forum) پاران جڏهن آزادانا چونڊن ڪرائڻ، ڪميونسٽ پارٽي جي هڪ هٽي ختم ڪرڻ، پارٽيءَ جي صاحبن جي اختيارن کي ختم ڪرڻ ۽ حڪومت کي هٽائڻ لاءِ، مطالبن مڃڻ لاءِ وڌيڪ دٻاءُ پون لڳا، تہ حڪومت ۽ پولٽ بيورو استيعفيٰ ڏني ۽ 'هنس موڊرو' جيڪو غير ڪميونسٽ پارٽي 'ڊريسڊن' پارٽيءَ جو اڳواڻ هو، تنهن نئين حڪومت جوڙي، جنهن ۾ پاڻ وزير اعظم آهي ۽ سندس ٢٨ميمبرن واري حڪومت ۾ ١١ ڄڻا غير ڪميونسٽ آهن. پولٽ بيورو کي ٻيهر جوڙيو ويو، پر اُن ۾ بہ سخت موقف رکڻ وارن کي پاسيرو ڪري، اهڙا ميمبر تاڦيا ويا، جيڪي اصلاح پسند ليکيا آهن. انهن سيني کان اهم ڳالهہ اها آهي تہ، اوڀر جرمنيءَ جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي سڀ کان اعليٰ اختيار تي اداري پارٽي ڪانگريس بہ جنوري ١٩٩٠ع ۾ گڏجاڻي

ڇا جرمني هميشہ پنهنجي ماضيءَ جي حالتن جو يرغمال رهندو؟

ڪرڻ جو فيصلو ڪيو آهي. اِن کان اڳ چاليهن سالن ۾ رڳو ٽي ڀا چار ڀيرا ڪانگريس جو اجلاس ٿيو آهي. ايندڙ مهيني جي گڏجاڻيءَ ۾ نئين ليڊر شپ ۽ آئينده پاليسي متعلق ويچار ٿيندو.

اها بہ دلچسپي جهڙي ڳالهہ آهي، تہ رِٿيل چونڊون ايندڙ سال يعني سرءُ ١٩٩٠ع جي وچ ۾ ٿينديون ۽ سيني پارٽين کي حصو وٺڻ جي اجازت هوندي. حالتون ٻڌائن ٿيون تہ اوڀر جرمنيءَ ۾ بہ پولينڊ وانگر گڏيل حڪومت ٺهندي. اولهہ جرمنيءَ جي سربراهہ هيلمٽ ڪوهل پڻ اوڀر جرمنيءَ کي زبردست اقتصادي امداد ۽ قرضن جي آڇ ڪئي آهي، تہ جيئن هو آزاد چونڊون، جماعتي بنيادن تي ڪرائي ۽ ملڪ جي اقتصادي ڍانچي کي نئي سر خانگي واپار جي بنياد تي اڏي. اولهہ جرمنيءَ جيڪا امداد پولينڊ کي ڏني آهي، سا ضرور اوڀر جرمنيءَ کي بہ چڪيندي. پر جيڪڏهن سوويت روس، جنهن جي پڻ اقتصادي حالت ڊوانوڊول آهي، اوڀر جرمنيءَ کي انهيءَ اقتصادي گهوٽالي مان نڪرڻ لاءِ مدد نہ ڪئي تہ ايندڙ چونڊن ۾ غير ڪميونسٽن کي چونڊجڻ ۾ وڏي هٿي ملندي، جن جون واڳون يا واسطا، وال اسٽريٽ يا بون سان ٻڌل هوندا.

آخر ۾ سوال پيدا ٿئي ٿو تہ ڇا جرمني هميشہ پنهنجي ماضيءَ جي حالتن جو يرغمال رهندو؟ موجوده اوڀر جرمنيءَ جي عوامي اٿل پٿل ۽ مغربي جرمني طرفان آجيان، ڪميونسٽ نظام جي خلاف هڪ قسم جي بغاوت چئي سگهجي ٿي. برلن پت جو پرزا ٿيڻ ۽ اوڀر جرمني جي شهرين جي اولهہ ڏانهن يلغار، حقيقت ۾ جرمن قوم جو ٻيهر متحد ٿيڻ جا واضع اهڃاڻ آهن. اهو واقعو هڪ قوم کي ٻن حصن ۾ ورهائڻ جي عمل کي رد ڪرڻ ظاهر ڪري ٿو. جيڪڏهن جرمن قوم کي، جيئن ڏسڻ ۾ اچي پيو. مستقبل جو فيصلو ڪرڻ جي اجازت ڏجي تہ سندن مرضي، برلن پت، ناٽو وارسا معاهدن هوندي بہ، هڪ قوم بنجڻ بابت هوندي. اوڀر يورپ ۾ حالتون اهڙو رخ اختيار ڪري رهيون آهن، جو ناٽو جنگي معاهدي جي اعليٰ ڪمانڊر جنرل گايون پڻ اهو چوڻ شروع ڪيو آهي تہ هاڻ خود سوويت روس جو خطرو پڻ ٽرندو نظر اچي پيو. ناٽو معاهدي جو سيڪريٽري جنرل تہ ان کان بہ اڳتي قدم وڌائي، تجويز ڏني تہ هاڻ ضرورت انهيءَ امر جي آهي تہ ائٽلانٽڪ معاهدي کي جنگي معاهدي مان بدلائي، اوڀر يورپي ملڪن سان سياسي ۽ اقتصادي ناهہ بنائجي، جنهن ۾ هٿيارن جي گهٽائڻ (Disarmament) بابت بہ نڪتا شامل هجن. آمريڪن سفير مغربي جرمنيءَ ۾ پڻ اهو مڃيو ،تہ برقرار صورتحال (Status quo) کي بدلجڻ کپي. اصل ۾ مغربي ۽ مشرقي يورپ جي ورهاست، خود غير قدرتي لڳي ٿي. آمريڪن صدر بش بہ چيو آهي تہ يورپ هاڻ پوريءَ طرح ايري پيو ۽ آزاد ٿئي پيو. اهڙيءَ ريت سوويت روس جي صدر گورباچيف پڻ ساڳيا تاثرات بيان ڪيا آهن تہ "دنيا ۾ اثر رسوخ جا ٻہ مقابلو ڪرڻ جا مرڪز وڌيڪ هئڻ نہ کپن." پر جيئن تہ مٿي بيان ڪيل آهي تہ روسي ليڊر جو چوڻ آهي: "ضروري ناهي تہ جيڪي معاملا وجود ۾ اچن پيا، تن ڪري جرمنيءَ جا ٻہ حصا پاڻ ۾ گڏجي وڃن." پر بدلجندڙ حالتن ۾ لڳي ٿو تہ ناٽو يا وارسا معاهدن جو ڪارڻ (Raison deter of the alliance sys-tem) ئي وجود ۾ نہ رهندو. ڇاڪاڻ تہ سوويت روس يورپي محاذ تي پنهنجي فوج ۾ ٻہ لک ٽيهہ هزار فوجين جي ڪمي ڪرڻ جو اعلان ڪيو آهي، ۽ صدر گورباچيف جي اقوام متحده ۾ ڊسمبر ١٩٨٨ع ۾ ڪيل تقرير جي نتيجي ۾ ست هزار ٽينڪ ۽ ست سو سٺ جنگي هوائي جهاز پڻ گهٽ ڪيا آهن. آمريڪا بہ جواب ۾ ناٽو فوجي طاقت جو ١٥ في سيڪڙو گهٽائڻ لاءِ چيو آهي. انهيءَ ڏس ۾ گورباچيف ۽ بش جي ڊسمبر جي ملاقات ۾ وڌيڪ پيش رفت ٿي آهي.

جرمنيءَ جي ٻيهر متحد ٿيڻ جو مرحلو، ڪجهہ حلقن مطابق، ڪافي پري لڳي ٿو. انهيءَ جو سبب ڪيترين مغربي قومن کي اڃا ٻي جنگ عظيم جا ايذاءَ نہ وسريا آهن ۽ جرمن قوم جي جنگي جنون جي ٻيهر اُڀرڻ جي پڻ ڳڻتي پنهنجي جاءِ تي

Gul Hayat Institute

موجود آهي. پر انهن سڀني ڳالهين هوندي به، تاريخ پنهنجي منطقي رخ کي اختيار ڪندي ۽ اِتي آخر ۾ يورپ بابت جنرل ڊي گال جو هڪ قول دهرائڻ جهڙو آهي. جنرل ڊي گال مطابق 'هڪ ڀيرو جڏهن ڪميونزم ختم ٿيو ته يورپ هڪ با اختيار با اقتدار رياستن جي يونين هوندي، جيڪا ائٽلانٽڪ وڏي سمنڊ کان اڙال تائين هوندي.'

- سهڻي بيورو

ملڪ

پي-پي ڪيڏانهن پئي وڃي؟

پيپلز پارٽيءَ کي قائم ٿئي هاڻ اٽڪل ٢٢ سال ٿي ويا آهن. جيڪڏهن ائين چئجي ته ان ۾ ڪو وڌاءُ نه ٿيندو ته پي پي جو ننڍپڻ ختم ٿي چڪو آهي، ۽ هاڻ سندس ڀرپور جواني شروع ٿي آهي. پر مٿس نظر ٿي وجهجي ته ائين ٿو محسوس ٿئي ته جڻ ٨٠ سالن جي ڪراڙي هجي، ۽ منجهس نه رت رهيو هجي نه ست. ٿي سگهي ٿو ته ان جو سبب اهو هجي ته پي پي جو سمورو ننڍپڻ واڳوئن ۽ اژدهن سان مقابلو ڪندي ۽ پنهنجو پاڻ بچائيندي گذريو آهي. پر انهن مڙني چئلينجن مان، بچي نڪتي. انهن مڙني واڳوئن ۽ اژدهن جو انت آڻي، مڙيئي ڪوٽ فتح ڪري هاڻ وري اقتدار ۾ آئي آهي، ته هڪ اهڙي حالت ۾ ڪيس انتهائي قوت ۽ تازي توانائي هئڻ گهرجي، پر ان جي ابتڙ ٿڪل ٿڪل ۽ واڱڙي نظر اچي ٿي. ائين ٿو محسوس ٿئي، جڻ پي پي، واري جي ڪنهن ڍير ۾ تبديل ٿي چڪي هجي، ۽ ڪو طوفان آيو ته داڻو داڻو ٿي ويندي.

اڄ اسين ان معاملي جي تفصيل سان ڇنڊڇاڻ ڪنداسين، ٿي سگهي ٿو ته ڪن دوستن کي اها ڳالهه نه وڻي، ۽ منهن کي موڙو ڏيئي ٽيڪا ٽپي ڪئي وڃي. جيڪڏهن ڪي دوست ائين ڪن ته اهو هنن جو حق آهي. اسين سندن ان حق جو احترام ڪريون ٿا، ڇو ته سنڌ جي قوم پرست سياسي ڪارڪنن جو هڪ وڏو تعداد، شروع کان پي پيءَ جي سياست کي نه فقط پسند ڪونه ٿو ڪري، پر ان سان شديد نفرت ڪري ٿو. ۽ پي پيءَ کي هڪ ناسور تصور ڪري ٿو، ۽ ان راءِ جو آهي، ته جيسين پي پي مري، منجو نه ٿي ڇڏي، تيسين سنڌ جي قومپرست سياست پنهنجو اصل رخ اختيار ڪونه ڪندي. هن مرحلي تي انتهائي احترام سان اها ڳالهه رڪارڊ تي آڻڻ، مناسب محسوس ٿئي ٿي، ته ان مٿين سوچ رکندڙ دوستن ڪڏهن انهن ڪارڻن جو جائزو ورتو آهي، ته آخر پي پي سندن 'قومپرست' سياست جي راهه ۾ رڪاوٽ ڇو بڻيل آهي؟ ۽ پي پيءَ جي موجودگيءَ ۾ سندن راءِ مطابق، سنڌ جي اصل سياست ڇو شروع نه ٿي سگهي آهي؟

ٿي سگهي ٿو ته پي پيءَ جي 'چڱن مڙسن' کي به اها ڳالهه نه وڻي، ۽ ڪين سخت مٺيان لڳي ته پي پيءَ جي 'ڪارنامن' کي اکين تي رکي چمڻ بدران، انهن جو آپريشن ڪرڻ جي گستاخي ڇو ٿي ڪئي وڃي. ڇو ته انهن 'چڱن مڙسن' جي خيال ۾، پي پي عرش آهي ۽ هي فرش جا ماڻهو ڪير ٿيندا آهن عرش ڏانهن آڱر کڻڻ وارا.

پر اسان محترم دوستن جي انهن ٻنهي گروپن سان گستاخي ڪرڻ جي جسارت ڪندي، ائين چيو آهي، ته پنهنجي نماڻي ڄاڻ مطابق، پي پيءَ جي سموري صورتحال گهڻي ۾ گهڻي سنڌ جي عوام آڏو رکون. ڇو ته اسين چاهيون ٿا ته پي پي رهي ۽ صحيح رخ ۾ سياست ڪري، ان جا ڪئين سبب آهن. پي پيءَ جي هيستائين جي ڪارڪردگيءَ جو جائزو وٺبو، ته ان ۾ ڪئين اوڻايون نظر اينديون. پي پيءَ جي پليٽ فارم تان اهڙا ڪئين قدم کنيا ويا هوندا، جن سان سنڌ جي مفادن کي ڇيهو رسيو هوندو. ڪن قدمن جي قيمت ته سنڌ اڃان تائين ادا ڪري رهي آهي. پر ڪنهن به تنظيم ۽ ڌر جي باري ۾ حتمي راءِ، هڪ رخ ۾ کنيل ان جي قدمن ۽ اختيار ڪيل پاليسين کي مدنظر رکي قائم نه ڪئي ويندي آهي.

ٿي سگهي ٿو ته اسان جي ڪيترن دوستن کان اها ڳالهه وسري وئي هجي ته جڏهن ١٩٧٠ع جي چونڊن ۾ پيپلزپارٽي ميدان ۾ لٿي، تڏهن

سنڌ جي قوم پرست سياسي ڪارڪنن جو هڪ وڏو تعداد، شروع کان پي پيءَ جي سياست کي نه فقط پسند ڪونه ٿو ڪري، پر ان سان شديد نفرت ڪري ٿو.

پاڪستان جي سياسي ميدان تي ڪٽر مذهبي جماعتن، جنهن جي قيادت ان وقت جماعت اسلامي ڪري رهي هئي، جو قبضو هو. سنڌي سڏائڻ به ڏوهه هو. مضبوط مرڪز جا پوڄاري آدم بو - آدم بو ڪندا وتندا هئا ۽ جنهن به پنهنجي پنهنجي علائقي جي مسئلن ۽ مشڪلاتن جي ڳالهه ڪئي ٿي، تنهن کي اڻ دريافتو ڪاٽ ۾ وڌو ويندو هو، جتي هن جو ماس به ڳري ويندو هو. پي پيءَ جو باني چيئرمين جناب ذوالفقار علي ڀٽو سوٽ بوٽ ۽ ٽائي ٻڌي ميدان ۾ لٿو ۽ چونڊن ۾ وڏن وڏن طرن ۽ ڏاڙهين کي شڪست ڏيئي، هنن کي واپس سندن حجرن ۾ موڪلي ڇڏيو. اسان جا ڪيترا قابل احترام ڪامريڊ، ڪيتري عرصي کان سوشلزم جي لڙائي وڙهندا آيا، پر هو سوشلزم کي عوام ۾ مقبول عام نعرو به بڻائي نه سگهيا، پر ڀٽي پاڪستان جي عوام کان سوشلزم جي 'نالي' تي ئي سهي، ٺپو هڻايو. اهڙيءَ طرح ان تاثر کي ختم ڪيو ته پاڪستان ۾ فقط سپاهي ڌر جي سياست ئي ٿي سگهي ٿي. پر آءٌ سمجهان ٿو ته ٧٠ واري چونڊن ۾، ڀٽي جو سڀ کان مثبت ڪارنامو، مذهبي ڪٽر جماعتن جي لوڊ کي شڪست ڏيئي، پاڪستان ۾ عملي طرح مذهبي رواداري ۽ سيڪيولرزم واري سياست جو بنياد وجهڻ آهي. اقتدار ۾ اچڻ کان پوءِ، ڀٽي هين ڪيترن چڱن ۽ خراب ڪمن سان گڏ، جيڪي قابل تعريف ڪم ڪيا، تن ۾ بئنڪون ۽ وڏا ڪارخانا قومي ملڪيت ۾ ورتا. اهو ايڏو وڏو ڪم هو، جو خود هندستان جي اندرا حڪومت کي به ان جي تقليد ڪرڻي پئي. جيتوڻيڪ هندستان ۾ جمهوري ۽ سيڪيولر معاشرو ڪافي عرصي کان

پختو ٿي چڪو هو، پر اهو ڪم ايڏو ڏکيو ۽ جوکم وارو هو، جو اندرا گانڌي کي به تيسين اهو قدم کڻڻ جي همت نه ٿي، جيسين ڀٽي پاڪستان ۾ اهو ڪارنامو سرانجام نه ڏنو. جيتوڻيڪ ڀٽي جي زميني سڌارن تي ڪافي نڪتہ چيني ٿيندي رهي آهي، ۽ اها حقيقت به آهي، ته انهن تي پوريءَ ريت عمل در آمد نه ٿي سگهيو. پر ان هوندي به ان جي مثبت پهلوئن کان ڪو به انڪاري نه ٿو ٿي سگهي. وڏي پيماني تي زراعت MECHAN-ISED ڪرڻ واري پروگرام تي عمل ڪري، پاڪستان ۾ عام طور ۽ سنڌ ۾ خاص طور فيوڊلزم ۽ وڏيري شاهي جي پيل پاڙن ۾ ڏار وڌا. سڄي پاڪستان ۽ خاص طور سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ وڃي، هارين ناريئن ۽ سماج کان وسري ويل عام ڳوٺاڻن سان سڌو سياسي ڊائيلاگ ڪري، هنن جي ذهنن ۾ وڌائين، ته سياسي طاقت جا اصل مالڪ چوڌري، وڏيرو، خان ۽ سردار نه، پر هو آهن ۽ پنهنجي پيرن تي بيهي پاڻ سياسي فيصلا ڪرڻ جو حوصلو پيدا ڪن.

ان تبليغ ۽ جاکوڙ جو سڀ کان مثبت ۽ پلو اثر سنڌ جي عام ڳوٺاڻي تي پيو، جيڪي صدين جي ننڊ مان اکيون ڀٽي اٿيا، ۽ وڏيري جي حڪم تي لبيڪ چوڻ بدران، پنهنجي ذهن ۽ عقل سان ووٽ ڏنائون. سنڌ جي حوالي سان شايد ڀٽي جو اهو به تاريخي ڪارنامو ۽ احسان آهي، جنهن کي سنڌ جو عوام نه وساري سگهيو آهي ۽ نه وساري سگهندو، ۽ گذريل ١١ سالن کان سنڌ جو عوام اهو احسان چڪائيندو اچي.

پاڪستان جي تاريخ ۾ پهريون پيرو ڪارخانا ڪراچي، حيدرآباد کان سواءِ ٺٽي، دادو، لاڙڪاڻو، شهدادڪوٽ ۽ گهوٽڪي جهڙن ڳوٺاڻن علائقن ۾ پڻ لڳا. ڳوٺن کي بجلي پهچائڻ واري رفتار تيز ٿي. ڪاليج، جيڪي فقط وڏن شهرن ۾ هئا، تن جي سنڌ جي اندر، تعلقي ۽ تحصيل هيڊ ڪوارٽرن ۾ قائم ٿيڻ جي ابتدا ٿي. پرائمري تعليم کي وسيع ڪرڻ جو پروگرام شروع ٿيو. پهريون پيرو رورل واٽر سپلاءِ اسڪيم جو نظريو وجود ۾ آيو، نه ته ان کان اڳ صاف پاڻي فقط ڪراچي ۽ حيدرآباد جو حق سمجهيو ويندو هو. سڄي سنڌ ۾ رستن جو جار وڇائڻ جو پروگرام هٿ ۾ کنيو ويو. پهريون پيرو سنڌ ۾ مختلف هنڌن تي ٽيليفون ايڪسچينج وڏي پيماني تي قائم ڪيا ويا.

ڀٽي هيئن ڪيترن چڱن ۽ خراب ڪمن سان گڏ جيڪي قابل تعريف ڪم ڪيا، تن ۾ بئنڪون ۽ وڏا ڪارخانا قومي ملڪيت ۾ ورتا

بهرحال ڀٽي صاحب جون به انتهائي اهم رٿائون عمل ۾ نه اچي سگهيون، ۽ انهن کي بيوروڪريسي ۽ وڏيرا شاهي سبوتاز ڪري ڇڏيو. اهي به رٿائون هيون ميٽروول ۽ انگروول- ميٽروول تحت سڄي سنڌ مان، سنڌي هنر مندن لاءِ گلشن اقبال ۾ مفت گهر، دڪان ۽ شوروم ٺاهڻ جو پروگرام هو، ته جيئن هڪ طرف سنڌ جي هٿ جي هنرن کي مقبول بنائي سگهجي، ته ٻئي طرف سنڌي ماڻهن کي لڏائي شهرن ۾ اچي رهڻ جي عادت وڌي وڃي. انگروول تحت ڇڙوڇڙ ڳوٺن کي گڏي، وڏا جديد ڳوٺ ٺاهڻ هو. جنڪي رستن ذريعي شهرن ۽ هنين سان ڳنڍڻ، ۽ انهن ڳوٺن ۾ منڊيون ٺاهڻ هو. جيڪڏهن اها رٿ عمل ۾ اچي ها، ته شايد سنڌين کي اڄوڪا ڏينهن ڏسڻا نه پون ها، ۽ سنڌين کي شهرن مان شيون خريد ڪرڻ کان، شهرن ۾ اچي دهشت گردن جي گولين جو نشانو نه بڻجڻو پوي ها.

منهنجي خيال ۾ پي پي دور حڪومت جو سنڌ لاءِ سڀ کان سياڳو سوڻ اهو هو، جو سنڌين مان اهو محڪومي وارو ڪلچر آهستي آهستي ختم ٿيڻ لڳو هو، جيڪو صدين جي محڪومي جو نتيجو هو ۽ اهڙيءَ طرح سنڌين ۾ پهريون پيرو حڪمراني جو ڪلچر پيدا ٿيڻ لڳو. مونکي ياد آهي ته ڪراچيءَ جي اخبار جي هڪ ايڊيٽر مونکي هڪ پيري ٻڌايو ته جڏهن سنڌ ۾ زبان وارا فساد ٿيا، ته ان کان پوءِ ڀٽي صاحب انفرادي طور ڪراچيءَ جي اخبارن جي ايڊيٽرن کي ڪوهه مريءَ ۾ گهرائي، هرهڪ سان الڳ الڳ رهاڻ ڪئي. هن ٻڌايو ته سڀ کان آخر ۾ ڀٽي صاحب مونکي گهرايو. ان ڪچهري ۾ اڙدو ڳالهائيندڙن ۽ سنڌين ۽ خاص طور پي پي حڪومت بابت پيدا ٿيل غلط فهمين جي باري ۾ تبادلہ خيال ڪيو ويو، ان ايڊيٽر ٻڌايو ته، ڪچهريءَ جي پڄاڻيءَ ۾ ڀٽو صاحب انتهائي جذباتي ٿي ويو ۽ چيائين، "خدا کي خبر آهي ته آءٌ مهاجرن جو دشمن نه آهيان. هنن ئي چيو ته آءٌ فقط ڏهه سال ڪوٽا سسٽم رکڻ چاهيان ٿو. مونکي ڇڏيو ته ان عرصي دوران آءٌ سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ رستا، اسڪول ۽ ڪاليج قائم ڪريان. پوءِ آءٌ ڪوٽا سسٽم ختم ڪري ڇڏيندس. آءٌ تو کي ٻڌايان. سنڌين کي ڪنهن سڃاتوئي نه آهي. جنهن ڏينهن هنن کي هيئن جيتريون سهولتون مليون، اهي اڌ دنيا کان اڳيان نڪري ويندا، پر هنن کي به اوتريون سهولتون ته ڏيو، جيتريون هيئن کي آهن."

پيپلز پارٽي جي جدوجهد جو انتهائي قابل تعريف ۽ قابل فخر دور، ان وقت شروع ٿيو، جڏهن فوج پي پي حڪومت جو تختو اونڌو ڪيو. جنرل ضيا اقتدار ۾ آيو ۽ ڀٽي صاحب کي جيل ۾ بند ڪيو ويو. ذوالفقار علي ڀٽي کي ڪئين سال قاسي گهاٽ واري ڪال ڪوٺڙي ۾ بند رکيو ويو. سندس ٻن پٽن کي جلاوطن ٿيڻو پيو. سندس اهليه ۽ وڏي ڌيءَ کي مسلسل جيلن ۾ بند ڪيو ويو. نه فقط ايترو پر ڀٽي صاحب ۽ بيگم ڀٽو جي بئنڪ اڪائونٽس کي ڪيترو عرصو سيز ڪيو ويو. ڪجھ بنگلن کي به ڪجھ وقت لاءِ سيل ڪيو ويو. نه فقط مالي طور تنگ ڪيو ويو، پر ڀٽي خلاف ڪردار ڪشيءَ جي هڪ وحشتناڪ مهم هلائي وئي. مونکي ياد آهي ته جنهن رات ڀٽي صاحب کي گرفتار ڪيو ويو، ته افواهه گرم هئا ته ڀٽي صاحب کي ڪنهن به وقت گرفتار ڪيو ويندو. اهو ٻڌي آءٌ ۽ علي احمد خان، جيڪو ان وقت انگريزي اخبار سن جو رپورٽر هو، گڏجي ڪلفٽن پهتاسين، ته جيئن ڀٽي صاحب سان ڳالهائي سگهجي. اتي ٻڌايو ويو ته ڀٽو صاحب جناح اسپتال ۾ علاج لاءِ آندل سردار سلطان احمد چانڊيئي جي مزاج پرسي ڪرڻ ويو آهي، جيڪو ان وقت گرفتار هو. اسين اُتي پهتاسين، ۽ ان ڪمري جي دروازي ٻاهران ڀٽي صاحب جو انتظار ڪرڻ لڳاسين، جنهن ۾ ڀٽو صاحب زير علاج قيدي سلطان احمد چانڊيئي جي مزاج پرسي

Gul Hayat Institute

ڪري رهيو هو. ڀٽو صاحب جڏهن ڪمري مان ٻاهر نڪتو، ته سگار سندس چپن ۾ هو، ۽ اسان کي ڏسي هلو، هلو ڪيائين. اسين هن کان فقط ٻه سوال ئي ڪري سگهياسين. مون چيو ته "افواهه گرم آهن ته ڪنهن به وقت توهان کي گرفتار ڪيو ويندو. توهان کي اهڙو انديشو آهي؟"

"جيل! جيل ڪهڙي ڳالهه آهي. I AM PREPARED FOR EVERY EVENUALITY"

علي احمد خان چيس ته "هن وقت اوهانجي خلاف جيڪا ڪردار ڪشيءَ جي مهم هلي رهي آهي، تنهن بابت اوهان جي ڪهڙي راءِ آهي؟"

ڀٽي صاحب چيو، "منهنجي ۽ منهنجي خاندان جي جيڪا هن وقت ڪردار ڪشي ڪئي پئي وڃي، سا ته ڪا به شيءِ نه آهي. جڏهن اها مهم منهنجي عروج تي پهچندي ته پهاڙن جا هنيا ڦاٽي پوندا. پر مونکي نه جهڪائي سگهندا."

ڀٽو پنهنجي لفظن تي قائم رهيو. جنرل ڀٽي کي جهڪائي نه سگهيا. ڀٽو ڦاسي چڙهي ويو پر آن نه مڃيائين. ڀٽي جا هزارين ڏوهه ۽ اوڻايون پنهنجي جڳهه تي، پر ڀٽي جي ان تاريخي ۽ بي مثال دليرانه ڪردار، سنڌي عوام کي سونهون وجهي ڇڏيو. جيڪي دوست ان حقيقت کي تسليم نه ٿا ڪن، انهن جي سياسي ذهنيت تي ڪَهل ٿي اچي.

هڪ ڀيري آءٌ ۽ علي احمد خان ميان ممتاز دولتانا سان سندس ڪراچيءَ واري رهائشگاهه تي مليا سين. ان وقت ڀٽو صاحب جيل ۾ هو. دولتانا چيو ته "ڀٽو پنهنجي ضد تان نه ٿو لهي. ڀٽو ڦاسي چڙهي ويندو." هن چيو ته "مون گذريل مَهيني بيگم ڀٽو هٿان ڀٽي صاحب کي جيل ۾ پيغام موڪليو، ته فوجي توکي ماري ڇڏيندا. هن وقت هو توکي ملڪ کان ٻاهر وڃڻ جي اجازت ڏيڻ لاءِ تيار آهن. تون منهنجي ڳالهه مڃ. في الحال ملڪ کان ٻاهر هليو وڃ. مونکي يقين آهي ته تون جيڪڏهن زنده هوندين ته ملڪ کان ٻاهر رهي به جنرل ضيا جو تختو اونڌو ڪري ڇڏيندين. پر ڀٽو نه ٿو مڃي ۽ چوي ٿو ته طبعي موت مرڻ لاءِ تيار آهيان، باقي سياسي موت مرڻ لاءِ تيار نه آهيان."

هڪ ڀيري بيگم نصرت ڀٽو ٧٠ ڪلفٽن ۾ هڪ

پيپلز پارٽي جي جدوجهد جو انتهائي قابل تعريف ۽ قابل فخر دور، ان وقت شروع ٿيو، جڏهن فوج پي پي حڪومت جو تختو اونڌو ڪيو

پريس ڪانفرنس کي خطاب ڪيو. پريس ڪانفرنس ختم ٿيڻ کانپوءِ ٻيا سڀ صحافي ويا هليا، ۽ پويان باقي اسين چار صحافي رهجي وياسين، جن ۾ آءٌ، لطافت علي صديقي، جيڪو ان وقت پي پي آئي ۾ هو ۽ هاڻ سعودي عرب ۾ سعودي گزيٽ سان منسلڪ آهي، آئي-اي-خان، جيڪو ان وقت اي-پي-پي ۾ هو، ۽ پوءِ مارشل لا دوران، پاڪستان ڇڏي ويو ۽ هن وقت لنڊن ۾ آهي، ۽ صبيح الدين غوثي، جيڪو هن وقت ڊان سان آهي.

اسين سڀ اينٽي مارشل لا سمجهيا ويندا هئاسين. اسان بيگم صاحبا کي عرض ڪيو ته "هونئن ته توهين پريس ڪانفرنس ۾ جيڪي وٺيؤ سو چئو، باقي اسان کي اعتماد ۾ وٺي ٻڌايو ته ڇا جنرل، ڀٽي صاحب کي ڦاسي ڏيئي ڇڏيندا."

اهو سوال ٻڌڻ سان بيگم صاحبا جي اکين مان لڙڪ، لارون ڪري وهڻ لڳا. ساڙهيءَ جي پلئه سان لڙڪ اگهندي چيائين، "ها، ڀٽي صاحب کي يقين آهي ته جنرل کيس جيئرو نه ڇڏيندا. پر سڀ کان ڏک جهڙي ڳالهه اها آهي، ته ڀٽي صاحب جو حڪم آهي ته منهنجي اکين ۾ لڙڪ نه اچڻ گهرجن. هاڻ ڀلا توهين ٻڌايو ته ڇا لڙڪ روڪڻ

جنرل ضيا جي مارشل لا جي يارنهن سالن دوران، سنڌ جي عام ماڻهن پي پي پليٽ فارم تان جيڪي قربانيون ڏنيون آهن، تن جو دنيا جي تاريخ ۾ مثال ملڻ مشڪل آهي.

منهنجي وس ۾ آهن."

هي ڳالهيون لکڻ جو مطلب اهو آهي، ته جيڪي حلقا اها پروپيگنڊا ڪن ٿا ته ڀٽي صاحب کي آخري وقت تائين يقين هو ته کيس ڦاسي نه ڏني ويندي. ۽ جيڪڏهن کيس اهو يقين هجي ها ته هو جنرلن جي هر ڳالهه مڃي وٺي ها، سي بکواس ٿا ڪن. هو ڀٽي جي سياسي قد کان سڙن ٿا. ۽ اهو چئي، پنهنجي سياسي عاقبت خراب ٿا ڪن.

ڀٽي کي ڦاسي ملڻ کان پوءِ به، پي پي قيادت عوام جي قيادت ڪئي. انهيءَ دوران هنن کان ڪئين غلطيون ضرور ٿيون آهن، پر اهو چوڻ بدديانتي ٿيندي، ته ڀٽو بيگمات جنرل اڳيان گوڏا کوڙيا. آءٌ ته ان راءِ جو آهيان، ته پي پي جو پاڪستان جي ترقي پسند قوتن ۽ سنڌ جي قوم پرست قوتن تي هڪ وڏو احسان آهي. مارشل لا جي سموري عرصي دوران، پي پي پاڪستان جي ترقي پسندن ۽ سنڌ جي قوم پرستن لاءِ هڪ وڏو بچاءُ بند ثابت ٿي آهي. آءٌ نه ٿو سمجهان ته ڪو سمجهدار ماڻهو، ان راءِ سان اختلاف ڪندو، ته جنرل ضيا جي مارشل لا دور ۾ سنڌ جا قوم پرست ڪنهن وڏي فوجي آپريشن کان ان ڪري بچي ويا، جو مارشل لا جي سموري زور آزمائي پي پي سان رهي. جنرل ضيا جي مارشل لا جو دشمن نمبر ون پي پي رهي ۽ ضيا پنهنجو سڄو ظلم ۽ بربريت پي پي کي نابود ڪرڻ تي صرف ڪيو.

مون کي يقين آهي ته ان زور آزمائي ۽ جبر جي نتيجي ۾، جيڪڏهن پي پي گوڏا کوڙي ها يا ٽٽي پوي ها، ته پوءِ مارشل لا حڪومت سنڌ جي قومپرستن سان هٿ ڳنڍي ها، ۽ قومپرست قوتن کي اهڙ جا دانا ڪري ڇڏين ها. پر عوام جي ڀرپور حمايت ۽ ڀٽو خواتين جي عزم سبب، پي پي ميدان نه ڇڏيو. ۽ عوام جي سهاري مارشل لا جو مقابلو ڪندي رهي. جيڪڏهن ڪي دوست ائين سمجهن ٿا، ته سائين جي-ايم-سيد سان جنرل ضيا جي عليڪ سليڪ ان ڪري هئي، جو جنرل ضيا کي سنڌ، سنڌي قوم يا سنڌي ماڻهن لاءِ ڪو سافٽ ڪارنر هو، ته اُهي احمقن جي جنت ۾ رهن ٿا.

اها جنرل ضيا جي حڪمت عملي هئي، ته سيد

Gul Hayat Institute

سان ڪِلي ڳالهائي. سنڌي قوم ۾ تفرقو پيدا ڪيو وڃي. هڪ طرف سيد ۽ سندس پوئلڳن ۾ جنرل ضيا لاءِ نرم گوشو پيدا ڪيو وڃي، ته ٻئي طرف سيد ۽ پي پي وچ ۾ محاذ آرائي پيدا ڪري سگهجي.

جنرل ضيا جي مارشل لا جي يارنهن سالن دوران، سنڌ جي عام ماڻهن پي پي پليٽ فارم تان جيڪي قربانيون ڏنيون آهن، تن جو دنيا جي تاريخ ۾ مثال ملڻ مشڪل آهي. ڪيترا سنڌي ڪونڌر ڪٺا، ڪيترن جي پٺن تي ڦٽڪا لڳا. ڪيترن زندگيءَ جو وڏو عرصو جيلن جي سيخن پٺيان گذاري ڇڏيو، ته ڪيترا ملٽري ٽارچر جي نتيجي ۾ ذهني توازن، نظر يا پيو ڪيو عضوو وڃائي ويٺا. ان آزمائش جي دور ۾ پي پي ۽ سنڌ جي عوام هڪ ٻئي جو مڪمل ساٿ ڏنو. ۽ جيڪڏهن ائين چئجي ته پي پي جو هڪ پهلو اهو به هو، ته پي پي سنڌي ماڻهن جو سمنڊ بڻجي پئي، ته وڌاءُ نه ٿيندو.

اهي سڀ ڳالهيون آهن، جن ڪري سنڌي ماڻهن کي پي پي سان قرب آهي، جنهنجو ثبوت هن ١٩٨٨ جي چونڊن ۾ ڏنو. ۽ هن وقت به چاهين ٿا ته پي پي خلاف ٿيندڙ سازشون ناڪام ٿين. پر اهو ڏسي شديد افسوس ٿئي ٿو، ته خود پي پي سياسي خودڪشي جي راهه اختيار ڪئي آهي، ۽ جيڪڏهن پي پي پنهنجو پاڻ کي ترت نه سنڀاليو، ته نه فقط خود ڪنهن وڏي ڪاهي ۾ ڪري غرق ٿي ويندي، پر سموري سنڌي قوم کي ڪنهن وڏي ٻوهي ۾ وجهندي. هن وقت ڪي پاليسيون يا قدم عوام ۾ پي پيءَ جي ساک ختم ڪري رهيون آهن، سي هي آهن:

(الف) افغان پاليسي: اها اميد پئي ڪئي وئي، ته پي پي حڪومت اچڻ کان پوءِ جنرل ضيا واري افغان پاليسي کي تبديل ڪري، اهڙي پاليسي اختيار ڪندي، جنهن سان افغانستان جي انقلابي حڪومت ۽ پاڪستان جي چونڊيل جمهوري حڪومت وچ ۾، ويجها ناتا قائم ٿي سگهندا، ۽ علائقي ۾ استحڪام پيدا ٿيندو. پر افسوس سان چوڻو ٿو پوي، پي پي حڪومت جنرل ضيا واري ساڳي افغان پاليسي برقرار رکيو اچي. اٽلو افغانستان جي رجعت پسند جماعتن کي اسلام آباد ۾، اجلاس ڪرڻ ۽ افغانستان جي عبوري

هن وقت پي پي حڪومت کي جيڪا سڀ کان وڏي بيماري لڳل آهي، سا آهي 'ڪرپشن.'

حڪومت قائم ڪرڻ جي اجازت ڏني وئي. جنهن ڪري نه فقط آزاد ۽ غير جانبدار دنيا ۾ محترمه بينظير ڀٽو جي ساک کي نقصان پهتو آهي، پر خود ملڪ اندر اهڙين سياسي قوتن کي صدمو پهتو، جيڪي حڪومت کان ٻاهر رهي به، سي او پي بدران، پي پي حڪومت جي حمايت ڪري رهيون آهن. جهڙو پي اين پي ۽ پختون ملي اتحاد وغيره. ان کان سواءِ، ان پاليسيءَ جي نتيجي ۾، خود پي پي جي صفن اندر پڻ بي اعتمادي پيدا ٿي آهي. گذريل ڇهن مهينن دوران، صحافين جي هڪ وفد جي ميمبر جي حيثيت ۾، ٻه ڀيرا افغانستان جو دورو ڪرڻ ۽ صدر نجيب الله سان ملاقات ڪرڻ جو موقعو مليو. ٻنهي ڀيري صدر نجيب هڪ ڳالهه خاص طور تي چئي. هن چيو ته "اسين چاهيون ٿا ته محترمه بينظير جي حڪومت رهي. پر اسين بينظير صاحبه کان هڪ سوال پڇون ٿا، ته فرض ڪريو جيڪڏهن اسان جي حڪومت ختم ٿيو ٿي وڃي ۽ اسان جي بدران عبوري حڪومت تي ڇانيل بنياد پرست ٽولو اقتدار ۾ اچي ٿو، ته اهو محترمه بينظير ڀٽو جي حمايت ڪندو يا جماعت اسلامي جهڙين رجعت پسند جماعتن ۽ آئي ايس آئي جو ساٿ ڏيندو؟"

(ب) صوبائي خود مختياري: هئڻ ته ائين گهربو هو ته اقتدار ۾ اچڻ شرط، پي پي کي آئيني ترميم جو هڪ اهڙو مسودو تيار ڪرڻ کپندو هو، جنهن ۾ نه فقط اٺين ترميم کي ختم ڪيو وڃي، پر صوبائي خودمختياري بابت ايم آر ڊي فارمولا کي عملي شڪل ڏنل هجي ها. پر ان جي ابتڙ پي پي ايم آر ڊي فارمولا جو ذڪر ڪرڻ لاءِ به تيار نه آهي. مونکي يقين آهي ته جيڪڏهن پي پي اهڙو مسودو تيار ڪري ها، ته سرحد ۽ بلوچستان جون اهي جماعتون، جيڪي قومپرست آهن يا چوائين ٿيون، سي پي پيءَ کي ڇڏي، سي او پي ۾ شامل نه ٿين ها. اڃان به وقت نه ويو آهي. اڃان به پي پي في الحال قومي اسيمبلي ۾ ان قسم جو ٺهراءُ آڻي. سي او پي کي ٽوڙي سگهي ٿي. جيڪڏهن قومي اسيمبليءَ ۾ فوري اهڙو ٺهراءُ آڻڻ ۾ ڪي رڪاوٽون آهن، ته في الحال اهڙو ٺهراءُ سرحد اسيمبلي ۽ سنڌ اسيمبلي ۾ منظور ڪرائي، پوءِ آئي جي آئي تي دٻاءُ وڌو وڃي، ته اهڙو ٺهراءُ پنجاب اسيمبليءَ ۾ پڻ منظور ڪرايو وڃي. اسان جي خيال ۾ نواز شريف طرفان پنجاب ۾ بئنڪ قائم ڪرڻ، الڳ ٽيليويزن قائم ڪرڻ ۽ واپڊا کي صوبن ۾ تقسيم ڪرڻ واري تجويز جي مخالفت ڪرڻ بدران، نه فقط نواز شريف کي انهن تجويزن تي عمل ڪرڻ ڏنو وڃي، پر سنڌ ۽ سرحد ۾ پڻ انهن تجويزن تي عمل ڪيو وڃي. ان ڳالهه جو تمام گهڻو امڪان آهي ته جيڪڏهن انهن تجويزن تي عمل ڪيو وڃي، ته هڪ مهيني اندر پنجاب جو عوام ڏنڊا هڻي نواز شريف جي حڪومت ختم ڪري هٽائي سگهي ٿو.

(ت) ڪرپشن: هن وقت پي پي حڪومت کي جيڪا سڀ کان وڏي بيماري لڳل آهي، سا آهي 'ڪرپشن.' شايد ان جو هڪ سبب اهو آهي ته پارٽي ڪادرس جي ڪابه نظرياتي تربيت نه آهي. پي پي قيادت طرفان هن وقت پارٽي ڪادرس لاءِ نه ڪنهن انقلابي تبديلي، ۽ نه ڪنهن سماجي تبديلي جو ڪو ٽارگيٽ مقرر ڪيل آهي، ائين ٿو لڳي ته پارٽي ڪادرس کي فقط هڪ ڌن آهي، ته ڪهڙيءَ طرح ڪو عهدو حاصل ڪري، پنهنجي مالي ۽ طبقاتي حيثيت تبديلي ڪري سگهجي. ان جي نتيجي ۾ پي پي هڪ غير سياسي ۽ لالچ سان ڀريل سماجي ڪلب ۾ تبديل ٿيندي وڃي، حڪومت جا اڪثر وفاقي توڙي صوبائي وزير، قومي توڙي صوبائي اسيمبليءَ جا ميمبر، ويندي عام ڪارڪن به، ڪنهن نه ڪنهن طرح کان اثر رسوخ استعمال ڪري، دڙڪو دامان ڏيئي، غلط صحيح ڪم ڪرائڻ ۽ ڏوڪڙ ڪمائڻ ۾ رڌل آهن. جنهن ڪري پارٽي مڪمل طرح عام ماڻهوءَ کان ڪٽجندي وڃي، ۽ ماڻهن ۾ پي پي خلاف نفرت وڌندي وڃي. هن وقت پارٽي فقط ڀٽو خواتين جي Good will جي سهاري ساهه پئي رهي آهي. پر جيڪڏهن اهي حالتون برقرار رهيون، ته ڀٽو خواتين جي Good will کي به ڪاپاري ڌڪ رسي سگهي ٿو. نه فقط ايترو، پر وفاقي توڙي صوبائي وزيرن جو پنهنجن پنهنجن

Gul Hayat Institute

تکن جي ماڻهن سان رابطو مڪمل طور ٽٽي ويو آهي. اهڙا به وزير آهن، جيڪي چونڊجڻ ڪان پوءِ هڪ ڀيرو به ٽڪ جي ماڻهن وٽ موٽي نه ويا آهن. ڪارات خاليءَ نه آهي، جڏهن وزيرن وٽ محفلون جوان نه آهن. وزير صاحبن جون اهي مستيون ان حد تائين وڌي ويون آهن، جو وزير اعظم سان غير ملڪي دورن ۾ وڃڻ دوران به اهي سرگرميون عروج تي هونديون آهن. اهو به نه سوچيو ويندو آهي، ته سندن وزير اعظم خاتون آهي، ۽ اتان جي ڊپلوميٽن ۽ سرڪار ۾ هنن جي باري ۾ ڇا سوچيو ويندو. تازو بداعتمادي جي رٽ ڪانپوءِ ته ائين ٿو محسوس ٿئي، ته وڏيرن پي پي اندر ڪو coup آڻي ڇڏيو آهي، ۽ محترمه بنظير انتهائي ڪمزور بڻجي وئي آهي.

تازو ترين اطلاعن مطابق، جيڪي ايس-ڊي-ايم ۽ ڊي-ايس-پي جون جڳهيون پريون پيون وڃن، تن ۾ سنڌ جي غريب ماڻهن ۾ ۽ پارٽي ڪارڪنن کي اٽي ۾ لوڻ برابر به نمائندگي نه پئي ڏني وڃي. چون ٿا ته سڀ آساميون وزيرن، قومي ۽ صوبائي اسيمبلي جي ميمبرن سمورن پنهنجي پٽن، پائٽين ۽ ويجهن عزيزن ۾ ورهائي ڇڏيون آهن. جيڪڏهن پارٽي قيادت وڏيرن کي ڪنٽرول ڪرڻ جو بلو نه ڪيو، ته پارٽي جا پير نکري ويندا ۽ اچي ڦهڪو ڪندي. حالانڪ وڏيرن کي مختلف ضلعن ۾ پارٽي ڪارڪنن جا ڪنوينشن منعقد ڪري، آسانيءَ سان ڪنٽرول ڪري سگهجي ٿو.

(ٿ) رٿابندي ۽ پاڻ ۾ سهڪار جو فقدان: گذريل هڪ سال دوران پي پي حڪومت جي ڪارڪردگي ڏسيو، اڙدو جو اهو محاورو ياد اچيو وڃي ٿو ته 'اونٽ ري اونٽ تيري ڪون سي ڪل سيڌي؟' ائين ٿو محسوس ٿئي ته نه وفاقي حڪومت ۽ صوبائي حڪومت جو پاڻ ۾ سهڪار آهي ۽ نه وفاقي کاتن ۽ صوبائي کاتن جو پاڻ ۾ ڪو سهڪار آهي، بس انڌي گهوڙي جي مصداق ڪاروبار حڪومت هلندو رهيو آهي. پي پي حڪومت جو سڀ کان وڏو ڪارنامو اخبارن، ٽي وي ۽ ريڊيو کي آزادي ڏيڻ ۽ مخالف ڌر کي ڪوريج ڏيڻ آهي. پر ان فيلڊ ۾ به اهڙا ڪئي مثال ڏيئي سگهجن ٿا، ته اطلاعاتي ذريعن جي پاليسين ۾ به ڪو سهڪار ۽ تسلسل نه آهي. ڪو

پرائيم منسٽرس هائوس ۾ ته ائين ٿولڳي ته مڪمل Anarchy آهي.

اهڙو وقت هو، جو وزير اطلاعات، ٽي وي جي چيئرمن ۽ اطلاعات واري مشير جو به پاڻ ۾ ڪو سهڪار نه هو. نتيجي ۾ پهرين اطلاعات واري وزير استيعفيٰ ڏني. ان ڪان پوءِ اطلاعات واري مشير کي ٽي وي نيوز کان الڳ ڪيو ويو. ۽ هاڻ خود ٽي وي جي چيئرمن به استيعفيٰ ڏيئي ڇڏي آهي. پرائيم منسٽرس هائوس ۾ ته ائين ٿولڳي ته مڪمل Anarchy آهي. هڪ فرد کي سياحت جو مشير مقرر ڪيو ويو. ڪيترو عرصو هن پرائيم منسٽر هائوس ۾ ڪم ڪيو. بعد ۾ پتو پيو ته آصف زرداري صاحب جنهن همراه کي مقرر ڪيو هو، سو اهو ماڻهو نه آهي ۽ آخرڪار ان همراه کي اتان هٽايو ويو. وزير اعظم جو ملڪي پريس لاءِ الڳ سيڪريٽري ۽ غير ملڪي پريس لاءِ الڳ سيڪريٽري مقرر ڪيو ويو. ان ڪان سواءِ، صحافين جي هڪ فوج کي وزير اعظم پالي رهي آهي. پر ڪارڪردگي جي اها حالت آهي، جو هڪ پاسي وزير اعظم، خان ولي خان سان سياسي مذاڪرات ڪرڻ پئي چاهي، ته ٻئي طرف ملڪي پريس ۾ آمريڪا مان بيگم نصرت ڀٽو جو هڪ بيان شايع ٿو ٿئي، جنهن ۾ ولي خان کي غدار قرار ڏنو وڃي ٿو. ان بيان جي وضاحت بيگم صاحبه طرفان اٽڪل هڪ مهينو پوءِ جاري ڪئي وڃي ٿي. تيسين جيڪو نقصان پهچڻو هو، سو پهچي چڪو.

صحافين ۽ پريس سيڪريٽرين جي ان فوج مان ڪنهن کي به توفيق ڪانه ٿي، ته اهو بيان شايع ٿيڻ جي ٻئي ڏينهن ان بيان جي وضاحت شايع ڪئي وڃي. غير ملڪي، پريس سيڪريٽري بشير رياض جي روئي کان تنگ ٿي، هڪ پرڏيهي خاتون پريس رپورٽر، آمريڪا جي اخبار ۾ وزير اعظم خلاف معاندانه مضمون شايع ڪرڻ تي مجبور ٿي وڃي ٿي. هڪ اهڙي شخص کي پرائيم منسٽر هائوس ۾ مقرر ڪيو وڃي ٿو، ته جيڪو نه فقط ايم ڪيو ايم جو ماڻهو آهي، پر مارشل لا جي دور ۾ سنڌ جي اڳوڻي گورنر جنرل عباسيءَ جو خاص ماڻهو هو، جنهن هڪ ڀيرو عملدارن جي گڏجاڻي ۾ ڀٽي صاحب لاءِ تمام ڪريل لفظ استعمال ڪيا.

راوي روايت ٿا ڪن، ته ان فرد کي آصف زرداري صاحب جي فرمائش تي پرائيم منسٽر هائوس ۾ متعين ڪيو ويو ۽ اهو سڀ ڪجهه سوچڻ بغير ڪيو ويو، ته اهو شخص سياڻ جو مسعود محمود ثابت ٿي سگهي ٿو.

پي پي حڪومت جي شروع ڪان اها بدقسمتي رهي آهي، ته هميشه ڪن اهڙن فردن کي اهم عهدن تي رکيو ويو، جيڪي سڌو واشنگٽن ڪان آيا ۽ اچي اهم ذميداريون سنڀاليون. ياد رهي ته ڀٽي صاحب جي زماني ۾، رفيع رضا ۽ يوسف بچ، جن جو ڪو به سياسي پس منظر نه هو، اوچتو اوچتو واشنگٽن مان اسلام آباد پهتا. انهن مان هڪ کي وفاقي وزير بنايو ويو. ٻئي کي وزير اعظم جو صلاحڪار بنايو ويو. بعد ۾ ثابت ٿيو ته هو نه پي پي سان سچا هئا ۽ نه ڀٽي سان سچا هئا. هينئر وري به ساڳي غلطي ورجائي پئي وڃي. هينئر وري هيپٽي مينوالا اچي ٿوءِ وزير اعظم جو مشير بڻجي ٿو. چون ٿا ته سنڌ جي وڏي وزير جو هڪ صلاحڪار جيڪو وڏو انتظامي ۽ معاشي ڄاڻ رکي ٿو، تنهن وزير اعظم کي معاشي صورتحال بابت هڪ جامع پيپر موڪليو، ۽ گذارش ڪئي ته اهو پيپر خفيه رکيو وڃي ۽ ٻئي ڪنهن کي به نه ڏيکاريو وڃي.

ڪجهه ڏينهن ڪان پوءِ سنڌ جي وڏي وزير جي ان مشير کي، هيپٽي مينوالا جو هڪ خط مليو، جنهن سان گڏ هڪ پيپر جي ڪاپي پڻ موڪليل هئي. خط ۾ چيل هو ته ان پيپر بابت پنهنجي راءِ موڪلي وڃي. اهڙا خط ملڪ جي ٻين به ڪيترن کي موڪليا ويا هئا. اهو مشير صاحب ان وقت سخت حيرت ۾ پئجي ويو، جڏهن هن ڏٺو ته اهو پيپر سندس ئي هو، جيڪو هن وزير اعظم کي موڪليو هو. چون ٿا ته ڪجهه ڏينهن ڪان پوءِ ان مشير صاحب جي وزير اعظم سان ملاقات ٿي. هن شڪايت ڪئي ته ڪيس موڪليل پيپر هن ريت سڄي دنيا کي موڪليو ويو آهي، جڏهن ته هن ان سلسلي ۾ خاص طور رازداري جي گذارش ڪئي هئي. مشير صاحب جي حيرت جي ان وقت حد نه رهي، جڏهن وزير اعظم مڪمل لاعلمي

ظاهر ڪئي ته ڪير ڪو اهڙو پير مليو يا هن اهو پير سڄي ملڪ ۾ راءِ معلوم ڪرڻ لاءِ حڪم ڏنو.

پي پي حڪومت کي هڪ سال مڪمل ٿي چڪو آهي، پر اڃان تائين ڪنهن به ميدان ۾ ڪا جامع رٿا ظاهر نه ڪئي وئي آهي، هن وقت تائين فقط صحت جي رٿا ظاهر ڪئي وئي آهي، پر ان کي به اڃان آخري شڪل نه ڏني وئي آهي. پيپلز پروگرام جو ڌوم ڌڙڪي سان اعلان ڪيو ويو، پر لڳي ٿو ته سڄي پروگرام جي 'ڪهاڻي' ئي Abortion ٿي وئي آهي. بلوچستان ۽ پنجاب صوبي ۾ ته ان تي عمل در آمد ۾ رڪاوٽون پيدا ڪيون ويون، پر افعال ته سنڌ ۾ بجڙا آهن. اڃان تائين پروگرام جي شڪل ڪٿي به نظر ڪانه آئي آهي. ائين ٿو لڳي ته پيپلز پروگرام جا ائڊمنسٽريٽر، ننڊ ۾ ستا پيا آهن. ڊپ آهي ته ان پروگرام جو حشر به اڳوڻي پي پي واري پيپلز پروگرام جهڙو نه ٿئي، ۽ عوامي ڪمن تي خرچ ڪرڻ بدران ائڊمنسٽريٽر پنهنجا گهر نه ڀرين. ٻيو ته نهيو پر غريبن ۾ ورهائڻ لاءِ جيڪي سائيڪلون ۽ سبڻ جون مشينون وزير اعظم طرفان موڪليون ويون، سي صوبي ۾ اڪثر هنڌن تي گذريل ڇهن مهينن کان مختيار ڪارن جي آفيسن ۾ پيون ٽڪون جهلين. ساڳيو حشر برسات ۾ متاثرٿيل ماڻهن ۾ تقسيم ڪرڻ لاءِ مخصوص ڪيل رقمن جو ٿيو آهي.

سنڌ صوبي ۾ ته ائين ٿو لڳي ته ڪنهن صوبائي حڪومت جو وجود ئي نه آهي. ۽ سنڌ ۾ پي پي حڪومت نومبر ١٩٨٨ کان اڳتي نه نڪري سگهي آهي ۽ سخت بي عمليءَ جو شڪار آهي.

امن امان: سنڌ جو عوام، سڀ کان وڌيڪ مايوس، امن امان برقرار رکڻ ۾، صوبائي حڪومت جي ناڪاميءَ سبب ٿيو آهي. شهرن ۾ دهشت گرد ڪين قتل ڪري رهيا آهن ۽ سندن گهر لٽي رهيا آهن، ته ڳوٺن ۾ ڌاڙيلن سندن جيئڻ جنجال ڪري ڏنو آهي. ڪو ڏينهن خالي نه آهي، جڏهن ڳوٺن مان ڪو اغوا نه ٿو ٿئي. شهرن ۾ صوبائي حڪومت کي دهشت گرد بليڪ ميل ڪندا رهيا آهن، ته ڳوٺن ۾ وڏيري جي هٿان بليڪ ميل ٿيندي رهي آهي. ڪيتري نه افسوس جي ڳالهه آهي ته دادو ۽ ٻين ڪيترن علائقن ۾ ڌاڙيلن جي پٺي ڀرپيندڙن ۾ پي پي جي

پي پي حڪومت کي هڪ سال مڪمل ٿي چڪو آهي، پر اڃان تائين ڪنهن به ميدان ۾ ڪا جامع رٿا ظاهر نه ڪئي وئي آهي

ڇڱن مڙس جي ويجهن عزيزن جا نالا ورتا پيا وڃن. هاڻ ته پي پي جي وڏيرن غريب مسڪين ماڻهن سان ڪلور ڪرڻ جو نئون باب کولي ڇڏيو آهي. ان جو تازو مثال ٽنڊو آدم ويجهو ڇئين پاڙن جي قتل وارو واقعو آهي، جو ن ٿا ته اهڙا واقعا گهوٽڪي وغيره ۾ پڻ ٿي چڪا آهن.

پي پي تنظيم: تازو سنڌ ۾ پ پ جي جيڪا نئين سر تنظيم ڪئي وئي آهي، تنهن تي خود پ پ ڪارڪنن ۾ زبردست بيچيني ڦهليل آهي. عام ڪارڪن حيران آهن، ته مسرور احسن جهڙي ڪارڪن کي، جنهن مارشل لا دوران ڪيتريون قربانيون ڏنيون آهن، تنهن کي سنڌ پ پ ۾ ڪو اهم عهدو ڇو ڏنو ويو. اهڙيءَ طرح پ پ ڪارڪن حيران آهن ته ڪراچي پ پ جي هڪ ضلعي جو صدر ملڪ سرور کي بنايو ويو آهي، جيڪڏهن ان تنظيم جو صدر ڪنهن پٺاڻ کي بنائڻو هو ته احسان شير پائو کي اهو عهدو ڇو نه ڏنو ويو، جنهنجيون قربانيون تمام گهڻيون هيون. اهڙيءَ طرح خليل قريشي، نجيب احمد، اسحاق ساٿي وغيره جهڙن مخلص ڪارڪنن کي بلڪل نظرانداز ڪيو ويو. هوڏانهن، چيو وڃي ٿو ته هڪ سازش تحت الاهي بخش قائم خاني کي پ پ حيدرآباد شهر جي صدارت تان هٽايو ويو، جيڪو هڪ غير دانشمندانه قدم هو. پر، چيو وڃي ٿو ته، بعد ۾، وزير اعظم چيو ته قائم خانيءَ کي سنڌ جي وڏي وزير جو مشير قائم ڪيو ويندو. پر پوءِ ساڳين سازشين ان فيصلي کي به شايد سبوتاز ڪري ڇڏيو آهي، جو وڏي وزير سيد قائم علي شاهه چيو آهي ته ڪنهن به غير چونڊيل فرد کي هاڻ مشير مقرر نه ڪيو ويندو.

ان سموري صورتحال جو جائزو وٺڻ کان پوءِ، ان نتيجي تي پهچجي ٿو ته پي پي هڪ تيز رفتار گهوڙي تي ويٺي آهي. پر نه واڳ هٿن ۾ اٿس، نه پير رڪاب ۾ اٿس. اهڙي حالت ۾ هڪ ئي ڳالهه يقيني نظر اچي ٿي، ته اهو تيز رفتار گهوڙو ڪيس ڪنهن اهڙي کاهيءَ ۾ اڇلائيندو، جتي نه سندس ٽنگون سلامت رهنديون نه ٻانهون سلامت رهنديون. ڏکوئيندڙ ڳالهه اها آهي ته ان ڳالهه جو احساس پي پي جي ڪنهن به صاحب کي نه آهي. هرهڪ اقتدار جي نشي ۾ مست اهي. ۽ مست هاٿي وانگر ٽڪرون هڻي رهيو آهي. اهڙي حالت ۾ پي پي لاءِ فقط دعا ڪري سگهجي ٿي.

- سهڻيءَ لاءِ، مشهور صحافي جي-اين مغل لکيو.

سنڌ

ٿر ۽ عوامي دور جو هڪ سال

مهيني ڏيڍ واري مختصر عرصي ۾ ٿرپارڪر جي پيپلس پروگرام واري ايڊمنسٽريٽر جي تبديلي عمل ۾ آئي. وزير اعليٰ سنڌ ٿر جو دورو ڪيو، سائنس ۽ ٽيڪنالاجي وارو مملڪتي وزير سينيٽر جاويد جبار به ڪاروان ڪاهي اسلام ڪوٽ آيو. ٻئي صاحب هيليڪاپٽرن ذريعي هتي پهتا. سندس انهن پُرتڪلف دورن ۽ ايڊمنسٽريٽر جي تبديلي سان ٿري ماروئڙن جو ڪوتدارڪ به ٿيو يا نه؟ جيڪڏهن نه ٿيو ته ڇو؟ جواب لاءِ ٻنهي صاحبن جي دورن جو مختصر ئي سهي، جائزو وٺڻ مناسب ٿيندو.

وزيراعليٰ سنڌ جو دورو: وڏو وزير ٿين کان پوءِ شاهه صاحب جو هي پهريون ٿر جو دورو هو. موصوف عمر ڪوٽ، ڇاڇري، نگرپارڪر ۽ مٺيءَ ۾ ٿري ماڻهن جي ميڙاڪن کي خطاب ڪيا ۽ ڪي اعلان به. جن مان ڪي خاص هي آهن:

(١) ڇاڇري ۽ ڏيپلي ۾ انٽرميڊيئيٽ ڪاليج کوليا ويندا.

(٢) عمر ڪوٽ ۾ گرلس ڪاليج قائم ڪيو ويندو.

Gul Hayat Institute

(۳) تربيت يافته نوجوانن کي اوليت جي بنياد تي نوڪريون ڏنيون وينديون.

(۴) پيپلس پروگرام تحت سڄي ٿر ۾ وڏي پيماني تي اسپتالون، اسڪول ۽ کوهه تعمير ڪرايا ويندا.

(۵) ٿري ماڻهن کي سستي اگهه واري ڪڻڪ مهيا ڪئي ويندي.

ڊسمبر جي پهرئين هفتي تائين، انهن اعلانن مان ڪنهن هڪ تي به عمل نه ٿيو آهي. اسان جي سياستدانن کي خبر نه آهي ته ڇو اڃان تائين اها ڳالهه سمجهه ۾ نه آئي آهي ته اعلان ڪري. عمل نه ڪرڻ سان عام راءِ تي ڪهڙو اثر ٿو پوي ۽ جمهوري ادارن جي استحڪام لاءِ هي طريقو ڪيتريقدر هاڃيڪار آهي. بس، اعلانن تي اعلان ڪندا هليا ٿا وڃن. وري ڪا وعدا وفائي ڪن، سا ڳالهه شايد سندن ڪتاب ۾ ئي ڪانهي. اهوئي سبب آهي جو عام ماڻهن جو سياست، سياستدانن، سندن پروگرامن توڙي وعدن مان ايمان ئي کڄي ويو آهي ۽ هو ڪين چڱيءَ نظر سان به ڪونه ٿا ڏسن. اها ئي ڳالهه آهي ته وقت تي وري به وڏيرن جي وَرِ چڙهيو وڃن.

جيستائين ٿر ۾ نوان ڪاليج قائم ڪرڻ واري اعلان جو تعلق آهي، انهيءَ باري ۾ اسين مٿي ڪاليج کي ڊگري ڪاليج ۾، گرلس مڊل اسڪول کي هاءِ اسڪول قرار ڏيڻ وارن اعلانن ۽ ورهين کان انهن تي عمل نه ٿيڻ جو اڳ ۾ ئي ذڪر ڪري آيا آهيون. خدا ڪري، هن ڀيري ائين نه ٿئي. وزير اعليٰ سنڌ پنهنجا وعدا پاڙي، جيئن ٿري ماروئڙا به تعليم حاصل ڪري سگهن.

اعلان ڪيل P.T.C ۽ C.T پاس نوجوانن جو مسئلو ته ويتر مشڪل بڻجي ويو آهي، جو غير تربيت يافته ماڻهن کي سُفارشن ۽ ٻين ذريعن سان نوڪرين ۾ کنيو ٿو وڃي ۽ تربيت يافته نوجوانن کي بدستور نظر انداز ڪيو پيو وڃي. انهيءَ لاءِ ۲ ڊسمبر ۱۹۸۹ع تي هلال پاڪستان اخبار جتي جمهوريت جي پهرين سالگرهه تي خصوصي اشاعت جاري ڪئي، اُتي ٿرپارڪر جي تربيت يافته بي روزگار ايڪشن ڪميٽي جي حوالي سان 'تربيت يافته استادن جي شڪايت' جي عنوان سان هڪ حقيقت پسندانه ايڊيٽوريل به لکيو، جنهن ۾ هن مسئلي جي نوعيت بابت پوريءَ طرح

عام ماڻهن جو سياست، سياستدانن، سندن پروگرامن توڙي وعدن مان ايمان ئي کڄي ويو آهي

وضاحت ڪئي ويئي آهي. تاهم هتي هڪ اهڙي ڳالهه جو ذڪر ڪرڻ به ضروري آهي جنهن جو سرڪار کي فورن نوٽس وٺڻ جڳائي، سا آهي نوڪرين جي وڪري واري ڳالهه. انهيءَ سلسلي ۾ اسين هتي رڳو ٿر جي ذڪر ڪرڻ تي اڪتفا ڪنداسين. چوڪيدار ۽ نائب قاصد کان وٺي گزيٽيڊ پوسٽن تائين، مختلف ڪاتن، انهن جي اهميت ۽ افاديت جي لحاظ کان نوڪرين جا ريٽ مقرر ٿيل آهن. ائين اڳيان سمورا ڪارڊ ٽوڙيا پيا وڃن، جيڪا ڳالهه جمهوري حڪومت لاءِ يقينن بدناميءَ جو ڪارڻ ٿيندي. اميد ٿي ڪجي ته وزير اعليٰ سنڌ پنهنجن اعلانن ۽ مسئلي جي سنگين نوعيت کي سامهون رکي ترت ضروري ۽ جوڳا اُپاءَ وٺندو.

پيپلس پروگرام تحت ٿر ۾ غلط جاين تي ٺهندڙ چند اسڪيمن جو ذڪر اڳ ۾ ڪري چُڪا آهيون، اها ڳالهه به سولائي سان سمجهڻ جهڙي آهي، ته ٻيون ڳالهيون وقت گذرڻ سان آيون ويون ٿي وڃن ٿيون، پر بلڊنگون جيڪي صحيح ڪمن جون شاهد ۽ ثبوت هونديون آهن. انهيءَ ڪري ضروري آهي ته ترقياتي اسڪيمون سوچي سمجهي، ضرورت وارن هنڌن تي، بنا ڪنهن پارٽي تميز جي منظور ڪيون وڃن. ٿرپارڪر ۾ پيپلس پروگرام جي ايڊمنسٽريٽر واري تبديلي ممڪن آهي ته خوشگوار ثابت ٿئي، حالانڪ نئون ايڊمنسٽريٽر به آهي وڏيرو، هن به جيڪڏهن شاهاڻا شغل اختيار ڪيا ته وري به مُستحق ماڻهو هن پروگرام مان فائدو وٺي نه سگهندا. تازو پيپلس پروگرام جي سالگرهه واري موقعي تي، محترمه بينظير ڀٽو هڪ پيغام ذريعي ملڪ جي سيني ماڻهن کي سڏ ڏنو آهي، ته پيپلس پروگرام کي ڪامياب بڻائڻ ۾ حڪومت جي مدد ڪن. جيستائين عام ماڻهو جو

تعلق آهي، ته هي جيڪي به اڪر لکي رهيا آهيون، اُهي انهيءَ سڏ جي مناسب موٽ کان هرگز گهٽ ڪونه آهن، پر سمورو دارومدار وري به انهن ماڻهن تي آهي، جيڪي هن ڪم سان وابسته آهن. ظاهر آهي ته اُهي پيپلز پارٽي جائي ڪارڪن ۽ اهلڪار آهن. وزير اعظم صاحبه کي انهن کي سڏ ڏيڻ ۽ وقت بوقت مٿن نظر رکڻ گهرجي. جيڪڏهن انهن کي درست ڪرڻ ۾ بينظير صاحبه ڪامياب ويئي، ته هي پروگرام به بهرحال ڪامياب ويندو. اُميد ته هن طرف به توجه ڏنو ويندو. اهڙي نموني ٿري مُستحق ماڻهن کي هن پروگرام مان گهربل ۽ جائز فائدا ملي سگهندا.

سستي اگهه واري ڪڻڪ جو مسئلو جيتوڻيڪ حڪومت لاءِ معمولي آهي، پر ڏتڙيل ٿري ماڻهن لاءِ وڏي اهميت ٿو رکي. وزير اعليٰ جهڙو بااختيار ۽ ذميوار ماڻهو اعلان ڪري ۽ هڪ ننڍڙو مسئلو به حل نه ٿئي. سچ پچ وڏي افسوس جي ڳالهه چئبي.

سينيٽر جاويد جبار جو دورو : موصوف جي ٿر سان جيڪا خاص دلچسپي آهي، انهيءَ جو ذڪر به اڳ ۾ ڪري آيا آهيون. هن وقت هي صاحب سائنس ۽ ٽيڪنالاجي جو ممڪلتي وزير آهي. ٿري ماڻهن کي جديد سائنس کان روشناس ڪرائڻ لاءِ، سائنسي آلات، ڪمپيوٽر، سلائيڊون ۽ ٻيو سامان ڪٺي پنهنجن ڪن پراڻن ساٿين سميت، هيليڪاپٽرن ذريعي اسلام ڪوٽ پهتو. انهيءَ سموري ٽِڪساٽ کي سائنس ڪاروان جو نالو ڏنو ويو هو. هاءِ اسڪول کي موڪل ڪرائي، ڪلاسن ۾ اهي شيون رکيون ويون. ڪائنات جي وسعت، انهيءَ جي جوڙجڪ، سيارن جي گردش، سلائيڊن ۽ ٻين ذريعن سان، توڙي ڪمپيوٽر جا ڪمال، هتان جي شاگردن کي ڏيکاريا ويا. عام ٿري ماڻهو ته اُهي ڏسي ڪونه سگهيا، پر اسلام ڪوٽ ۽ مٿي جي اسڪولن ۾ پڙهندڙ ڪن شهري ڇوڪرن کان سواءِ ٻيا شاگرد به ڪاروان جا ڪرشما ڏسڻ کان محروم رهيا. البت شهري شاهوڪار ماڻهن اهو عمل ضرور ڏٺو. جيستائين انهيءَ جو تعلق آهي ته هتان جا پڙهيل ۽ سائنس ٽيچر به ڪجهه سمجهي ڪونه پي سگهيا، ته پوءِ شاگرد ۽ ٻيا

Gul Hayat Institute

ماڻهو ڇا سمجهن. ظاهر آهي تہ انهيءَ نمائش مان ٿري ماڻهن کي ڪجھ پلئہ ڪونہ پيو. سمورو خرچ ۽ وقت تقريبن اجايو ويو.

ڪاروان ڪاهڻ ڪان اڳ ۾ ڏسڻ ڪپندو هو تہ ماڻهو ٿر ۾ موجود بہ آهن يا روزگار سانگي لڏي ويا آهن. ڀلا جيڪي ڪي آهن بہ تہ اُهي اسلام ڪوٽ پهچي بہ سگهندا؟ نہ فقط ايترو، بلڪ اهو بہ جائزو وٺڻ کپندو هو تہ، ٿري ماڻهن کي تعليم جون ڪيتريقدر سهولتون ميسر آهن.

سندن ٻار پرائمري تعليم حاصل ڪري سگهن ٿا يا نہ؟ هنن کي اَنو، لٽو ۽ اجهو حاصل آهي يا فاقن تي آهن. ڀلا جن کي پيٽ ڀرڻ لاءِ ڪجھ ناهي، سي وري ڪهڙين ويهي سائنسون سمجهندا ۽ نمائشون ڏسندا. شيخ اياز جو شعر آهي تہ 'ڍءُ بنا ڍولا، ڪانهي ساڃاھ سُونهن جي' تنهن ڪري ادب سان چونداسين تہ جيڪڏهن واقعي مُخلصي آهي، تہ ٿري ماڻهن جي روزگار جو بندوبست ڪريو، تعليم ۽ علاج جو انتظام ڪريو، آمدورَفت جون سهولتون فراهم ڪريو. تعليم ۽ علاج جو انتظام ڪريو. هر قسم جي ظلم ۽ عتاب ڪان ڪين نجات ڏياريو، پوءِ اوهان واريون اِهي سائنسون ۽ نمائشون اکين تي، باقي موجوده حالتن ۾ هن قسم جا شغل ڪونہ ٿا سونهن. ڏڪارن ۾ رانديڪا ورهائڻ يا فضول نمائشون لڳائڻ ڪٿان جي دانشمندي آهي؟

سينيٽر جاويد جبار اسلام ڪوٽ ۾ ڪاروان جڏي، ڀاڻ نگرپارڪر ويو، جتي ماڻهن جي ميڙاڪي ۾ ڀهريون ڀيرو ظاهر ظهور گرينائيٽ پٿر ۽ چيني مٽيءَ جو ذڪر ڪيائين ۽ انهن جي استعمال لاءِ ماڻهن ڪان راءِ پڇيائين. مٽي ۽ پٿر ۾ اڳ ذڪر ڪيل ماڻهن جي دلچسپيءَ ڪان پوءِ وزير موصوف جي نئين سر دلچسپي مان اميد پيدا ٿي ٿئي تہ ٿري ڀاڳين جو هاڻ من ڪو ڀلو ٿئي.

سهڻيءَ لاءِ مُلزم ٿري،
مٽيءَ ڪان موڪليو.

حيدرآباد ۾ سنڌين جو قتل

حسب معمول ١٣ ڊسمبر تي حيدرآباد ۾ دهشتگردن هڪ ڀيرو وري سنڌين جو قتل عام ڪيو ۽ هڪ ڏينهن ۾ ستن سنڌين کي قتل ڪيائون. حسب معمول سنڌ سرڪار پاران وري بہ دڙڪو ڏنو ويو تہ اسين دهشت گردن کي معاف نہ ڪنداسين. اهڙن دڙڪن جي دهشتگردن نہ اڳ ۾ پرواھ ڪئي، نہ هن ڀيري ۽ نہ اڳتي ڪندا. بي گناھ سنڌي ماڻهو پيا قتل ٿيندا ۽ سائين قائم علي شاھ رڳو پيو پنهنجي محل مان دڙڪا ڏيندو. چيف منسٽر سنڌ ۾ ٻيا بہ ڪمزور آيا آهن، پر قائم علي شاھ جهڙي ڪمزوري جو مثال قائم ڪيو آهي، سنڌ جي تاريخ ۾ شايد ئي ڪو اهڙو ٻيو ڪمزور چيف منسٽر ايندو. اسان کي اها خبر پئي آهي تہ سينٽرل گورنمينٽ جي هڪ اعليٰ عهديدار تفصيل سان هڪ رپورٽ ٺاهي قائم علي شاھ کي ڏني، جنهن ۾ حيدرآباد ۾ دهشت گردن جي ڪارروائين کي روڪڻ جا موثر طريقا ٻڌايل هئا، پر شاھ صاحب اها رپورٽ بي نظير صاحبہ کي موڪلي ڪونہ، نہ ئي اُنهيءَ تي عمل ڪيو. انهيءَ ڪان اڳ ۾ اخبارن ۾، اهي خبرون بہ آيون تہ شاھ صاحب، جيل مان دهشتگردن کي گهرائي چيف منسٽر هائوس مان آزاد ڪري ڇڏيو. شاھ صاحب انهيءَ جي ترديد ڪئي، پر ڄاڻو حلقن ٻڌايو تہ اها حقيقت آهي. ڪلھ تائين شاھ صاحب ۽ سندن منسٽر بہ دهشت گردن جي حمايت ۾ بيان ڏيندا

(هيٺيان سنڌي شاھ فيصل ڪالوني ڪچي قلعي جا رهندڙ هئا جنکي ١٣ ڊسمبر جي فسادن ۾ ماڊل اسڪول ۽ ولڊ سنڌ يونيورسٽي حيدرآباد ۾ رهڻو پيو. دهشت گردن سيني جي گهرن ۾ گهڙي ڦرلٽ ڪيائون ۽ عورتن جي بي حرمتي ڪئي وئي. سنڌي عورتن دهشت گردن کي قرآن جا واسطا وڏا، پر ان جي دلين ۾ نفرت جي باھ ٻري رهي هئي ۽ سڌيون گوليون هلايون، جنهن سبب ڪئين ماڻهو شديد زخمي ٿي پيا ۽ ويچارا پنهنجا ابا ڻا ڪک ڇڏي اچي ماڊل اسڪول ۾ پناھ ورتائون.

عبدالرحمان پنهور کي جڏهن ڪلاشنڪوف جو برسٽ هنيو ويو تہ هن پنهنجي هٿ اڳيان ڪري ڇڏيا، جنهن ڪري سندس ٻئي ٽريون پرڻ تي وئيون. هو پٽ تي ڪري پيو. ساھ اڃا هوس تہ دهشت گردن رڙ ڪري چيو، "سالا ڪتا ابي تڪ زنده هي."

۽ پوءِ ڇاتيءَ ۾ برسٽ هنيائون. جنهن ٻرگهل ڪدي ڇڏيا.

١- گل محمد ولد محمد بخش بلوچ
٢- نياز محمد ولد محمد بخش بلوچ
٣- ممتاز علي
٤- اڪبر بلوچ
٥- محمد مٺل شورو
٦- اقبال شورو
٧- منظور شورو
٨- سڪندر شورو
٩- عبدالرزاق شورو
١٠- عرفان شورو
١١- محمد هاشم سولنگي
١٢- امير علي سولنگي
١٣- موالي مڪراني
١٤- ديدار حسين قريشي
١٥- صاحب خاتون سولنگي
١٦- زيب النساءَ لاسي
١٧- رياض بلوچ
١٨- مقبول بلوچ
١٩- غلام حيدر لاشاري
٢٠- ابراهيم شاھ
٢١- منور حسين ڪوري
٢٢- روشن علي شاھ
٢٣- شهناز بلوچ
٢٤- حڪيم ڪوري
٢٥- جان محمد
٢٦- عبدالرحمان پنهور (برسٽ لڳڻ سبب فوت ٿي ويو.)
٢٧- عبدالڪريم جڪراڻي.

رهيا، پر جڏهن ايم - ڪيو - ايم، پي-پي-پيءَ جي پٺن ۾ خنجر هنيو ته اڄ اهي ساڳيا منهن جي پڪائي ڪري، ايم - ڪيو - ايم کي دهشت گردن جي جماعت چون ٿا. پر فقط چوڻ سان ڇا ٿيندو. جڏهن اوهان مڃون ٿا ته اهي دهشت گرد آهن، ۽ افضل شگريءَ جي رپورٽ ۾ ثبوت به ڏنل آهن، ته پوءِ سنڌ سرڪار دهشت گردن جي خلاف ڪهڙو قدم کنيو آهي؟ گهڻا دهشت گرد جهليا آهن؟ آخر فوج ذريعي گهر گهر هٿيارن جي تلاشي ڇو نه ٿي ورتي وڃي. ايڏي مجرمانه خاموشي آخر ڇو! دهشت گرد پلاننگ سان پنهنجون ڪارروايون ڪندا ٿا رهن، شاهه صاحب رڳو دڙڪو ڏئي، ماٺ ڪيو ويٺو آهي. جيڪڏهن قائم علي شاهه ۾ واقعي ايڏي همت نه آهي، ۽ پاڻ اهو ثابت به ڪيو اٿن، ته انهيءَ کان بهتر آهي ته شاهه صاحب چيف منسٽري تان استعفيٰ ڏئي، پنهنجي ۽ سنڌين جي جند ڇڏائي، ته ڪو مڙس ماڻهو اچي دهشت گردن کي منهن ڏئي. اڃان قائم علي شاهه صاحب ڪيترن سنڌين ماڻهن جي قرباني چاهي ٿو. يا سڌو سنئون چوي ته آءٌ دهشت گردن سان پڄي نه ٿو سگهان، سنڌي ماڻهو پنهنجو بچاءُ پاڻ ڪن. پوءِ پاڻ ئي سنڌي دهشت گردن کي منهن ڏيندا. ٻئي پاسي سنڌ جي مختلف پارٽين کي به گهرجي ته هي سنڌين جي قتل عام تي ٺلها بيان نه ڏين، ڪو عملي قدم به کڻن. جيئي سنڌ وارا سائين جي-ايم-سيد ۽ پارٽي جي ٻين ليڊرن لاءِ جيل ڀري سگهن ٿا، ته بي گناهه سنڌي ماڻهن لاءِ جيل ڇو نٿا ڀرين. پليجي صاحب چيو ته اسين حيدرآباد جي سنڌين کي بچائڻ لاءِ هزارين ماڻهو موڪلي سگهون ٿا، ته پوءِ انتظار ڇا جو آهي؟ ممتاز ڀٽي صاحب به چيو هو ته سنڌ تي ڌڙ سِر ڏئي سگهان ٿو. ڪين به عرض آهي ته سر ڀلي نه ڏيو، پر سنڌين جو سر ته بچايو. حيدرآباد جي سنڌين کي به اها گذارش آهي ته اهي به قائم علي شاهه صاحب جي آسري تي نه رهن، نه ئي ٻين سنڌي ليڊرن جي آسري تي. پنهنجي بچاءَ لاءِ هنن کي پاڻ ئي اٿڻو پوندو، جهڙو ورتاءُ سائن ڪيو پيو وڃي، پنهنجي بچاءَ لاءِ هنن کي به اهوئي قدم کڻڻ گهرجي.

- سهڻي بيورو

سنڌ ۾ هيٺين هنڌن تان

سهڻي

ملي سگهي ٿي.

غلام نبي مڪٿهار

نيوز پيپر ايجنٽ فريدآباد ضلعو دادو.

واحد بخش

برهماڻي نيوز پيپر ايجنٽ پيارو

ڳوٺ. محمد انور

ميمڻ نيوز

ايجنٽ ٽنڊو ڀورو.

هائوس آف ناولس

ميرپور ماٿيلو.

محبوب علي شيخ

نيوز پيپر ايجنٽ جهڏو.

خان محمد خان

نيوز پيپر ايجنٽ عمر ڪوٽ.

عاشق حسين چنا

نيوز پيپر ايجنٽ محراب پور جنڪشن.

وفا برهماڻي

جوهي.

سعيد ڀٽي

پوسٽ آفيس حمزو ڀٽي.

فياض نيوز ايجنسي

ٺٽو.

شهيد فاضل راهو ڪتاب گهر

گلشن حديد ڪراچي.

ٻاون بڪ بينڪ

ڏوڪري.

دليپ ڪمار

پي. ڪوٺاري مٺي.

محمد سومار ڪيريو

نيوز پيپر ايجنٽ ڀريا.

سنڌ ڪتاب گهر

ڪشمور ۽ گڊو.

محبوب ميمڻ

نيوز پيپر ايجنٽ هالائي.

محمد فهيم

نيوز ايجنٽ ڦلجي.

ارباب ٿهيم

سهڻي ڪتاب گهر

ميهڙ.

اسلام آباد ۾ سهڻي

بڪ فيئر

جناح سپر مارڪيٽ مان ملي سگهي ٿي

مارئي ڪتاب گهر

سڪرنڊ

سڪندر ملاح

سنڌ ڪتاب گهر سڪرنڊ.

محمد رفيق

نيوز پيپر ايجنٽ ريلوي روڊ، پڊعيدن.

شان بڪڊپو

سانگهڙ.

پنهل خان رند

نيوز پيپر ايجنٽ شاهه پور چاڪر.

عزيز ڪتاب گهر

سکر.

پاڪستان بڪڊپو

ريلوي بڪ اسٽال لاڙڪاڻو.

ريلوي بڪ اسٽال

سکر.

مستعجاب احمدقريشي

شڪارپور.

سنڌ ڪتاب گهر

ٺل.

ماءِ اون بڪ هائوس

عمر ڪوٽ.

حب علي جهانگر

سيٺارجا نيوز پيپر ايجنٽ.

نورالدين جهانگر

نيوز پيپر ايجنٽ ڏورو نارو.

حاجي دلاور ارباب

نيوز پيپر ايجنٽ ڪپرو.

Gul Hayat Institute

مشهور ليکڪ امر جليل سان

دلچسپ ڳالهه ٻولهه.

فضل قلباڻي، نثار چنا ۽ عطيه دائود.

امر جليل

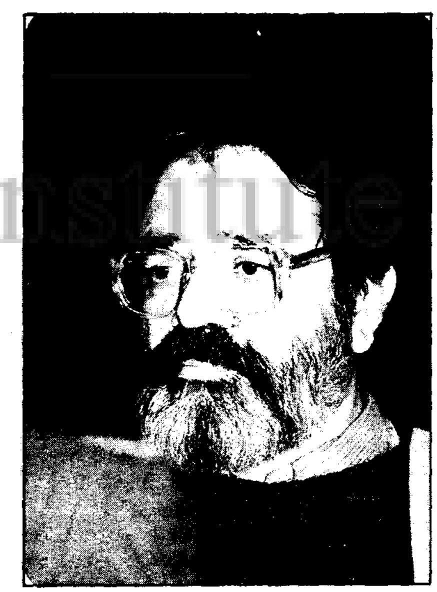

قلباڻي : اوهانجو تعلق سنڌ جي هڪ جهوني ۽ ننڍڙي شهر روهڙيءَ سان آهي. ۽ هاڻ اوهان پاڪستان جي نئين سهڻي شهر اسلام آباد ۾ رهو ٿا. اها تبديلي اوهان کي ڪيئن لڳي.

اَمر : جنهن وڻ جي مان ٽاري آهيان، انهيءَ جون پاڙون سنڌ ۾ کتل آهن، ۽ هاڻ مان ڪا شاخ آهيان، جيڪو ڪٿجي هتي هليو ويو آهيان. مونکي ته ائين ٿو محسوس ٿئي.

قلباڻي : اسانجي نوجوانن جي دلين ۾ ته اوهان گهر ڪري ويٺا آهيو. ايترا سارا ماڻهو اوهان سان پيار ٿا ڪن. اوهانجي ڪاپي ڪرڻ جي ڪوشش ٿا ڪن. ۽ انهيءَ ۾ به فخر محسوس ٿا ڪن. اوهان هن پيار کي ڪيئن محسوس ڪندا آهيو.

اَمر : مان ڏاڍي شدت سان انهيءَ پيار کي محسوس ڪندو آهيان. اڪثر اهو سوچيندو رهندو آهيان ته جيڏو پيار مونکي مليو آهي، انهيءَ جي موٽ ۾ مان اهو ڪجهه ڏيئي سگهيو آهيان، ڏيئي رهيو آهيان، اهو سوال منهنجي ذهن ۾ اڪثر ڦرندو رهندو آهي، ۽ مان ڏاڍو پريشان ٿيندو آهيان. ۽ پبلڪ ۾ اچڻ کان انهيءَ ڪري پاسو به ڪندو آهيان، جو اهڙيون ڳالهيون ٻڌي ڪنهن وقت اکين ۾ لڙڪ به ايندا آهن. ۽ ماڻهو انهيءَ مان غلط مطلب به وٺندا آهن. حالانڪ مان سمجهان ٿو ته روئڻ ۽ کلڻ تي ڪا به بندش وجهي نٿي سگهجي. پر مونکي انهيءَ ڳالهه جو به احساس آهي، ڇاڪاڻ ته هنن جا پيار پريا خط مون وٽ ايندا آهن، تڏهن پنهنجي وجود مان پڙاڏي جو سڏ ٻڌندو آهيان ته تو هنن کي ڇا ڏنو آهي موٽ ۾. ڇاڪاڻ ته مون تي اهوئي الزام لڳل آهي ته مون نوجوانن کي پنهنجي لکڻين سان، هنن ۾ بي راه روي پيدا ڪئي آهي، هنن کي باغي بڻائي ڇڏيو آهي. ويهن سالن کان اهي الزام مون تي لڳندا رهيا آهن. انهن جو خيال اٿم، تنهن ڪري منهنجي ضمير ۾ اها ڳالهه ڏاڍي چڀندي رهي ٿي،

عطيه : اوهان جي ڪاپي ڪرڻ جي ڳالهه ڪئي. مان به نئين ليکڪا آهيان، مون اوهانجي ڪاپي ڪئي. پر ڪاپي ڪرڻ ۽ متاثر ٿيڻ ٻي ڳالهه آهي.

اَمر : ڪاپي لفظ درست ناهي، هو ڪاپي ڪونه ٿا ڪن. مان نوجوانن کي پڙهندو رهان ٿو. هو ڪاپي ڪونه ٿا ڪن. جيڪو به سيريس هوندو، چاهي اُهو نئون ئي هجي، اُهو ڪاپي نه ڪندو. هر ليکڪ پوءِ هو ڪهاڻيون لکندو هجي، ڊراما لکندو هجي يا شعر لکندو هجي، هو متاثر ٿيندو آهي.

قلباڻي : اسٽائيل کي اپنائڻ به ته ڪاپي جي زمري ۾ ايندو نه.

اَمر : نه. متاثر ٿيڻ ۽ ڪاپي ڪرڻ ٻي ڳالهه آهي. نوجوانن جو پنهنجو پنهنجو اسٽائيل آهي. ٻه ٽي سال اڳ مون طارق عالم جو ننڍڙو سهڻو ناول پڙهيو. ورهين کان پوءِ مون ايڏو سٺو ناول پڙهيو. ايڏي سهڻي ٻولي. دنيا ۾ آهن ڪل ٣٦ ٿيمس. جنهن تي ڄڻيم لک ڪهاڻيون لکجي چڪيون هونديون. دنيا ۾ ڪو اهڙو ٽاپڪ نه بچيو هوندو، جنهن تي نه لکيو ويو هوندو. ڳالهه آهي پريزنٽيشن جي. ساڳين ٽاپڪس تي دنيا جا ليکڪ لکن ٿا، پر هر ليکڪ جي لکڻ جو پنهنجو ايڪسپريشن جو انداز آهي. سو طارق عالم جي ايڪسپريشن جو انداز ايڏو

Gul Hayat Institute

لٽريچر جو مزو اهو آهي ته هنکي ورائي ورائي پڙهجي. هڪ ايج (Age) ۾ اوهان ڪهاڻي پڙهو، وري ڏهن سالن ڪان پوءِ پڙهو، عجيب طرح جو هن ۾ هڪ لطف ٿو اچي.

سهڻو هو، سچ پچ، بنا رک رڪاوٽ جي ته مان حيران ٿي پيس، هن نوجوان اهڙو سهڻو ناول لکيو آهي جو ماڻهو پڙهي واڻرو ٿي سگهي ٿو.

قلباڻي: ادب جو سماجي ڪارج ڇا آهي.

اَمر: اديب انويسٽيگيٽ ٿو ڪري. اديب سو سائٽيءَ کي آئينو ٿو ڏيکاري. اديب انهن شين جي نشاندهي ٿو ڪري، جيڪڏهن بيروزگاري تي ڪهاڻي ٿا لکون ته انهيءَ کي مئگنيفاءِ ٿا ڪريون. وڌائي، وڌو ڪري ڏيکاريون ٿا، ته سو سائٽيءَ جي توجه هن پاسي ٿئي. اها ڪيئن دور ٿيندي، اهو اديب جو ڪم ناهي. اهو پبلڪ ڊويزن جو ڪم آهي. اديب سو شل ورڪ ناهي، سماج سڌارڪ ناهي.

قلباڻي: انهيءَ سلسلي ۾ هڪ عام ماڻهوءَ جو رول ڇا هئڻ گهرجي.

اَمر: اسانجا مسئلا پاڻ ۾ ايترا ته ڳتيل آهن، جو هڪ مسئلي کي ٻئي مسئلي کان ڌار نٿو ڪري سگهجي. تنهنڪري فرد جي حيثيت هاڻ ختم ٿي ويئي آهي. فرد جيڪڏهن ايترو دولت مند آهي، هنجي ايڏي طاقت آهي، جو هو هڪ پنهنجي پرائيويٽ يونيورسٽي کولي سگهي ٿو. هڪ يونيورسٽي قائم ڪرڻ معنيٰ هڪ هزار ماڻهن کي ٽڙي ڪڙي نوڪريون ملي وينديون. هو پنج سو ليڪچرار ڪٿندو، پنج سو ايڊمنسٽريشن سائيڊ تي ڪٿندو. تنهنڪري هر شيءِ مٿين ليول تي ٿيٺي آهي. پلينگ ڊويزن تي ٿيٺي آهي. هر شيءِ پلين (Plan) ٿيڻ گهرجي.

قلباڻي: هر فرد جو، ضمير سان سچو هئڻ ته ضروري آهي نه.

اَمر: فرد جي اوهان ڳالهه وري به ڪئي آهي. هڪڙو ڦڙو جيڪو سمنڊ ۾ ڪري ٿو ته اهو پنهنجي وجود سان سمنڊ ۾ واڌارو آڻي ٿو. ائين ته پوءِ جيڪو ماڻهو پوسٽ آفيس نڪلي وڃي ٿو، انهيءَ کي قطار ۾ بيهڻ گهرجي، بس ۾ يا فلم ۾ اوهان ويندا ۽ ريلن ۾ ڏسندا ته ايتري گندگي ڏسڻ ۾ ايندي جو اوهان محسوس ڪندا ته اسين ڪنهن سڌريل سماج جا ماڻهو ناهيون. فرد اهو ڪري سگهي ٿو، جيڪو سگريٽ هن ڇڪيو آهي، انهيءَ جو ٽوٽو پليٽ فارم تي نه اُڇلي. فرد کي گهٽ ۾ گهٽ ايترو ته ڪرڻ گهرجي.

عطيه: اوهانجي لکڻين ۾ هڪ آزاد عورت ڪيتري اُڀري آئي آهي. ڇاڪاڻ ته مان سمجهان ٿي اوهانجي ڪهاڻين ۾ هڪ وچولي درجي جو مرد هوندو آهي، جنهن جي عورت ڏانهن اپروچ ائين هوندي آهي، جهنڪي هو پنهنجي خواهش جي حصول لاءِ حاصل ڪرڻ چاهيندو آهي.

اَمر: نه. اتي ڪم اُبتو ٿي ويو. منهنجو ٽمپرامينٽلي، منهنجي خيال ۾ هر رائيٽر جي هڪ ٿيم هوندي آهي، جنهن کي هو ورجائيندو رهندو آهي، هر ڪهاڻيءَ ۾، هر ناول ۾، هر ڊرامي ۾، هر رائيٽر. منهنجي ٿيم انهيءَ باري ۾ بلڪ ابتڙ آهي، جيڪو اوهان چيو. مان نظرياتي طور تي ۽ روحاني طور تي، ڏاڍو سختيءَ سان انهيءَ ڳالهه کي مڃيندو آهيان، قبول ڪندو آهيان، هڪ اصول وانگر ته ڳولهيان ڳولهيان، مَلهان، شال مَ ملهان هوت. تنهنڪري منهنجي ڪنهن به ڪهاڻيءَ ۾، ڪٿي به، ڪنهن به هڪ ٻئي کي حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي آهي.

نثار: توهان پنهنجيون پيڙائون، ڪرڪٽ واري ڳالهه، پائليٽ نه ٿيڻ. اهي ڳالهيون پورٽري چوٿا ڪريو. پنهنجون ذاتي محروميون اسان تي ڇو ٿا مڙهيو.

اَمر: اهو ته پڙهندڙن تي منحصر آهي، اهي فيصلو ڪن ته منهنجي ڪهاڻين ۾ عورت ڪيترو اُڀري آئي آهي. نثار جي جواب ۾ اهو چوندس ته ليکڪ ڪنهن به صورت ۾، ڪنهن به حال ۾، سو سيڪڙو پاڻکي پنهنجي رائيٽنگس کان جدا نٿو ڪري سگهي. هو ڪنهن نه ڪنهن صورت ۾، ڪنهن نه ڪنهن جملي ۾، ڪنهن نه ڪنهن سٽ ۾، وينڌي ڪنهن نه ڪنهن فل اسٽاپ ۾، جيڪو اچي ٿو، هنجو ٿو اچي، ۽ وري هن مان نڪري ٿو اچي. ليکڪ جي ذاتي زندگي هن ۾ ريفليڪٽ ٿيندي تي اچي. دنيا جو ڪٿي ڪو به ليکڪ ڪٿو. هيمنگوي جو هڪ مثال ٿو ڏيان ته هنکي راندين جو ڏاڍو شوق هوندو هو. باڪسنگ ۽ شڪار جو ڏاڍو شوق هوندو هو. هن چار پنج سؤ ڪهاڻيون ۽ ويهه پنجويهه ناول لکيا، جنهن به هن جون ڪهاڻيون پڙهيون هونديون ته ڏسندو ته ستر اسي ڪهاڻين کان پوءِ هينري بيڪ جي نالي سان ڪريڪٽر ڏسڻ ۾ ايندو، جيڪو اهڙي رنگ ۾ وڃي بيٺو آهي رهڻ، جنهن ۾ هنن جو الوننٽ هن کان وڌيڪ طاقتور آهي. وقت گذري ويو آهي، هن جي پنهنجي عمر وڌي ويئي آهي، چاليهه پنجاهه سالن جو ٿيو آهي. پئسي

Gul Hayat Institute

جمال ابڙي کان زندگيءَ ۾ مون هڪڙي ڳالھ سکي، اُها اها تہ هيروئن کان سواءِ ڪنهن خاتون کان سواءِ بہ لکي سگهجي ٿو.

جي تڪليف اٿس. هن کي ، هن ۾ حسو ضرور ونئو آهي. چوتہ هنکي آسرو آهي تہ هزار ڊالر هنکي ضرور ملندا. سامهون هنجي هڪ ويهن سالن جو نوجوان آهي ، هنکي خبر بہ آهي تہ هو مونکي ماري وجهندو. هاڻ اهي هيمنگوي جون ٿيمس هر هنڌ اچن ٿيون. رانديگر ، شڪاري ، جيڪي خونوار شينهن سان وڙهن ٿا ، اُهي سمبلس آهن.

لٽريچر ۾ هڪ وڏي خوبي آهي. اسڪول جي زماني ۾ مون الف ليليٰ پڙهيو هو. هن ۾ مونکي عجيب قسم جو مزو آيو. انهيءَ کان پوءِ جڏهن مون باقاعده لٽريچر پڙهيو تہ مون چيو تہ هنکي وري پڙهي ڏسجي ، شروع واري دور ۾ ، سو هن ۾ جيڪي جن ، پوت وڏا وڏا رڪاس هئا ، سي مونکي سمبل محسوس ٿين لڳا. ڪا شهزادي جبل جي مٿان نهيل ڪوٺ ۾ بند پئي آهي ، هنکي اوهان Freedom of espretion چئي سگهو ٿو. اظهار جي آزادي بند ٿي ويئي آهي. شهزادو جيڪو هن وٽ وڃن گهري ٿو ، انهيءَ کي اوهان ڪهاڻيڪار بہ چئي سگهو ٿا ، شاعر يا آرٽسٽ بہ چئي سگهو ٿا. ۽ هنکي وچ ۾ روڪن وارا جن ، پوت ، راڪاس ۽ ڏائڻيون ٿيون اچن ، اهي پوءِ تعزيرات آهن ، يعني Defence rolls of Pakistan يا سيفٽي رولس آف پاڪستان آهي ، پوءِ اهي ٿا محسوس ٿين. لٽريچر جو مزو اهو آهي تہ هنکي ورائي ورائي پڙهجي. هڪ ايج (Age) ۾ اوهان ڪهاڻي پڙهو ، وري ڏهن سالن کان پوءِ پڙهو ، عجيب طرح جو هن ۾ هڪ لطف ٿو اچي. عجيب طرح جون هن مان معنائون ٿيون نڪري اچن. هاڻ جا آهي تہ ڪهاڻي اُهائي آهي ، پر انهن ڏهن سالن ۾ اسان ذهني سفر ڪيو آهي. اسان وٽ ڪا هڪ نئي منچوريٽي آئي آهي ، نيو ڪو انسپريشن آيو آهي. تنهنڪري انهيءَ مان اسان کو مئسيج ٿا وٺون ، سا ڊفرنٽ ٿيو ٿي وڃي.

نثار :پلا هيمنگوي جو اُمر جليل سان ڪيترو ڳانڍاپو آهي. ماٺهو چون ٿا تہ امر جليل سنڌيءَ جو هيمنگوي آهي.

عطيہ :فزيڪل بہ.

نثار :حليو بہ ذري گهٽ پاڻ ۾ اهو طاري ڪيو اٿس.

اُمر : (کلندي) قمر شهباز جي ڪتاب واري مهورت تي ڪنهن مونکي چيو تہ ووين رچرڊ تي ويو آهي. شروع شروع ۾ جيڪي ليڪ مليا پڙهڻ لاءِ ، اسانکي استاد وڏو مليو ، جنهن اسان کي راھ ڏيکاري ، دنيا ۾ ايڏو ادب آهي ، تہ ماٺهو جيڪڏهن سلڪٽو نہ ٿئي ، اسپيشلائيز نہ ڪري ، ۽ هِتان هُتان پڙهندو تہ آخر ۾ خبر پوندي تہ وٽس ڪجھ بہ ڪونهي. اسان کي استاد مليو ، محترم خواجہ صاحب ، اُهي لوڪل بورڊ هاءِ اسڪول نواب شاھ جا پرنسپل هوندا هئا ، هنن ڏاڍو ادب پڙهيو هو. هنن ڏاڍيون راهون اسانکي ڏيکاريون. هنن اسان کي چيو تہ چونڊي چونڊي سٺا سٺا رائيٽر پڙهو. پاڻ ئي اسانکي راهون ڏيکاريون تہ هيمنگوي پڙهو ، اسٽين بيڪ پڙهو ، برناڊ شا پڙهو ، انهيءَ ۾ ، جيڪي مختلف رائيٽر پڙهڻ شروع ڪيا ، چوتہ مان سڄي عمر راند ڪندو رهيو آهيان ، هن عمر ۾ بہ ڪرڪيٽ ، باڪسنگ ، فٽبال ۽ ائٿليٽڪٽ رانديون مونکي ڏاڍيون وڻنديون آهن. هيمنگوي جي ڪهاڻين ۾ اهي سڀئي شيون هيون ، تنهن ڪري هن مونکي ڏاڍو متاثر ڪيو. پر جيئن وقت گذري ٿو ، رائيٽر جي اندر ۾ پنهنجي ڪانشسنيس پيدا ٿي ٿئي ، تنهنڪري منهنجي اندر جيڪا منهنجي ڌرتي ، منهنجي ماٺهن ۽ وطن سان گڏ جيڪا ڪانشسنيس پيدا ٿي ، تہ ظاهر آهي تہ مان انهيءَ طرف.....

نثار :معنيٰ تہ هيمنگوي کان وڌيڪ متاثر ٿيا.

اُمر : شروع ۾ بہ ٽي رائيٽر هئا ، جن مونکي ڏاڍو متاثر ڪيو. هڪڙو امريڪن رائيٽر وليم سرويان ، اسٽين بيڪ ۽ رشين رائيٽرز مان ، جيڪي ڊپريشن واريون رائيٽنگس هيون ، انهن ۾ دوستو وسڪي. جيتوڻيڪ چيخوف ۽ ٽالسٽاءِ جا نالا بہ وڏا آهن ، پر مونکي دوستو وسڪي وڌيڪ وڻيو. دوستو وسڪيءَ ۾ جيڪو ڊپريس ماٺهو آهي ، ۽ جيڪو سروائيول لاءِ اسٽرگل ٿو ڪري ، انهيءَ مونکي ڏاڍو متاثر ڪيو. پر پوءِ جيڪا ڪانشسنيس ڪيس پيدا ٿي ٿئي ڌرتيءَ جي حوالي سان پنهنجي اندر ۾ ، اُها هنجي لاءِ جدا راهون ٿي کولي ڇڏي. پوءِ هن جا حوالا ئي جدا ٿي ٿا پون. پنهنجي وطن ۾ جن مونکي ڏاڍو متاثر ڪيو ، شروع شروعءَ ۾ جمال ابڙي ، جمال ابڙي کان زندگيءَ ۾ مون هڪڙي ڳالھ سکي ، اُها اِها تہ هيروئن کان سواءِ ، ڪنهن خاتون کان سواءِ بہ لکي سگهجي ٿو. انهيءَ جو مون تي ايڏو اثر پيو جو مون الائي ڪيتريون اهڙيون اسٽوريز لکيون ، جن ۾ رڳو مڙد ئي مڙد ڪردار آهن. جمال ابڙي کي مون ايڏو خبرداريءَ سان پڙهيو ، ۽ اڄان بہ مان هنکي پڙهندو آهيان ، جيئن هالڪين کي مان پڙهندو آهيان. بار بار ، يا بيئن رائيٽرن جا مون نالا ڪنيا. ۽ هولي جي ڪري مونکي محمد ابراهيم جويو ڏاڍو وڻندو آهي ، چو تہ هولي رنگ آهي. جيئن آرٽسٽ کي رنگن جي خبر نہ هجي ۽ برشن جي خبر نہ هجي ، تہ اُهو آرٽسٽ اُڳتي نہ هلندو ،

Gul Hayat Institute

تنهنکري ٻولي، لفظ، جملا ناهن، انهيءَ کان سواءِ ڪهاڻي ڪيڏي به سٺي هجي، ڪيڏي به پاورفل هجي، پر هنکي ايڪسپريس ڪرڻ جي لاءِ، جيڪڏهن اهي رنگ ئي ڪونه آهن، برش ئي ڪونهن ته اُها ڳالهه اڌ ۾ ئي رهجي ويندي.

نثار: اوهان تي اهو به الزام آهي ته اوهانجي وڪئبلري ۽ ٽريٽمينٽ جيڪو آهي، اوهان وڏن لاءِ به لکندا آهيو ۽ ڪڏهن ڪڏهن ننڍن لاءِ لکو ٿا، پر ٻنهي جو مورالسٽريٽمينٽ ساڳيو ٿو رهي. ائين آهي يا نه.

اَمر: آهي، بلڪل آهي، اهو انهيءَ ڪري به آهي جو ڪيترائي پيرا، هاڻ به، گل ڦل وارن چيو ته ٻارن لاءِ لک. ۽ مان سمجهان ٿو ته ٻارن لاءِ لکڻ نه فقط ضروري آهي، پر هاڻي فرض ٿي ويو آهي. ڇو ته سنڌي ادب ۾ ٻارن کي ايترو ته نظرانداز ڪيو ويو آهي، ۽ ٻارن لاءِ ايترو ته گهٽ لکيو ويو آهي، جو گل ڦل رسالي ۾، ٻارن کي جيڪو گهرجي، اُهو نٿو ملي. ٻارن جو جيڪو وڏن ڏانهن حق آهي، اُهو ادا نٿو ٿئي. مون ڏاڍي ڪوشش ڪئي ته مان ٻارن لاءِ لکان. انهيءَ لاءِ مون هڪڙو ڪريڪٽر به ڪريئٽ ڪيو. چرٻٽ. انهيءَ چرٻٽ جي حوالي سان مون اٺ ڏهه ڪهاڻيون به لکيون. ۽ جڏهن اُهي ڪهاڻيون ڇپيون، ته وڏن کي وڌيڪ اپيلون پيون ڪن، وڏن انهن کي وڌيڪ پڙهيو، ۽ ڇڻ ننڍن لاءِ هو هيئون ڪونه.

قلباڻي: هڪڙا به ڪانسيپس آهن. مصلحت ۽ منافقت. اوهانجي خيال ۾ هنن ۾ ڇا فرق آهي.

اَمر: ٻنهي ۾ زمين ۽ آسمان جو فرق آهي.

قلباڻي: ڪيئن.

اَمر: منافقت جي ٻي ڪا به ڊفينيشن ڪانهي، منفاقت آهي دوکو. مصلحت اها آهي ته اسين خاموش رهي ٻئي کي هرٽ ڪرڻ نٿا چاهيون. جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو کي ڪجهه نظر نٿو اچي، ۽ هو پڇي ته سامهون واري گلاب جو رنگ زرد آهي ڇا، اوهان محسوس ڪيو ته هي ڏسي نٿو سگهي، هي ته گل گلابي آهي. اوهان مصلحت خاطر چئي سگهو ٿا ته ها زرد به آهي ۽ ڪجهه ڪجهه گلابي به آهي. اها ٿي مصلحت. ماڻهو مصلحت انهيءَ ڪري اختيار ڪري ٿو جو هو ٻئي کي هرٽ ڪرڻ نٿو چاهي.

نثار: سائين هيءُ هڪ منافقت جو فارم ناهي.

اَمر: نه. منافقت اِها ته اوهان کان ڪو پڇي ته هي رستو ٺيڪ آهي ۽ اوهان هنکي چئو ها، بلڪل ٺيڪ آهي، ۽ اڳيان ڪليل گٽر هجي ۽ هو هن ۾ ڪري پوي.

قلباڻي: هن جو ٻيو حصو، ڪنهن فرد کي، زندگيءَ جي ڪنهن به ڏاڪي تي ڪنهن به خيال کان مصلحت يا منافقت مان ڪا هڪڙي شيءِ اختيار ڪرڻ جسٽيفاءِ آهي.

اَمر: منافقت ته ڪڏهن به نه. سوال ئي پيدا نٿو ٿئي. اُهو دکو ٿو ڏي.

قلباڻي: مصلحت.

اَمر: مصلحت جيڪڏهن ڪنهنکي دوکي ڏيڻ لاءِ ڪونهي، ڪنهنجو نقصان ڪرڻ لاءِ ڪونهي...

انهيءَ ۾ شڪ جي ڪا ڳالهه ئي ڪانهي ته مونکي نوجوان پڙهندا آهن.

نثار: انهيءَ ۾ پاڻ بچائڻ وارو عنصر ڪونهي.

اَمر: پاڻکي بچائي وڃي، ۽ ٻئي کي دوکو ڏئي، ته پوءِ اها منافقت ٿي.

نثار: ڪو ليکڪ ڪهاڻي لکي ٿو، پر سمجهي ٿو ته هينئر ڇپرائيندس ته ٽيپ لڳندي، هو نٿو ڇپرائي. انهيءَ کي اوهان ڇا چوندا.

اَمر: اها منافقت آهي.

نثار: اها مصلحت ڪانهي.

اَمر: مصلحت ٿي سگهي ٿي. منافقت ناهي. جيڪڏهن اهڙو دؤر آهي جنهن ۾ ڪلي آزادي ڪانهي، ته مصلحت تحت هو نٿو ڇپرائي، پر هن رڪارڊ ڪري ڇڏيو، انهيءَ وقت کي. ڇو ته رائيٽر ان وقت کي ڪاغذن تي فريز ڪري ڇڏيو. پر انهيءَ جي بدران، جيڪڏهن سچ لکڻ تي پابندي آهي، ۽ پنهنجي فائدي ڪاڻ هو ڪوڙ جي تعريف ٿو ڪري ته اها منافقت آهي.

قلباڻي: اوهانجي لکڻين جي باري ۾ عام رايو اِهو آهي ته انهيءَ ۾ رپيٽيشن تمام گهڻي هوندي آهي. لفظن جي، جملن جي، ڪڏهن ڪڏهن ته ائين ٿيندو آهي ته سڄا سارا پيراپيٽيشن سان پريل هوندا آهن. ۽ پڙهندڙ تڪڙا تڪڙا پنا اٿلائيندو ويندو آهي ته آخر ۾ ٿيو ڇا. ڪلائمڪس ۾ وڃي خبر پوندي آهي ته اصل ڳالهه اِها هئي، باقي پنا ائين ئي هئا. اوهان هروڀرو ايڏا پنا ڪارا ڇو ڪندا آهيون.

اَمر: مان سمجهان ٿو ته بهتر اِهو ٿئي ها جو اوهان ڪو مثال ڏيو ها.

قلباڻي: ها، مان مثال ڏيان. ڪجهه وقت اڳ اوهان هڪ اخبار ۾ ڪالم لکندا هئا. انهيءَ ۾ اوهان لکندا هئا ته مون وٽ اڄ هڪڙو راز آهي. ٻيو ڪردار پڇندو هو. ڪهڙو راز آهي، ڀلا هن ۾ ڪا ڪاڻ جي ڳالهه آهي. نه اها به ڳالهه ناهي. ڀلا هن ۾ هيءَ ڳالهه آهي- نه، اها به ڳالهه ناهي. تون چپ ڪري ويهه، تو کي سمجهه ۾ نه ايندو. ڀلا هن ۾ هي ڳالهه آهي، هيءَ ڳالهه آهي.

Gul Hayat Institute

منهنجو انهيءَ ڳالهہ ۾ ايمان آهي تہ ادب آئينو آهي. سوسائٽيءَ جا ماڻهو هن ۾ پنهنجي شڪل ڏسن ٿا.

يا مون هڪ خواب ڏٺو. هن ۾ هڪ وڏي ڳالهہ ڏٺم. مان ڏاڍو خوش آهيان. بيو ڪردار پيو پڇندو تہ هن ۾ هيءُ، هيءُ.... ڳالهہ آهي ۽ ڳالهہ وچي پچاڙيءَ ۾ ڪلندي.

اَمر : اهي پنا ائين ئي ڪارا ٿيل آهن. جيئن اوهان ڪنهن سچوئيشن ۾ ڪنهنڪي پسند ڪيو. هاڻ توهان ڇا ڪندؤ، يا تہ اوهان هنڪي الله تو هار چوندا تہ مون سان شادي ڪندين. ايڏو ايبرڊ تہ نہ ٿيندا. ڪا تمهيد تہ ٻڌندا. ڪنهن آرٽسٽڪ نموني ۾ تہ چوندا تہ. ڪي ڏاڪا تہ چڙهڻا پوندا. يا تہ پوءِ ڪو جمپ ڏئي ١٥ فوٽن تي پهچي وڃي. مان سمجهان ٿو تہ سچو لٽريچر ائين آهي. توهان سڄي دنيا جو ادب ڏسو، يا جيڪو ادب پاڪستان ۾ لکجي ٿو اهو ڏسو. جيڪي ڪجهہ هوندو آهي، اهو آخر ۾ هوندو آهي. ڊرامو ٿا ڪريون، تہ هنجي هڪ اوپننگ هوندي آهي، هڪ ڪلائمڪس هوندو آهي، پوءِ ڪلائمڪس تي پهچڻ لاءِ وچ بہ تہ هوندو نہ.

قلباڻي : اوهانجا ٻہ ڪردار - فدا حسين عرف ڦودنو ۽ ڏٿي بخش ڏنو. انهن جو اسلام آباد ۾ ڇا حال آهي. هي سروائيو ڪن پيا يا گذاري ويا.

اَمر : آهن، پر ڇا آهي تہ هنن ويچارن جي ائسپريشن جيڪا آهي، سا جن اخبارن ۾ ٿيندي هئي، سي اخبارون ڊريون ٿي ويئون آهن. اخبارن هنن کي قبول ڪرڻ بند ڪري ڇڏيو آهي. مان سوچيان ٿو تہ وري ڪالم لکڻ شروع ڪريان، ڇو تہ ماحول بدليو آهي تہ ڳالهائڻ ٻولهائڻ جي اسان کي اجازت آهي.

عطيہ : اوهان جي لکڻين کي نئين ٽهي وڌيڪ پسند ٿي ڪري، ڇون ٿا تہ سنڌيءَ ۾ نوان لکندڙ لکڻ شروع ڪندا آهن تہ اُهي يا خليل جبران کي پڙهندا آهن يا اَمر جليل کي. هنن جو ڇا سبب آهي.

اَمر : اهو صحيح آهي ۽ انهيءَ ۾ شڪ جي ڪا ڳالهہ ئي ڪانهي تہ مونکي نوجوان پڙهندا آهن. ۽ منهنجي خلاف جيڪا تنقيد ڪئي ويندي آهي تہ. آهي ئي ڇوڪرن جو لکڻ وارو. هيءُ ڇوڪرن کي پسند آهي. اهي جيڪي لفظ ڇوڪرا استعمال ڪندا آهن، اهو مونکي نہ وڻندو آهي. ڇو تہ هي سڄي سوسائٽي جيڪا آهي، اُها ڇوڪرن جي ڪلهن تي بيٺي آهي، نوجوانن جي ڪلهن تي. تنهنڪري هونئين Yoth جو، وگر جو، نئين طاقت، نئين عزم جو مذاق اڏائين ٿا. انهن کي تمام گهٽ نظر سان ٿا ڏسن. جيڪا مونکي ڏاڍي عجيب لڳندي آهي، ۽ مونکي انهيءَ تي فخر آهي تہ مونکي نوجوان پڙهن ٿا. نوجوان قوت آهن. هڪڙو سمبل آهي.

قلباڻي : اوهان نوجوانن جا رائيٽر آهيو.

اَمر : مونکي خوشي ٿيندي آهي، مان اهڙن نقادن کي وڌيڪ اهميت بہ نہ ڏيندو آهيان. مان نوجوانن جو رائيٽر آهيان، مان اسڪولي ڇوڪرن جو رائيٽر آهيان، مان يونيورسٽي جي نوجوانن جو رائيٽر آهيان. مان بي روزگار نوجوانن جو رائيٽر آهيان. منهنجي مشاهدي جي ڳالهہ تہ اها آهي تہ لٽريچر پڙهن ئي نوجوان ٿا.

قلباڻي : هاڻ جڏهن اوهان اسان جي سامهون ويٺا آهيو تہ لڳي ٿو تہ اوهان پوڙهائي ويا آهيو. پوءِ هاڻ پوڙهن لاءِ ڇو نٿا لکو.

اَمر : منهنجي وجود ۾ هڪڙو ننڍڙو ٻار آهي. ۽ گذريل ٻاونجاهہ سالن کان اهو ٻار آهي. اهو نوجوان آهي. اهو پوڙهو ٿئي ئي نٿو.

نثار : توهانجو هڪڙو اسٽائيل، هڪڙو ڊڪشن، هڪڙا لفظ، هڪڙو وڪئبلري - اها هڪ جهڙائپ جيڪا آهي، اوهان ڪڏهن انهيءَ کان تنگ ٿيو ٿا يا اهو تہ ڪڏهن اها ڇڏيندا.

اَمر : انهيءَ کي تنگ ٿيڻ نہ چئجي. هڪڙي سچوئيشن کي گهڙن طريقن سان ڊسڪرائب ڪري سگجي ٿو. سنڌي زبان ۾ ايتري تہ وسعت آهي، ايترا تہ لفظ آهن، جو مان سمجهان ٿو تہ ڪروڙن ۾ آهن. پر وقت سان گڏ، بي شمار اسان جا لفظ عام استعمال مان نڪرندا ويا، ۽ انهن جون جايون، انهن لفظن اچي ورتيون، جيڪي ٻوليون اسان جي چئني پاسن ڳالهائجن ٿيون. اِتي جيڪڏهن مان اهو نج لفظ ڪٽي اچان تہ پوءِ ڪميونيڪيشن ۾ گڙٻڙ ٿيو وڃي. مان جمال ابڙي کي، محمد ابراهيم جويو ۽ شيخ اياز کي بار بار پڙهندو آهيان، تہ جيئن لفظ، جملا ۽ ٻولي تازا رهن. ويجهڙائي واري دؤر ۾، شيخ اياز ايترا ڏکيا لفظ نہ ڄاڻ ڇو استعمال ڪرڻ لڳو، جو ڪيس بہ شايد انهيءَ جو احساس ٿيو جو فوٽ نوٽ ڏيئي انهن جي معنائون بہ ڏنائين. هاڻ سائين پنهنجي طرفان معنيٰ تہ هيٺ لکي ڇڏي، پر ڪميونيڪيشن ۾ گيپ اچي ويو، پڙهندڙن فوٽ نوٽ ڏٺو، اُتي ڪميونيڪيشن نہ ٿي. حالانڪ ساڳي صفحي تي هنجي معنيٰ اچي ويئي. پر نگاهہ جيڪا هن لفظ کان، فوٽ نوٽ تي وئي، اُها نوائز آهي. ويجهڙائيءَ ۾ جيڪو سائين جو ڪتاب آيو، لڳو تہ سائين پاڻ بہ اهو محسوس ڪيو تہ اهي لفظ سهڻا تہ آهن، پر انهن جي ماڻهن کي نہ معنيٰ جي خبر آهي، نہ اِهي مروج آهن.

نثار : جيڪڏهن ائين ٻين ٻولين جا لفظ استعمال ڪبا، تہ پوءِ جيڪي پڙهندڙ سنڌ جي اندرين علائقن ۾ رهن ٿا، اُهي لکيون ڪيئن سمجهن.

Gul Hayat Institute

اَمر : جيڪا ٻولي مروج آهي، اخبارن، رسالن، ڪهاڻين ۽ ناولن ۾ ڪم آڻجي ٿي، اُها فڪس ٿيل آهي. هڪڙو وقت هو جو اُپر سنڌ ۽ لوئر سنڌ جي ٻولي مختلف هئي. هو چون ڪٿان، هي چون ڪٿون. انهيءَ تي باقاعده جهيڙا ٿيا، ادبي ڏي وٺي ٿي. پر هاڻ ڳالهه ختم ٿي چڪي آهي، ماڻهو سمجهن ٿا.

عطيه : اوهانجون ڪهاڻيون نئين ٿهي شايد انهيءَ ڪري پسند ڪري ٿي ته هن ۾ پنهنجائي واري ڳالهه آهي. پر اوهانجا ڪردار اوپرا ٿا لڳن. ڏک واري هنڌ به ڪو ڪردار مسخري ڪرڻ شروع ڪري ٿو ڇڏي. يا خوشيءَ واري موقعي ڪو ڪردار ڏک وارا ڊائلاگ اچي ڳالهائي ٿو. جيئن ته عام زندگيءَ ۾ ائين ناهي ٿيندو.

اَمر : ڪهاڻي، ڊرامو ۽ ناول، انهيءَ لاءِ هڪڙو لفظ استعمال ٿيندو آهي. ڪريٽو لٽريچر يعني تخليقي ادب. لفظ تخليق ڇو استعمال ٿيو. اهو انهيءَ ڪري جو ڪردار ليکڪ تخليق ٿو ڪري. انهيءَ مان ڪي سوسائٽيءَ ۾ توهان کي نظر اچن ٿا. ڪي اهڙا آهن، جيڪي سوسائٽيءَ ۾ ڪونهن. ۽ رائيٽر چاهي ٿو ته انهيءَ قسم جو ڪو ڪريڪٽر دنيا ۾ هجي. جيڪو ڏکن ۾، تڪليفن ۾ کلي سگهي، ظالم جو مذاق اُڏائي سگهي، تخليقي ادب تي اسين ڪا بندش نٿا وجهي سگهون. ادب آرٽ آهي ۽ آرٽ ۾ ڪنهن نه ڪنهن قسم سان تخليق ايندي رهي ٿي، ۽ انهيءَ کي اوهان ختم نٿا ڪري سگهو.

نثار : شروعءَ ۾ اوهان ڳالهه ڪئي ته انٽرنيشنلي ٣٦ موضوع مڃيل آهن. انهن مان ڪجهه موضوع اوهان ٻڌائي سگهندا.

اَمر : ڳڻائڻ ته مشڪل ٿي پوندو. اسان کي به الياس عشقي صاحب اها ڳالهه ٻڌائي هئي. پر اوهان ڪابه ڪهاڻي کڻو، اوهان کي لڳندو ته اها سموري مون پڙهي آهي. ڳالهه آهي پريزنٽيشن جي.

قلباڻي : اوهان ريڊيو ۾ رهيا آهيو. اوهان جي ريڊيو ۾ هجڻ سان اوهان کي ڪا مدد ملي آهي، يا ريڊيو کي ڪا مدد ملي آهي.

نثار : يا اوهان جي اديب ٿيڻ ڪري ريڊيو کي ڪيترو نقصان رسيو.

اَمر : ريڊيو وارن نقصان پهچايو. مون تي بندش وجهي ڇڏي ته تون ڊراما نه لکندين. ڊرامن سان اڳ ۾ دلچسپي هئي، ڊراما ڪندا به هئاسين، انهيءَ ڪري ريڊيو پاڪستان ۾ جڏهن نوڪري ملي ته هليو آيس.

قلباڻي : ريڊيو پاڪستان ۾ ڇا محسوس ڪيو ته صحيح جاءِ تي آيا آهيو.

اَمر : خبر پئي ته زندگيءَ ۾ ڏاڍيون پابنديون آهن، ۽ انهن پابندين ۾ زندگي گذارڻي آهي.

قلباڻي : اميد ڪريون ته اوهان ريڊيو ۾ موٽي ايندا.

اَمر : ريڊيو ۾ نه.

قلباڻي : اوهان پنهنجي لکڻين ۾ جڏهن روئارڻ چاهيندا آهيو ته ڏاڍو روئاريندا آهيو. کلائڻ چاهيندا آهيو ته پڙهندي بي اختيار ٽهڪ نڪري ويندا آهن. اوهان اِهو فن ڪٿان سکيو.

اَمر : (کلي) انهيءَ لاءِ ڇا ٿو چئي سگهجي، باقي ڪوبه ليکڪ پاڪي سو سيڪڙو، پنهنجي لکڻين کان الڳ نٿو ڪري سگهي. هو ڪنهن نه ڪنهن طريقي سان پنهنجي لکڻين ۾ موجود هوندو آهي. مان سمجهان ٿو ته اها به منهنجي پنهنجي ڪاميابي آهي، جيڪا اهڙي نموني منهنجي ڪهاڻين ۾ هلي ٿي اچي. مان پاڻ به جڏهن ڪو ڪتاب پڙهندو آهيون يا ڪو ڊرامو ٽي وي تي ڏسندو آهيان ته روئڻ جي جاءِ تي روئي ڏيندو آهيان. ۽ کلڻ جي جاءِ تي ٽهڪ ڏئي کلندو آهيان. ۽ انهيءَ جي پرواهه نه ڪندو آهيان ته منهنجي ڀر سان ڪير ويٺو آهي. شايد اها ئي ڳالهه منهنجي لکڻين ۾ به اچي ويئي آهي.

نثار : ليکڪ جيڪو ڪجهه ڏسي ٿو ته اُهو لکڻ وقت انهيءَ ۾ وڌاءُ ڪري ٿو، اِهو ڇو.

اَمر : منهنجو انهيءَ ڳالهه ۾ ايمان آهي ته ادب آئينو اهي. سوسائٽيءَ جا ماڻهو هن ۾ پنهنجي شڪل ڏسن ٿا. آئينا ٽن نمونن جا هوندا آهن. ٻيا به هوندا. هڪڙا سڌا سنوان، جنهن ۾ جهڙي شڪل آهي اهڙي نظر ايندي آهي. هڪڙا ليکڪ به اهڙا آهن، اُهي، اُهو ئي لکندا آهن، جهڙي سوسائٽي ۾ شڪلون آهن. هڪڙا ليکڪ اهڙا آهن، جيڪي شاڪ ٽريٽمينٽ ۾ يقين رکن ٿا. هو ننڍڙي واقعي کي وڏو ڪري ٿا ڏيکارين، جو سوسائٽي ايڏي بي حس ٿي ويئي آهي جو ڪنهن ڳالهه جو اثر ئي نٿو ٿئي. تنهن ڪري هو وڏو ڪري هنن کي ڏيکارين ٿا. اهي وري اهي آئينا آهن، جن ۾ شڪل ڏسبي ته تمام وڏي نظر ايندي ۽ تمام ڀوائتي پڻ. اُهو ليکڪ عام ڳالهه کي وڏي ڪري ڏيکاري ٿو. پر هڪڙو رائيٽر اهڙو آهي، جيڪو انڊرٽون ڪري لکڻ ٿو چاهي. هو ڪالڪيو مرر واري ٽيڪنڪ استعمال ڪري ٿو. جنهنجي آئيني ۾ ڪٻ پيل هوندو آهي. ڪيڏو به جن هوندو، اُو ننڍو نظرايندو. ڪريڪٽر ساڳيو آهي پر هو ننڍڙو ڪري ٿو ڇڏي.
اهو رائيٽر جو حق آهي، هو ڪهڙي به طريقي سان لکي.

قلباڻي : اَمر جليل ۽ قاضي عبدالمجيد پاڻ ۾ ڪڏهن وڙهندا آهن.

اَمر : سائين ڏاڍو وڙهندا آهن.

قلباڻي : ڪٽندو ڪير آهي.

اَمر : اَمر جليل بدبخت هنکي ماري ويندو آهي. پيٽ پالي پوڻ نوڪري ڪرڻي پوي ٿي. ۽ نوڪريءَ ۾ پابندين جي اندر رهڻو پوي ٿو. پر اَمر جليل پابندي قبول ڪرڻ لاءِ تيار ئي ڪونهي. اُهو ڇڙواڳ آهي.

نثار : اسانجي ڪن ليکڪن ٻين ٻولين ۾ به لکيو آهي ۽ پاڻ مڃرايو آهي. انهن ٻين ٻولين ۾ لکڻ گهرجي.

اَمر : مان چوندس ته هو فقط پاڻ کي اردوءَ تائين ڇو ٿا محدود ڪن، انگريزي ۾ لکن. ٻي ڪا ٻولي ايندي هجي ته هن ۾ لکن. سرائڪيءَ ۾ سٺا ر سالا نڪرن ٿا، هن ۾ لکن. لکڻ ڪميونيڪيشن جي ڳالهه آهي. توهان انگريزيءَ ۾ لکو. توهان اردو ۾ لکو. توهان فرينچ ۾ لکو. پنهنجي ڳالهه اوهان جيستائين ٻين تائين نه پهچائيندؤ، تيستائين پوءِ ڳالهه مان فائدو نه ٿيندو.

'(ريڊيو پاڪستان،' ڪراچيءَ جي شڪريي سان.)

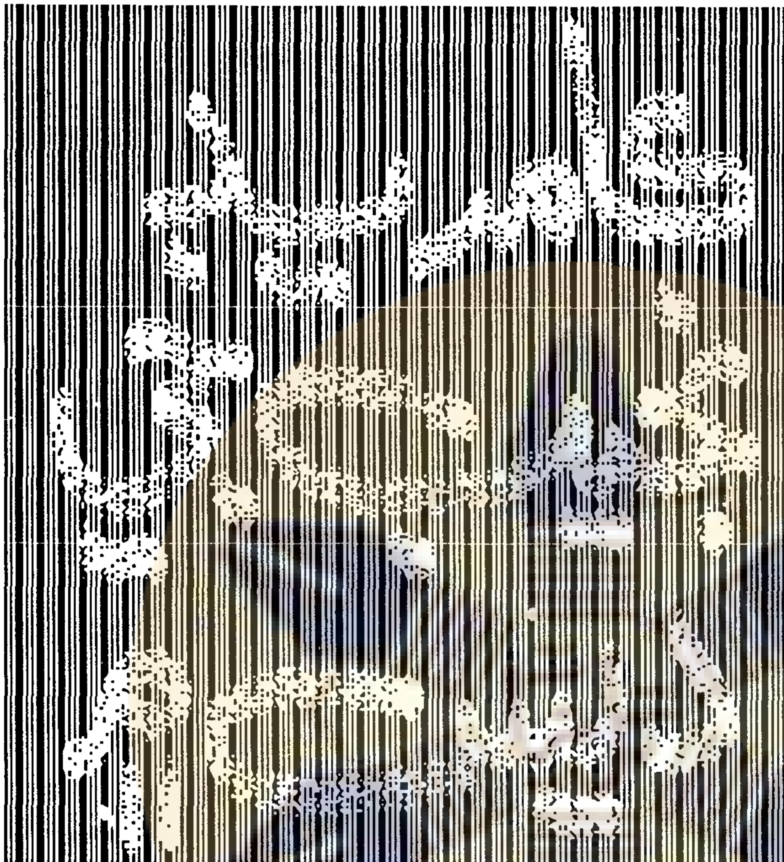

قسط پهرين

جي اين مغل

(جي اين مغل اسانجو سينئر صحافي آهي. هن سنڌ جي مسئلن تي تمام سٺا مضمون لکيا آهن ۽ سياسي ليڊرن کان ڏاڍا سٺا انٽرويو ورتا اٿس. پوئين ڏينهن ۾ هي افغانستان ويو ۽ موٽي اچي، اتي جو سفر نامو لکيو اٿس، جيڪو قسطوار ڏئي رهيا آهيون.)

افغانستان يونين آف جرنلسٽس جي آفيس ۾ جيئن اسان جون گاڏيون بيٺيون ۽ اسين هڪ هڪ ڪري گاڏين مان ٻاهر نڪتاسون، تہ سڀ کان پهرين افغانستان يونين آف جرنلسٽس جي خوبصورت ۽ سمارٽ ڊپٽي چيئرمن، عبدالله شادان اڳتي وڌي اسان مان هرهڪ جو آدرڀاءُ ڪيو. ان کان اڳ هن ڪابل هوائي اڏي تي پڻ اسانجو استقبال ڪيو هو. تنهن ڪري ان وقت اتي موجود مڙني صحافين ۾ هوئي اسان جو ڄاتل سڃاتل هو. شادان بدن جو سنهڙو سيپڪڙو، پر انتهائي خوبصورت شڪل شبيھ جو مالڪ آهي. هروقت مرڪندو نظر آيو. سندس وڻندڙ مرڪ ۾ عجيب قسم جي ڪشش هئي، جنهن مهل مرڪيائين ٿي، تہ سندس ننڍڙن شهپرن هيٺان چاندي جهڙن اڇن ڏندن سندس خوبصورتي ۾ هيڪاري اضافو ڪري ٿي ڇڏيو. شادان جي عمر اٽڪل ۴۵ سال هئي، پر نظر مشڪل سان ۳۰ ورهين جو ٿي آيو. پتو پيو تہ هو نہ فقط پي ڊي پي اي جو ميمبر آهي، پر صدر نجيب جي انتهائي ويجهو پڻ آهي. بعد ۾ هو ڪيترن مرحلن تي صدر نجيب جي خاص عيوضيءَ جي حيثيت ۾ ملندو رهيو.

عبدالله شادان سڀ کان پهرين اسان جو تعارف هڪ انتهائي متاثر ڪندڙ شخصيت سان ڪرايو، جيڪو پڻ اسان جو آدرڀاءُ ڪرڻ لاءِ عمارت جي ٻاهران اسان جو انتظار ڪري رهيو هو. هن جو نالو بارق شفيع هو. هو نہ فقط افغانستان يونين آف جرنلسٽس جو صدر آهي، پر پي ڊي پي اي جو هڪ انتهائي اهم رهنما پڻ آهي. هن جي شخصيت سنڌ جي موجوده قومي شاعر شيخ اياز سان گهڻي ملي ٿي. آءُ تہ پهرين نظر ۾ پليس ۽ پريان سمجهيم تہ شيخ اياز آهي ۽ شايد هو بہ افغانستان حڪومت جي دعوت تي آيل آهي. سندس شخصيت اياز وانگر وزندار

آهي. خاص طور سندس شهپر هوبهو اياز جهڙا لڳا. پوءِ پتو پيو ته بارق شفيع به اياز وانگر افغانستان جو مشهور ترقي پسند شاعر آهي. اهو پڻ پتو پيو ته ڪجھ وقت اڳ بارق شفيع افغانستان حڪومت ۾ وزير اطلاعات پڻ رهي چڪو آهي. ان کان سواءِ هو انقلاب جي باني مان پڻ آهي. مون هن کان اڳ ٻڌو هو ته ثور انقلاب بنيادي طور ترقي پسند دانشورن آندو هو ، ۽ انقلاب جو باني ڪامريڊ نور محمد ترهڪي به بنيادي طور هڪ دانشور هو. پر هاڻ ان ڳالھ جو ثبوت منهنجي اڳيان هو.

بارق شفيع ۽ عبدالله شادان ، برنا صاحب ۽ اسان ڪي پاڻ سان وٺي مٿي چاڙهيون چڙهي ، هڪ وڏي هال ۾ پهتا. جتي اڳئي ١٥ ڪن صحافي موجود هئا. انهن مڙني سان اسان سڀني جو تعارف ڪرايو ويو. هڪ ڊگهي ٽيبل جي ٻنهي طرفن ڪرسيون پيل هيون. افغاني صحافي ٽيبل جي هڪ پاسي وارين ڪرسين تي ويٺا ۽ اسين پاڪستاني صحافي ٽيبل جي ٻئي طرف پيل ڪرسين تي ويٺاسين. ائين لڳو ، ڄڻ ٻن ملڪن جي سرڪاري وفدن جا مذاڪرات ٿي رهيا هجن. آءٌ ۽ اسان جا ٻيا ساٿي هال ۾ موجود صحافين ڏانهن نهاري ، هنن کي پاڻ سان ۽ پاڻ کي هنن سان شناسا ڪرڻ لڳاسين. مڙني صحافين جي چهرن مان ذهانت ۽ دانشمندي بکي رهي هئي. ۽ سڀ جا سڀ واقعي صحافي ۽ دانشور لڳي رهيا هئا. آءٌ من ئي من ۾ هنن کي پنهنجي وطن ۾ سنڌي صحافين سان ڀيٽڻ لڳس. ڀيٽڻ سان مون ۾ هڪ عجيب قسم جي مايوسي ۽ Depression پيدا ٿيڻ لڳو. مون محسوس ڪيو ته سنڌ اڃان انقلاب ۽ اصل منزل کان ڪيترو نه پري آهي؟ڇو ته صحافي ۽ دانشور ئي ڪنهن ملڪ ۽ معاشري ۾ انقلاب آڻڻ ۾ اهم ڪردار ادا ڪندو آهي. پر منهنجي وطن جي سنڌي صحافين جي اڪثريت صحافي سڏائڻ جي قابل آهي؟ ته پوءِ هو ڪهڙا ڦاڙا ماريندا؟ مون کي چئني طرف اونداھ جو طوفان اٿندو محسوس ٿيو. شرم وچان منهنجون نظرون پنهنجو پاڻ جهڪي ويون. ڇو ته اها حقيقت آهي ته سنڌي صحافين ۾ ڪيترا جاهل ۽ بليڪ ميلر ملندا ، پر ان ۾ هنن جو به ته ڏوھ نه آهي؟ معذرت سان چوڻو ٿو پوي ته ان ۾ وڏو ڏوھ حيدرآباد مان شايع ٿيندڙ سنڌي اخبارن جي انتظاميا جو آهي. جن کي اهڙا صحافي گهرجن ، جن کي هو ٻن ٽن سئو رپين ۾ راضي ڪري ، ڪم ڪڍي سگهن ، آخر دڪان ئي هلائڻو آهي؟ اسان جون حيدرآباد جون اڪثر سنڌي اخبارون ، اخبارون نه پر بيگار ڪئمپون لڳنديون آهن ، جتي مفت ۾ ڪم ڪرڻ يا ٿلهي مُٺ تي ڪم وٺڻ کي ترجيح ڏني ويندي آهي. ظاهر آهي ته مفت ۾ يا ٿلهي مُٺ تي ڪم ڪرڻ لاءِ يا جاهل ماڻهو راضي ٿيندو يا جيڪڏهن ڪو ڪم ڪندو ، ته اهو خبرون شايع ڪرڻ يا پريس ڪانفرنس ۾ شرڪت ڪرڻ لاءِ به ماڻهن جا ڪيسا پيو تڪيندو.

آءٌ اڪثر دوستن کي چوندو آهيان ته شايد سنڌي اخبارن جي ڪجھ مالڪن جو سنڌ ۽ سنڌي قوم ڏانهن ڪو وڏو پلئه رهيل آهي ، جيڪو هو ان طرح پاڙي رهيا آهن. ان جي ڪري اسان وٽ ايماندار ۽ چاڻو صحافين جي اڪثريت بدران ، اڪثريت ذهني طور ٽوٽڻن ۽ منڊن صحافين جي آهي ، ڇا ذهني طور ٽوٽا ۽ منڊا صحافي سنڌي قوم جي جنگ وڙهي سگهندا؟ آءٌ ان ڪري اڪثر چوندو آهيان ته شايد اسين سنڌي ، سنڌ جي لڙائي هارائي ويچو! ۽ ان جو وڏو سبب اهو هوندو ، جو اسان وٽ پروپيگنڊا واري لڙائي لڙڻ وارا چاڻو ۽ بي لوث ۽ اورچ صحافين جي کيپ نه آهي. ان جو سبب وري به اسانجي سنڌي اخبارن جي انتظاميا آهي. آءٌ اڪثر پنهنجي سياسي دوستن کي منٿ ڪندو آهيون ، ته ضرورت آهي ته سياسي پليٽ فارم تان تبليغ شروع ڪري هڪ طرف سنڌي اخبارن جي مالڪن تي دٻاءُ وڌو وڃي ، ته اخبارن ۾ ويج بورڊ ايوارڊ لاڳو ڪيو وڃي ، ۽ ڪارڪنن کي مقرريءَ جا حڪمناما جاري ڪيا وڃن ، ته جيئن مناسب پڙهيل ڳڙهيل سنڌي نوجوان صحافت جو پيشو اختيار ڪرڻ لاءِ ، اڳيان اچي سگهن. ٻئي طرف تلقين ڪئي وڃي ته ، معاشري جا سڀ کان هوشيار ۽ اعليٰ تعليم يافته سنڌي جوان ، صحافت ۾ وڌ ۾ وڌ اچن. ضرورت ته ان ڳالھ جي آهي ته اسانجون سياسي جماعتون پنهنجا ڪادر صحافت جي شعبي ۾ آڻين ، جيڪي نه فقط سنڌي اخبارن پر اردو ۽ انگريزي اخبارن ۾ ڪم ڪن.

مون کي ياد آيو ته سٺ جي ڏهاڪي دوران جماعت اسلامي منتظم منصوبي بندي تحت ، پنهنجا بهترين ڪادر ڪراچي يونيورسٽي جي صحافت واري شعبي مان ايم - اي جرنلزم ۾ پاس ڪرائي ، ڪراچيءَ جي مختلف وڏين اخبارن ۾ فٽ ڪرايا. بعد ۾ انهن ئي صحافين مڙني اخبارن جي پاليسين کي جماعت اسلامي جي منشا مطابق هلايو. ۽ ايم - ڪيو - ايم جي طوفان اچڻ کان پوءِ ، انهن جي اڪثريت ايم - ڪيو - ايم نواز ٿي وئي ، ۽ هن وقت ڪراچيءَ جي هر اخبار تي ايم - ڪيو - ايم سوار آهي. ڇا اسان جون قوم پرست ۽ ترقي پسند جماعتون رڳو وڏيون وڏيون دعوائون ڪنديون. ڪو اهڙو عملي ڪم نه ڪنديون؟ ڇا اسان جا ذهين تعليم يافتا نوجوان ڪسٽم ۽ ايف آئي اي بدران ، صحافت جي پيشي ۾ داخل ٿي ، سنڌي قوم جي لڙائي جون واڳون سنڀالڻ وارو چئلينج قبول نه ڪندا؟ جي نه ، ته پوءِ بهتر آهي ته وڏيون دعوائون ڪرڻ بدران هينئر کان سنڌ دشمن قوتن آڏو سرينڊر ڪيون ۽ اجايا ماڻهو نه مارايون؟

اهي خيال دماغ ۾ چاڙهڻ لڳا ، مون محسوس ڪيو ته ڪابل جهڙي شهر ۾ ، جتي ان وقت ۾ گرمي بلڪل نه هئي ، منهنجو نرڙ پگهر سان تر ٿي ويو آهي. پينٽ جي کيسي مان رومال ڪڍي نرڙ جو پگهر اگهيم. انهيءَ دوران عبدالله شادان اٿي بيٺو ۽ هن اٿي کي تعارفي جملا چيا. هن ٻه ٽي جملا ڳالهائي مس ختم ڪيا ، ته افغانستان جي پرڏيهي وزارت جي هڪ مترجم باز محمد ، جيڪو اسان سان گڏ هو ، تنهن اٿي انهن جملن جو اسان جي لاءِ انگريزيءَ ۾ ترجمو ڪيو ٿي. افغانستان ٻن زبانن وارو ملڪ آهي ، جنهن جون ٻه قومي زبانون يعني پشتو ۽ فارسي آهن. پر ٻنهي زبانن جون پاڙون افغانستان جي معاشري ۾ صدين کان کتل آهن. ٻنهي مان ڪا به زبان نه ٻاهران در آمد ٿيل آهي ۽ نه هجرت جو ناٽڪ ڪيو اٿن. جن به تقريرون ڪيون ، تن يا پشتو ۾ ڳالهايو يا دري (DARRI) زبان ۾ ڳالهايو. افغانستان ۾ فارسي زبان کي دري چيو ويندو آهي. ۽ ترجمو ڪندڙن انهن زبانن ۾ ٿيندڙ تقريرن جو انگريزيءَ ۾ ترجمو ٿي ڪيو. پوءِ پتو پيو ته جن به پشتو يا دري ۾ تقريرون ڪيون ، تن کي بهترين انگريزي آئي ٿي. ان جو ثبوت ان وقت مليو ، جڏهن هنن اسان سان انفرادي طور ڳالهايو ٿي. پر هنن کي پنهنجي

زبانن تي ناز آهي. منهنجي ذهن جي ڪنهن ڪنڊ پاسي ۾ پڻ ڪئين تمنائون ڪر موڙينديون ۽ ڪر موڙڻ ڪان پوءِ فوري طور ميڃنديون محسوس ٿيون. مون سوچيو تہ ڪڏهن منهنجي ديس ۾ منهنجي پنهنجي زبان کي اهو رتبو ۽ مان ملندو. مون پنهنجي پاڻ کي آس ۽ نراس جي وچ ۾ پڪڙيل ڪنهن وڏي برپٽ ۾، واريءَ جون پڻون لتاڙيندو محسوس ڪيو. پر آس تي سڄو جهان قائم آهي. پاڻ ئي پاڻ کي ڏڍ ۽ دلاسو ڏنم، تہ اهڙو بہ اندير نہ آهي، 'نيٺ تہ ڪاڪ ڪنندي، نيٺ تہ مومل ملندي.' جيڪڏهن مائوزيتنگ جو ستل شينهن (چين جو عوام) جاڳي سگهي ٿو، تہ ڇا لطيف ۽ سچل جي سنڌ نہ جاڳندي؟

عبدالله شادان جي تعارفي تقرير ڪان پوءِ، بارق شفيع تقرير ڪئي، جيڪا مختصر پر معلومات سان 'زرخيز' ۽ جامع هئي. هن جي تقرير ٽن حصن تي مشتمل هئي. پهرئين حصي ۾ هن افغانستان ۾ صحافت جي تاريخ بيان ڪئي ۽ افغانستان يونين آف جرنلسٽس جو تعارف ڪرايو. ٻئي حصي ۾ انقلاب ۽ امن جي قيام ۾ سندن يونين جي ڪردار جو ذڪر ڪيو. جڏهن تہ آخري حصي ۾ هن افغان انقلاب خلاف ٿيندڙ پروپيگنڊا جا وکاپڙ ا ڪيا.

مونکي اهو ٻڌي حيرت ٿي، تہ پاڪستان جي سڄي ملڪ جي تاريخ فقط ۴۲ سال آهي، جڏهن تہ افغانستان ۾ ڇپرو صحافين جي تاريخ ڏيڍ سئو سال پراڻي آهي. هن ڳالھ جي وضاحت ڪندي بارق شفيع چيو تہ افغانستان ۾ انقلاب ڪان اڳ صحافت سرمائيدارن، جاگيردارن ۽ مٿاهان طبقن جي گهر جي گولي هوندي هئي، ۽ مٿين طبقن جي پروپيگنڊا جو دهل بڻيل هئي، جڏهن تہ ثور انقلاب ڪان پوءِ صحافت غريب ۽ پيڙهيل طبقن جي مفادن جي وڪيل بڻي، ۽ ان ۾ ترقي پسند رجحانات پيدا ٿيا. آءُ هڪ ڀيرو وري افغانستان ۾ صحافت جي تاريخ کي پاڪستان ۾ صحافت جي تاريخ سان ڀيٽڻ لڳس. افغانستان جي برعڪس اسان وٽ ڪنهن وقت صحافت هڪ مشن هوندي هئي، ۽ حق ۽ صداقت جي جدوجهد جو ٻيو نالو صحافت هو. پر هينئر جڏهن ڪان مير ۽ نظامي پيدا ٿيا آهن، ۽ هارون قارون بڻيا. تڏهن صحافت ڪارخانيداري ۽ دڪانداري بڻجي وئي آهي. ۽ اخبارون دڪان ۽ ڪارخانا آهن، جن ۾ سچ بدران ڪوڙ جوڙيو ۽ وڪرو ڪيو وڃي ٿو. ۽ انسان ذات جي دعائن بدران، اشتهارن حاصل ڪرڻ جي ريس لڳل آهي. هن وقت ان ڪوڙي صحافت جو نشانو سنڌ ۽ سنڌي قوم بڻيل آهي ۽ سنڌي قوم کي ٻن قسم جي دهشت گردن بندوق باز دهشت گردن ۽ قلم باز دهشت گردن کي منهن ڏيڻو پئجي رهيو آهي. جڏهن تہ مقابلي ۾ سنڌي صحافي اڪثر جاهل ۽ ذهني طور ٿونٺو ۽ منڊو آهي.

بارق شفيع ٻڌايو تہ افغانستان يونين آف جرنلسٽس، سيپٽمبر ۱۹۸۰ع ۾ قائم ٿي. هن وقت يونين جا اوڻيھ سئو ميمبر آهن، ۽ سورنهن صوبن ۾ يونين جون سورنهن ڪائونسلون ڪم ڪري رهيون آهن. ڇپرو ڪابل شهر ۾ يونين جون ۲۱ بنيادي تنظيمون آهن. يونين جا ٻہ مک مقصد آهن، يعني سڄي دنيا ۾ امن قائم ڪرڻ ۽ صحافين جي حقن لاءِ وڙهڻ. هن وڌيڪ ٻڌايو تہ هيستائين ۷۵۰ صحافين کي ملڪ ڪان ٻاهر تربيت لاءِ موڪليو ويو آهي. صحافت بابت پشتو ۽ دري زبان ۾ ۲۵ ڪتاب شايع ڪيا ويا آهن. هن وقت افغانستان مان چار قومي اخبارون ۽ اٺ هفتيوار رسالا ۽ ۳۲ ماهوار رسالا شايع ٿين ٿا. هن ٻڌايو تہ افغانستان جي انقلابي پارٽي اخبارن ۽ رسالن تان حڪومت جي هڪ هٿي ختم ڪري ڇڏي آهي. چيو تہ صحافين جي يونين ۾ پي ڊي پي اي ڪان سواءِ ٻين نظرين وارا صحافي پڻ ميمبر آهن.

هن چيو تہ نہ فقط پي ڊي پي اي، پر افغانستان يونين آف جرنلسٽس امن جي داعي آهي. اسين جنگ جا دشمن ۽ امن جا مبلغ آهيون. هن انتهائي جذباتي ٿيندي چيو تہ اسان جنگ کي شڪست ڏيڻ ۾ دم پئينداسون. جنگ اسان جي ڪيترن ابهم ٻارن، ڪراڙن، زالن ۽ مردن کي شهيد ڪيو آهي. اسان جا هٿيار بند جوڌا، ميدانن تي جنگ خلاف جنگ جوٽيو بيٺا آهن ۽ اسين قلم ڪار، قلم ذريعي جنگ جون پاڙون پٽي رهيا آهيون.

هن شڪايت واري لهجي ۾ چيو، تہ "اسان کي افسوس آهي تہ اسان تي جنگ، اسان جي پاڙيسري مسلمان ملڪ پاڪستان مڙهي آهي."

هن اسان پاڪستاني صحافين کي مخاطب ٿيندي چيو تہ، "اسان کي اميد آهي تہ اوهين هتان هٿين خالي نہ ويندؤ، پر هتان پنهنجي عوام لاءِ امن، محبت ۽ دوستيءَ جي پيغامن جون جهوليون ڀري ويندؤ". هن چيو تہ، "اسين افغانستان جا صحافي خود پاڪستان اچي پاڪستان جي هم پيشي ڀائرن ۽ عوام سان هم ڪلام ٿيڻ چاهيون ٿا. اسان کي اميد آهي تہ اسان کي سٺي موٽ ملندي. ۽ اسين ۽ پاڪستاني عوام گڏجي جنگ جي باھ کي وسائينداسين."

مغرب ۽ ان جي اتحادي ملڪن جي ميڊياز ذريعي، افغان انقلاب خلاف پروپيگنڊا بابت دلچسپ انگ اکر ٻڌائيندي، بارق شفيع چيو تہ "ڇپرو گذريل ۲۴ ڪلاڪن دوران، وائس آف آمريڪا ڇھ ڪلاڪ. بي بي سي ٽي ڪلاڪ، وائس آف جرمني ۳ ڪلاڪ، پاڪستان ٻارهن ڪلاڪ، اسرائيل هڪ ڪلاڪ، ايران ٽي ڪلاڪ، سعودي عرب ٻہ ڪلاڪ ۽ قاهره ريڊيو چار ڪلاڪ اسان خلاف پروپيگنڊا ۾ صرف ڪيا. اهڙيءَ طرح گذريل ۲۴ ڪلاڪ دوران، انهن ميڊياز ۳۴ ڪلاڪ اسان تي پروپيگنڊا جي بمباري ڪئي." هن پاڪستاني صحافين کي مخاطب ٿيندي چيو تہ "هاڻ اوهين خود افغانستان ۾ آهيو. توهان پاڻ ڏسو تہ اهو ڪيترو سچ آهي ۽ ڪيترو ڪوڙ آهي. توهان کي مڪمل آزادي آهي. توهان جيڏانهن وڃڻ چاهيو وڃي سگهو ٿا. جنهن سان ملڻ چاهيو ملي سگهو ٿا. ان سلسلي ۾ ڪا بہ جهل پل نہ آهي."

ان ڪان پوءِ، افغانستان يونين آف جرنلسٽس جي هڪ ٻئي عهديدار ۽ اخبار 'هفتہ' جي ايڊيٽر ظاهر طنيف پڻ مختصر خطاب ڪيو. افغاني صحافين جي تقريرن جي موٽ ۾، پاڪستاني صحافين جي وفد جي پاران، اپينڪ جي چيئرمن برنا صاحب پنهنجي تقرير ۾ پاڪستان صحافين کي افغانستان جو دورو ڪرڻ جي دعوت ڏيڻ تي ٿورو مڃيو. هن چيو تہ پاڪستان جا ترقي پسند صحافي ۽ سياستدان، افغان انقلاب جا اتحادي آهن، ۽ سمجهن ٿا تہ اوهانجي ڪاميابي اسان جي ڪاميابي آهي. هن چيو تہ پاڪستان جي عوام ڪڏهن بہ حڪومت جي افغان پاليسي جي

Gul Hayat Institute

حمايت نہ ڪئي آهي. هن کان اڳ غير منتخب مارشل لا حڪومت هئي. پر هاڻ چونڊيل حڪومت آئي آهي. عوام کي يقين آهي، تہ چونڊيل حڪومت افغان پاليسي ۾ مثبت تبديلي آڻيندي. هن چيو تہ جيڪڏهن افغانستان جا صحافي پاڪستان اچن تہ اسان جون اکيون ٺڏيون ٿينديون. آءٌ اپينڪ جي چيئرمن جي حيثيت ۾ توهان کي پاڪستان جي دوري جي دعوت ڏيان ٿو ۽ پاڪستان واپس ورڻ کان پوءِ اها تجويز پنهنجن صحافي تنظيمن جي اعليٰ فورمن تي رکندس، ۽ مونکي يقين آهي تہ اسين رسمي طور توهان کي پاڪستان جي دعوت ڏينداسين ۽ ڪراچي ۾ توهان جي اعزاز ۾ شاندار استقباليہ ڏينداسين. مونکي يقين آهي تہ پاڪستان جو عوام هر هنڌ اوهانجو شاندار ۽ تاريخي استقبال ڪندو. اسين، هيترين سازشن جي باوجود اوهانجي امن دوستي ۽ پاڪستان دوستي کي سلام ڪريون ٿا. اوهين ۽ اسين سڀ امن جا سپاهي آهيون. پاڪستان جا صحافي، اخباري ڪارڪن، مزدور، هاري، شاگرد ۽ ترقي پسند سياسي ڪارڪن بہ توهان سان گڏ آهن. اسين اوهانجي ان نعري ۾ اوهان سان آواز ۾ آواز ملائي وڏي واڪ چئون ٿا تہ، اچو تہ گڏجي جنگ کي ناس ڪريون ۽ امن جا گهنڊ وڄايون.

جذبات ۾ اچي افغان صحافي اٿي بيٺا ۽ تاڙيون وڄائڻ لڳا. موٽ ۾ اسين بہ اٿي بيٺاسين. اڪثر افغان صحافين جون اکيون آليون نظر آيون. هو پنهنجي جذبي تي ڪنٽرول ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا. هيستائين هنن تي جنهن ملڪ طرفان بم ۽ راڪيٽ ڪيرايا ويا هئا، اڄ ان طرف کان هنن کي امن ۽ دوستيءَ جي موٽ ملي هئي. جذباتي چوليون هڻندڙ سمنڊ ۾، اسان بہ پاڻ کي لڙهندي محسوس ڪيو. خبر نہ آهي ڪيستائين تاڙيون وڄنديون رهيون. تاڙين جي ان آواز ۾ ان وقت افغانستان ۾ پاڪستاني عوام جي امن جي گونج پڻ شامل هئي. تاڙيون بند ڪري ڊگهي ميز جي هن طرف کان افغاني صحافين اسان سان هٿ ملائڻ لاءِ هٿ ڊگهيريا. هن طرف کان اسان هٿ ڊگهيريا. اسين پاڪستاني صحافي ۽ افغاني صحافي هڪ ٻئي سان هٿ هٿ ۾ ملائي، خوشيءَ مان هڪ ٻئي جو هٿ لوڏيندا رهياسين. دوستيءَ جي اها ڪيفيت اڃان تائين نہ وسري سگهي آهي ۽ شايد سڄي زندگي نہ وسري سگهي.

جڏهن جذبن جي وير لٿي تہ عبدالله شادان مرڪي چيو، "اسين ٻئي ڏريون ايترو تہ جذبن جي ورچڙهي وياسين، جو اسان افغاني پنهنجي روايتي مهمانوازي بہ وساري ويٺاسين." هن شرمسار ٿي معذرت گهري ۽ ان ڊگهي ميز تي مختلف پليٽن ۾ سجايل بادامن، پستن ڪاڄن ۽ تازي ميوي کان سواءِ ڪيلين ۾ پيل گرين ٽي ڏانهن اشارو ڪيو. چيائين، "اسان چاهيون ٿا تہ وڌ کان وڌ وقت اسين ۽ اوهين گڏ هجون. من ان ئي بهاني ڪجھ وڌيڪ وقت پاڻ کي گڏ ملي پوي. تنهنڪري مهرباني ڪري وري پنهنجون سيٽون سنڀاليو ۽ ٿورو گهڻو اسان کي ان ننڍڙي ميزباني جو شرف بخشيو."

اسين واپس ڪرسين تي ويٺاسين. مون کي ڪٿي بہ ڪو ٽِيوالو نظر نہ آيو. اها ساڳي ڳالھ يورپ ۾ پڻ مون ڏٺي هئي، جرمني ۾ اسين جنهن بہ ڪانفرنس ۾ ويندا هئاسون، اتي اڳيئي ميزن تي ڪجھ سنيڪس، ٽس ۽ پيئڻ ۾ ، بيئر ۽ سيون اپ وغيرھ جون بوتلون رکيل هونديون هيون. ڪانفرنس جاري رهندي، جيڪڏهن ڪنهن کي ضرورت محسوس ٿيندي هئي، تہ بنا ڪنهن تڪلف جي، پنهنجو مناسب شوق پورو ڪندو هو. پر مون ان وقت سوچيو هو تہ اهو جرمني ۽ يورپ جو ائڊوانس ڪلچر آهي. باقي پاڪستان جهڙن پٺتي پيل ملڪن ۾، اڃان تائين ٽِيوالو ڪلچر ۽ 'يس، سر' ڪلچر عروج تي آهي. پر مونکي اهو ڏسي حيرت ٿي، تہ افغانستان ۾ ڀرين تقريب ۾ ٽِيوالي ڪلچر جا ڪي بہ اثرات نظر نہ آيا. پوءِ مون فوري طور محسوس ڪيو تہ اهي انقلاب جا اثرات آهن، جو افغان معاشرو ايتري ٿوري عرصي ۾ ايترو اڳيان وڌي چڪو آهي. ڪائڻ جا لوازمات پورا ڪرڻ کان پوءِ، اسين هيٺ لٿاسين، مختلف افغان صحافي اسان پاڪستاني صحافين سان ائين رلي ملي ويا جو ڄڻ اسين سالن کان هڪ ٻئي جا واقف هجون.

هيٺ لهڻ کان پوءِ، عبدالله شادان، بارق شفيع ۽ ٻين افغان صحافي ساٿين، هر هڪ پاڪستاني صحافي سان ڳلي ملي ۽ ڳل ڳل سان ملائي خدا حافظ چيو، ۽ چيائون تہ پنهنجون اڃان ڪئين ملاقاتون ٿينديون.

گاڏين ۾ وهڻ کان اڳ، اسان جو پروٽوڪول آفيسر عباس ڪرگر، وٽي اسان ڏي آيو ۽ واچ ڏانهن اشارو ڪندي چيائين تہ، پروگرام مطابق هاڻ توهان کي دفاعي صورتحال بابت هڪ اهم بريفنگ ۾ شرڪت ڪرڻي آهي. پر ان ۾ اڃان ڏيڍ ڪلاڪ آهي. تنهن ڪري منهنجو خيال آهي تہ توهان کي ان هنڌ ڏانهن وٺي هلجي، جتي ڪلهہ 'توهان وارن مجاهدن' بہ راڪيٽ اڇلائي جيڪو عام ماڻهن جو نقصان ڪيو آهي، سو اوهانکي ڏيکارجي.

اسان سڀني ان راءِ جي تائيد ڪئي، جو اسان خود بہ اهو سڀ ڪجھ ڏسڻ چاهيو ٿي.

اسين گاڏين ۾ ويٺاسين، گاڏيون هڪ، هڪ ڪري يونين جي آفيس مان ٻاهر نڪتيون. سامهون ڳاڙهي پٿر واري ڪابل هوٽل جي عمارت نظر آئي. آءٌ چتائي ڪابل هوٽل کي ڏسڻ لڳس. انقلاب کان اڳ ڪابل هوٽل بابت ڪئين قصا ٻڌل هئا. چون ٿا تہ ڪابل هوٽل ٽورسٽن ۽ شوقينن جو پسنديدھ آستان سمجهي ويندي هئي. مون پنهنجي ير سان هڪ افغان دوست کان ڪابل هوٽل بابت پڇيو. چيائين، "هن وقت جيڪي پر ڏيهي صحافي هتي موجود آهن، تن جي اڪثريت ڪابل هوٽل ۾ رهيل آهي. گهٽائي صحافي انٽر ڪانٽينينٽل هوٽل ۾ ان ڪري نہ رهندا آهن، جو هڪ تہ انٽر ڪانٽينينٽل هوٽل وڌيڪ مهانگي آهي، ۽ ٻيو تہ اها شهر جي مرڪزي حصي کان ڪجھ پري آهي. جڏهن تہ ڪابل هوٽل ڪابل شهر جي وچ ۾ آهي."

گاڏيون منزل ڏانهن ڊوڙي رهيون هيون ۽ آءٌ گاڏيءَ جي شيشن مان رستن تان لنگهندڙ مردن ۽ عورتن جي چهرن تي خوف ۽ پريشاني جي اثرات کي تلاش ڪري رهيو هوس. مون سوچيو تہ هي ڪو عجيب شهر آهي، جنهن جي علائقي ۾ راڪيٽ ڪريا آهن. تباهي

Gul Hayat Institute

تي آهي، پر هيءَ ڏينهن شهر ۾ ماڻهن جي چرپر ۾ ڪو بہ فرق نہ پيو آهي، ۽ نہ ئي ماڻهن جي چهرن مان راڪيٽ جي حملن جا اثرات نظر اچن ٿا! مون پنهنجو پاڻ کان سوال ڪيو تہ هي ماڻهو مٽيءَ جا ٺهيل آهن يا پٿر جا؟ اوچتو منهنجي نظر ڊرائيور واري آرسيءَ تي وڃي پئي. مون جهڪي جيئن نهاريو تہ مونکي پنهنجي چهري تي ان ڊپ ۽ هراس جو پاڇو اڃان تائين چٽو نظر آيو، جيڪو آءٌ ڪراچي ۽ حيدرآباد مان پاڻ سان گڏ کڻي آيو هوس، ۽ دل مان ان ڊپ کي اڃان ٻاهر نہ ڪڍي سگهيو هوس تہ پويان حيدرآباد ۽ ڪراچيءَ ۾ دهشت گردن جي فائرنگ جو خبر نہ آهي ڪيترا ۽ ڪهڙا سنڌي نشانو بڻيا.

اوچتو گاڏيون وچ رستي تي بيهي رهيون. اهو هڪ رهائشي علائقو هو. چئني طرفن پنج، پنج ۽ ڇهہ ڇهہ ماڙ عمارتون نظر آيون، جن ۾ رهائشي فليٽ هئا. عباس ڪرگر سيني کي گاڏين مان هيٺ لهڻ جو اشارو ڪيو. هيٺ هڪ فوجي آفيسر اسان جو انتظار ڪري رهيو هو. فوجي آفيسر اٽڪل ٢٥ سالن جو هو. هو اسان کي وٺي سامهون واري پيٽرول پمپ وٽ آيو ۽ چيائين، "هڪ راڪيٽ هتي اچي لڳو." هن پيٽرول پمپ واري عمارت جي ڇت جي هڪ حصي ڏانهن اشارو ڪيو جيڪا ڦاٽل هئي. فوجي جوان ٻڌايو، تہ "ان هڪ راڪيٽ سان انهيءَ ڇت کي ڪجهہ نقصان پهتو آهي، ۽ ٻيو تہ هتي بيٺل هڪ سولين گاڏي کي بہ نقصان پهتو، ۽ گاڏي ۾ ويٺل هڪ همراهہ زخمي ٿي پيو."

"جڏهن فوجي جوان اسان کي صورتحال کان بريف ڪري رهيو هو تہ، ان وقت رستن تان ماڻهو ڪارن ۽ سائيڪلن تي بنا روڪ ٽوڪ وڃي رهيا هئا. پر ماڻهن ۾ ڪو بہ هراس نہ هو. البت ڪجهہ ٻار پيٽرول پمپ ٻاهران گڏ ٿي ويا هئا ۽ اسانکي چتائي ڏسي رهيا هئا.

پيٽرول پمپ کي پهتل نقصان ڏسڻ کان پوءِ اسين وري اچي گاڏين ۾ چڙهياسين. گاڏيون فليٽن واري ايريا ۾ هڪ گهٽيءَ مان ٻي گهٽي ۾ داخل ٿي رهيون هيون. ان علائقي جو نالو مڪرويان آهي. ان علائقي ۾ جيڪي فليٽ آهن، سي انقلابي حڪومت روس جي مدد سان تعمير ڪرايا آهن. جن جو تعداد اٽڪل ٽيهہ هزار آهي. اهي فليٽ ٻي گهر ۽ ٻي پهچ ماڻهن کي نالي ماتر رقم تي ڏنا ويا آهن. اها رقم بہ انتهائي آسان قسطن ۾ وصول ڪئي پئي وڃي. اسان کي ٻڌايو ويو تہ ان قسم جا فليٽ شاهہ ظاهر شاهہ ۽ صدر دائود جي زماني ۾ پڻ تعمير ڪيا ويا، پر اهي فليٽ فقط سرندي وارائي خريد ڪري سگهيا. جڏهن تہ انقلابي حڪومت طرفان تعمير ڪرايل فليٽ فقط غريب ماڻهن کي ڏنا ويا، تہ جيئن ماڻهن جي اجهي جو مسئلو حل ڪري سگهجي.

اسان جون گاڏيون فليٽن واري هڪ عمارت اڳيان اچي بيٺيون. گاڏين مان لهڻ کان پوءِ افغان دوستن مٿي آخري ماڙ جي هڪ فليٽ واري دريءَ ڏانهن اشارو ڪندي چيو تہ، "هڪ راڪيٽ ان فليٽ تي ڪريو آهي." پڇيائين تہ، "مٿي هلندئو." اسان چيو، "هائو، اسين چاهينداسين تہ مٿي هلون."

مختلف فليٽن ۾ ڏوتل ڪپڙا سڪي رهيا هئا. هيٺ پارڪن ۾ ڪي ٻار ڪيڏي رهيا هئا. ڪي ٻار سائيڪلون هلائي رهيا هئا. زندگي معمول تي نظر آئي. ائين محسوس ٿيو ڄڻ تہ ڪجهہ بہ نہ ٿيو هجي. هيٺ بيهندڙ اسان وارين گاڏين جا گهوگهٽ ڏسي، مختلف فليٽن مان عورتون، ٻار ۽ ٻڍڙا ليئا پائي، اسان کي ڏسي رهيا هئا. اسين ڪرگر جي قيادت ۾ ڏاڪڙيون چڙهڻ لڳاسين. آخري منزل تي بہ آمهون سامهون فليٽ هئا. مٿي ڇت مان ڏرڙ نڪتل هئا. اسين اڃا اتي مس پهتاسين تہ هڪ جوان افغاني عورت، جيڪا اسڪرٽ پاتل هئي، سا فليٽ جو در کولي اسان کي گهورڻ لڳي. ڪرگر هن کي دري زبان ۾ ٻڌايو تہ "هي پاڪستاني صحافي آهن، ۽ 'مجاهدن' جي هنيل راڪيٽ ڪري ٿيل نقصان ڏسڻ آيا آهن."

'لفظ پاڪستاني' ٻڌي پهرين تہ هن جي چهري تي ناگواري جون ريکائون ابري آيون، پر پوءِ پاڻ تي ڪنٽرول ڪري، اسان ڏانهن نهاريائين، ۽ فارسيءَ ۾ ڪجهہ چوڻ لڳي. اسان جي افغان دوست ترجمو ڪندي ٻڌايو تہ هوءَ چوي ٿي تہ "توهين جن شرارتين کي پناهہ ڏيو ويٺا آهيو، تن راڪيٽ ان نيت سان اڇلايا تہ اسين سڀ ختم ٿي وينداسون. پر رب مونکي، منهنجي مڙس ۽ منهنجي ٻن ابهم ٻارن کي بچائي ورتو. البت،" هن طنز ڪندي چيو. "شرارتي مجددي ۽ سندس ساٿين کي مبارڪون ڏجو تہ اسڪول ٽيچر عاليا عمليءَ جي رڌڻي ۾ موجود فوجي هوائي اڏو مڪمل طور تي تباهہ ٿي ويو آهي."

اهو ٻڌي اسين سڀ ٿڪ ڏيئي لڪڻ لڳاسين.

هوءَ هڪ اسڪول ٽيچر هئي ۽ سندس نالو عاليا عمليي هو. هاڻ هوءَ انتهائي جذباتي ٿي وئي ۽ اسان کي مخاطب ٿيندي چيائين، "آءٌ توهان کان ٿي پڇان تہ هيءُ ڪهڙو جهاد آهي؟ هنن ۾ ٿورڙو بہ شرم ۽ همٿ آهي تہ پنهنجي پاڻ، پيرن ۽ ٻچن تي راڪيٽ هڻن بدران، اسان جي انقلابي فوج سان مهاڏو اٽڪائين. پر هي بي شرم تہ پنهنجن ئي پاڻ، پيرن ۽ معصوم ٻچن تي راڪيٽ اڇلائي رهيا آهن. اها ڪهڙي بهادري آهي؟ ۽ اهو ڪهڙو اسلام آهي؟ ڇا اوهان جو پاڪستان هنن کي ان ڪري اسلح ۽ راڪيٽ ڏيئي رهيو آهي، تہ هو اسان جي ٻارن کي يتيم ڪن، ۽ اسان جو سهاڳ اجاڙين؟ هو اسان کي ڏيڇارڻ چاهين ٿا. پر ٻڌي ڇڏيو تہ ڪالهہ راڪيٽ ڪريو آهي، پر آءٌ، منهنجا ٻار ۽ منهنجو مڙس، ڪلهہ بہ هن فليٽ ۾ هئاسون، اڄ بہ هتي آهيون ۽ سڀاڻي بہ هتي هونداسين. مجددي ۽ سندس ساٿي تہ پنهنجو ملڪ ڇڏي سگهن ٿا، پر آءٌ ۽ منهنجا ٻار پنهنجو گهر نہ ڇڏينداسين."

هاڻ جذبات جي ڪري هن جي گلي مان مشڪل مان آواز نڪري سگهيو ٿي. هن جي اکين ۾ پاڻي تري آيو. ان دوران ڇهن سالن جي معصوم نينگري پاڻيءَ جو گلاس ڀري ٻاهر آئي، ۽ ماءُ کي ڏنائين. جيسين عاليا پاڻي پيتو، تيسين ننڍڙي نينگري شڪايت ڀرين نظرن سان اسان کي ڏسندي رهي. انهن نظرن ۾ شڪائتن ۽ احتجاج جا ڪئين راڪيٽ هئا، جيڪي اسان پنهنجو پاڻ تي وسندي محسوس ڪيا.

اسين انهن معصوم نظرن جو تاب نہ سهي سگهياسين ۽ مٿي ڇت ۾ ياپٽ ڏي تڪي ، انهن نظرن کان پنهنجو پاڻ کي بچائڻ جي ناڪام ڪوشش ڪرڻ لڳاسين.

عاليا پاڻي پي ختم ڪيو. هاڻ وري هيو دور شروع ٿي ويو. هن پيري عاليا سڌو سنئون محترمہ بينظير ڀٽو جو نالو ورتو ۽ چيو تہ "اسان کي بينظير مان وڏيون اميدون هيون. جڏهن سندس پيءُ ڀٽي کي شهيد ڪيو ويو هو ، تڏهن اسان بہ رنو هو. ان کان اڳ اسان ڪيتريون دعائون ڪيون هيون. تہ ڀٽو بچي پوي. سندس بہ پائر جڏهن بي وطن هئا ، تڏهن اسان هنن کي پنهنجي جيءُ ۾ جايون ڏنيون. اسان هر رات ۽ هر ڏينهن دعائون گهريون تہ بينظير وري حڪومت ۾ اچي. جڏهن هوءَ حڪومت ۾ آئي ، تہ اسان کي ڏاڍي خوشي ٿي. پر افسوس جي ڳالهہ آهي ، تہ اڄ بہ پاڪستان طرف کان اسان تي راڪيٽ اچن ٿا ۽ معصوم ماڻهو شهيد ڪيا وڃن ٿا. بينظير تہ عورت آهي. عورت تہ رحمدل ٿيندي آهي ، پر بينظير کي ڇا ٿي ويو آهي؟....."

عاليا وڌيڪ ڳالهائڻ چاهيو ٿي ، پر عباس ڪرگر هن کي فارسيءَ ۾ ڪجھ چيو ، ۽ هوءَ هڪدم ماٺ ٿي وئي.

ڪرگر اسان کان معذرت ڪئي تہ هوءَ جذباتي ٿي وئي آهي. توهان اسان کي معاف ڪندا." پر اسان پاڪستاني صحافين ڪرگر کي چيو تہ اسين عاليا کي ٻڌڻ چاهيون ٿا. هن کي نہ روڪيو وڃي.

عاليا اسان جي ڳالهہ سمجهي وئي ۽ پڳل ٽٽل اڙدوءَ ۾ ٽڪڙو ٽڪڙو چوڻ شروع ڪيو ، "بينظير صاحبہ کي چئجو تہ تنهنجو بہ پنهنجو مڙس آهي ، ۽ تو کي بہ الله ٻچو ڏنو آهي. اسين دعاگو آهيون تہ الله تعالي تنهنجو مڙس ۽ ٻچو سلامت رکي. پر ڇا جيئن اسان جي مڙسن ۽ ٻچن کي شهيد ڪيو پيو وڃي ، ساڳي صورتحال توهان پنهنجي مڙس ۽ ٻچي لاءِ چاهيندا؟ جيڪڏهن نہ تہ پوءِ انهن شرارتين جو هٿ روڪ ، جن جي تون مدد ڪري رهي آهين."

عاليا ڪافي ڪجھ چوڻ چاهيو ٿي. پر ڪرگر هن کي سختيءَ سان منع ڪري ڇڏيو. اسان جي مداخلت جي باوجود هن عاليا کي چيو ، تہ هوءَ پنهنجي فليٽ ۾ واپس هلي وڃي. ڪرگر پشيمانيءَ منجهان چيو تہ "افغانن جي ميزباني جون بہ تہ ڪي تقاضائون آهن. جيڪڏهن اسان وٽ آئي ايس ارو جنرل حميد گل بہ هلي اچي تہ اسين هن جي بہ عزت سان مهمان نوازي ڪنداسين."

انهيءَ ڪانپوءِ ڪرگر ٻئي فليٽ جي بيل وڄائي ، جتان هڪ ٻي عورت ٻاهر نڪتي. هن جو نالو منيره هو. سندس مڙس سلطان ابراهيم ، جيڪو سرڪاري ملازم هو ، هو اڃان ملازمت تان واپس گهر نہ آيو هو. منيره جيئن فليٽ جو در کوليو ۽ اسان تي نظر پيس تہ ڪجھ وقت لاءِ پريشان ٿي وئي. پر پوءِ ڪرگر ۽ ڪجھ ٻين افغان دوستن تي نظر پوڻ سان ، هنن کان پڇڻ لڳي تہ "ماجرا ڇا آهي؟"

ڪيس ٻڌايو ويو تہ هي پاڪستاني صحافي آهن ۽ ڪلھ قاتل راڪيٽ بابت توهان جا تاثرات معلوم ڪرڻ آيا آهن. هن جي چپن تي بہ طنزيہ مسڪراهٽ نمودار ٿي ، پر پوءِ ، فوري طور سنجيده ٿي ، اسان ڏانهن سوال طلب نگاهن سان ڏسڻ لڳي. اسين هڪ ٻئي ڏانهن نهارڻ لڳاسين. اسان مان هر هڪ چاهيو ٿي تہ هو پاڻ نہ پر ٻيو ان افغان خاتون کان سوال پڇي. اسان جي نس نس ۾ ڪنهن لکل ڏوھ جو احساس سرڻ لڳو. آخر هنن کي مارڻ وارن هٿن جي پرورش 'اسين' ڪري رهيا هئاسون؟ شايد منيره اسان مڙني جا چهرا پڙهي ۽ مطلب سمجهي ورتو. هن خود ئي خاموشي ٽوڙي ۽ اسان کي مخاطب ٿيندي چيائين ، "اسين هنن راڪيٽن ۽ ميزائلن کان ڪونہ ٿا ڊڄون. وقت آيو تہ 'انهن' غدارن سان وڙهندڙن ۾ آءٌ بہ شامل هونديس. ڇو تہ هيءَ قومي جنگ آهي. شرارتي چون ٿا تہ هو روس خلاف جهاد ڪري رهيا آهن. پر هاڻ روس تہ ويو هليو. پوءِ هي جهاد ڪنهن جي خلاف آهي؟ جيڪڏهن هي 'مجاهد' آهن تہ پوءِ اسان جي فوج سان ڇو نہ ٿا وڙهن. اسان جي بهادر فوجن هنن کي جلال آباد ۾ ڪهڙي نہ عبرتناڪ شڪست ڏني ، جو اتان تہ ڀڄي ويا. پر هي بزدل آمريڪا کان هٿيار وٺي ، رات جي اونداھ ۾ اسان جي گهرن تي اڇلائين ٿا. پر هي ڪڏهن ڪامياب نہ ٿيندا ڇو تہ هاڻ هو پنهنجي قوم جي معصوم ۽ غريب ماڻهن کي قتل ڪري رهيا آهن ، ۽ عوام کي ڪوبہ شڪست نہ ٿو ڏيئي سگهي."

هوءَ اها سڄي ڳالهہ يڪ ساهي چئي وئي. هن ساھ پٽيو تہ اسين جيڪي هن جي ڳالهہ نوٽ ڪري رهيا هئاسين ، پنهنجو ن پينون ۽ نوٽ بوڪ کيسن ۾ وجهي ، پٺي ورائي جيئن هيٺ لهڻ لڳاسين ، تہ هن وري فارسي ۾ ڪجھ چوڻ شروع ڪري ڏنو ۽ افغان دوست ، باز محمد ان جو ترجمو انگريزي ۾ ڪرڻ لڳو. اسان وري نوٽ بوڪ ڪڍيا ۽ نوٽس وٺڻ لڳاسين. اسان هن ڏانهن نهاريو ، هوءَ مرڪي رهي هئي ۽ چيائين ، "وڃو ڪيڏانهن ٿا. او هين پاڪستاني آهيو نہ؟ ڇا پاڪستاني قوم ۽ گمراھ ٿيل افغانين لاءِ جنگ زده هن افغاني ڀيڻ جو پيغام بہ نہ کڻي ويندؤ؟ ٻڌو ، توهان اسان سان جنگ جوٽي آهي. پر اسين توهان سان وڙهڻ نہ ٿا چاهيون. اسين امن چاهيون ٿا ، تو هين بہ جنگ بند ڪريو ۽ امن جي ڳالهہ ڪريو. جنگ ڏاڍي خراب ڳالهہ آهي. جنگ جا نقصان اسان کان پڇو. ان ڪري اسان طئي ڪيو آهي تہ ڇا بہ ٿي پوي ، پر اسين جنگ خلاف جهاد ڪنداسين. جيئن هن سموري علائقي ۾ امن ئي امن هجي. اسين جنگ جو نالو نشان ميٽڻ چاهيون ٿا. تو هين پاڪستاني قوم کي اسانجو نياپو ڏيو تہ ، تو هين بہ اسان سان گڏجي امن لاءِ جنگ جوٽيو. ڇو تہ جنگ انسان ذات جي دشمن آهي. جنگ اسان جا ڪيترا ابهم ٻار ڪُٺا آهن ۽ ڪيترين عورتن جا ور شهيد ٿيا آهن. اسان جا شهر تباھ ڪيا آهن. اسان دنيا جي ٻئي ڪنڊ تائين جنگ جو پيڇو ڪنداسين. اسان افغاني 'جنگ جو' قوم آهيون. هن ڀيري جنگ افغانين سان هٿ اٽڪايو آهي. ڪيس شايد خبر نہ آهي ، افغاني ڪهڙي سخت جان قوم آهن."

اسان وٽ وٺڻ بند ڪري ، حيرت زده ٿي مخاطب ٿيندڙ افغاني خاتون کي تڪڻ لڳاسين. اسان کي اهو محسوس ٿيو تہ اسان سان ڪا عام افغاني خاتون نہ ، پر ڪا وڏي شاعره ، اديبہ جنگ خلاف ڪو شعر پڙهي رهي هجي يا ڪو ليڪچر ڏيئي رهي هجي. هن چيو تہ "حيران ٿيڻ جي

Gul Hayat Institute

ڪابہ ضرورت ناهي. توهان کي افغانستان جو ٻچو ٻچو امن جو پروانو ڪنيو نظر ايندو ۽ جنگ خلاف ساڳئي قسم جون ڳالهيون ڪندي ملندو."

جڏهن ان افغاني عورت سان ڳالهيون ختم ڪري ڏاڪڻيون لهي رهيا سين، تڏهن اسان مڙني جا ڪنڌ شرم کان جهڪيل هئا. مون کي ائين محسوس ٿيو تہ اسين ان پاڪستاني فوجي ٽنالين ۾ شامل هئاسين، جن جنرل نيازي جي سربراهي ۾ ڍاڪا جي هٿ مان نڪري وڃڻ کان پوءِ، جنرل اروڙا جي اڳيان هٿيار ڦٽا ڪيا هجن.

اسين شڪت ڪاڌل سپاهين وانگر آهستي آهستي ڏاڪا لهي، خبر نہ آهي ڪيئن هيٺ پهتا سين. مونکي خبر نہ آهي تہ بنگالي جوانن جي رت مان هٿ رنگيندڙن، هٿيار ڦٽا ڪرڻ وقت شرم ۽ ندامت محسوس ڪيو هو يا نہ، پر اسان جي حالت ڏاڍي خراب هئي. ائين محسوس ڪيو سين تہ جيڪڏهن زمين ڦاٽي پوي تہ ان ۾ گهڙي وڃون. جنگ کان متاثر ٿيل ان عورت اسان کي جيڪي امن جا چهبڪ واهيا هئا، تن جا نشان شايد پاڪستاني قوم جي بدن تان صدين تائين بہ نہ ميٽجي سگهن. سنڌي پاڻ مظلوم آهي، انسان دوست آهي ۽ سچائي پرست آهي. منهنجو جيئڻ تہ ان سنڌي قوم سان تعلق آهي، تنهن ڪري منهنجو ذهن ان سچي روداد ٻڌڻ سان انتهائي گهڻو متاثر ٿيو هو. مونکان پنهنجي سنڌي قوم جا ڏک بہ وسري لڳا. مون محسوس ڪيو تہ اسان سنڌين جو فرض آهي تہ پهرين پنهنجن انهن افغان ڀائرن جي دلجوئي ڪريون.

مون دل ئي دل ۾ فيصلو ڪيو تہ پاڪستان ورڻ کان پوءِ سنڌ ۾ هر سنڌ دوست ۽ انسان دوست سنڌي اديب ۽ شاعر جي در تي ويندس. اياز کان تنوير تائين ۽ امداد کان سرويچ تائين، هرهڪ جي اڳيان جهول جهلي هنن کي منٿ ڪندس، تہ في الحال سنڌ جا گيت چوڻ روڪي، افغانستان وڃو. آخر پاڙيسرين جو بہ تہ ڪو حق آهي. پاڙا نبين کي بہ پيارا آهن. اڄ افغان قوم رت ۾ وهنتل آهي. رت جي ان راند ۾ ان سڏيءَ طرح ئي صحيح، پر اسان جو دامن بہ پاڪ نہ آهي. تنهن ڪري افغان قوم جي ڏڪويل دلين کي ڪوڏڪو ڏيو. ڪي گيت ڪي نظم، ڪي قطعا ۽ ڪي وائون ڳائي انقلابي افغانستان سان سنڌي قوم جي يڪجهتي ۽ ٻڌيءَ جو اعلان ڪريو.

ذهن ۾ اهي سوچون ڪٺي جئين عمارت کان ٻاهر نڪتاسون، تہ عبدالمجيد چاپرا ڊوڙي وڃي پريان بيٺل انڪل ستن سالن جي هڪ ٻار کي ڳراٽڙي پاتي ۽ ڪرگر کي گذارش ڪئي تہ "هن کان پڇي تہ ڪالهہ هتي راڪيٽ ڪيئن ڪريو."

ٻار ڪوبہ جواب نہ ڏنو. هن جي اکين مان اسان لاءِ نفرت ۽ راڪيٽ جي ڪرڻ وارو ڊپ جهلڪي رهيو هو. اسين اڃان ٻار کي پيار ئي ڪري رهيا هئاسين، تہ ڪرگر وڏي آيو ۽ چيائين تہ "مهرباني ڪري هاڻ گاڏي ۾ چڙهو جو پريس بريفنگ جو ٽائيم ٿي ويو آهي. تنهن لاءِ هاڻ پاڻ سڌو پريس سينٽر هلنداسين."

اسين جيئن گاڏين ڏانهن وڌڻ لڳاسين تہ شاديءَ جا ڪپڙا پاتل، تازو شادي ڪيل هڪ خوبصورت جوڙو هڪ، ٻئي جي چيلهہ ۾ هٿ ڏيئي، لنگهندو نظر آيو. افغان بہ عجيب قوم آهي. راڪيٽ جا حملا هنن جو ڪجهہ بہ تہ نہ بگاڙي سگهيا آهن! هر ڳالهہ معمول مطابق ئي تہ آهي. ٻار پڙهڻ وڃڻ پيا. محبوب شاديون ڪن پيا، ۽ ٻار سائيڪلون هلائڻ سکن پيا. منهنجو يقين پڪو ٿيڻ لڳو تہ افغان انقلاب کي شڪست ڏيڻ ناممڪن آهي.

اسين گاڏين ۾ چڙهي پريس سينٽر ڏانهن روانا ٿياسين. رستي ۾ اسان گاڏيءَ ۾ ويٺل افغان دوست باز محمد ۽ غلام حسين کان پڇيو تہ "چا راڪيٽ روز شهر تي ڪرندا آهن؟ ۽ انهن جو توهان ڪهڙو بلو ڪيو آهي؟"

هنن ٻڌايو تہ شروع شروع ۾ شرارتي (مجاهد) شهر اندر ٽائيم بم وغيره ذريعي تباهي ڦهلائيندا هئا. ۽ 'شب نامہ' جي نالي سان انقلاب خلاف پمفليٽ لکي، ڳجهہ ڳوهہ ۾ ورهائي ماڻهن ۾ انقلاب خلاف منافرت ڦهلائيندا هئا. پر عوام جي تعاون سبب، حڪومت انهن عناصر جو مڪمل صفايو ڪري ڇڏيو. هاڻ ڪيترن سالن کان هو شهر جي اندر ويهي ڪابہ سرگرمي نہ ڪري سگهيا آهن. ان کان پوءِ هنن اها حڪمت عملي اختيار ڪئي، جو رات جي اونداهہ ۾ ڪابل جي چوڌاري پهاڙن پويان، راڪيٽ فڪس ڪري هليا ويندا آهن، جيڪي پوءِ مقرر وقت تي ڇُٽندا آهن. پر جيئن تہ انهن راڪيٽن جو ڪو ٽارگيٽ نہ هوندو آهي، ۽ انهن کي بلائينڊ راڪيٽ چيو ويندو آهي، سي يا تہ پهاڙن تي يا شهرن ۾ عام ماڻهن جي گهرن ۽ بازارن ۾ اچي ڪرندا آهن ۽ ڪيترو انساني، جاني ۽ مالي نقصان ٿيندو آهي. پهرين اهي راڪيٽ ٢٠ ڪلو ميٽرن جي ريڊيس (Radious) مان فائر ڪيا ويندا هئا. پر پوءِ افغان فوج ملٽري آپريشن ڪري، ٢٠ ڪلو ميٽرن واري فاصلي کي ان قوم جي سرگرمين کان آجو ڪرائي ورتو ۽ ڪابل شهر جو سيڪيورٽي بيلٽ (SECURITY BELT) ٢٠ ميٽرن تائين قائم ڪيو ويو. ان کان پوءِ هنن ٢٥ کان ٣٠ ڪلو ميٽرن فاصلي تان راڪيٽ ڇڏڻ شروع ڪيا. افغان فوج وري ٻيو آپريشن ڪيو ۽ ڪابل جو سيڪيورٽي بيلٽ ٢٥ کان ٣٠ ڪلو ميٽرن تائين وسيع ڪري، ان حد تائين ڪابل جو دفاع محفوظ بنايو ويو. ان کان پوءِ وري ٽيون آپريشن ڪيو ۽ هاڻ سڪيورٽي بيلٽ ٣٥ ڪلو ميٽرن جي ريڊيس ۾ آهي، ۽ ان فاصلي تي افغان فوج جون فوجي دفاعي چوڪيون آهن. ان کان پوءِ ڪجهہ وقت لاءِ راڪيٽن جو سلسلو بلڪل بند ٿي ويو. پر هاڻ جڏهن کان آمريڪا 'مجاهدن' کي اسٽنگر ميزائيل ڏنا آهن، جيڪي ٣٥ کان ٤٠ ڪلو ميٽرن تائين مار ڪري سگهن ٿا، هاڻ وري راڪيٽن سان حملي جو سلسلو شروع ٿي ويو آهي.

(هلندڙ)

جُڙندڙ ڳالهيون

آزاد ڪالم

عبدالقادر جوڻيجو

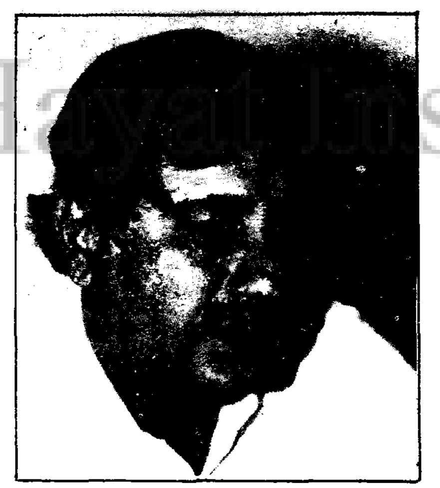

اڳئين پيري ته فقط ٽينيسي وليمس جون ڳالهيون ڏيئي سگهيا هئاسين ته ليکڪ جي ذات، سندس فن ۽ هنر جو پاڻ ۾ ڪهڙو ۽ ڪيئن تعلق آهي. هن پيري ساڳئي موضوع تي ٻين ليکڪن جون ڳالهيون درج ڪجن ٿيون.

اسٽيفن اسپينڊر:

پهرين پهرين ته منهنجي دماغ ۾ ڪا انتهائي روشن ياد اُڀرندي آهي، ۽ اها ائين هوندي آهي، جڻ ڪا شيءِ اکين اڳيان ڦري رهي هجي ۽ صاف صاف لفظن ۾ چئِي سگهجي. پوءِ اها ڏاڪي بہ ڏاڪي شاعريءَ جو روپ ڌاريندي ويندي آهي.

آءٌ جڏهن لکڻ شروع ڪندو آهيان، تہ شعوري طور تي اها خبر نہ هوندي اٿم تہ اهو شعر ڪيئن جڙندو ويندو، پر غير شعوري طور تي اهو شعر پاڻمرادو جڙندو ويندو آهي. ذهن جي مجموعي تاثر جو ڏاڪي بہ ڏاڪي اظهار ئي شاعري آهي.

انسپائريشن جي باري ۾ بہ نکتہ نگاهہ بيان ڪيا وڃن ٿا. وليم بليڪ جو خيال آهي تہ ڪا ان ڄاتي سگهہ هوندي آهي، جيڪا شاعر کي هٿ مان جملي شعر لکائيندي ويندي آهي، ساڳيءَ طرح جيمس ميرل جو خيال آهي تہ پهرين ماڻهوءَ تي سرمستي جي نفسياتي ڪيفيت طاري ٿيندي آهي، تنهن کان پوءِ ٻاهران کي اهڙا آواز ايندا آهن، جيڪي شاعر کي شاعريءَ تي مجبور ڪندا آهن.

ٻيو جيڪو نکتہ نگاهہ پال ويليري بيان ٿو ڪري، اهو اهو آهي تہ شاعر کي ڪا سٽائي سِٽ هٿ اچي ويندي آهي، بعد ۾ هو ڪوشش ڪري انهيءَ سٽ جي بنياد تي شعر لکندو آهي.

منهنجو پنهنجو تجربو اهو آهي تہ منهنجي ذهن ۾ ڪو ردم، ڪا تصوير يا ڪا ٻئي اهڙي شيءِ ايندي آهي، جنهن لاءِ دل اهو چوندي آهي تہ انهيءَ کي تخليق جو روپ ڏجي ۽ پوءِ اهو ڪم پاڻمرادو ٿيندو ويندو آهي.

مون سان ڪڏهن ڪڏهن تہ ائين ٿيندو آهي تہ يڪيءَ سٽ ۾ شعر لکي جند ڇڏائيندو آهيان. ڪڏهن ڪڏهن تہ وري ڪو شعر سئو پيرا ورجائي ورجائي لکڻو پوندو اٿم.

نادين گورڊي مير

زندگيءَ ۾ مون کي جيڪي ذاتي تجربا درپيش ايندا آهن، انهن تجربن کي آءٌ ٻين جي زندگين تي تاڦي تجزيو نہ ڪندي آهيان. منهنجي نظر ۾ اها نرڙپائي آهي. هر عورت جو پنهنجو پنهنجو تجربو هوندو آهي، پنهنجيون پنهنجيون حالتون هونديون آهن. اهو ضروري ناهي تہ جيڪو مون تي گذري، اُهو ٻين تي بہ گذري. سچ ڪري پڇو تہ عورت جي حيثيت ۾ مون تي ڪا آپدا نہ ٿي آهي. مون پنهنجي زندگيءَ ۾ ڪنهن بہ اهڙي مرد ۾ دلچسپي نہ ورتي آهي، جيڪو عورت کي ڪجھ سمجهندوئي نہ هجي. آءٌ پاڻ پري آهيان ۽ مون اهڙن مردن سان ئي تعلق رکيو آهي، جيڪي مون کي پنهنجو جيس جوڙ سمجهندا هُجن. انهيءَ ڪري مون کي پنهنجي برابريءَ واري حيثيت قائم رکڻ لاءِ ڪڏهن بہ جنگ ڪرڻي نہ پيئي آهي. مون عورت واري ئي زندگي گذاري آهي. ٻين لفظن ۾ ائين ڪٿي چئجي تہ مون بہ شاديون ڪيون، ٻار ڄڻي وڏا ڪيم ۽ ٻيا اهڙا ڪم ڪيم، جيڪي عورت ڪندي آهي. پر اِنهيءَ سان ڪو درجو تہ ڪونہ ٿو گهٽجي. اهو تہ ٿيو منهنجو تجربو، ٻين عورتن جا ٻيا تجربا هوندا، انهن تجربن تي آءٌ پنهنجا تجربا چو تاڦيان. آءٌ ڪيترين ئي اهڙيون عورتون ڏسندي آهيان، جيڪي وڏيون ذهين، ذات ڏٺي ۽ دانشور هونديون آهن ۽ انهيءَ جدوجهد ۾ هونديون آهن تہ ڪو مرد کين استعمال ڪري نہ سگهي. کين جنگ ڪرڻي

Gul Hayat Institute

پوندي آهي، کين ائين ڪرڻ به کپي ۽ پنهنجي حيثيت مڃائڻ کپي. جيڪڏهين ڪا عورت اهڙين حالتن ۾ هٿيار ڦٽا ڪري ته اها چڱي ڳالهه ناهي. پنهنجو پاڻ کي ڇڏي، جڏهن ٻين عورتن کي خراب حالتن ۾ گهڻ معاوضي تي ڪم ڪندي ڏسندي آهيان ته مون کي سخت چڙ وٺي ويندي آهي. ٻين مُلڪن ۾ ته ٻيون حالتون هونديون، پر اسان جي مُلڪ (ڏکڻ آفريڪا) ۾ جيڪڏهين ڪا شادي شده مسترياڻي آهي ته اُنهيءَ کي گهڻ پگهار ملندو آهي. 'پيئي جو ٿا گهڻ پگهار ڏيو؟' 'ڇاڪاڻ ته شادي ٿيل اٿس' ته اها سخت بي واجبي آهي. دراصل اهو مسئلو اهڙو آهي، جيڪو سڀني انسانن جي حقن سان لاڳاپيل آهي. ڪيترن ئي سماجن ۾ ائين ماڻهن جا حق ماريا ويندا آهن. جيتري قدر ڪاري رنگ جي عورتن جو تعلق آهي، ته اُهي وڏي عذاب ۾ آهن. پر انهيءَ ساڳئي نسلي عذاب جو ڪارامرد به شڪار آهن. ٻنهين ڌرين سان هڪ جهڙو ويل آهي. ڏکڻ آفريڪا ۾ نسلي متڀيد کي ختم ڪرڻ لاءِ جيڪا تحريڪ هلي رهي آهي، اُهائي ڪارين عورتن جي حقن حاصل ڪرڻ جي تحريڪ آهي، بلڪ حصو آهي وڏيءَ تحريڪ جو. اها تحريڪ سڀني جي آهي ۽ اڇي رنگ جي ماڻهن جي به آهي. باقي جيستائين لکڻ جو تعلق آهي ته اُنهيءَ معاملي ۾ به آءٌ پنهنجا تجربا ٻين ليکڪن تي مڙهي نٿي سگهان. اصل ۾ لکڻ جو ڪم اهڙو آهي، جنهن ۾ ڪا جنسي تعريف ڪري ئي نٿي سگهجي. جنس ڪابه شيءِ ناهي. اصل ۾ ته لکڻ ئي سڀ ڪجهه آهي، پوءِ اُهو مرد لکي يا عورت. مون اڄ تائين اهڙو پبلشر نه ڏٺو آهي، جيڪو چوندو هجي ته ڇاڪاڻ ته تون عورت آهين يا مرد آهين، اُنهي ڪري آءٌ تنهنجو ڪتاب ڇاپي نٿو سگهان. پبلشر کي ته سٺو ڪتاب کپي. پر پلا جي ڪتاب سُٺو به ناهي ته ڪيترائي پبلشر انهيءَ حساب سان سوچيندا آهن ته ڪتاب هلندو ڪيترو. ڪيترن ئي پبلشرن جو مسئلو ته وکرو آهي.

مون کي لکڻ لاءِ ڪنهن خاص قسم جي عمدي ڪمري يا ڊيسڪ جي ضرورت نه هوندي آهي. بس ويهي لکڻ لاءِ جڳهه هجي. مون تي اهڙا ڏکيا ڏينهن به آيا آهن، جڏهن آءٌ اڃا نوجوان هيس، مون کي طلاق ملي چُڪي هئي، منهنجي هنج ۾ ننڍڙو ٻار هو ۽ مون کي رهڻ لاءِ تمام ننڍڙو گهر هو، جنهن جون ڀتيون تمام سنهيون هيُون. پاڙي ۾ ريڊين جي ڌم لڳي پيئي هوندي هئي. ريڊين جو آواز ايترو ته تيز هوندو هو، جو مون کي چريو ڪري وجهندو هو. اڃا تائين به لکندي ريڊئي يا ٽي ويءَ جو آواز منهنجي ڪنن تي پوندو آهي ته مون کي پاڻيءَ مان ڪڍي ڇڏيندو آهي. ريڊئي يا ٽي ويءَ جي برعڪس ماڻهن جو آواز مونکي ڊسٽرب نه ڪندو آهي. بهرحال اڄڪلهه جنهن گهر ۾ رهندي آهيان، اُهو شهر کان پرڀرو آهي. جنهن ڪمري ۾ ويهي لکندي آهيان، اُهو ننڍڙو ته آهي، پر پاسي تي آهي. ڪمري جو درُ ٻاهر باغ جي طرف آهي. انهيءَ ڪمري مان جڏهن به ٻاهر نڪرندي آهيان، يا اندر ايندي آهيان، ته گهرجي ڪنهن ماڻهوءَ کي خبر نه پوندي آهي. اها مون لاءِ وڏي عياشي آهي. لکڻ کان اڳ ۾ آءٌ فون جو پلگ ڪڍي ڇڏيندي آهيان ته جيئن ڪو ماڻهو ڊسٽرب نه ڪري. پلا جيڪڏهين ڪنهن کي فون ڪري ملڻو آهي ته ڪو ٽائيم ڪٿو آهي. هُئي ڪنهن وقت به ملي سگهجي ٿو.

جڏهن به آءٌ ڪو ڪتاب لکڻ وهندي آهيان، ته روز چار ڪلاڪ بنا ڪنهن ساهي پٽڻ جي لکندي ويندي آهيان ۽ جڏهن سمجهندي آهيان ته هاڻي ٿڪجي پيئي آهيان، هاڻي وڌيڪ لکي نٿي سگهان، تڏهين لکڻ ڇڏي ٻيا سنها ٿلها معمولي قسم جا ڪم ڪرڻ لڳندي آهيان. مونکي اهڙا ليکڪ سمجهه ۾ نه ايندا آهن. جيڪي معمولي ۽ ننڍن ننڍن ڪمن ڪارين کي سٺي ڳالهه نه سمجهندا آهن. منهنجي نظر ۾ اِهي ننڍا ۽ معمولي قسم جا ڪم ئي آهن، جيڪي ليکڪ کي عام زندگيءَ سان تعلق ۾ رکندا آهن. اهي ڪم ڪاريون پاسي تي ڪري، جڏهن ماڻهو اڪيلائيءَ ۾ لکڻ وهندو آهي ته اها اڪيلائي جيڪڏهن گهڻي وقت رهي، ته ماڻهوءَ کي چريو ڪري وجهي. انهيءَ ڪري ڪجهه وقت بچائي، ماڻهو پنهنجا ڪپڙا ڌوبيءَ کي ڏيئي اچي. ڪڏهن وري باغ کي ڦوهارو ٻوهارو ڪجي، ته ڪڏهن ڪو ٻيو اهڙو ڪم ڪرڻ گهرجي. گهڻ ۾ گهڻ ماڻهن سان ڳالهائڻ جهڙو ته ٺهي، ائين نه هجي جو ماڻهو سڄو ڏينهن ٻوٽ ٻڌيو ويٺو لکي. لکڻ لاءِ چار ڪلاڪ ڪوڙ آهن. رات جو سمهڻ کان اڳ پنهنجي لکٽي کي پڙهڻ جي مون عادت ڪري ڇڏي آهي. آءٌ جڏهن دوستن سان گڏ هوندي آهيان، يا ڪڏهن ٻاهر هلي ويندي آهيان، تڏهن آءٌ لکڻ جي ڪم کي وساري وهندي آهيان. اصل ۾ ماڻهوءَ کي لکڻ سان گڏ عام زندگيءَ کي به منهن ڏيڻ گهرجي.

مون جيڪو ننڍي ۾ ننڍو ڪتاب 'Burger's daughter' لکيو، انهيءَ ڪتاب کي لکڻ ۾ به مون کي چار سال لڳا.

ڪو ڪتاب لکندي لکندي جڏهن بلاڪ تي ويندي آهيان ته پوءِ فارغ وقت ۾ مختصر ڪهاڻي لکندي آهيان.

بلئس سنڊرا رس:

اديب مڙيئي پنهنجو پاڻ کي پڌائڻ ۽ ڳالهه کي دلچسپ بنائڻ جي چڪر ۾، ڳالهه کي ڳالهوڙو بنائي ڇڏيندا آهن. رڙ پيئي پوندي اٿن ته هيٺئن يا هونئن ٿي ويو. ڪين سندن فن جي بدلي ۾ جيڪا موٽ ملندي آهي، جيڪا حاصلات ٿيندي آهي ۽ جيڪي پاڳ ڪلندا آهن، انهن جو به ته ذڪر ڪرڻ گهرجي. اديب پلي پاڻ کي 'ٽين' سڏائين، پر جيڪا هُئي خلق ويٺي آهي، اُها ڪانئن کهڙيءَ ڳالهه ۾ گهڻ آهي. سڀ ڪو ماڻهو پنهنجيءَ هڻ پٽ ۾ پورو آهي. اڪثر ماڻهو ويچارا ته سوسائٽيءَ جي مشين جا پرزا آهن، جيڪي سوسائٽيءَ جي گنرن کي صاف ڪري، اڳتي هلائڻ ۾ ڪم ايندا رهندا آهن. جڏهن ڪان پيرس موٽي آيو آهيان ته گهرجي، دريءَ مان تماشو ڏسندو رهندو آهيان ۽ دل دڪندي اٿم. دريءَ جي بلڪل سروبر مقرر وقت تي مقرر جاءِ تي ريل گاڏي اچي بيهندي آهي. سوين ماڻهو اوڳا ڇيندي آهي ۽ سوين ماڻهو گڙڪائي رواني ٿي ويندي آهي. ماڻهو نه ٿيا الائي ڇا ٿيا! اها ڪا زندگي ته نه آهي. اهو عمل انساني لڳيئي نٿو. وڏي غلامي آهي. چڱا مَنا سڀ غلام ٿا لڳن.

زندگيءَ جو اهو واهيات پڌو ختم ٿيڻ کپي.

مون جهڙو عام ماڻهو جديد زندگيءَ جو ڏاڍو عقيدت مند آهي ۽ نون ڪارخانن جو واکاڻي آهي. پر ٿوري وقت لاءِ ويهي انهن ڪارخانن ۽ انهيءَ جديد زندگيءَ تي ويهي سوچجي ٿو ته آخر اهي شيون اسان کي ڪيڏانهن پيون ونيو وڃن ته، تاڪ لڳيو وڃن. اڳتي هلي معاملو ڏاڍو خراب ٿيندو.

مون کي خبر آهي ته ڪم وڏي لعنت آهي، انهيءَ ڪري مون ڪڏهن به ڪم ڪي عادت نه بنايو آهي. ان هوندي به ائين ضروري آهي، ته جيئن ٻيا ماڻهو مقرر ٽيل گهڙيءَ کان مقرر گهڙيءَ تائين ڪم ڪندا آهن، ائين مونکي به ڪم ڪرڻو آهي. آءُ هاڻي پنجو نجاهيءَ کان مٿي چڙهي ويو آهيان. سوچيو هوم ته چار ڪتاب لکي وٺان، سي لکي ورتا اٿم. لکڻ لاءِ ڪو خاص طريقه ڪار نه اٿم، بس ڪوشش ڪيم ۽ لکي ويس. پر رڳو لکيل ڪتابن جي زور تي زندگي گذارڻي نه اٿم. ڪتاب لکڻ کان سواءِ به ڪئين ڌنڌا آهن.

ليکڪ لاءِ اهو ضروري ناهي ته هو اهڙي هنڌ ويهي لکي، جتي لکندي لکندي اکيون مٿي کڻي ته سهڻا نظارا ڏسڻ ۾ اچنس. جيروم وانگر ڪُڏيءَ ۾ ويهي به لکي سگهجي ٿو. نظارن کي پٺ ڏيئي به لکي سگهجي ٿو. لکڻي اصل ۾ روح جو نظارو آهي.

اپولي فائر کي پيرس شهر ۾ پنهنجو عاليشان گهر آهي. گهر ۾ وڏا شاندار ڪمرا اٿس. ٽئين ماڙ تي عاليشان آڳر اٿس، جتي ويهي نظربازي ڪجي ته ڪر اک جو ڏءُ ئي نه ٿئي. پر هو آڳر يا ڇت تي ويهي لکڻ جي بدران، بورچي خاني ۾ ويهي لکندو آهي. اُتي به اهڙي سوڙهي ميز ڪرسي رکي اٿس، جنهن تي ويهي لکڻ ڏاڍو ڏکيو ڪم آهي.

منهنجي تمام گهڻ اديبن سان جان سڃاڻ آهي، پر هڪڙي نظاري باز اديب کي چڱيءَ طرح سڃاڻان، جنهن جي مغز تي نيپولين جو ڀُوت سوار آهي. هو پنهنجي گهر جي اهڙي ڪمري ۾ ويهي لکندو آهي، جتان دريءَ مان نيپولين جي دور جي ٺهيل عمارت ڏسڻ ۾ ايندي آهي. پر سندس گهر جي دري بند هوندي آهي، ڇاڪاڻ ته سندس مرشد سڳوري (نيپولين) جو اهو ڪارنامو ڪيس اسپائر ڪري نه سگهندو آهي. لکڻ وقت همراه پنهنجي اسٽڊي جي ڪمري ۾ ايندو ويندو، پنهنجون سٿرون ڪُٽيندو، پنهنجا لکيل جملا ٻاڪاريندو، ڪنجهڪارون ڪندو، روئندو ۽ جفاڪشيون ڪندو ٻڌڻ ۾ ايندو آهي. انهيءَ وقت سندس زال نوڪرن کي چئي ڇڏيندي آهي ته "صاحب پنهنجي فن جي مستيءَ ۾ آهي، مٿس ڪو به ڌيان نه ڏيو."

اصل مسئلو ٻولي آهي. ڪيترا سال ٿيا آهن، جو آءُ جڏهن به ڪو ڪتاب لکندو آهيان ته ڪتاب لکڻ کان اڳ لفظن جو ذخيرو گڏ ڪندو آهيان. 'H Homme foundroye' لکڻ کان اڳ پوراٽي هزار لفظ گڏ ڪري لکيا هئم. جڏهن ڪتاب لکڻ ويٺس ته ٽيٽي هزار لفظ ڪتاب ۾ استعمال ڪيم. انهن لفظن منهنجو تمام گهڻو وقت بچايو ۽ منهنجي لکڻيءَ کي گهربل روشني عطا ڪئي. اهو طريقو مون پهريون پيرو استعمال ڪيو، جيڪو ڏاڍو ڪارائتو ثابت ٿيو. سچو مسئلو ته ٻولي ئي آهي. ٻولي اُها شيءِ آهي، جنهن مون کي ڌتاريو، بگاڙيو، ناهيو ۽ ڦٽايو آهي. آءُ شاعر آهيان، انهيءَ ڪري ٻوليءَ جي معاملي ۾ ڏاڍو حساس آهيان. ٻوليءَ جي معاملي ۾ 'صحيح' يا 'غلط' تي منهنجي تمام گهڻي نظر رهي ٿي، پر گرامر کي مون هميشه نظر انداز ڪيو آهي، بلڪ ڌڪاريو آهي ۽ مرڻ گهڙيءَ تائين ڌڪاريندو رهندس. انهيءَ جي باوجود آءُ ڊڪشنريون ڏسندو رهندو آهيان. ڇاڪاڻ ته منهنجو ڌيان هجي ۽ اُچارن ۾ پيدا ٿيو آهي ۽ لفظ پوءِ پيدا ٿيا آهن. پکين جا آواز ٻڌي ڏسو ته خبر پئجي ويندو.

شاعرن لاءِ شعر چوڻ ۾ هاڻي ڪاٻ وندر نه رهي آهي. اها ڳالهه ڏکي ته لڳي ٿي، پر حقيقت اِها آهي ته شاعر حضرات جنهن به شيءِ کي ڇُهن ٿا، ان کي ايتريءَ ته سنجيدگيءَ سان ڇُهن ٿا، جو اُها وندر رهي ئي نٿي.

منهنجو تجربو آهي ته شاعري گهڻين مان جنم وٺندي آهي ۽ ٺهڪن سان گڏ هلندي آهي. شاعريءَ جو وڏو ذريعو موالين جا ڪاٽا آهن. اُتي گڏ ٿيندڙ ماڻهن جي ٺهڪن ۾ ايڏو ته رس، ايڏي ته وَهُڪ ۽ ايڏي ته خوبصورتي هوندي آهي، جنهن جو ڪو جواب ناهي.

1912ع ۾ نيويارڪ ۾ ڪجھ مهينا ٻُڪ ۽ بيروزگاريءَ ۾ گذاريم. وقت بوقت ضرورتن کان ٿي نوڪري وٺندو هوس. ڪاٻ نوڪري هفتي کان وڌيڪ نه هلندي هئي. ڪتابن پڙهڻ جو شوق ڪٿيو بيٺو هوندو هوم، سو سينٽرل لئبريريءَ ۾ وڃي لاڳيتو پڙهڻ جي چُوس ۾ پگهار وٺڻ کان اڳ نوڪري ڇڏي ڏيندو هوس. منهنجو غار باٺو حال انتها تي پهتل هو. ڏاڙهي وڌيل، ڪپڙن ۾ ٽنگ ٽيل، جوتا ڦاٽل، وار وڌيل ۽ ڪوٽ جا ٻٽڻ ڇگل هوندا هُئم. هڪ ٽوپلو ۽ ٽائي هيم، اُهي وڪٽي دنيا جو خراب ۾ خراب تماڪ ڇڪڻ لاءِ ورتم. وقت گذرندي ديرئي ڪونه ٿو ڪري، سو ايسٽر به اچي ويو. آچر جو ڏينهن هوَ لئبريري بند هُئي، سو انهيءَ شام جو سڌو چرچ ۾ گهڙي ويس. چرچ ۾ ٽڙپکڙ ماڻهو ويٺل هُئا ۽ اسٽيج تي نوجوان ۽ فيشني سهڻين ڇوڪرين قديم سازن تي ڏاڍو سريلو گيت پئي ڳايو. پر پنجن پنجن منٽن کان پوءِ نامراد پادري وچ ۾ ٽپي ٿي پيو ۽ پنهنجي ٽان ٽان اچي ئي لڳايائين. اسٽيج تان ٽان ٽان ڪندو وري اسان وٽان اچي ئي نڪتو. هڪ پاسي نصيحتون پئي ڪيائين ته ٻئي پاسي لڙ ڪندڙ ٻنون کي هٿ تي لاتائين. اسان کي ته سُڃائي ڪنيو بيٺي هُئي، سو گيت اچا پورئي نه ٿيو ته اڳ ۾ چرچ مان پچي نڪتس. سڌو گهر آيس. صبح جا ٻه ٽي وڳا هُئا. ڊبل روٽيءَ جو ٽڪر پاڻيءَ جي گلاس سان ريڙهي، سمهي پيس. سمهي اُٿيس ته لکڻ جي زور دار خواهش من ۾ اُڀري آئي ۽ لکڻ ۾ لڳي ويس. لکي لکي ٿڪس ته وري سمهي پيس. وري سمهي اٿيس ته لکڻ ۾ لڳي ويس تان جو اچي ٻيو فجر ٿيو. وري گهاٽي ننڊ وٺي ويئي. ان کان پوءِ شام جو پنجين وڳي جاڳيس ته منهنجو طويل نظم 'Les paques a Newyork' تيار هو.

مايا ڪووسڪيءَ کي ماڻهن سان ۽ شاعريءَ

سان اجهل پيار هو. سوچ ته سهي ته هڪڙو شاعر روس جي لکها ماڻهن کي پنهنجي شاعري ٻڌائي، ڪين جوش ۾ آڻي پاڻيءَ مان ڪڍي ڇڏي! اهوئي ڪارڻ آهي جو آءٌ مايا ڪوو سڪيءَ تي سڙندو آهيان.

آءٌ غير معمولي ليکڪ ناهيان، پر پهچائڻ وارو غير معمولي ماڻهو آهيان. آءٌ جيئڻ پوءِ تيئن خيالي دنيا ۾ گهڙندو ٿو وڃان. لکندو به خيال ئي خيال ۾ آهيان.

وليم فاڪنر:

ناول نگار لاءِ اهو ضروري آهي ته ونس 99 سيڪڙو ذات هُجي، 99 سيڪڙو جوڙجڪ جو شعور هُجيس ۽ 99 سيڪڙو محنتي هُجي. ناول نگار پنهنجي ڪم مان ڪڏهن به مطمئن نه ٿيندو آهي، ڇاڪاڻ ته هو جيترو سٺو لکڻ ٿو گهري اوترو سٺو لکي نٿو سگهي. لکڻ جي معاملي ۾ جيئن پوءِ تيئن اڳتي وڌڻ جو خيال رکجي. پنهنجن هم عصر ليکڪن سان مقابلو ڪرڻ جي بدران، پنهنجين اڳين لکڻين کان بهتر لکڻ جي خواهش من ۾ ڌارجي. فنڪار هڪ اهڙي قسم جو جناور آهي، جنهن کي الائي ڪهڙا جن ڀوت ٿا هلائين. ڪيس اها به خبر نه هوندي آهي ته آخر اهي جن ڀوت ڪيس ڇو ٿا هلائين. فنڪار هڪ اهڙو بداخلاق شخص هوندو آهي، جيڪو مواد حاصل ڪرڻ لاءِ ڪنهن کان به ڦُر ڪري سگهي ٿو، ڪنهن جي به چوري ڪري سگهي ٿو ۽ ڪنهن کان پني يا قرض کڻي سگهي ٿو. ليکڪ کي ڪجهه به ڪرڻو پوي پر لکڻ جو ڪم ضرور ڏئي.

فن ليکڪ جي ماحول سان بدلي ناهي. ماحول ڪهڙو به هجي، ان سان فرق نٿو پوي. مون هيستائين جيڪي به ڌنڌا ڏٺا آهن، انهن سان ليکڪ لاءِ سُٺي ۾ سٺو ڌنڌو چڪلي ۾ سدا سهاڳڻين جي چڱ مڙسي آهي. انهيءَ ڌنڌي ۾ مڪمل اقتصادي آزادي آهي، ۽ ڏهُ تي ماني آهي ۽ مٿو لڪائڻ لاءِ عاليشان ڇت آهي. فقط ٿورو گهڻو حساب رکڻو پوندو آهي ۽ هر مهيني پوليس کي خرچي ڪرائڻي پوندي آهي. چڪلي ۾ صبح جو ماڻ ئي ماڻ لڳي پيئي هوندي آهي، ڪو به گوڙ شور نه هوندو آهي. لکڻ جو بهترين وقت صبح آهي.

مون کي لکڻ وقت فقط ڪاغذن، تماڪ، ماني ٽڪر ۽ وسڪيءَ جي ڏِڪ جي ضرورت هوندي آهي. وڌيڪ ڪجهه پاڻ کي کپيئي ڪونه.

ٻُک ۽ ڏوجهرا ماڻهوءَ کي برابر تنگ ڪندا آهن، پر سٺي ليکڪ جو ڪنهن ڍنگ ۾ به خاتمو آڻي نه سگهندا آهن. سٺي ليکڪ جو خاتمو رڳو موت ئي آڻي سگهي ٿو.

ڪتاب لکڻ وقت ليکڪ کي ٻئي ڪنهن به شخص جي ڏباءَ هيٺ اچڻ نه گهرجي. ڪيس فقط پنهنجو پاڻ جو ڏباءُ قبول ڪرڻ کپي. جيترو ٿي سگهي اوترو پنهنجيءَ دل وڻان لکڻ جي پرواهه ڪجي. لکڻ کان پوءِ جيئن وڻيس، تيئن پڙهندڙن جي اعتراض کي منهن ڏئي.

البرٽو موراويا

منهنجو نصابي تعليم وارو خانو خالي آهي. گرامر اسڪول جي ڊپلوما کان وڌيڪ پڙهي نه سگهيس. ١٠ سال اسڪول ۾ گذاريم، مٿان هڏي جي سلهه ٿي پير ته اسڪول مان ڪڍي ڇڏيائون. پورا پنج سال بستري تي گذاريم. ٻه سال ٻيا به بيماريءَ ۾ گذريا. مطلب ته 9 ورهين جي ڄمار کان وٺي سترهن سالن جي ڄمار تائين بيمار رهيس. 1924ع ۾ بيماري ڇڏي ويئي.

مون جيڪو به ڪتاب لکيو آهي، اهو جيتوڻيڪ اڳواٽ ٺيل باقاعدي رٿابنديءَ جو نتيجو ناهي، پر گهري غور ۽ فڪر جو نتيجو ضرور آهي.

مون فاشزم سان وڙهندي حياتي گذاري آهي. منهنجي ۽ فاشسٽن جي جنگ 1929ع ۾ شروع ٿي ۽ 1943ع ۾ جڏهن جرمنين اٽليءَ تي قبضو ڪيو، تڏهن اها جنگ ختم ٿي. پر انهيءَ وقت به مون کي روپوش رهڻو پيو. آءٌ پڇي ڏاڪڻيءَ سرحد وارن جبلن ۾ لڪس. اُتي 9 مهينا لِڪو رهيس، تان جو اتحادي فوجون اچي پهتيون. انهيءَ عرصي دوران اخبار جي نوڪري وڃايم ۽ 'نام نهاد' جي هٿرادو نالي سان لکندو به رهيس. سينسر شپ ڏاڍي خراب شيءِ آهي. هڪ ڀيرو پاڙون ڪوڙي وڃي ته وري نه نڪرندي آهي. ثقافت جي وزارت جو دُڪان سيني وزارتن کان پوءِ بند ٿيو. مون پنهنجو مسودو فاشزم جي زوال کان ٻه مهينا اڳ ثقافت جي وزارت کي موڪليو. ٻيا سڀ کاتا ۽ حڪومت جا سڀ حما ڏوڙ تي ويا، پر ثقافت کاتي وارا پوءِ به پنهنجو دُڪان کوليو ويٺا هُئا. همراه سڃاڻو هئا، وٺي هلي به ويس ته "بابا آخر تڪليف ڪهڙي اٿوَ. ٻڌايو ته سهي." همراهن ٻڌايو ته قصو منظوريءَ کان چڙهي ويو آهي. منهنجو فائيل سيڪريٽريءَ جي ميز تي رکيو هو. سيڪريٽري صاحب ڪنهن ڪم سان اٿي ويو هو. مون فائيل تي نظر وڌي ته اُنهيءَ فائيل ۾ هڪڙو خط پيل هو، جيڪو برازيل جي ڪلچرل اتاشيءَ جو لکيل هو. انهيءَ خط ۾ ڄاڻايل هو ته آءٌ فسادي اديب آهيان. برازيل جي سرڪار لاءِ رڳو اهو ڪم وڃي بچيو هو.

منهنجي ٻئي ڪتاب 'قسمت جو ڦيٿو' سان به وڏو حشر ٿيو. منسٽريءَ ۾ پهتس ته ڇا ٿو ڏسان ته سڄي مسودي جا صفحا ڌار ڌار ڪري، آفيس جي ڌار ڌار ڪامورن ڏانهن موڪليا ويا هُئا. هر ڪو ڪامورو پنهنجي پنهنجي حصي ۾ پڙهڻ ۾ لڳو پيو هو. سينسر شپ وڏو راڪاس آهي.

نون همراهن جڏهن ڪم شروع ڪيو ته ڪنهن حد تائين آزاد خيالي ڏيکاريائون، پر جيئن وقت گذرندو ويو، تيئن وري سختي ايندي ويئي. رهيو ڪهيو سوجهرو تڏهن ڇٽ ٿيو، جڏهن منسٽريءَ ۾ ماستر ڀرتي ڪيائون. هونئن به سينسر جو ڪم ڪامورا ڪندا آهن يا وري ناڪامياب ليکڪ. انهن ليکڪن ۽ ماسترن جي ور مسودو چڙهي وڃي ته پوءِ پاڻهي سمجهو ٿا ته ڪهڙو حشر ٿيندو.

جان اسٽئين بيڪ

ڪو به ڪتاب ليکڪ جي هٿن مان نڪري سڌو پڙهندڙن جي هٿن ۾ نه ويندو آهي، بلڪ واڳن

Gul Hayat Institute

جي وَر چڙهندو آهي. يعني ايڊيٽرن، ناشرن، پروف ريڊرن ۽ دُڪاندارن جي ور چڙهندو آهي. انهن ڌرين جي وچ ۾ ڪتاب ٽڏبو، وڍبو ۽ وڃابو رهندو آهي. جيڪو اهو ڪتاب تخليق ڪندو آهي، اُهو اڪيون ڦاڙي ڏسندو رهندو آهي.

ڌرين جي پاڻ ۾ گفتگو هن ريت ٿيندي آهي.

ايڊيٽر: ڪتاب ۾ ڪوبہ توازن ناهي. پڙهندڙ هڪڙي شيءِ ٿا گُهرن تو ٻِي شيءِ لکي آهي. تو بہ ڪتاب لکي، انهن کي پاڻ ۾ گڏيو آهي. پڙهندڙ کي سمجهہ ۾ ئي نہ ايندو.

ليکڪ: نہ سائين ائين ناهي. مون ڪتاب تہ هڪڙي خاندان متعلق لکيو آهي، پر انهيءَ ۾ رنگارنگي پيدا ڪرڻ لاءِ ٻئي خاندان جون ڪهاڻيون بہ شامل ڪيون اٿم.

ايڊيٽر: اها تو واري رنگارنگي ئي تہ تنهنجي ڪتاب کي سست رفتار بنايو بيٺي آهي. اهو ڪتاب پڙهندڙن کي سمجهہ ۾ ئي نہ ايندو.

ليکڪ: آءٌ ڇا ڪريان ڪتاب جي نوعيت ئي اهڙي آهي. پر تو کي ڪهڙي قسم جي تيز رفتاري ٿي کپي؟

ايڊيٽر: لکندي لکندي هڪڙي هنڌ بيهو رهين ۽ الله سائينءَ جي باري ۾ ڊگها بحث ڇيڙيو ويهو رهين.

ليکڪ: اهو تہ ڪيو اٿم. خبر ناهي ڇو؟ دل چيو هوندو تڏهن ڪيو هوندو. شايد آءٌ غلط هوندس.

دڪاندار: ڪتاب وڏو آهي. اگهہ چڙهيل آهن. هي ڪتاب اسان کي پنجن ڊالرن ۾ وڪڻو پوندو. ماڻهن ۾ پنجن ڊالرن ڀرڻ جو دم ڪونهي. ماڻهو هيءُ ڪتاب خريد ڪري نہ سگهندا.

ليکڪ: اڳئين ڪتاب ڀيري تو چيو تہ ڪتاب ننڍو آهي، انهيءَ ڪري ماڻهو وٺندائي ڪونہ.

پروف ريڊر: ڪتاب ۾ خال رهيل آهن. گرامر صحيح ناهي. فلاڻي صفحي تي تو لکيو آهي تہ هڪڙو ڪردار World Almanic ۾ سامونڊي جهازن جا اگهہ پيو جانچي. ڀلا World Almanic ۾ سامونڊي جهاز جا اگهہ ڪٿان آيا! مون سڄو ڪتاب جانچي ڏٺو آهي. ٽئين ڇيني سال جي تاريخ بہ غلط لکي اٿئي. ڪردارن جي پاڻ ۾ ڪابہ موافقت ناهي. ليزا جي طبيعت هڪڙي لکي اٿئي، سندس ڪم وري سندس ڪردار جي اُبتڙ آهن.

ايڊيٽر: ڪيٽيءَ کي تو تمام خراب ڄاڻايو آهي. ان ڪري ماڻهو اعتبار ئي نہ ڪندا. سام هيملٽن کي وري ايڏو ڀل ماڻهو ڄاڻايو اٿئي جو انهيءَ تي بہ پڙهندا اعتبار نہ ڪندا. تنهن کان سواءِ ائرش ماڻهو ائين ڳالهائيندائي نہ آهن، جيئن تو لکيو آهي.

ليکڪ: پر منهنجو ڏاڏو آئرش هو. اُهو ائين ئي ڳالهائيندو هو.

ايڊيٽر: ها، پر اعتبار ڪير ڪندو.

ٻيو ايڊيٽر: ۽ جيئن تو ٻارن کان ڳالهرايو آهي. ٻار ائين ٿورئي ڳالهائيندا آهن.

ليکڪ: (ڪاوڙ ۾ اچي) خدا جي ڪا مار پوي. هيءُ ڪتاب مون لکيو آهي. منهنجي مرضي آهي جيئن ٻارن کان ڳالهرايان. بس رڳو ايترو ٻڌاءِ تہ هيءُ ڪتاب ڇاپيو ٿا يانہ.

ايڊيٽر: ڏسون ٿا. ڪم کي ٺاهڻ جي ڪوشش ڪريون ٿا. ايترو گهٽو ڪم ناهي، ٿي ويندو. ڀلا تو کي ڪتاب سٺيءَ حالت ۾ کپي يا نہ؟ ڪتاب جي پڇاڙي تہ پڙهندڙن کي سمجهہ ۾ نہ ايندي.

ليکڪ: تو کي سمجهہ ۾ اچي ٿو؟

ايڊيٽر: مونکي تہ اچي ٿي پر پڙهندڙن کي نہ ايندي.

سو منهنجا يار ماڻهو شاندار شيءِ هٿ ۾ ڪٺي نڪرندو آهي ۽ جڏهن موٽندو آهي تہ ٻئي هٿ گند ۾ ڀريل هوندا اٿس.

هاڻي ٿورو وڇائين ٽئين ڏر سان بہ ملي ڇڏجڻ گهرجي، جنهن کي پڙهندڙ چيو ويندو آهي.

پڙهندڙ ايڏو اڻ مغز هوندو، جنهن تي اعتبار ڪرڻ ئي اجايو آهي.

پڙهندڙ ايڏو هوشيار هوندو آهي، جو ذري جي غلطي بہ معاف نہ ڪندو آهي.

پڙهندڙ ننڍا ڪتاب خريد نہ ڪندو آهي.

پڙهند وڏا ڪتاب خريد نہ ڪندو آهي.

پڙهندڙ ڪجهہ جينئس ۽ ڪجهہ ديئٽ هوندو آهي. شڪ آهي تہ شايد پڙهندڙ کي پڙهڻ ايندو ئي ناهي.

نوبل پرائيز (ليکڪ کي بہ نوبل پرائيز مليل آهي) وٺڻ کان پوءِ اديب لکڻ جي ڪم کان صفا هليو وڃي. اِهو انعام ليکڪ کي رٽائر ڪرڻ لاءِ ڏنو ويندو آهي. دراصل ليکڪ کي اهو ڄاڻائو هوندو آهي تہ هاڻي تنهنجو وارو ڇمارو پورو ٿيو ۽ پنهنجي باقي حياتي اِنهيءَ انعام جي سهاري گذاري ڇڏ ۽ ٻيون بهادريون ڇڏي ڏي. انعام وصول ڪرڻ کان پوءِ ليکڪ کان ڄاڪوڙ نہ پهچندي آهي، البت ليکڪ صاحب وڏو ماڻهو بڻجي ويندو آهي. ڪيس جيترا گهڻا ٻلا ڇاتيءَ تي لڳندا ويندا، او ترو ئي لکيون ويچاريون گهٽبيون وينديون. انهيءَ ڊپ وچان مون بار ايٽ لاءِ جي ڊگري وٺڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو ۽ اهوئي ڪارڻ آهي جو آءٌ نہ اڪيڊمي آف ليٽرس کان پري رهندو آهيان، جيتوڻيڪ مون کي اڪيڊميءَ جو ميمبر بہ ٺاهيو هئن. اهڙيءَ طرح پلزر پرائيز جا پئسا بہ ڏٺين کي واپس موٽائي ڏنم.

سنڌ ۾

سهڻي

ملي سگهي ٿي.

ايم-اشرف ٻگهيو
نيوز ايجنٽ سيتا روڊ.
منوج بڪ اسٽور
گهوٽڪي.

رميش لال نارنگ.
اشوڪ ميڊيڪل اسٽور،
ڪنڌڪوٽ

Gul Hayat Institute

مون پڙهيو

کتاب: **جن جهونا ڳرڻ جلايو**
ليکڪ: رسول بخش پليجو
ڇپائيندڙ: سچائي اشاعت گهر - دڙو
صفحا: ٦٠ - ٦١ - ٦٢

سنڌ کي غلام بنائيندڙ يوناني هجن يا عرب، ارغون هجن يا ترخان، مغل هجن يا انگريز، سنڌي عوام جي هر حصي، هر دؤر ۾، هر وقت ۽ هر هنڌ سامراجين سان حياتي موت جا مقابلا ڪيا. هر قبيلي، ذات ۽ مذهب جي سنڌين ان جدوجهد ۾ پنهنجو پنهنجو فرض ادا ڪرڻ لاءِ پاڻ پتوڙيو آهي.

سنڌ جي سوين قبيلن پنهنجا سر وطن تان گهوري، سنڌ جي تاريخ ۾ امرجڳه حاصل ڪئي آهي. ڪولهي بہ انهن سرفروش ۽ وطن دوست قبيلن ۾ شامل آهن. وطن دوست ڪولهين جي تاريخي ڪارنامن ۾ سڀ کان شاندار ڪارنامو آهي، ننگرپارڪر ۾١٨٥٩عواري بغاوت.

١٨٥٧ع واري آزاديءَ جي جنگ جي ناڪاميءَ کان پوءِ انگريز غلام بنائيندڙ سامراجين جو من هيڪاري وڌي ويو ۽ هنن سڄي هندستان جي وطن دوستن ۾ ہاڪر ڪٿو وجهي ڇڏيو. هنن بہ سڄي سنڌ سان گڏ ٿرپارڪر ۾ بہ سنڌين کي ڏاڍو تنگ ڪيو. ٿرپارڪر جي سنڌين جي غيرت انگريزن جا روزبروز وڌندڙ ظلم برداشت ڪري نہ سگهي ۽ هو بغاوت جون تياريون ڪرڻ لڳا. اپريل ١٨٥٩ع ۾ ١٨٥٧ع واري بغاوت جو هڪ زبردست شعلو وري ڀڙڪي اٿيو ۽ ڪولهي گوريلا فوجين١٨٥٩ع تي ننگرپارڪر تي حملو ڪري، انگريزي ٽيليگراف آفيس، خزاني، پوليس ۽ فوجي هيڊڪوارٽر تي قبضو ڪري ورتو. اهڙيءَ ريت هنن ننگرپارڪر ۽ سڄي ٿرپارڪر مان انگريزن کي ڀڄائي پنهنجو راڄ قائم ڪري ورتو.

انگريزن جون ان وقت آسپاس ڪيتريون ئي فوجي ڇانوڻيون هيون، پر انگريز فوجي هاءِ ڪمان ان نتيجي تي پهتي، تہ انهن مان ڪنهن بہ ڇانوڻي جي فوج، اڪيلي سر فوجي وطن دوست گوريلا دستن کي منهن ڏيئي نہ سگهندا. تنهن ڪري هنن سڄي سنڌ توڙي ڪڇ جي فوجي، ڇانوڻين جي پوليس ۽ فوج ڪٺي ڪئي. اپر سنڌ مان ڪيپٽن ٽروٽ (تروٽ) جن ٦٠٠ ليوي پوليس، حيدرآباد مان ٽين بلوچ ريجمنٽ ۽ ڪراچي مان توبخاني جي فوج، ڪڇ جي رسيا واري فوجي ڇانوڻيءَ مان پيدل ۽ گهوڙي سوار فوجن کي ننگر پارڪر تي حملي لاءِ گڏ ڪيو ويو. ٣مئي ١٨٥٩ع تي سمورين گڏ ٿيل فوجن گڏجي ننگرپارڪر تي حملو ڪيو ۽ سخت مقابلي کان پوءِ وطن دوست ڪولهي گوريلا دستا مقابلو جاري رکڻ لاءِ، ننگرپارڪر ڇڏي ٻين هنڌن ڏانهن روانا ٿيا. مهينن جا مهينا مقابلو جاري رهيو، آخر حاڪم طبقي جي غداريءَ جي ڪري انگريز ٿرپارڪر کي پنهنجو غلام بنائڻ ۾ ڪامياب ٿيا. انهيءَ بغاوت ڀيملي ڪولهي ۽ سندس زال جهڙا سرويچ هيرا پيدا ڪيا، جن کي ڪوبہ ايذاءُ، ڪابہ دهشت، وطن سان غداري ڪرڻ تي مجبور ڪري نہ سگهي. انهن جا داستان سنڌ جي گيتن، ڪهاڻين ۾ زنده ۽ امر آهن.

نوان سنڌي ڪتاب

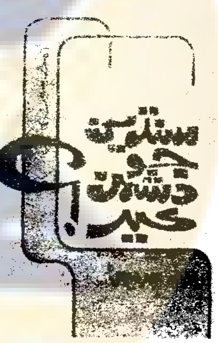

ڪتاب جو نالو : **سنڌين جو دشمن ڪير ؟**
ليکڪ : عمر ميمڻ
موضوع : مضمون
سائيز : ڪرائون
صفحا : ٩٨
قيمت : ٠٠-١١ رپيا
ڇپائيندڙ : عظمت ادبي اڪيڊمي ، حيدرآباد سنڌ.

هن ڪتاب ۾ ، سنڌ جي موجوده دور جي مسئلي تي چار ڪارائتا مضمون شامل آهن. ڪتاب ٽائپ جي بدران ڪتابت ٿيل آهي.

وندسر محل جو مسافر

ڪتاب جو نالو : **وندسر محل جو مسافر**
ليکڪ : عبدالجبار جوڻيجو
موضوع : سفر نامو
سائيز : ڪرائون
صفحا : ٨٨
قيمت ٠٠-٢٠ رپيا
ڇپائيندڙ : نيو فيلڊس پبليڪيشنس ، ٽنڊو ولي محمد ، حيدرآباد سنڌ.

هيءُ هڪ مختصر سفر نامو آهي ، ڪي دلچسپ ڳالهيون ٻه آهن ، صفحن جي لحاظ کان ڪتاب جي قيمت وڌيڪ آهي.

ڪتاب جو نالو : **ڳالهيون آهن ڳجهه**
ليکڪ : الطاف شيخ
موضوع : سفرنامو
سائيز : ڊيمي
صفحا : ١٦٨
قيمت : ٠٠-٣٦ رپيا

الطاف جو هيءُ دراصل سفرنامو ڪونهي ، ڇاڪاڻ ته ڪافي وقت کان الطاف رهي ئي ملائيشيا ۾ ٿو. هن ۾ ملائيشيا تي ننڍڙا ننڍڙا مضمون آهن ، جن مان ڪي دلچسپ ۽ ڪي پرتي جا ٿا لڳن. هن ڪتاب جي ٻه صفحن جي لحاظ کان قيمت وڌيڪ آهي.

Gul Hayat Institute

يڪ نعره حيدري

غلام نبي مغل جو ڪالم

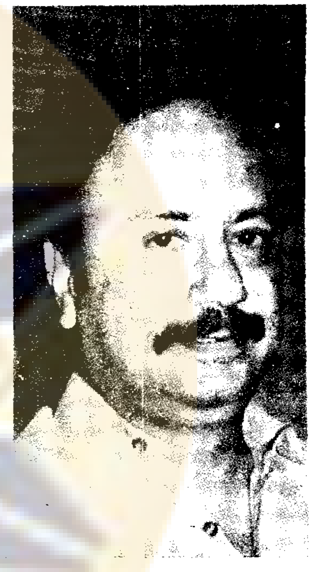

اليڪشن وڏيرا ڇو ٿا کٽن؟

رات جو وسڪي پيئڻ ۽ ڏينهن جي روشني ۾ جمهوريت کي مضبوط ڪن ◉ انٽيلڪچوئل ۽ پروگريسو سڀ هپوڪريٽ آهن ◉ محمد خان جوڻيجو برانڊ انگريزي & چاچا غلام رسول جي ري ڪنڊيشنڊ زال ◉ اديب شاعر ڏينهن جو ڪن ڪنڊ ۽ ڪيھ جو سرڪاري واپار ۽ رات ... ◉ غوث علي شاهه جي حڪومت ٻه ڇڱي ته قائم علي شاهه بادشاهه ٻه ٺاهوڪو ◉ وڏيرو وسڪي ۽ وومن & ينگ، سلفي ۽ ڊي لڪس وسڪي ◉

مونکي اديب ۽ شاعر دوست معاف ڪندا، جو هن ڀيري ملنگ ڪاوڙجي پيو آهي ۽ اديبن ۽ شاعرن جا لاهه ڪڍي ڇڏيا اٿس. ٻه ٽي ڏينهن ٿيا ته ڪراچيءَ مان موٽيو هو ۽ مون عادت موجب ٽن ڊبليو (W) جو ذڪر ڪيو. اڄڪلهه سنڌ ۾ اهي ٽي ڊبليو ڏاڍا اِن (In) آهن يعني وڏيرو، وسڪي ۽ وومن. (Wadero, Whisky & women). جمهوري دؤر ۾، ملنگ وچي وڏيرن جا يار ٿيو آهي، ۽ هي اُهو ملنگ هو جيڪو ٻاڙي ۾، نانگي شاهه جي اوتاري ۾ ڀنگ جا وٽا پي ۽ مٿان چرس جي سُلفيءَ جا هڪ ٻه اُونها سُوٽا هڻي، آنڊن، ڦڦڙن ۽ جيرن کي دونها ٽي، واندن جي ڪچهريءَ ۾، آفيسر شاهي، وڏيرا شاهي ۽ سرمائيداري جي خلاف ڳالهائيندو هو. هاڻ سال کن ٿيو آهي، ته همراهه ماڳهين هٿن مان نڪري ويو آهي ۽ مونکي ٻه چوندو آهي ته "وڏيرن جي خلاف نه ڳالهايو، جو وڏيرا رات جو وسڪي پين يا وومنائزيشن ڪن، پر هُو پوتار ڏينهن جي روشنيءَ منجهه جمهوريت کي مضبوط ڪن پيا.

مونکي ملنگ جي اها تاويل عجيب لڳي ۽ اجان آءٌ رڏيڪ ڪجهه چوان ته ملنگ وري ڳالهايو: يار هي جو پنهنجا قومپرست آهن، سي سنڌو ديش ٺاهيندا ۽ سندن ليڊر هڙيئي وڏيرا ۽ وڏير-زادا. اچو اجان اڳتي وڌو، اهي وڏيرائي آهن، جيڪي لاهور ۽ اسلام آباد جي ارادن ۽ خواهشن جو احترام ڪري، سنڌ ۾ پنهنجو محاذ سنڀاليو ويٺا آهن."

"معني ته پنهنجا اڳواڻ وڏيرا آهن." مون چيو.

"سائين وڏيرا هئا، وڏيرا آهن ۽ وڏير-زادا هوندا،" ملنگ وراڻيو. "الله جنهنکي عزت ڏي ۽ الله ئي آهي جو ذلت ٻه ڏيئي ٿو. باقي تنهنجا 'انٽيليڪچوئل' ۽ 'پروگريسو' سڀ 'هپوڪريٽ' آهن. وڏيرا ويچارا جي 'آٽوڪريٽ' آهن ته ظاهر ظهور ۽ جي 'ڊيموڪريٽ' ٿين ٿا ته ٻه عالم آشڪار. اڄڪلهه 'گلانسوسٽ' جو دؤر آهي."

"ملنگ سائين،" چاچي غلام رسول وچ ۾ ڳالهايو. "ڀلا اڄڪلهه 'فارين ڊپلوميٽس' جي صحبت ۾ رهين ٿو ڇا، جو اهڙا ڳاٽي ڀڳا انگريزي لفظ پيو ڳالهائين. وڏيرن جي، علي ڳڙهي ۽ سنڌ مدرسي واري انگريزي جي مونکي ٻه خبر آهي ۽ گذريل ٽيهه سالن ۾ وڏير-زادن جي جيڪا ٽهي اُسري، هاڻ ميمبر، وزير يا صاحب بنجي پيا آهن، تن کي پنهنجن ابن، چاچن، مامن ۽ وڏن جيتري انگريزي ٻه ٿئي اچي. وڏيرن سنڌ مدرسي مان، علي ڳڙهه منجهان ميٽرڪ پندرهن سورهن سالن ۾ پاس ڪئي ۽ پوءِ ٻه محمد خان جوڻيجو برانڊ انگريزي ڳالهائي ٿا وڃن. پر هاڻ وڏيرزادا ميٽريڪوليٽ، گريجوئيٽ ۽ پوسٽ گريجوئيٽ آهن، پر انگريزي لکڻ ۽ ڳالهائڻ جا جيوڙا منجهن پيا ٿي ناهن."

ملنگ ڪجهه ساعتون چپ هو، انهيءَ وچ ۾

Gul Hayat Institute

مون چاچي غلام رسول جي ڳالھ کي اڳتي وڌايو: "چاچا، وڏير اپنھنجن پوٽارن جي ٻولي ڳالھائيندا ھئا. جڏھن سنڌ سينئر وڏيرن جي ھٿ ۾ ھئي، تہ سندن پوٽار انگريز ھئا تہ پاڻ بہ انگريزي سکيا، ۽ اڄ بہ پيا ڪامائڻ ۽ سيمي ڪولن واري انگريزي ڳالھائين. ھاڻ جڏھن جونيئر وڏيرن سنڌ ۾ ھٽ وڏا آھن، تہ صاحب بدلجي ويا آھن. ٻولي بدلجي ويئي ۽ ھيو انگريزي ٻولي بہ ڪجھ ڏکي بنجي ويئي آھي."

ايتري ۾ چاچي غلام رسول لاءِ نياپو آيو تہ چاچيءَ جي طبيعت نيڪ ناھي تہ ملنگ کي ڳالھائڻ جو وارو مليو. "چاچا، تون تہ وڏيرن جي پچر ڇڏ. چاچيءَ کي وچي ڏس. تڏھن تہ چوڪرن سچ چيو ھو تہ اِھا ري-ڪنڊيشنڊ چاچي آھي ۽ ھميشہ ڊاڪٽرن جي حوالي."

چاچا غلام رسول تڪڙ ۾ اٿيو ۽ ملنگ ڏانھن خار ۾ ڏسندو ھليو ويو ۽ پوءِ ملنگ چيو، "يار زال ۽ ڪار ھميشہ زيرو ميٽر وڻجي. ڪجھ سال خير جا گذري وڃن ٿا، نہ تہ روز ڊاڪٽرن ۽ مسترين جي حوالي."

ھاڻ اچون اصل ڳالھ تي. مون شروعات ۾ ئي اديبن ۽ شاعرن کان معافي گھري ھئي. ھن ڀيري الائي ڇو ملنگ وڏيرن جي وڪالت زورشور سان ڪئي پئي. مونکي چوڻ لڳو، "تون اديب آھين. ڪھاڻيون لکين ٿو."

"اھا ڪا لڪل ڳالھ ناھي." مون وراڻيو.

"تنھنجا ڀيا سينئر ۽ ھمعصر دوست شاعر ۽ اديب بہ آھن، سي بہ وڏيرن جي روايتي ڏاڍ ۽ استحصالي ڪردار جي خلاف آھن."

"بلڪل انھيءَ ۾ ڪو شڪ ناھي."

"يار ھاڻ ٻڌ،" ملنگ ڦاٽڻ لڳو. "تو ھاڻ ۾ ڪو بہ سچو اديب يا شاعر ناھي. سڀ Purchaseable آھن. سڀني جي الڳ الڳ قيمت آھي. مون پاڻ ڏٺو آھي تہ گذريل ٽيھن سالن ۾ ڪيترا بي باڪ، ڏرتي ۽ قوم جا ھڏڏوڪي، کھڙن نمونن ۽ طريقن سان وڃي پيش پيا آھن. تون اڄايو وڏيرن کي ڏوھ نہ ڏي. وڏيرا تہ ظاھر ظھور انھيءَ ڪلاس سان تعلق رکن ٿا، جيڪو استحصال ڪري ٿو، جيڪو پرماريت ۾ پورو آھي، جيڪو پنھنجي وڏيرپ بچائڻ ۽ قائم رکڻ لاءِ، سدائين روپ پيو مٽائي."

"اديب شاعر، سماجي، سياسي ۽ تھذيبي تحريڪن کي پنھنجين تحريرن سان ھمٿائيندا آھن..." مون چوڻ پئي چاھيو.

"اِتي ٿورو ترس،" ملنگ رڙ ڪئي. "ھاڻ سوگھو ٿيو آھين. اھو اديب سچو ناھي، جيڪو پنھنجي حياتي تہ گذاري ايئر ڪنڊيشنڊ ڪمرن ۾، گھمي سرڪاري يا پنھنجين ڪارن ۾، رھي بنگلن ۾، نوڪري ڪري استحصالي قوتن جي، ٻارن کي پڙھائي انگريزي اردو، جت رشوت ملي اُت جام وٺي. ڏينھن جو سرڪاري محڪمن ۾ ڪنڊءِ گيھ جو واپار ڪن، کٽ جي بليڪ مارڪيٽنگ ڪرڻ وارن سان شامل، اردو ۾ ڊراما ۽ ڪھاڻيون لکن، غوث علي شاھ جي حڪومت بہ چڱي، تہ ڦائم علي شاھ بادشاھ بہ ڻاھوڪو. ضياءَالحق آمر بہ ھو تہ ڏمر ڪرڻ وارو ڏامر بہ. تنھنجن اديبن شاعرن آمريت خلاف لکيو بہ تہ آمر اڳيان سيس نوائي انعام بہ وصول ڪيا. جڏھن اديب شاعر وڏا آفيسر آھن ۽ جام ڪمائين ٿا تہ پوءِ وڏيرن، پيرن، ميرن ۽ مرشدن کي ڪريٽ شراب جا پيارين ٿا. ڪين بہ تہ نوڪري جي لاءِ Cover ڪپي. جڏھن چڱي پوسٽنگ ناھي تہ پوءِ جيئن گھوڙي جي ڦٽي تہ ٽانگي ۾ وھي، تيئن ادب آفيسرن جي ڦٽي تہ ڪالم لکڻ شروع ڪري، تہ جيئن وقت جي حاڪمن جي مٿس نظر پوي ۽ ھيھر ڪا چڱي پوسٽنگ ملي. غريب اديب شاعر، اھڙن سڪين اديبن آڏو 'لوسي' آھن...."

"يار ملنگ تون ترس تہ سھي،" مون وچ ۾ چيو. "خير تہ آھي. اڄ تہ صفحا لاھي پائي ٻيٺو آھين. خبر اٿئي تہ ھيءَ سنڌ ۾ سجاڳي ڪنھن آندي آھي. اديبن ۽ شاعرن جي سوچ ۽ فڪر جو نتيجو آھي."

"مڃان ٿو،" ملنگ چيو. "سنڌ ۾ سجاڳي، تنھنجن اديبن ۽ شاعرن جي سوچ ۽ فڪر جو نتيجو آھي. پر يار اديب پل سوچي ۽ شاعر فڪر ڪري- پر اوھان پاڻ ڪنھن بہ تحريڪ ۾ موجود ناھيو. اوھان جو رول ڪڏھن ڪڏھن پردي پٺيان پٽليون ڪڏائڻ وارو رھيو آھي. ڪاغذ تہ گھڻا ڪارا ڪيا اٿو، پر ڪڏھن جيڪي لکيو اٿو تنھن لاءِ، عام ماڻھن، نوجوانن ۽ ٻين ڏتڙيل طبقن آڏو آيا آھيو. سنڌ لاءِ بيت لکڻ، سنڌ لاءِ ڪھاڻيون لکڻ چڱو ڪم، پر يار اھو ڪو ٻيو فھم جنھن سان پسجي پرينءَ کي."

> **سنڌ لاءِ بيت لکڻ ڪھاڻيون لکڻ چڱو ڪم،**
> **پر يار اھو ٻيو فھم جنھن سان پسجي پرينءَ کي**

"ملنگ جيسين ڀنگ ۽ چرس پيئندو ھئين،" مون ڪليو، "تيسين تون بہ پائي منھن مونن ۾ ٻڌو پيو ھئين ۽ ھاڻ شينھڻ جو ڪير تنھنجي پيٽ ۾ آھي، سو تون بہ پيو ٻئي فھم جي ڳالھ ڪرين."

"يار منھنجا اڄان تہ مون ڳالھايو ئي ڪونھي،" ملنگ رڙ ڪئي. "ٻڌ، ڻلھو لکڻ ڪافي ناھي. جڏھن ڪو اديب يا شاعر پنھنجن ماڻھن لاءِ لکي ٿو تہ ڪيس ڪپي تہ ماضيءَ کي، مستقبل جار ستا ڪولڻ لاءِ، عملي دعوت طور، استعمال ڪري. پر پنھنجين اميدن کي يقين ۾ بدلڻ لاءِ پاڻ، جسماني توڙي ذھني طور تي قومي جدوجھد ۾ شامل ٿي وڃي يعني مٽ متي مھران ۾ پوءُ ٽپو ڏيئي. شاعر اديب ڏينھن جو سرڪاري گيھ ڪنڊ و ڪٽڻ، ڪورٽن ۾ ڪوڙ ڳالھائڻ، اردو ڊرامن ۽ سيريل جا مرڪزي خيال سنڌيءَ ۾ سوچين ۽ رات جو بيت لکن تہ سنڌڙي تنھنجو ناڻ ڳنھم تہ ڪاريھ تي پير پيو، يا ڪا قوم پرست ڪھاڻي لکيو آگ لاھيو وڻا آھن..."

"ھيو ڇا ڪن؟" ھاڻ مونکي ڪاوڙ پئي لڳي.

"ڇا ڪن؟ مونکان پڇين ٿو." ملنگ چوڻ لڳو، "ٻڌ، آفريڪا متعلق ڪجھ ٻڌو ۽ پڙھيو اٿئي. ۱۹۵۹ع ۾ روم شھر ۾ ڪارن ليکڪن ۽ دانشور ۽ سياسي اڳواڻ 'سيڪوتوري' پنھنجي تقرير ۾ چيو ھو تہ 'آفريڪي انقلاب ۾ ڀاڱي ڀائيوار ٿيڻ لاءِ ڪو انقلابي گيت لکڻ ڪافي ناھي. اوھان کي عوام سان گڏجي انقلاب کي ھڪ شڪل ڏيڻي آھي، ۽ جي اوھان عوام سان گڏ انقلاب کي ڪو رخ بخشيندا تہ اھڙا گيت پاڻ مرادو پيدا ٿيندا. حقيقي عمل کي حاصل ڪرڻ لاءِ اوھان کي پاڻ آفريڪا ۽ اُن جي فڪر جو اثرائتو ۽ جاندار حصو ٿيڻو پوندو. اُھو فنڪار ۽ دانشور

Gul Hayat Institute

جيڪو عوام سان تعلق ۾ ناهي، ۽ جو آفريڪا ۽ مصيبت جا ماريل انسانيت جي عظيم جدوجهد ۾ عام ماڻهن سان پوريءَ ريت شامل ناهي، اُن دانشور ۽ فنڪار لاءِ انهيءَ جدوجهد کان ٻاهر ڪا جاءِ ناهي."

"ملنگ سائين، ڊي لڪس وسڪي پي آيو آهين ڇا؟" مون مرڪندي چيو.

"منهنجيون ڊي لڪس ڳالهيون ٻڌ." ملنگ چون لڳو. "سنڌي اديبن ڇا ڪيو؟ اسان کي ماضيءَ جي اونهي گهرائپ ۾ وٺي ويا. پنج هزار سال پوئتي، انهيءَ عرصي کان پوئتي نه پئي وڃي سگهيا، جو اسان کي پوري ريت ڄاڻ ٿي ڪانهي. سنڌ جي سڀيتا کي نئين سر آجارڻ لڳا ۽ هيرو ورشپ لاءِ ڏارين حاڪمن طرفان لڪايل تاريخن منجهان پڪڙيل ڪن شخصيت ۽ واقعن کي ميڙي سيڙي، انهن جي قد ڪاٺ کي عام ماڻهن آڏو Magnify ڪري پيش ڪيائون. سنڌ سان ڪيل ظلمن ۽ ظالم ڏارين حاڪمن جا ليڪا چوڪا تيار ٿين لڳا. محبت ۽ نفرت جا ليڪا ڇناٽيڻ لڳا. عام ماڻهن جي ذهنن ۾، اسانجي شاعرن ۽ دانشورن انهن خيالن کي ميساري ڇڏڻ جون ڪامياب ڪوششون ڪيون، ته جن به سنڌ ۽ سنڌين سان ظلم ڪيا، ويل وهايا، سي پل ڪلمي پائي ارغون هجا، مغل، ترخان هجا يا پٺاڻ هجا. پر سڀ ظالم هجا، آمر هجا ۽ استحصال ڪندڙ هجا. عام ماڻهو ڳالهيون ذهن نشين ڪرڻ لڳا. اصلوڪا بيت، وايون، داستان، نژبيت، ڳيچ، ڪٿائون، عوام جو ادب سڀ ٻيهر نڪري نه رڳو ڪتابن ۾ آيا، پر عام ماڻهن جي دلين ۾ پڻ سمائجڻ لڳا، پر انهن سيني ڳالهين هوندي به سوال پيدا ٿئي ٿو، ته عوام جي انهيءَ تحريڪي سفر ۾ اديب شاعر ۽ دانشور سنئون سڌو ماڻهن سان تعلق ۾ ڇو نه آيو آهي. ۽ انهيءَ بدران هو هڪ ٻٽي زندگي گذارڻ ۾ شعوري طور مشغول رهيو آهي. هڪ پاسي پنهنجي گذر سفر ۽ سهولتن واري زندگي ماڻڻ لاءِ روايتي هٿ پير هڻڻ ۽ استحصالي قوتن جو ٻانهن ٻيلي ٿي رهي ٿو، ته ٻئي پاسي پنهنجي فرصت واري عرصي ۾، قوم جي ماضيءَ جي چندچاڻ ۽ مستقبل جا خواب ڏيکارڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. ڪجھ بيت، ڪجھ ڪهاڻيون ۽ ڪجھ ٻين ليکڪن جي تخليق سان سمجهي ٿو ته مون پنهنجو ڪم پورو ڪيو. حق ادا ڪيم. هاڻ ٻيا اڳتي وڌن — ۽ پوءِ جڏهن عوام عمل جي ميدان ۾ دانشورن کي نه ڏسي، پنهنجا نمائندا وڏيرن کي چونڊي اسيمبلي ۾ موڪلي ٿو، ته پوءِ اهي دانشور، پنهنجن ڪمرن يا چوياريءَ ۾ ٻچرڻ ٿا. عوام جو ڪو ڏوھ ناهي. هو رڳو اُن کي ووٽ ڏين ٿا، جيڪي وٽن وڃن ٿا. تعلق ۾ اچن ٿا. اديب دانشور، اسانجي عوام سان تعلق رکن ٿي ٿا، سو ڪيئن عوام جي مرضي ۽ طاقت کي ڪو انقلابي رخ ڏيئي سگهندا. انهيءَ ڪري عوام مجبور آهي ته نه چاهيندي به، ترجي وڏيري جهان خان کي ووٽ ڏيئي، ڇو جو ڪين خبر آهي ته سياڻي سندن معاملا ٻڌندو به اهو جهان خان. اسانجي اديب کي نيڻ اهو احساس ٿيندو ته ڪنهن قوم جو ثبوت اُن جي تهذيب منجهان ٿي ڪونه ڏيئي سگهبو، پر ان جي وجود جو ثبوت انهيءَ جنگ منجهان ڏيئي سگهجي ٿو، جيڪا استحصالي قوتن ۽ ڏيھ جي ڏڪاريلن سان وڙهجي پئي. انهيءَ جنگ ۾ اديب شاعر پاڻ پنهنجي سر شامل هوندو آهي، ۽ نڪي ريموٽ ڪنٽرول جي چيڙي تي ويهي وطن جي مستقبل جا ڪاغذي محل اڏي، ۽ پنهنجي ذاتي سهولتن کي حاصل ڪرڻ جا جتن به ڪرڻ ۾ مشغول هجي."

... انقلاب ۾ ڀاڱي ڀائيوار ٿيڻ لاءِ ڪو انقلابي گيت لکڻ ڪافي ناهي. اوهانکي عوام سان گڏجي انقلاب کي هڪ شڪل ڏيڻي آهي...

"واھ ملنگ سائين واھ." مون چيو. "واھ جي ڏمال وڌئي."

"توکي ڪجھ مثال ڏيان منهنجا دانشور سائين." ملنگ چيو. "اسپين جي شاعر ۽ ڊرامي لکندڙ گارشيالورڪا کي ته سڃاڻندو هوندين. پنهنجي عوام لاءِ بيت ۽ نظم لکندو هو. ڪيس اهو شوق ٿي نه هو ته ڪي سندس نظم ڪٺ ڪنهن مخزن ۾ ڇپجن يا سندس ڪو ڪتاب ڇپجي. ڪيس جنون هو ته پنهنجا نظم ماڻهن جي ميڙ ۾ يا جلسن ۾ پڙهي. هو عوام سان سڌو تعلق رکڻ چاهيندو هو. ڪيترن پبلشر دوستن جي اصرار جي باوجود به ڪين سعيو ڪري پنهنجا نظم گڏ ڪري نه ڏنائين. جڏهن سندس شعرن جو ڪتاب Gypsy Ballads، ١٩٢٨ع ۾ ڇپجي پڌرو ٿيو ته ڪيس انهيءَ ۾ ڪا دلچسپي نه ٿي، ڇو جو هو پنهنجي مقصد خاطر عام شعر لکڻ جي بدران، هڪ قدم اڳتي وڌائي، پبلڪ ٿيٽر لاءِ لکڻ ۽ پيش ڪرڻ جي چرپاٽ ۾ مشغول ٿي ويو. هڪ دانشور ۽ شاعر عام ماڻهن سان عملي تعلق ۾ اچي، سو به اُن وقت جي اسپيني ڊڪٽيٽر جنرل مِگل پرائموڊي ريورا (١٩٢٣-٣٠ع) جي حڪومت ۾ تنهن جي ڄاڻ اسين به رکون ٿا، ڇو جو اسين به جنرلن ۽ سندن ڊڪٽيٽر شپ جي دؤر مان لنگهيا آهيون. اُن وقت اسپين جون عوامي ڌرون نيٺ گڏ ٿيون ۽ اسپين تان ڊڪٽيٽر شپ جو خاتمو آيو، ۽ ري پبلڪن ۽ لبرل گڏجي عوامي راڄ کي مضبوط ڪرڻ لڳا. لورڪا پڻ خاموش نه رهيو ۽ نڪي آمريت ختم ٿيڻ ڪانپوءِ، سرڪاري اعلي عهدو ورتائين- پر هڪ نئين محاذ تي وڙهڻ لاءِ تياريون ڪرڻ لڳو. پاڻ هڪ عوامي ٿيٽر جو بنياد وڌائين، جيڪو قافلي جي صورت ۾ اسپيني صوبائي شهرن، ڳوٺن ۽ واهڻ وستين ۾ گهمندو ڦرندو، ملڪ جي اعلي ڪلاسيڪي ادب کي ڊرامي جي صورت ۾ عام ماڻهن آڏو پيش ڪندو هو. عام ماڻهن لاءِ ڪابه ٽڪيٽ نه هئي. ١٩٣٠ع کان ١٩٣٦ع تائين، لورڪا شاهڪار منظوم ڊراما لکيا، ۽ عوام آڏو پيش ڪيا. ماڻهن کي اهو شعور ڏنو ته هو ڊڪٽيٽر شپ ۽ ري پبلڪ - راڄ ۾ فرق محسوس ڪن. اها ڳالھ نوٽ ڪرڻ جهڙي آهي، انهن پنجن سالن ۾ ملڪ ۾ عوامي راڄ هو ۽ ساڄي ڌر ۽ فاشسٽ عنصر پنهنجي منصوبن ۾ مشغول هجا- پر اديب، شاعر يا دانشور جيڪو پنهنجي عوام سان سچو هو، سو پڻ عوامي اسٽيج تي ماڻهن آڏو موجود هو ۽ سندن نه رڳو جمهوري پر تهذيبي اڳواڻي به ڪري رهيو هو. ١٩٣٦ع ۾ جڏهن فاشسٽ ڌر، جنرل فرانڪو جي اڳواڻيءَ ۾ ري پبلڪن حڪومت جي خلاف خانا جنگي شروع ڪئي، ۽ نيٺ اسپين جي حڪومت تي قبضو ڪيو ته لورڪا به انهن گرفتار ٿيل همرآهن مان هڪ هو، جن کي هڪ ڏينهن

Gul Hayat Institute

ڪيترن ماڻهن سان گڏ موت جو شڪار بڻايو ويو ۽ سندس قبر به ناهي ۽ هُو ماڻهن سان گڏ قتل ٿيو ۽ ماڻهن سان گڏ ڪنهن هڪ ئي گڏيل قبر ۾ پورجي ويو."

"ملنگ تنهنجي نيت ته ٺيڪ آهي،" مون چيو. "اسان ڪجھ اديبن شاعرن کي گڏيل قبرن ڏانهن پيو ڏڪين. اها ته وڏيرن جي سازش لڳي."

"سازش نه آهي پوتار،" ملنگ چيو. "اڇو، نڪرو ٻاهر، ماڻهن سان ملو، ماڻهن کي ٻڌايو، ماڻهن کي سمجهايو. چانوري ۾ ويهي رنگ روپ نه وڌايو، پر ٻنين ٻارن ۾، جهنگ جهڙن ۾، واهڻ وستين ۾، ڪچن پڪن رستن تي ماڻهن کي سمجھ ۽ شعور ڏيو. توهانجي پنجاھ سو رپين جي ڪتابن خريد ڪرڻ جي سگھ، ماڻهن ۾ ناهي. اڄ ڪلھ پنهنجي ملڪ ۾ به ساڳي ڪيفيت آهي. ذري گهٽ سڀ دانشور، شاعر ۽ اديب چاهين تا ته عوامي راڄ ۽ جمهوريت قائم رهي. پر سائين قائم علي شاھ بادشاھ جي ڪري. ته چڙو ڏڪڻ آمريڪا جي شاعر پبلونرودا کي ڏسو، هن پنهنجي ملڪ جي اسيمبليءَ منجھ ملڪ جي جابر صدر گبرئيل گونزالز جي خلاف پنهنجي مشهور تقرر "...I ac-cuse" (آءٌ الزام هڻان ٿو) ڪئي هئي ۽ پوءِ پنهنجي جبلن ۽ جهنگن ۾ پڄي وڃڻ واري دور ۾ هن اُهو نظم مڪمل ڪيو، جيڪو ٢٠٠ صفحن تي هو، جنهن ۾ هُن پنهنجي عوام کي پنهنجي ملڪ جي تاريخ جاگرافي ۽ تمدن سان گڏ، جبر ۽ ڏاڍ بابت به ٻڌايو آهي- ۽ هت جابر صدر رڳو گلدستو موڪلي ٿو، ته هُو اشراف ۽ ملوڪ آهي. مها شاعر ۽ دانشور به وقت جي حڪومت جي خوشنودي لاءِ پنّي صاحب جي ڪجھ گهڙين جي پيڙاڪي الائي ڪٿان جو ڪٿان تا وڃي رسائين."

"ملنگ هاڻ اڳتي نه وڌ." مون رڙ ڪئي.

"يار ڪيئن اڳتي نه وڌان. ٺيڪ آهي، اوهان شاعر اديب دانشور اڳتي وڌو، ٿيو نانگا ۽ اچو ميدان تي. وڏيرا ته ميدان ۾ ئي آهن. ظاهر ظهور ڪين اقتدار ڪپي. سو اِن ملاڪڙي ۾ ٻيا ملھ ته آهن ئي ڪونه. خوشامد نه ڪريو. هيو ڪريٽ نه ٿيو."

◉

ملنگ ته الائي چاچابڪ ڪري ويو هليو. پر مون به سوچيو ته اديب، شاعر ۽ دانشور جي سوچ، فڪر ۽ ان جو عمل، ٻنهي ۾ هڪ اڻ ٽر رشتو آهي. فڪر بنان عمل جي اجايو آهي. ڪٿي پڙهيو هوم ته سياسي عمل ۽ سائنسي عمل جي وچ ۾ اديب جي سوچ جو فعال هئڻ تمام ضروري آهي. جيڪڏهن سياست ۽ سائنس جي وچ ۾ دانشور جو شعور ۽ فڪر ناهي ته سائنس ايٽم بم ناهي ٿي ۽ سياست فاشزم ڏانهن گهيلي وڃي ٿي.

جيڪڏهن سياست ۽ سائنس جي وچ ۾ دانشور جو شعور ۽ فڪر ناهي ته سائنس ايٽم بم ناهي ٿي ۽ سياست فاشزم ڏانهن گهيلي وڃي ٿي.

ماهوار

سهڻي

جي پاران مارچ ١٩٩٠ع ۾ هڪ شاندار

شيخ اياز نمبر

شايع ڪري رهيا آهيون.

سنڌيءَ جي عظيم شاعر

شيخ اياز

کي خراج عقيدت پيش ڪرڻ لاءِ

هن نمبر ۾ شيخ اياز جي مختلف وقتن جون تصويرون، سندس اڻڇپيل گيتن جو مڪمل ڪتاب 'الوداعي گيت'. انهيءَ کان علاوه محمد ابراهيم جويو، رسول بخش پليجو، جمال ابڙو، پوپٽي هيرانداڻي، تنوير عباسي، فتاح ملڪ، ماهتاب محبوب، عبدالقادر جوڻيجو، ڪلا پرڪاش، تاجل بيوس، حميد سنڌي، يوسف شاهين ۽ ٻين ڪيترن برک توڻي نون ليکڪن جا اياز تي لکيل مضمون شامل هوندا.

٣٠٠ صفحن جي هيءَ نمبر اياز جي شخصيت جي ڀرپور عڪاسي ڪندو.

Gul Hayat Institute

هن مهيني جي شخصيت

ڪرشن کٽواڻي

مائٽاڻو نالو: ڪرشن عيدنداس کٽواڻي

ادبي نالو: ڪرشن کٽواڻي

جـم: نومبر ۱۹۲۷ع هنڌنارو شاهه (ضلعو نوابشاهه)

تعليم: اسڪولي تعليم ڪراچيءَ ۾ ، ڪاليجي تعليم شانتي نيڪيتن

ڇپيل ڪتاب:

سياسي مدبر (جيونيون) (۱۹۴۴ع)
ننڍل تارون (ڪهاڻيون) (۱۹۴۴ع)
وندريءَ ۽ ٻيون ڪهاڻيون (ڪهاڻيون)
امرپيار (ناول) (۱۹۶۱ع).
منهنجي مٽي سنڌ (ناول) (۱۹۶۲ع)
آشيانو (ناٽڪ) (۱۹۷۳ع)
مٽي تونه سڃاتو (ڪهاڻيون) (۱۹۷۳ع)
ياد هڪ پيار جي (ناول) (۱۹۷۸ع)
وٿرٽ زندگيون (ناول) (۱۹۷۸ع)
پرديسڻ (ڪهاڻيون) (۱۹۸۰ع)
اڪيلي (ڪهاڻيون) (۱۹۸۰ع)
جياپي جو ساڌن (ڪهاڻيون) (۱۹۸۵ع)
ست ڏينهن (ناول) (۱۹۸۵ع)
رات ڪي گذرڻ نه ڏي (شعر) (۱۹۸۵ع)
هڪ ڏکهي سانت (شعر) (۱۹۸۸ع)

صحافتي تجربو: ڪونج بمبئي جو 'گوبند مالهي' پرچو ايڊٽ ڪيل

ٻيا لاڙا: پينٽنگ ۽ سنگيت سان لڳاءُ

انعام: 'آشيانو' (ناٽڪ) سنڌي ٻولي ۽ ساهتيه سڀا بمبئي طرفان انعام 'ياد هڪ پيار جي' (ناول) ساهتيه اڪيڊمي جو انعام ۽ مڌيه پرديش پاران 'سامي پرسڪار' حاصل ڪيل. 'اڪيلي' (ڪهاڻي ڪتاب) سينٽرل هندي ساهتيه اڪيڊمي جو انعام حاصل ڪيل.

اعزاز : ساهتيه اڪيڊمي (سينٽرل) ۽ هندي ڊائريڪٽوريٽ جي صلاحڪار ڪاميٽيءَ تي ، مڌيه پرديش ساهتيه پريشد ۾ سنڌيءَ جو عيوضي.

Gul Hayat Institute

ڪرشن کٽوائي جو نئون نظم

تنامين اسڪوائر ۾
تنامين اسڪوائر ۾ اڄ
ماريا ويا آهيون، تون ۽ مان،
جڏهين اسان، جوان هئاسين،
ڪئين ڏهاڪا،
پتيتن اندر پاڻ لڪائي
اسين مئل زندگي
جي رهيا هئاسين،
اسين وري ڄاوا آهيون اڄ،
ڪنهن ٻئي ملڪ ۾،
ڪن ٻين جي جسمن ۾،
اسين اڄ مري،
وري زنده ٿيا آهيون،
وري نه مرنداسين، اسين،
سدا زنده رهنداسين،
پنهنجي پوين جي
آزاد روحن ۾.

Gul Hayat Institute

سُهڻي

فلسطين
ءِ فلسط

تون مون تي سختي ڪري سگهين ٿو.
مون کي صليب تي چاڙهي سگهين ٿو
مونکي اوڙاهه ۾ وجهي سگهين ٿو
۽ منهنجي هڏن جي خاڪ کي.
زمين لاءِ ڀاڻ بنائي سگهين ٿو.
منهنجي خاڪ کي
منهنجي وطن جي
پاڪ مٽيءَ ۾ ملائي ڇڏ.
اڄ مان قيد آهيان
پر هميشه ته نه رهندس.

انيسہ مجيد

Gul Hayat Institute

ي مجاهد

يني شاعري

اسانجي هٿن ۾.
اسانجي پٺن تي.
بندوقون آهن.
بندوقون اسانجين اکين ۾ آهن
اسانجين دلين ۾ آهن.
اسانجن چپن ۽ ڪنن ۾ آهن.
اسان جي اڄ اُجهائڻ لاءِ
ويرين جو رت ئي کپي
اسانجي بک لاهڻ لاءِ
بندوقون ئي گهرجن
ذلت رڳو گولين جي
نڪائن ۾ لڪي سگهي ٿي
اسانجي بي عزتيءَ جو جواب
ٻرندڙ توبون آهن
ڌرتيءَ ماءُ کي ورائڻ خاطر
پنهنجي فلسطين لاءِ.
اسلام جي بچاءُ لاءِ.
اي خدا اسان کي معاف ڪر
جو هاڻ اسين وڏيڪ معصوم
نٿا رهي سگهون
هاڻ اسين تنهنجو قانون
ٽوڙڻ لاءِ مجبور آهيون
اڄ ڪان پوءِ.
اسين بي درديءَ سان رتو ڇاڻ ڪنداسين.

نزار ڪاباني

ڌرتيءَ جو پيٽ
ڪنهن ٻرندڙ جبل وانگر
ڦاٽي پوندو.
عزم اسانجو
وگهريل ’لاوي وانگر
ميدانن ۾ ڦهلجي ويندو.
۽ ٽتل ٽئنڪن تان
ڌرتيءَ تي ڪري پيو لوهه
ائينءَ ليرون ليرون ٿي
جڻ ڪو پراڻو ريشم
جڻ ڪو ڀاڪئون شيشو
سيرون سيرون پيو ٿئي.

انيسہ مجيد

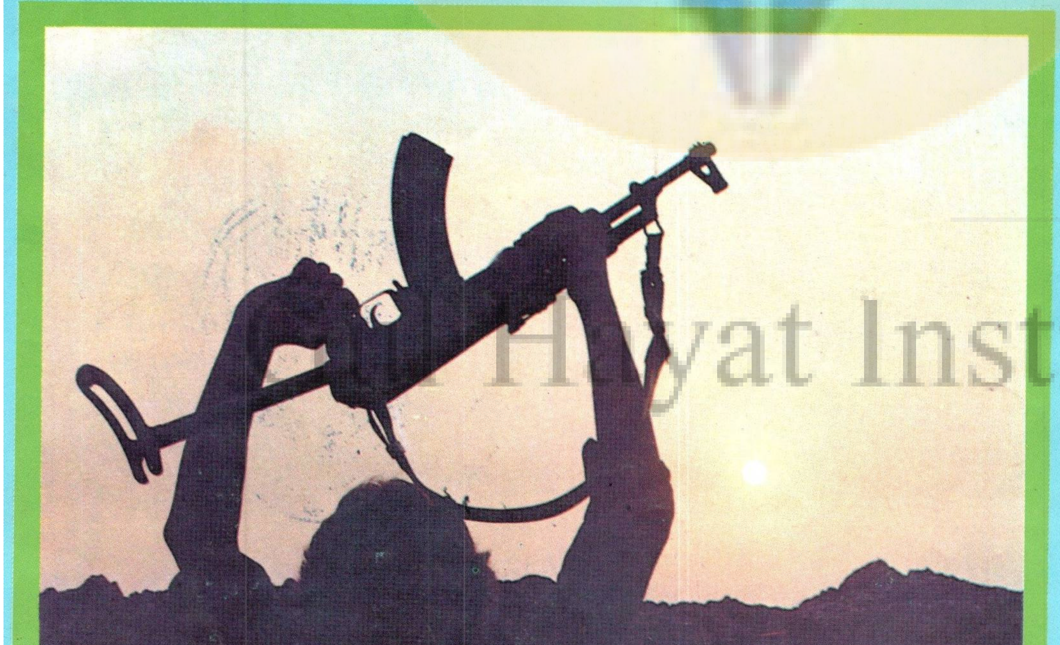

ul Hayat Institute

سنڌيڪار: اورنگزيب مغل

Gul Hayat Institute

آرسي

ويناشرنگي

١- ڄم جي تاريخ (سال پلي نہ ٻڌايو)	١_ Feb: 16
٢- Zodiac نشان ؟	٢_ aquarious
٣- هند ۽ سنڌ ۾ ڪهڙو فرق محسوس ٿيو ؟	٣_ هند هند آهي_ سنڌ سنڌ آهي.
۴- سنڌ ۾ اچڻ ڪيئن لڳو ؟	۴_ سهڻو! ذهني سڪون مليو.
۵- ڇا دل چاهي ٿي هند نہ وڃجي ، سنڌ ۾ ئي رهجي ؟	۵_ جسم هند ۾ آهي، روح سنڌ ۾ آ.
٦- اڪيلو زندگي گهارڻ ڪيئن ٿو لڳي ؟	٦_ اگر زندگي اڪيلي هجي تہ نہ_ مون سان منهنجو ورثو ۽ امڙ جي لولي آ!
٧- ڪڏهن اِهو احساس ٿيو تہ زندگي ائين نہ گذارڻ گهرجي ها ؟	٧_ بلڪل نہ! اگر موجوده زندگي نہ هجي ها تہ روح تڙپي اُٿي ها.
٨- محبت ڪنهن سان اٿوَ ؟	٨_ امڙ سان.
٩- وڻندڙ شخصيت ؟	٩_ مارئي.
١٠- نفرت ڪنهن سان اٿوَ ؟	١٠_ عورت جو احترام نہ ڪندڙ، ذهني عصمت فروشن ۽ ٻولي ۽ تهذيب جي استحصالي ٽولي سان.
١١- غمگين لمحا ڪيئن گذاريندا آهيو ؟	١١_ لطيف سائين جي پيغام کي اڳيان رکي.
١٢- ڇا ڏاڍو ٿو وڻي ؟	١٢_ محتاجن جي مدد ڪري.
١٣- عزت ڪنهن جي يا ڪِن جي لاءِ اٿوَ ؟	١٣_ پنهنجن درويشن ۽ ماءُ پيءُ لاءِ.
١۴- ڇا ڏاڍو ٿو وڻي ؟	١۴_ قدرتي نظارا ۽ معصوم ٻارن جي مرڪ.
١۵- ڇا لکي_ يا ڇا ڪري فخر محسوس ٿيو ؟	١۵_ حق ۽ انصاف جي ڳالھ ڪري_ سنڌي سڏائيندي.
١٦- ڪهاڻيون ۽ شعر_ لکڻ ڪهڙو سولو ؟	١٦_ ڪوبہ نہ؟ جڏهن شدت سان امنگ ۽ احساس اُڀرندا آهن، تڏهن ئي لکي سگهبو آهي. انهن لمحن جو ڪو مقرر وقت ڪونہ ٿيندو آهي.
١٧- وڻندڙ ڪتاب ؟	١٧_ شاھ جو رسالو.
١٨- وڻندڙ ليکڪ ؟	١٨_ ادب جي طالب علم آهيان. تنهن ڪري ڪنهن جي لائق نہ آهيان.

Gul Hayat Institute

غلام رسول ڪلهوڙي شروعات مزاحيه ڪهاڻين سان ڪئي. سندس ڪافي ڪهاڻيون مختلف رسالن ۾ ڇپيون آهن. سندس ڪهاڻين جو، ڪهاڻي ڪتاب 'ويرون ۽ لهرون' ۱۹۶۹ع ۾ ڇپيو هو. گهڻن سالن کانپوءِ هن وري ڪهاڻيون لکڻ شروع ڪيون آهن. نئين سهڻيءَ ۾ سندس هيءَ ٻي ڪهاڻي آهي.

مارئي مغرب جي

غلام رسول ڪلهوڙو

اسڪاٽلينڊ جي خوبصورت شهر ايڊنبرا ۾ ٻارهن مهينن جي تعليمي ٽريننگ تي آيل هوس. مون سان هنجي پهرين واقفيت ڪاليج جي جنرل لائبريريءَ ۾، منهنجي هڪ ايراني دوست محمد فيض ڪرائي هئي.

"هي مس گوڊڻ آهي، سائوٿ هيمپٽن جي آهي. ٻين لفظن ۾ وليم شيڪسپيئر جي ڳوٺاڻ آهي."

"مس گوڊڻ يا مس بُڊڻ؟" مون هنجو اهو عجيب نالو ٻڌنديئي، هنتي آهستڙي طنز ڪئي.

فيض هڪ هلڪڙو ٽهڪ ڏنو. ان ٽهڪ تي، گوڊڻ اسان ٻنهي ڏانهن حيرانگيءَ وچان نهارڻ لڳي. ان کان اول جو گوڊڻ جي حيراني، پريشانيءَ ۾ تبديلي ٿئي، فيض مون ڏانهن نهاريندي گوڊڻ کي چيو هو، "غلام قادر، پاڪستان کان آيو آهي."

"هيلو." منهنجي ڪن ۾ هڪ سريلي آواز هلڪڙي گونج ڪئي. "تنهنجو نالو گولام قادير!. صحيح آهي نه؟"

"تقريبن صحيح آهي. پر منهنجو پورو نالو ونڻ شايد توکي ڏکيو ٿو لڳي." مون گوڊڻ کي وراڻيو هو.

"مان توکي مسٽر گولام چئي سگهان ٿي؟" گوڊڻ مونکان پڇڻ لڳي.

شايد هنکي لفظ 'غلام' جو انگريزيءَ ۾ مطلب نٿي آيو.

"مونکي تنهنجو غلام ٿيڻ ۾ ڪو اعتراض ڪونهي. هونئن به اسان جا وڏا آزادي حاصل ڪرڻ کان اڳ، توهان جا غلام رهي چڪا آهن." مون ڪجھ طنز ۽ ڪجھ مزاح واري انداز ۾ گوڊڻ کي وراڻيو.

"او-ويري بئڊ." گوڊڻ ڪجھ سمجھندي ڪجھ نه سمجھندي، منهن کي ٿورو بڇڙو ڪندي چيو. "ته پوءِ مان توکي مسٽر قادير چئي سگهان ٿي؟"

"ها، جيڪڏهن توکي منهنجي نالي جو بيڙو غرق ڪرڻو آهي ته ڪهڙي به نموني سان ڪري سگهين ٿي." مون سواءِ ڪنهن ڪاوڙ جي، نهايت ئي خوش اخلاقيءَ سان کيس وراڻيو.

"فيض، هي تنهنجو دوست ڪجھ عجيب ٿو لڳي؟" گوڊڻ فيض کان پڇيو.

فيض مرڪندي کيس وراڻيو، "عجيب ته نه آهي، پر غريب ضرور آهي. جو هڪ غريب ملڪ مان آيو آهي."

"منهنجي خيال ۾ اسان جي ڳالهائڻ سان لائبريريءَ ۾ موجود ٻيا شاگرد ڊسٽرب پيا ٿين. چڱو مان هاڻي هلان ٿي. منهنجو پيرڊ شروع ٿيڻ وارو آهي. چڱو فيض - چڱو مسٽر قادير - باءِ."

ائين چئي گوڊڻ تڪڙي تڪڙي لائبريريءَ مان نڪري وئي. هو وڏي کُڙيءَ واري سينڊل کي ائين کڙڪائيندي پئي وئي، جو مونکي انديشو پئي ٿيو ته جان ٿي گسڪي فرش تي اچي ڪري.

پهرين ملاقات ۾ گوڊڻ مونکي ايترو متاثر ڪري ڪانه سگهي هئي. ان ۾ قصور گوڊڻ جو نه، پر منهنجي ناقص سوچ جو هو. ان دور ۾ مونکي اهڙي قسم جي چوڪري پسند هوندي هئي، جيڪا لڄاڙو ۽ گهٽ ڳالهائيندڙ هجي. پر گوڊڻ

غلام رسول ڪلهوڙي شروعات مزاحيه ڪهاڻين سان ڪئي. سندس ڪافي ڪهاڻيون مختلف رسالن ۾ ڇپيون آهن. سندس ڪهاڻين جو، ڪهاڻي ڪتاب 'ويرون ۽ لهرون' ۱۹۶۹ع ۾ ڇپيو هو. گهڻن سالن کانپوءِ هن وري ڪهاڻيون لکڻ شروع ڪيون آهن. نئين سهڻيءَ ۾ سندس هيءَ ٻي ڪهاڻي آهي.

پهرين ملاقات ۾ ئي مون سان ائين فرفر ڪري ڳالهائي رهي هئي، جو منهنجي ان مخصوص تصور کي ڌڪڪو پئي لڳو. پوءِ جڏهن منهنجي ڪاليج جي ڪجهه ٻين ڇوڪرين سان ملاقات ٿي، ۽ انهن به مون سان ائين فرفر ڪري ڳالهايو، ته ان وقت مون تي اهو راز عيان ٿيو، ته هتان جي تقريبا هر ڇوڪري ائين ئي فري اسٽائيل طريقي سان ڳالهائيندي آهي. بس ان ڪانپوءِ آهستي آهستي گوڊٿ مونکي وڻڻ لڳي هئي. هوءَ خوبصورت ته هوندي به هئي، تنهنڪري گهڻي عرصي تائين هنڪان پري رهڻ مون جهڙي 'ڪمزور' ماڻهوءَ لاءِ ذري گهٽ ناممڪن هو.

گوڊٿ قوميت جي لحاظ کان انگريز هئي، تنهنڪري رنگ جي اڇي هئي. ڊگهو قد، اکيون ڪجهه جهريون ۽ وڏيون. جن ۾ سدائين هڪ قسم جو هلڪو هلڪو نشو نظر ايندو هو. مٿي جا وار ڀورا ۽ ڪجهه سنهري. گوڊٿ طبيعت جي نهايت سلڇڻي ۽ سوشل هئي. هوءَ ڪاليج جي انهن ڪجهه شاگردن مان هڪ هئي، جيڪي رنگ ۽ نسل جي فرق کانسواءِ، پنهنجي ساٿين جي مدد ڪندا هئا. ان ڪري گوڊٿ پنهنجي شاگرد برادريءَ ۾ پڻ گهڻو مقبول هئي.

هڪ ڏينهن فيض مون سان مذاق ڪندي چيو، "يار تون واقعي عجيب آدمي آهين."

"ڇا مطلب؟"

"ڏس نه،" فيض چيو. "تون پهرين ملاقات ۾ ئي ڇوڪرين سان گهڻو فري ٿيڻ جي ڪوشش ڪندو آهين. نتيجي ۾ هو توکي ڪجهه ايبنارمل ۽ ڪجهه خطرناڪ سمجهڻ لڳنديون آهن."

"خير، ٿورو گهڻو ايبنارمل ته مان شروع کان ئي آهيان. باقي خطرناڪ هرگز نه آهيان، جو روزانو صبح جو اٿنديئي مان آئينو ڏسندو آهيان."

"پر پوءِ به آخر تون ائين ڇو ڪندو آهين؟"

ان تي مون هڪ ڊگهو شوڪارو ڀريندي فيض کي وراڻيو، "اسان جي ديس ۾ عشق ڪرڻ ايتروئي ڏکيو آهي، جيترو عاشق اعظم ميان فرهاد جي وقت ۾ هو. پنهنجي ملڪ ۾ عشق ڪرڻ لاءِ، پهريائين ته اسڪوٽر تي محبوبه جو پيڇو ڪرڻو پوندو آهي. اهو به تڏهن، جڏهن محبوبه ڪنهن گرلس ڪاليج ۾ پڙهندي هجي، پوءِ ڪيترن ئي چڪرن لڳائڻ بعد، جيڪڏهن عاشق جي شڪل ۽ قسمت چڱي هوندي، ته محبوبه به ڪيس ڪجهه لفٽ ڏيڻ شروع ڪندي. ٻي صورت ۾ معاملو خطرناڪ ۽ عبرتناڪ به ٿي سگهي ٿو. پر هتي اسڪاٽلينڊ ۾ ته صفائڻ لڳي پئي آهي. هتي پهرين ملاقات ۾ ئي ڇوڪريون اهڙي ٿيون موٽ ڏين، ڄڻ هو پرائمري اسڪول کان مون سان گڏ پڙهنديون هجن."

ان تي فيض وڏا وڏا ٽهڪ ڏيڻ لڳو. ائين ٿي لڳو ته ڄڻ هن تي ٽهڪن ڏيڻ جو دورو پئجي ويو هجي.

"خير ته آهي، توکي وري ڇا ٿيو؟" مون فيض کان پڇيو.

فيض وراڻيو، "منهنجا ياءُ، جيڪڏهن هتان جي ڪا ڇوڪري تو سان فِري (free) ٿي ڳالهائي ٿي. يا تو سان گڏ گهمي ڦري ٿي، ته انجو اهو مطلب هرگز ناهي، ته هوءَ تو سان عشق ٿي ڪري. ان معاملي ۾ هتان جون ڇوڪريون، خاص ڪري ڪاليجي ڇوڪريون، ايتريون به سوليون ڪونهن، جيئن تون سمجهين ٿو."

برٽش ڪائونسل طرفان، جنهنجو مان اسڪالر هولڊر هوس. شروعات ۾ منهنجي رهائش جو بندوبست، ايڊنبرا جي هڪ وچولي هوٽل 'مئي فيلڊ هوٽل' ۾ ڪيل هو. فيض سان منهنجي پهرين ملاقات ان هوٽل ۾ ٿي هئي. پهرين ملاقات ۾ ئي اسان ٻئي هڪ ٻئي جا سٺا دوست ٿي ويا هئاسون. وري آڦي باقي جو خبر پئي ته اسان ٻنهي جي داخلا به ساڳي ڪاليج ۾ ٿيل هئي، بس پوءِ ته لٺ ٿي وئي.

فيض هڪ خوبصورت نوجوان هو. عمر ٢٥ سال، رنگ جو اڇو، قد جو ڊگهو، اکيون ۽ مٿي جا وار ڪارا، جنکي هو ڦٽي گهٽ ڏيندو هو. انهيءَ جي باوجود سندس وارن ۾ هڪ انوکي ترتيب هوندي هئي. اسڪاٽش ڇوڪريون وڏي فخر سان هنکي پنهنجي ڪمپني ڏينديون هيون. هو جڏهن اسڪاٽش ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين جي وچ ۾ ويهندو هو ته انهن کان به وڌيڪ سهڻو لڳندو هو. مونکي ان تي فخر هو ته فيض جهڙو ماڻهو مونکي پنهنجي ويجهن دوستن ۾ شمار ڪندو هو. هو جڏهن به ٻين دوستن سان منهنجي واقفيت ڪرائيندو هو ته چوندو هو: هي آهي منهنجو پيارو دوست قادر، جيڪو پاڪستان مان آيو آهي.

اسان ڇهن ڄڻن جو هڪ ئي گروپ هوندو هو. ان گروپ ۾ اسان ٻئي، يعني فيض ۽ مان ۽ ٻه ڇوڪريون گوڊٿ ۽ ايڊٿ شامل هئاسون. اسان هر هنڌ گڏجي گهمندا هئاسون. فلم هجي يا ڪو ڪنسرٽ، پڪنڪ پارٽي هجي يا ٻي ڪا تفريح. اسان چار ئي گڏجي شامل ٿيندا هئاسون.

ايڊٿ فرانس جي رهڻ واري هئي. ظاهر آهي هيءَ به رنگ جي اڇي هئي ۽ شڪل جي لحاظ کان خوبصورت. هنجي ڳالهائڻ ۾ هڪ عجيب قسم جو قدرتي غرور هوندو هو. طبيعت جي رزرو(Reserve) هئي، تنهنڪري هلڪو سلڪو ماڻهو ساڻس ڳالهائڻ جي جرئت ئي ڪونه ڪندو هو، سواءِ فيض جي. جيڪو خبر ناهي هن سان ڪيئن ۽ ڪيڏيءَ مهل فري ٿي ويو هو. ايڊٿ پڻ اسان جي ڪاليج ۾ پڙهندي هئي.

هڪ ڏينهن فيض ۽ مان گوڊٿ سان ملڻ سندس هاسٽل وياسون، ته سندس ڪمري ۾ ايڊٿ به ويٺل هئي. گوڊٿ ان وقت باٿ روم ۾ ويل هئي. اسانکي ڏسنديئي ايڊٿ فقط 'هيلو' چيو ۽ پوءِ سگريٽ ڇڪڻ ۾ محو ٿي وئي، جيڪو اڳيئي سندس نازڪ آڱرين ۾ ڦاٿل هو. يورپ ۾ ڇوڪرين لاءِ سگريٽ ڇڪڻ هڪ عام رواجي ڳالهه آهي.

ايڊٿ لڳاتار سگريٽ جا وڏا وڏا ڪش هڻي رهي هئي ۽ ان سان گڏ ڪمري جي ڇت کي به گهوريائين پئي. اوڏيءَ مهل فيض پنهنجي منهن، منهنجي ويجهڙو ڪندي، آهستڙي چيو هو، "مونکي پهريون ڀيرو هڪ سگريٽ جي قسمت تي رشڪ اچڻ لڳو آهي."

"ڇا مطلب؟" مون کانئس پڇيو.

"ڏس نه،" فيض وراڻيو. "اهو خوش قسمت سگريٽ ڪيئن نه ٻن نازڪ آڱرين جي وچ ۾ ڦاٿل آهي، ۽ ڪنهن مهل ته اهو ٻن گلابي ۽ نرم چپن تائين به وڃيو رَسي."

۽ پوءِ فيض نظاري پچائڻ واري انداز ۾، ڪڏهن ايڊٿ جي خوبصورت چهري ڏانهن ته ڪڏهن ان نصيبن واري سگريٽ ڏانهن پئي نهاريو.

Gul Hayat Institute

"يار، اهو الله بہ وڏو ظالم اٿئي،" فيض پڻ پڻ واري انداز ۾ چوڻ لڳو. "کهڙيون نہ 'خطرناڪ' شيون تيار ڪيون اٿائين. ڪڏهن ڪڏهن تہ ڪيس پنهنجي تخليق تي اعتبار ئي ڪونہ ايندو هوندو."

ان تي فيض جي ڪلهي تي آهستڙي هٿ رکندي چيم،

"مان تو سان مڪمل اتفاق ڪيان ٿو ۽ ساڳي وقت تو سان دلي همدرديءَ جو اظهار پڻ - اي دوست."

ان ڏينهن ڪاليج کان ڪجهہ سوير مڪمل ٿي هئي. سخت ٿڌ سبب مان بستري ۾ ليٽي ٿڌ کان بچڻ جو فائدو وٺي رهيو هوس، تہ ايتري ۾ ڪنهن ڪمري جو دروازو کڙڪايو. هڪ واري تہ بستري ۾ ليٽڻ مان جيڪو سُرور ۽ نشو پئي آيو، سو ڇڄي ٽٽي پيو. خارن مان بستري مان اٿيس ۽ دروازو وڃي کوليم تہ سامهون فيض بيٺو هو.

"هيلو ماءِ فرينڊ، هائو آر يو؟" فيض پڇيو.

"ناٽ بيٽر دين يو." مون منهن تي زبردستي خوش اخلاقيءَ جا آثار آڻيندي چيو.

"چو خير تہ آهي؟" فيض ڪمري ۾ ايندي چيو.

"يار خير وري ڪهڙو، ڏسين ڪونہ پيو، سخت ٿڌ پئي پوي، ۽ ان سان گڏ برسات بہ پنهنجا جوهر پئي ڏيکاري. سچ چيو اٿن مصيبت اڪيلي ڪانہ ايندي آهي."

"تہ پوءِ ٻڌاءِ تيو مان تہ توکي ٻاهر گهمڻ لاءِ وٺڻ آيو آهيان."

"چڱو يار، چو منهنجي ڪڍ پيو آهين. آخر تون مونکي سالم حالت ۾ وطن واپس وڃڻ ڏيندين ڪونہ؟"

"او منهنجا دوست، هينئر سڀ ڪجهہ وساري ڇڏ. توکي خبر آهي، هاڻي اسين ڪيڏانهن پيا هلون؟" فيض پنهنجي ڳالهہ ۾ ٿورو تجسس پيدا ڪندي چيو.

"مونکي ڪهڙي خبر. مان غيب جو علم ڪونہ ڄاڻان."

"او ماءِ فرينڊ، اسان هاڻي نائيجيرين ڊانسنگ پارٽيءَ ۾ پيا هلون." فيض ورائيو.

"پر ان ڊانسنگ پارٽيءَ ۾ هوندو ئي ڇا؟ ڊانگيءَ جهڙا ڪارا ۽ ڪاريون آفريڪي ڇوڪريون ۽ ڇوڪرا، جنجا پري کان فقط اڇا ڏند ئي ظاهر ٿي سگهندا آهن."

"نو ماءِ فرينڊ،" فيض چيو. "اها ڊانسنگ پارٽي نائيجيريا جي شاگردن، پنهنجي قومي ڏينهن تي ڪاليج جي سيني شاگردن کي ڏني آهي. ان پارٽيءَ ۾ اسڪاٽلينڊ، انگلينڊ ڪانسواءِ ٻين ملڪن جا شاگرد بہ شريڪ ٿيندا."

"يار، اها تہ تو ڏاڍي پياري ڳالهہ ٻڌائي آهي. اهو ٻڌنديئي منهنجي جسم مان اڌ سردي ختم ٿي وئي آ." مون خوش ٿيندي فيض کي چيو.

ان تي فيض هڪ وڏو ٽهڪ ڏيندي چيو،

"پارٽيءَ ۾ شريڪ ٿيڻ سان باقي سردي بہ ختم ٿي ويندي."

پوءِ مان ۽ فيض جلدي جلدي تيار ٿي گرلس هاسٽل روانا ٿياسون، جتان گوڊٽ ۽ ايڊٽ کي ساڻ ڪري نائيجيرين پارٽيءَ ۾ وڃڻو هو.

نائيجيرين پارٽي شهر جي هڪ مشهور هوٽل 'منٿو هوٽل' ۾ منعقد ڪئي وئي هئي. اسان جڏهن هوٽل جي هال ۾ پهتاسون، تہ هڪ انگريزي ڌن تي مختلف جوڙا بي خوديءَ وچان نچي رهيا هئا. هال ايڏو وڏو ڪونہ هو، پارٽيءَ ۾ شريڪ ٿيندڙن جو تعداد هال جي وت کان مٿي هو. هال جي چوڌاري لائين ۾ ڪجهہ ڪرسيون پيل هيون، جن تي اهي جوڙا ويٺل هئا، جن ويٺي ويٺي گپ شپ پئي ڪئي، يا ڪجهہ نہ ڪجهہ پيئاٿون پئي. ڊانسنگ پارٽيءَ ۾ شريڪ ٿيندڙن آفريڪي ڇوڪرن جو تعداد، آفريڪي ڇوڪرين جي مقابلي ۾ وڌيڪ هو. ان جي مٿان ستم ظريفي اها هئي، تہ اتي موجود يورپي ڇوڪرين جو تعداد بہ گهٽ هو. بس پوءِ تہ آفريڪي ڇوڪرن پنهنجا ڊانسنگ پارٽنر ڳولهن لاءِ خوب 'ڄاڻا' ٿي هنيا.

هال ۾ داخل ٿيڻ سان، اسان سيئي وڃي خالي ڪرسين تي ويٺاسون. سڀ کان پهريائين فيض وٺندڙ مُرڪ سان ايڊٽ ڏانهن نهاريو، جواب ۾ ايڊٽ بہ مُرڪي ڏنو ۽ پوءِ ٻيئي هٿ، هٿ ۾ ڏيئي ڊانس ڪرڻ لاءِ اڳتي وڌي ويا. ڪجهہ گهڙين کان پوءِ مون ڏٺو تہ فيض ۽ ايڊٽ هڪ ڇتي ۽ تيز ڊانس ڪرڻ ۾ محو هئا.

هينئر منهنجو ۽ گوڊٽ جو وارو هو. يا الاهي خير. پنهنجي وطن ۾ تہ ناچ نہ ڪرڻ هڪ فخر جي ڳالهہ هئي، خاص ڪري مردن لاءِ. پر هتي اسڪاٽلينڊ ۾ تہ معاملو الٽو آهي. هتي جيڪڏهن ڪنهن مرد کي ڊانس نٿو اچي تہ کيس شرمندو ٿيڻو پوي ٿو. ڪجهہ وقت لاءِ تہ گوڊٽ ۽ مان ائين ئي هڪ ٻئي ڏانهن نهاريندا رهياسون. گوڊٽ ڪيئي ڀيرا مون ڏانهن نهاري، مُرڪي پنهنجو ڪنڌ هيٺ تي ڪري ڇڏيو. ظاهر آهي مونکي کيس ڊانس جي آڇ ڪرڻي هئي، تنهنڪري هو وقفي وقفي سان مون ڏانهن نهاري رهي هئي ۽ مرڪيائين بہ پئي، پر هتي معاملو ڪُل پيران دا خير هو. نہ موکي اها انگريزي ڊانس چڱي ريت آئي ٿي ۽ نہ ئي مان هنکي ڪا آڇ ڪري سگهيس ٿي. انگريزي تہ نهيو، پر پنهنجي وطن ۾ تہ مونکي سنڌي ڊانس بہ ڪانہ ايندي هئي، ۽ هينئر جڏهن مان عمر جو پڪو ٿي چڪو هوس، تڏهن مونکان ڊانس جي توقع ڪرڻ بلڪل ائين هو، جيئن ڪنهن گڙنگ موالي کي چئجي تہ وزم پاڻي ڇڏي ڏي.

جنهن ڪاليج ۾ مان پڙهندو هوس، اتي پڻ هڪ مضمون بطور ميوزڪ جي شامل هو، جنهن ۾ شاگردن کي اسڪاٽش ٽريڊيشنل ڊانس جا مختلف نمونا سيکاريا ويندا هئا. اهو ڊانس جو هڪ قسم هو، جنهن ۾ هڪ ڇوڪرو ۽ ڇوڪري هٿ ۾ هٿ ڏيئي، گول دائري جي صورت ۾ هال ۾ ڦري سگهيا پئي. ڇوڪرو، ڇوڪري جو هٿ وٺي، هڪ پيرفرش تي گسڪائيندي، ٻيو پير زمين تان ٿورو مٿي ڪئي، تيزيءَ سان گول دائري ۾ ڦري سگهيو ٿي. مونکي بہ منهنجي انسٽرڪٽر مس پيٽري هدايت ڏني، مان بہ هڪ ڇوڪريءَ جو هٿ وٺي، هڪ پير کي گسڪائيندي، ٻيو پير زمين کان ڪجهہ مٿي ڪئي، ميوزڪ جي تال تي گول دائري ۾ ڦرڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳس. خبر تڏهن پئي، جو منهنجي ساٿي ڇوڪري گول دائري ۾ ڦرندي، مونکان اڳتي وڌي وئي ۽ مان هنجي پوئتان ڪيتري پنڌ تان گهلبو ويس. شايد مان پنهنجا قدم، ساٿي ڇوڪريءَ جي قدمن سان ملائي نہ سگهيو هوس، يا وري ميوزڪ جي تال کي سمجهي نہ سگهيو هوس. ان بي سُرائپ

ڪري. منهنجي پوئتان ايندڙ ٻيا جوڙا نه فقط پنهنجا قدم هڪ ٻئي سان ملائي نه سگهيا، پر سارو گروپ ڊسٽرب پڻ ٿيو. ان موقعي تي انسٽرڪٽر مس پيٽري رڙ ڪندي مونکي هي زباني انعام ڏنو، "يو-قادر-آءِ ول ڪِل يو."

"تو کي ڊانس ايندي آهي؟"

نيٺ هڪ طويل خاموشيءَ کان پوءِ گوبڊڻ مونکان پڇيو.

"ايندي ته آهي، پر ايتري سٺي نه." مون هن سان ڪوڙ ڳالهايو. ظاهر آهي هڪ خوبصورت ڇوڪريءَ کي ناراض به نه ڪرڻو هو.

گوبڊڻ ڪجهه وقت لاءِ وري ماٺ ٿي وئي. ايتري ۾ هڪ آفريڪي ٽڙندو ٽاهڙندو گوبڊڻ جي اڳيان اچي بيٺو، ۽ ڪنڌ کي ٿورو هيٺ نوايائين. هو پيتل هو. گوبڊڻ نهايت ئي خوش اخلاقيءَ سان کيس وراڻيو، "ساري، آءِ ايم-بزي."

جواب ملڻ تي آفريڪي اتان هليو ويو. ڪجهه وقت ڪانپوءِ هو وري گوبڊڻ جي آڏو اچي بيٺو ۽ ڪنڌ کي ٿورو هيٺ نوايائين. شايد هو نڪ جو پڪو هو. گوبڊڻ وري به کيس وراڻيو، "ساري آءِ ايم اسپيشل بزي." آفريڪي ٻيهر اتان هليو ويو ۽ ڪجهه وقت ڪانپوءِ هڪ ڪولڊ ڊرنڪ کڻي گوبڊڻ جي آڏو اچي بيٺو. شايد هو نڪ سان گڏ ناس پٽي جو به پڪو هو. گوبڊڻ مرڪي هن کان ڪولڊ ڊرنڪ ورتي. پوءِ کيس نهايت ئي پياري لهجي ۾ چيائين، "ٿينڪيو ڊيئر- پر تون اعتبار ڪر ته هن وقت مونکي مٿي ۾ سخت سور آهي. مان تنهنجو ساٿ ڏيئي نٿي سگهان."

اهو ٻڌنديئي آفريڪي پڻ پڻ ڪرڻ لڳو ۽ پوءِ اتان ڪَڪُ پن ٿي ويو. آفريڪيءَ جي وڃڻ کان ڪجهه وقت پوءِ، گوبڊڻ پنهنجي ڪرسيءَ تان اٿي بيٺي ۽ پنهنجو نازڪ ۽ ڪير جهڙو هٿ مونکي ڏيندي چوڻ لڳي. "ڪڏهن ڪڏهن ائين به ٿيندو آ. هاڻ اچ ته مان ٿي تو کي ڊانس سيکاريان."

ائين چئي هوءَ مونکي هجوم ڏانهن وٺي وئي، اتفاق سان ان وقت سِلو (Slow) ميوزڪ پئي هليو. هال جي هڪ پاسي کان هڪ ننڍڙو اسٽيج ٺهيل هو. اسٽيج تي هڪ نوجوان اسڪاٽش نهايت ئي سريلي آواز ۾ ڳائي رهيو هو. هنجي ڳائڻ جا شروعاتي ٻول ڪجهه هن طرح جا هئا:

هَوهَو-هَو .هَوهَو-هَو -
ايوري باڊي ڪم فار ڊانسنگ-
هوهو-هو .هوهو-هو -

اسان جڏهن هجوم جي اندر پهتاسين، ته گوبڊڻ منهنجي سامهون بيهي، سنهري چوڙين وارو هٿ، منهنجي هڪ ڪلهي تي رکيو ۽ منهنجو هڪ هٿ، پنهنجي نازڪ ۽ سنهي چيله تي آهستڙي رکندي چيائين، "هاڻي مان جيئن آهستڙي آهستڙي قدم پٽي ڪٽان، تيئن تون به ڪن. ٺيڪ."

"ٺيڪ."

هَوهَو-هَو .هَوهَو-هَو -
ايوري باڊي ڪم فار ڊانسنگ-

خبر ناهي، اهو پيارو سُران اسڪاٽش جي ڳلي ۾ هو، جيڪو جوش ۽ جذبي وچان اکيون ٻوٽي ڳائي رهيو هو. يا ساري ڪرامت گوبڊڻ جي نازڪ هٿن ۽ سنهي چيله ۾ هئي، جو مان ان آواز کان بيحد متاثر پئي ٿيس. سڀئي نوجوان جوڙا پڻ ان آواز تي بيخوديءَ وچان نچيا پئي.

"تو کي واقعي ڊانس ڪونه اچي؟" گوبڊڻ مونکان پڇيو.

"نه." هينئر مون به سائنس سچ ڳالهائي ڏنو.

"توهان جي ملڪ ۾ ماڻهو ڊانس ڪونه ڪن؟"

"اسان جي ملڪ ۾ ماڻهن جي اڪثريت ٻڪ جو ناچ نچندي آهي."

"ڇا؟!" گوبڊڻ حيران ٿي پڇيو.

"اسان جا ماڻهو پنهنجو اڪثر وقت ماني حاصل ڪرڻ ۾ ئي پورو ڪيو ڇڏين. هنن کي نچڻ جو وقت ڪٿي ٿو ملي. اهي ته سڀ پيٽ پرائي جون ڳالهيون آهن."

"ويري سڊ." گوبڊڻ افسوس واري انداز ۾ چيو. "پوءِ به خوشيءَ جي موقعي تي توهان جا ماڻهو ضرور ڳائيندا ۽ نچندا هوندا."

"ها، اسان جي ناچ ۾ گهڻو زور جسم جي مٿين حصي تي هوندو آهي ۽ توهان جي ناچ ۾ ساڳيو زور جسم جي هيٺين حصي تي."

"مان نه سمجهيس." گوبڊڻ حيران ٿي چوڻ لڳي.

"ڏس نه." مون وضاحت ڪندي چيو. "اسان جي ملڪ ۾ جيڪو ناچ ٿئي، ان ۾ ساري توجه، هٿن، ٻانهن، اکين، چپن جي چرپر ۽ چهري جي مجموعي تاثر تي هوندي آهي. جڏهن ته توهان جي ناچ ۾ سارو زور ٽنگهن، پيرن ۽ جسم جي باقي هيٺين ڌڙ تي هوندو آهي."

"بس-بس-مان بلڪل سمجهي ويس،" گوبڊڻ مرڪندي چيو. "ته تون ڇا ٿو چوڻ چاهين."

"تون مون سان دوستي رکندين؟" گوبڊڻ پنهنجي وڏن نيڻن جو رُخ مون ڏانهن ڪندي پڇيو.

"دوستي؟" مون به هنجي وشال نيڻن جي ڪجهه ويجهو ٿيندي چيو. "تو جهڙي سهڻي ڇوڪري، جيڪڏهن مون سان دوستي رکي ته ٻيو مونکي ڇا کپي ــــ ڦاهو."

"تون ڏاڍو شرارتي آهين، هر ڳالهه کي مذاق ۾ ٽاريو ڇڏين."

"جنهن ماڻهوءَ جي ساري زندگي مذاق هجي، اهو ڀلا ٻين سان ڪهڙو مذاق ڪري سگهي ٿو."

"مان ان ۾ اعتبار نٿي ڪيان، تون ته ڏاڍو خوش طبع ۽ هر وقت کِلڻ ۽ ٽهڪن ڏيڻ وارو انسان آهين."

"ها." مون هڪ ٿڌو ساهه کڻندي گوبڊڻ کي چيو. "ڪي انسان هر وقت کلندا ۽ خوش ٿيندا نظر ايندا آهن، پر حقيقت ۾ اهي خوش ڪونه هوندا آهن."

"او-نو-آءِ ڊونٽ بليو (Ho,no I dn`t belive)" گوبڊڻ جذباتي انداز ۾، پنهنجي نازڪ هٿ سان منهنجي ڪلهي کي دٻائيندي چيو. "تون مون سان دوستي رکندين؟" گوبڊڻ وري ساڳيو جملو دهرايو.

"مان تو کي ان جو جواب اڳ ۾ به ڏيئي چڪو آهيان."

"پر دوستيءَ جو مطلب فقط دوستي سمجهه، ونيڪ ڪجهه به نه." گوبڊڻ مرڪندي چيو.

هن جي انهن لفظن تي مان ڪجهه جذباتي ٿي ويس ۽ مون کيس وراڻيو، "ٻڌ گوبڊڻ، مان هڪ اهڙو انسان آهيان، جنهنکي زندگيءَ ڪجهه به نه ڏنو آهي. منهنجي هٿ ۾ شايد پيار جي ليڪ آهي ئي ڪانه. سو جي ڪڏهن تو جهڙي پياري ۽ من موهڻي ڇوڪري مون سان دوستي رکي ته

Gul Hayat Institute

مون لاءِ اهوئي ڪافي آهي. مان ٿوري تي راضي رهڻ وارو انسان آهيان، مونکي انڪان وڌيڪ ڪجهه بہ نہ کپي."

نائيجيرين ڊانسنگ پارٽيءَ ڪان پوءِ گوبڊٽ منهنجي گهڻو ويجهو اچي چڪي هئي. ڪاليج جي ڪينٽين هجي يا ايڊنبرا جا خوبصورت ريسٽورينٽ، اسان ٻئي گڏ نظر ايندا هئاسون. ائين ٿي پانيو تہ اسان ٻنهي جو تعلق، جيڪو دوستيءَ جي ناتي سان شروع ٿيو هو، سو هينئر هڪ نئو رُخ اختيار ڪري رهيو هو. ڪڏهن ڪڏهن اسان ٻنهي سان فيض ۽ ايبڊٽ پڻ شامل ٿيندا هئا. پر هاڻي اهو چئن ڄڻن وارو گروپ تيزيءَ سان ٽٽي رهيو هو. پوءِ بہ انفرادي طرح اسان سڀئي اڃان تائين هڪ ٻئي جا سٺا دوست هئاسون.

گوبڊٽ ۽ مان، ايڊنبرا جي هڪ انڊين ريسٽورينٽ ۾ ويٺا هئاسون. گوبڊٽ چانهہ جو ڪپ مون ڏانهن وڌائيندي چيو، "توکي خبر آهي قادر، ايبڊٽ اسان ٻنهي لاءِ ڇا چوندي آهي؟"

"ڇا چوندي آهي؟"

"هو چوندي آهي،" گوبڊٽ ٿورو شرمائيندي ورائيو. "اسان ٻنهي جي وچ ۾ ڪجهه ٿي رهيو آهي. (Some thing is happening between us.) ائين چوندي گوبڊٽ جو منهن ڪجهه وڌيڪ ڳاڙهو ٿي ويو.

"ڇا ٿي رهيو آهي؟" مون هنجو نازڪ ۽ سنهڙو هٿ، پنهنجي هٿن ۾ وٺندي چيو.

"مونکي ڇا خبر، تون پاڻ سمجهہ." هن پنهنجون وڏيون اکيون هيٺ ڪندي چيو.

"مان دماغ جو ڪجهه ڪمزور آهيان، مبهم ٻولي ڪونہ سمجهان، ٿورو کولي ٻڌاءِ." مون هنجي وشال اکڙين ۾ جهاتي پائيندي چيو.

ان تي گوبڊٽ منهنجي ڪلهي تي هڪ هلڪو ٺونشو هڻندي چيو. "جيڪڏهن تون هتي برطانيہ ۾ هميشہ لاءِ رهي پوين ها، تہ مان دماغ سان گڏ تنهنجو عقل بہ ٺيڪ ڪري ڇڏيان ها. پر افسوس جو هاڻي مان ائين ڪري ڪانہ ٿي سگهان."

"پوءِ تون ئي ڪٽي مون سان منهنجي وطن هل." مون هنجي سنهڙي نڪ کي ٿورو مهٽو ڏيندي چيو.

"ڇا لاءِ؟" هن ڪجهه حيرانگي ۽ ڪجهه اُڻ تڻ واري ڪيفيت ۾ پڇيو.

"منهنجو دماغ ٺيڪ ڪرڻ لاءِ، منهنجي سار سنڀال لهڻ خاطر."

"تنهنجو دماغ تہ تنهنجي وطن ورڻ سان ئي ٺيڪ ٿي ويندو،" گوبڊٽ مرڪندي چيو. "باقي رهي تنهنجي سار سنڀال لهڻ۔ ڪاش مان ائين ڪري سگهان ها." گوبڊٽ هڪ ٿڌو ساهہ کنيو ۽ پوءِ ڪپ تي اُڪريل گلن ڏانهن نهارڻ لڳي.

"تون منهنجي وطن ڇو نہ ٿي هلين؟ ڇا تون مون لاءِ ايترو بہ نٿي ڪري سگهين." ائين چوندي مان ڪجهه، جذباتي ٿي ويس.

"نہ قادر، اها ڳالهہ ناهي." گوبڊٽ منهنجي هٿ کي پنهنجي خوبصورت هٿ ۾ وٺندي چيو. "مان تنهنجي لاءِ سڀ ڪجهه ڪري سگهان ٿي. مان توسان دنيا جي آخري ڇيڙي تائين هلڻ لاءِ تيار آهيان، پر اسان کي زندگيءَ جي حقيقتن کي نظرانداز نہ ڪرڻ گهرجي. تنهنجي وطن هلي مان خوش رهي ڪانہ سگهنديس، ۽ نہ توکي خوش رکي سگهنديس."

"آخر تون چوڻ ڇا ٿي چاهين، مان توکي پوريءَ ريت سمجهڻ ڪان قاصر آهيان."

"ڏس قادر،" گوبڊٽ نهايت سنجيدگيءَ وچان چيو. "هر ديس جي ڌرتيءَ کي پنهنجي هڪ خوشبو ٿيندي آهي. پنهنجو هڪ هُڳاءُ ٿيندو آهي. هر ديس کي پنهنجي هڪ مخصوص هوا هوندي. مخصوص پاڻي هوندو آهي. ساوا ساوا وڻ هوندا آهن. رنگا رنگي گل هوندا آهن ۽ سڀ ڪان وڌيڪ پيارا پيارا ماڻهو ۽ نہ ٽٽڻ وارا رشتا هوندا آهن. اهي سڀ نعمتون ان ديس ۾ هونديون آهن، جتي هڪ انسان جنم وٺي، وڏو ٿيندو آهي. اهي سڀئي شيون هڪ ئي وقت ڪيس ٻئي ملڪ ۾ ملي سگهن، اهو نا ممڪن آهي. پنهنجي ڌرتيءَ ڪان ڪٽجي، هڪ انسان جيئرو تہ رهي سگهيٿو، پر سندس زندگي هڪ چرندڙ پرندڙ لاش جيان هوندي آهي."

گوبڊٽ جي اهڙي سوچ ڏسي، منهنجا تاڪ لڳي ويا. منهنجي خيال ۾ مارئي فقط هڪ ئي هئي، جيڪا منهنجي وطن ۾ جنم وٺي چڪي هئي ۽ جيڪا پنهنجي ڌرتيءَ ۽ پنهنجي ماروئڙن جي عشق سبب ڪالهہ بہ زنده هئي ۽ اڄ بہ زنده ۽ امر آهي. پر اها مارئي ٻيو جنم وٺي مشرق ڪان مغرب هلي ايندي، اهو يقين نٿي آيو.

گوبڊٽ جي رفاقت ۾ منهنجي تعليمي ٽريننگ تيزيءَ سان پوري ٿي رهي هئي، ۽ هاڻي ايڊنبرا ۾ منهنجو داڻو پاڻي چند ڏينهن لاءِ وڃي بچيو هو. آخري ڏينهن ۾ گوبڊٽ جا ڪجهه مائٽ ايڊنبرا آيل هئا. ان ڏينهن هوءَ منهنجي فليٽ تي مونکان ٻن ڏينهن جي اجازت وٺڻ آئي هئي. چيائين، "ويجها عزيز آهن، ڪين ايڊنبرا گهمائڻو آهي ۽ هڪ ڏينهن لاءِ ڪين هاءِ لينڊس بہ وٺي وڃڻو آهي. هنن ڏينهن ۾ توکي ڇڏڻ تي دل تہ نٿي ٿئي پر مجبوري آهي—پوءِ مان وڃان؟"

"ضرور وڃ." مون ڪيس ورائيو.

"پوءِ تون اڪيلائيءَ ۾ ويهي ٿڌا ساهہ ۽ ٿڌا شوڪارا نہ ڀرجانءِ."

"تون ڳڻتي نہ ڪر. اها منهنجي پراڻي عادت آهي." مون ڪيس مرڪندي ورائيو.

وڃڻ لاءِ تہ گوبڊٽ هلي وئي. پر پوءِ اهي ٻہ ڏينهن گهارڻ مون لاءِ جبل مٿل ٿي پيا هئا. ان ڏينهن مون پهريون ڀيرو شدت سان اهو محسوس ڪيو هو، تہ گوبڊٽ ڪيتري نہ گهرائيءَ سان منهنجي من مندر اندر داخل ٿي چڪي هئي. پر اها تہ فقط ٻن ڏينهن جي ڳالهہ هئي، ۽ هوءَ تہ هميشہ جي لاءِ مونکان جدا ٿيڻي هئي. انسان بہ ڪيترو نہ ڀُلو آهي. پنهنجي ئي هٿن سان هڪ اهڙو رنگين محل تيار ڪندو آهي، جنهنکي ڪو مضبوط بنياد ئي ڪونہ هوندو آهي، ۽ جڏهن اهو رنگين محل ڊهي اچي پٽ پوندو آهي، تہ پوءِ پاڻ ئي ننڍڙن ٻارن وانگر روئڻ شروع ڪندو آهي.

بوريت ۽ خفت کي مٽائڻ لاءِ فليٽ جي ڪمري ڪان ٻاهر نڪتس، ٻاهر ايڊنبرا شهر جي ٿڌڙي ٿڌڙي هير پئي لڳي ۽ هلڪي هلڪي ڦڙڦڙ بہ پئي. جٽيءَ کي پنهنجي مٿان بلند ڪيم ۽ پوءِ آهستي آهستي انهن جاين ڏانهن وڌڻ لڳس، جتي گوبڊٽ ۽ مان اڪثر ويندا هئاسون. ايڊنبرا ڪيسل، ويورلي اسٽيشن، پرنسز اسٽريٽ ۽ آخر ۾ ٽفنيز. ٽفنيز هتان جو مشهور ڊانسنگ سينٽر آهي، جتي رات جي وقت، نوجوان جوڙا اچي

Gul Hayat Institute

ڊانس ڪندا آهن. مان ۽ گوڊيٽ پڻ ڪڏهن ڪڏهن اتي ويندا هئاسون. مان جڏهن ٽفنيز ۾ داخل ٿيس، ته ان وقت شام ٿين واري هئي، پر ان جي باوجود به ڊانسنگ هال ۾ ڪافي رش هئي. هال ۾ مختلف ڊرنڪس جي ڌپ، سگريٽن جي دونهين جي ڌپ ۽ نوجوان جوڙن جي ٽهڪن، هڪ عجيب وايو منڊل ٺاهي ڇڏيو هو. هال جي وچ ۾ ڪي نوجوان جوڙا هڪ انگريزي ڌن تي بي خوديءَ وچان نچيا پئي، ته ڪن وري هڪ پاسي کان خالي پيل ڪرسين تي سموڪنگ ۽ ڊرنڪ پئي ڪئي. مان يتيمن ۽ لاوارثن واري صورت ٺاهيو، انهن خالي ڪرسين ڏانهن وڌيس ۽ هڪ تي وڃي ويٺس. مون ڊانسنگ هال جي هجوم تي هڪ ڀيرو وري سرسري نظر وڌي، شايد هجوم ۾ منهنجو ڪو واقف نڪري اچي ـــ پر ائين ڪونه هو.

هيڏا ماڻهو، هيڏا هُل هجوم

پوءِ به آءٌ اڪيلو آهيان، ڪنهن کي ڇا معلوم.

خفت کي مٽائڻ لاءِ، مون ڪوٽ جي کيسي مان سگريٽن جو پاڪيٽ ڪڍيو (مان ڪڏهن ڪڏهن سگريٽ به پيئندو آهيان) ۽ سگريٽ دکائي چپن تي رکيم، ته ايتري ۾ هڪ ڪٽڪ رنگي چوڪري، جيڪا ڏسڻ ۾ انڊين ٿي لڳي، هال ۾ داخل ٿي. پهريائين ته هوءَ وائڙن وانگر هيڏي هوڏي نهارڻ لڳي، پر پوءِ جڏهن کيس پڪ ٿي ته هوءَ به مون وانگر ان ڀري محفل ۾ اڪيلي هئي، ته آهستي آهستي ان خالي ڪرسيءَ ڏانهن وڌڻ لڳي، جيڪا منهنجي سامهون پيل هئي.

"هيلو، مان هتي ويهي سگهان ٿي." هن مونکان پڇيو.

"بلڪل، هيو ڪو ته هتي ويهڻ لاءِ تيار ئي ڪونهي." مون کيس وراڻيو.

"تون اڪيلي آهين؟"

"ها، ڪجھ ڏينهن ٿيندا، منهنجو بواءِ فرينڊ، جيڪو پڻ انڊين آهي، پنهنجي وطن واپس هليو ويو آهي." هن هٻڪندي وراڻيو. "۽ تون به اڪيلو آهين؟"

"ائين ئي سمجھ."

"ڇا تنهنجي گرل فرينڊ به پنهنجي وطن هلي وئي آهي؟" هن نهايت ئي سادگيءَ ۾ پڇيو.

"نه،" مون کيس وراڻيو. "هوءَ هتي جي آهي."

"ته چئبو هن تو سان بي وفائي ڪئي آهي."

"نه بي وفائي ته ڪانه ڪئي اٿائين، پر انکي وفا به چئي نٿو سگهجي."

"مان تنهنجو مطلب نه سمجهيس؟" هن حيرانگيءَ مان پڇيو.

"هوءَ مون سان منهنجي وطن هلڻ لاءِ تيار ناهي." مون کيس وراڻيو.

"اوه!" هن افسوس وچان چيو. "اهو ته تقريبن هر ان ايشيائي نوجوان جو مسئلو آهي، جيڪو هتي تعليم پرائڻ اچي ٿو. پر ان سان گڏ هو هتي پنهنجي دل ڦرايو ڇڏي."

"ها، پر تون واقعي خوش قسمت آهين، جو تنهنجو بواءِ فرينڊ به هندستاني آهي ۽ تون نيٺ وڃي ساڻس ملندين."

"ها، مسٽر، ڏس نه فقط ٻن مهينن جي ڳالھ آهي. ۽ پوءِ مان به پنهنجي اسٽڊي پوري ڪري، مهيش سان انڊيا وڃي ملنديس. اهو ڪيڏو نه خوشيءَ جو سمو هوندو، جڏهن اسان ٻيهر پاڻ ۾ ملنداسون. او - گاڊ! ول بي اي نائيس ڊي."

"ائين چوندي هوءَ خوشيءَ وچان جڻ ٽڙي پئي.

"وِش يو - گُڊ لڪ." مون به هنجي خوشيءَ ۾ شامل ٿيندي چيو.

ايتري ۾ هال ۾ وري اهو مقبول نغمو گونجڻ لڳو.

هَو هَو ــ هَو ــ هَو هَو ــ هَو

ايوري بادي ڪم فار ڊانسنگ -

"تون ڊانس ڪندين." هوءَ پڇڻ لڳي.

"نـــ ساري."

"تو کي ڊانس ڪونه اچي؟"

"ڊانس ته ايندو آهي، پر جنهن مونکي ڊانس ڪرڻ سيکاريو آهي، اها هتي موجود ڪونهي." ائين چوندي منهنجا چپ خبر ناهي ڇو لرزڻ لڳا هئا.

"آءِ - ايم - ساري. مون تو کي هرٽ ڪيو." هوءَ چوڻ لڳي.

"نه - نه، اهڙي ڪا ڳالھ ناهي. ڀلا تون ڪجھ پيئندين؟"

"تنهنجي مرضي."

پيئڻ کان پوءِ اسان ٻئي ڪافي وقت تائين هڪ ٻي سان ڳالهيون ڪندا رهياسون. هوءَ ڪٽڪ رنگي ۽ وڻندڙ نقش نگار واري چوڪري هئي.

سندس نالو آشا هو. آشا، مهيش جي آشا. مهيش ڪيڏو نه لڪي هو. وڃڻ وقت مون آشا کي چيو، "آشا، منهنجي طرفان مهيش کي گڊلڪ چئجانءِ ۽ کيس چئجانءِ جنهن وٽ آشا هجي، اهو شخص يقينن خوش نصيب چئبو."

ان تي آشا جي چپن تي بي اختيار مرڪ تري آئي ۽ ٻئي هٿ جوڙي هن مونکي الوداع چيو ۽ پوءِ ساڙهيءَ جو پلئُ سنڀاليندي، ٽفنيز مان نڪري وئي.

ايڊنبرا ۾ منهنجو اهو آخري ڏينهن هو. مون صبح جو سويري ئي پنهنجو سامان پيڪ ڪري ڇڏيو هو. ڪيترن ئي دوستن کان اڳ ۾ موڪلائي آيو هوس، ۽ باقي جن کان نه موڪلائي سگهيو هوس، سي اڄ مون وٽ اچڻا هئا.

ان ڏينهن سڀ کان پهريائين جيڪو شخص مون سان ملڻ آيو هو، سو فيض هو. فيض ڪيتري وقت تائين مون وٽ ويٺو رهيو ۽ پوءِ چوڻ لڳو، "يار، وقت گذرندي دير ئي نٿي لڳي، ائين ٿو ڀائنجي، جڻ تون ۽ مان ڪالھ مليا هئاسون ۽ اڄ جدا ٿي رهيا آهيون." پوءِ هو ڪمري جي ڇت ڏانهن خالي خالي نظرن سان گهورڻ لڳو ۽ وري چيائين، "۽ اها جدائي به ڪيڏي نه اذيت ناڪ ٿيندي، جو شايد اسان ٻيهر هڪ ٻئي سان ملي به نه سگهون."

"گهبراءِ نه منهنجا دوست،" مون فيض جي ڪلهي تي هٿ رکندي چيو. "اسان ٻئي پاڙيسري ملڪن جا آهيون، جيڪڏهن اسان چاهيون ته هڪ ٻئي سان ملي سگهون ٿا، فقط دل جي سچائي ۽ خلوص جي ضرورت آهي."

"ته پوءِ تون مون سان ايران ۾ ملڻ ايندين؟" فيض اشتياق وچان پڇيو.

"زندگيءَ ۾ هڪ ڀيرو ته ضرور ايندس."

ان تي فيض بي اختيار ٽپ ڏيئي اٿيو ۽ هڪ اٿاھ جذبي وچان مونکي ڀاڪر ۾ ڀريندي چيائين، "مان به تو سان ملڻ تنهنجي وطن ضرور ايندس، اهو منهنجو وعدو ٿيو."

پوءِ فيض مونکان موڪلائي هليو ويو، جو هڪ ٻن ڏينهن اندر هنکي به پنهنجي وطن واپس ورڻو هو.

فيض جي وڃڻ کان پوءِ مون هڪ نظر پنهنجي

ڪمري تي وڌي ۽ حسرت سان ان جي در ديوار کي ڏسڻ لڳس. هيءُ اهوئي ڪمرو هو، جنهن ۾ مون پنهنجي زندگيءَ جا قيمتي ٻارنهن مهينا گذاريا هئا. مان اهو ڪمرو اڄ کان پوءِ ڪڏهن به ڏسي ڪونه سگهندس. اهو سوچي خبرناهي دل کي ڇو هڪ جهوٻو آيو. در تي وري ڪڙڪو ٿيو. ڪڙڪو ڇاتل سڃاتل هو. مون ڌڙڪندڙ دل سان وڃي در کوليو. گوڊٽ بيٺي هئي. مونکي ڏسي مُرڪڻ لڳي، پر سندس اکيون ڪجھ ڳاڙهيسريون پئي لڳيون. ائين ٿي ڀاسيو، ڄڻ هن گذريل رات کان ننڊ نه ڪئي هئي. دل کي ڄڻ هڪ ڌڪ آيو. پڇيو مانس، "خوش ته آهين گوڊٽ؟"

"ها-ها مان بلڪل خوش آهيان. بس ذرا سفر جي ڪري گذريل رات ننڊ ڪانه آئي آهي." ائين چئي هوءَ ڪمري جي اندر هلي آئي. مان هنجي سامهون وڃي ويٺس.

"گوڊٽ."

"هون." هن ڪنڌ هيٺ ڪندي وراڻيو.

"ٿورو مون ڏي نهار."

هن پنهنجا و شال نين کڻي مون ڏي نهاريو.

"هاڻي تو مون سان ڪوڙ به ڳالهائڻ شروع ڪيو آ." مون کيس چيو.

"ڪهڙو ڪوڙ."

مون هنجي نيرين اکين ۾ نهاريندي چيو، "جڏهن زبان ڪوڙ ڳالهائيندي آهي ته اکيون انجو ساٿ نه ڏيئي سگهنديون آهن. اکيون دل جو آئينو هونديون آهن."

گوڊٽ منهنجي ويجهو آئي ۽ پوءِ پنهنجون ٻئي ٻانهون منهنجي ڳلي ۾ وجهندي چوڻ لڳي، "ڏس قادر، اڄ تنهنجو هتي آخري ڏينهن آهي. مهرباني ڪري مونکان اهڙا سوال نه ڪر، جو اسان ٻنهي جو اڄوڪو ڏينهن ائين ئي غارت ٿي وڃي."

"چڱو مان نٿو ڪيان اهڙا سوال، ٻيو حڪم؟"

"ٿينڪيو." هوءَ خوش ٿي چوڻ لڳي، "ته پوءِ ٻڌ اڄوڪي ڏينهن جو پروگرام هن ريت آهي. سڀ کان پهريائين اسان ايڊنبرا ڪيسل هلنداسون. پوءِ پرنسز اسٽريٽ. منجهند جي ماني ڪنهن انڊين ريسٽورينٽ ۾ ڪائينداسون، ۽ شام جو پنجين وڳي ايئرپورٽ هلنداسون ٺيڪ؟"

"ٺيڪ."

اهو آخري ڏينهن ڪيئن گذريو انجو پتو ئي ڪونه پيو. شام جو پنجين وڳي گوڊٽ پنهنجي سيڪنڊ هينڊ ڪرولا ڪاهي، مونکي وٺڻ آئي. گاڏي فليٽ جي آڏو اچي بيٺي. مون حسرت ڀرين نگاهن سان پنهنجي ڪمري کي ڏٺو، ۽ پوءِ هڪ هٿ ۾ سوٽ ڪيس کنيم ۽ ٻئي ۾ بريف ڪيس. فليٽ کان ٻاهر نڪتس ته گوڊٽ ڊوڙندي اچي هڪ هٿ مان بريف ڪيس ورتو، ۽ پوءِ ٻئي وڃي گاڏي ۾ ويٺاسون. شهر کان ايئرپورٽ تائين ويهن پنجويهن منٽن جو رستو هو. گوڊٽ آهستي آهستي پئي ڊرائيو ڪئي. شايد هن مفاصلي ۽ وقت کي وڌائڻ پئي چاهيو. پر وقت بادشاه ڪنهنجي لاءِ پئي ترسيو. ڪجھ گهڙين لاءِ ته اسان ٻئي خاموش هئاسون. ڪنهن به نٿي ڳالهايو. ائين ٿي ڀاسيو، ڄڻ ان وقت اسان وٽ ڳالهائڻ لاءِ ڪجھ رهيو ئي ڪونه هو. يا ڳالهائڻ لاءِ ته گهڻو ڪجھ هو، پر ڳالهائي نه پئي سگهياسون. نيٺ گوڊٽ ئي خاموشيءَ جي ان بت کي ٽوڙيو. "قادر."

"هون."

"اُداس آهين؟"

"خبر ناهي."

"ڏس قادر، مونکي خبر آهي ته تون مونکي ڪيترو چاهين ٿو." گوڊٽ چوڻ لڳي، "۽ تو کي اها به سُڌ آهي ته مان توکي ڪيترو چاهيان ٿي. پر زندگيءَ جو ڪي حقيقتون نهايت اڻ ٽر ۽ ظالم ٿينديون آهن." ۽ پوءِ ٿڌو ساه کڻندي چيائين، "جيڪڏهن شروع ۾ ئي مونکي خبر هجي ها ته تنهنجي منهنجي پريت جو اهو انجام ٿيندو، ته شايد مان تنهنجي ويجهوئي نه اچان ها__ ٻڌين پيو نه قادر؟" گوڊٽ پنهنجي چهري کي منهنجي ٿورو ويجهو آڻيندي چيو.

"ٻڌان پيو." مون وراڻيو.

"ڏس قادر، زندگيءَ جي اها ڪيڏي نه ٽرئجيڊي چئبي، جو اسان ٻنهي هڪ ٻئي کي ديوانگيءَ جي حد تائين چاهيو، پر اهو نه سوچيو سون ته هڪ ڏينهن اسان ٻنهي کي جدا به ٿيڻو آهي."

"شايد ان ڪري ئي چوندا آهن ته محبت انڌي ۽ پاڳل ٿيندي آ." مون وراڻيو. خبرناهي ان وقت منهنجي ڳالهائڻ ۾ طنز ڪيئن نمايان ٿي ويو هو.

پر گوڊٽ بدستور ڳالهائيندي رهي، "۽ اها هڪ اهڙي جدائي آهي، جنهن ۾ ٻيهر ميلاپ جو امڪان ئي ڪونهي. شايد اسان جي حالت انهن ٻن سامونڊي جهازن جي مسافرن جيان آهي، جيڪي مخالف رُخ ۾ سفر ڪندا آهن، ۽ جڏهن اهي ٻئي جهاز هڪ ٻئي جي ويجهڙائي کان گذرندا آهن، ته انهن جا مسافر ويجهو اچڻ تي نهايت ئي خلوص ۽ چاهه وچان هڪ ٻئي کي هٿ لوڏي سلام ڪندا آهن، پر ساڳي وقت کين اها به پڪ هوندي آهي، ته اهي ٻيهر هڪ ٻئي کي ڪڏهن به نه ڏسي سگهندا ۽ نه ئي ملي سگهندا."

گاڏي ايئرپورٽ جي عمارت آڏو اچي بيٺي. مون ڊگيءَ مان سوٽ ڪيس ڪنيو ۽ گوڊٽ بريف ڪيس. پوءِ اسان ايئرپورٽ جي خوبصورت ۽ وسيع عمارت ۾ داخل ٿياسون. ايتري ۾ هڪ نوجوان جوڙو به ايئرپورٽ جي عمارت ۾ داخل ٿيو، هُو ٻئي هٿ، هٿ ۾ ڏيئي کلندا ٽهڪ ڏيندا چيڪ اِن ڪائونٽر تي پهتا، ۽ سيٽ نمبر وٺي پر ۾ پيل صوفا تي وڃي ويٺا. اوڏيءَ مهل مون گوڊٽ ڏانهن نهاريو، هن به مون ڏانهن ڏٺو. سندس و شال نيڻن ۾ هينئر پاڻي ڀريل هو. پوءِ هن پنهنجو ڪنڌ هيٺ ڪري ڇڏيو ۽ ڍلا ڍلا قدم کڻندي عمارت جي هڪ ڪنڊ ۾ وڃي بيٺي. مون به چيڪ اِن ڪائونٽر تان پنهنجو سيٽ نمبر ورتو ۽ سامان جمع ڪرائي، گوڊٽ جي پر سان وڃي بيٺس. ان دوران اسان ٻنهي ڪونه ڳالهايو، فقط خالي خالي نگاهن سان هڪ ٻئي کي ڏسندا رهياسون. پوءِ مسافرن جي روانگيءَ جو آخري اعلان ٿيو. اهو اعلان ٻڌنديئي منهنجي صبر جو بند ڄڻ ٽٽي پيو ۽ مون گوڊٽ جي ڪلهي تي هٿ رکندي سائس آخري ڀيرو ڳالهايو، "تون مونکي وساري ته نه ڇڏيندينءَ گوڊٽ."

جواب ۾ گوڊٽ منهنجي ڳلي ۾ پنهنجون ٻئي ٻانهون وجهي ڇڏيون ۽ سندس چپ لرزڻ لڳا.

"ڪير ڪنهنکي وساريندو- ڪير ڪنهنکي ياد ڪندو، انهيءَ جو جواب مان توکي ڏيئي نٿي سگهان." ائين چئي هن منهنجي ڳلي مان ٻانهون ڪڍيون، ۽ ڪنڌ هيٺ ڪندي، تيزيءَ سان ايئرپورٽ جي عمارت مان نڪري وئي.

صنوبر سيد

صنوبر سيد نئين ڪهاڻيڪار آهي. هن ڪهاڻيءَ کان اڳ سندس فقط هڪ ڪهاڻي ’سگهڙن سان‘ ڇپي آهي.

اڄ پڪو پهه ڪيم ته ڪهاڻي ضرور لکنديس، چاهي ڪجهه به ٿي پوي. لکڻ ته پڙهائيءَ دوران ئي شروع ڪيو هئم. دراصل ٿيو ائين، جو ’ڪونج‘، منهنجي ڪلاس فيلو ۽ سٺي دوست پڻ، کي منهنجي ڪتابن مان اها ڪاپي هٿ لڳي ويئي، جنهن ۾ ڪجهه شعر ۽ هڪ اڌوري ڪهاڻي لکيل هئي. بس پوءِ ڇا هو-؟ اچي پٺيان پئي، ته ’لکي پوري ڪري ڏي ته ڇپرايانس.‘ دراصل ڪونج جو پيءُ مقامي اخبار جو ايڊيٽر هو. خير سندس الاهي سارين منٿن کان پوءِ، ڪهاڻي پوري ڪري ڏنيمانس. جلدئي اخبار جي ادبي صفحي ۾ ڇپجي وئي. بس پوءِ ته خوشيءَ جي حد ئي ڪو نه هئي. ڏاڍا ڏاڍا اچي لڳيس لکڻ کي. ۽ روز انڪل هڪ ڪهاڻي ضرور لکي، مڪمل ڪري، ٻئي ڏينهن ڪونج جي حوالي ڪندي هئس. جيڪي وقت بوقت ڇپبيون رهنديون هيون. هڪ ٻه ڀيرا چاچا (ڪونج جي پيءُ) به تعريف ڪئي. بس پوءِ ته ائين ڀانئيندي هئم، ڄڻ ته سيني ليکڪن کي پٺتي ڇڏي آئي هجان. مات ڏئي وئي هجان سيني کي. دل ئي دل ۾ پاڻ کي ڪجهه سمجهڻ لڳي هئم. بس تعريف ۾ نشوئي، اهڙو هوندو آ، جو مون پارن هلڪڙن ۽ ڪم عقل ماڻهن جو مٿو ڦيرائيندي دير ئي ڪو نه ڪري. خير ڪهاڻين جو سلسلو هلندو رهيو. تان جو وچي بابا کي خبر پئي.

هڪ ڏينهن جيئن ئي ڪهاڻي لکي رهي هئس ته بابا آيو ۽ چيائين، ”بابلا، هي وقت امتحان جي تياري ڪرڻ جو آهي نه ڪي ڪهاڻين لکڻ جو. هينئر پڙهائيءَ ڏي توجهه ڏي. پڙهائيءَ مان فارغ ٿي، پليءِ اهي شوق پورا ڪندي رهجان. ٻي صورت ۾ رزلٽ تي برو اثر پوندي.“

سوچيم، چوي بابا به صحيح ٿو. ۽ ائين ڪهاڻين کي اسٽاپ ڏئي، جنبي ويس پڙهائيءَ کي.

امتحان ٿيو. اڃان رزلٽ اچي ئي اچي. رشتن جي هڻ هٿان شروع ٿي وئي. نتيجو اهو نڪتو جو رزلٽ اچي ساهري، بقول امان جي، پنهنجي اصلي گهر، پڙهيم. شاديءَ جون مصروفيتون-نئون گهر-نئون ماحول-نوان ماڻهو ۽ نيون دلچسپيون. ڏينهن ڪيئن گذري ويا؟ خبرئي ڪو نه پئي. وري جڏهن سابق شهر يعني بابا جن ڏي ويس ته ڪونج ملڻ آئي. چيائين، ”پئي، مونکي ڏاڍو ڏک ٿيو آ. ائين هيڏو عرصو فضول فضول گذاري ڇڏيئي. چو پئي پنهنجي ٽئلينٽ کي ضايع ڪرين. چندگهڙيون ئي ڪڍي لکندي ضرور ڪر.“

وري اتساهه جاڳيو، اتي ته لکي ڪو نه سگهيم، جو هر ڪو ملڻ ٿي آيو ۽ وڏ ۾ وڏ وقت امان جن سان ويهڻ ٿي چاهيم. سوچيم، اوڏانهن وڃان ته اتي ٽائيم ڪڍي لکنديس.

هتي آيس، وري ساڳيون مصروفيتون. وقت گذرندو ويو. تان جو هاڻي ٻن مان ڦري پنج ٿي وياسين. يعني پنجن سالن ۾ ٽن ٻارن جي تخليق ڪري. انهن جي ئي سنوار سڌار ۾ لڳي ويس.

وري ڪونج جو خط آيو. ’ڪجهه لکي موڪل، عورتن جو نمبر پئي ڪڍان سو

Gul Hayat Institute

ان ۾ ڇاپيندس. (اهو ٻڌائڻ وسري ويم تہ ڪونج هڪ ٽماهي ميگزين ڪڍڻ لڳي هئي.)

الاهي سوچيم، پر موضوع ئي نہ ٿي سُجهيو ۽ جي ڪا آئيڊيا ذهن ۾ اچي بہ پئي تہ ٻارن جي رڙو-رڙ-ويڙهہ ڪين ڇڏائيندي پرچائيندي، ذهن مان ئي نڪري پيو وڃي تہ ڇا پئي سوچيم.

لکي موڪليو مانس تہ 'ٺيڪ ناهيان، اڪيلي، ٻارن کي مُنهن ڏيان گهر کي يا بيمارين کي. سو جڏهن فرصت ملي تہ ضرور ڪجهہ لکي موڪليندس.

سوچيم ڪجهہ ٻار وڏا ٿين تہ باقاعدگيءَ سان لکڻ شروع ڪندم. جيئن جيئن ٻار وڏا ٿيڻ لڳا، تيئن گهر جي اقتصادي مسئلن بہ مُنهن ڪڍڻ شروع ڪيو. جنهن لٹ فقط اعجاز جي انڪم پوري نہ ٿي ٿي. حالانڪ ويچارو آفيس ٽائيم کان پوءِ اوورٽائيم بہ ڪرڻ لڳو هو. سوچيم، چو نہ مان بہ نوڪري ڪريان جيئن گهٽ انڪم ۾ وڌيل ضرورتن کي مُنهن ڏيڻ ۾ سولائي ٿئي.

هاڻي وڏو اُسر ڏئي اٿندي هيس. ناشتو تيار ڪري، ٻارن کي تيار ڪندي هيس. مٿان اعجاز جون رڙيون، "جوراب ڪونہ ٿو ملي."

"ڪپڙن هيٺان هوندئي."

"هڪڙو آ تہ ٻيو ڪونهي."

جي جوراب ٿو لڀي تہ رومال گم. هو ڏانهن ٻارن جي ڊائننگ تي ڊولڪي شروع (جي ڪابہ شيءِ نہ وڻندي اٿن تہ ٻئي شيراز ۽ فياض ڊائننگ ٽيبل کي وڄائڻ شروع ڪري ڏيندا آهن. يعني فرمائش ڪرڻ جو يا احتجاج ڪرڻ جو الارام هوندو آهي ۽ ويچاري سپي پولڙيءَ جهڙي شڪل ناهيو، ڪڏهن سندن ماهر ڏوڪڙين جهڙن هٿن، تہ ڪڏهن منهن ڏي پئي ڏسندي آهي) تہ آمليٽ کپي. جي آمليٽ آ تہ لارڊ صاحب جو اڄ هاف فراءِ تي موڊ ٿو ٿئي. جي ٻئي آهن تہ سلائيس سنا ٿو سڙ ناهن ٿيل. عجيب مميتن مان جان ڇڏائي، مس وڃي ڪي پَلَ ملندا جو ڪپڙا چينج ڪري، پوري فيملي گهر کي تالو ڏئي نڪرندا آهيون. پوءِ ٻار اسڪول ڇڏي، اعجاز پنهنجي ۽ مان پنهنجي آفيس هليا ويندا آهيون.

اعجاز ۽ ٻارن کان اڳ ئي مان گهر پهچي ويندي آهيان. پهچندي ئي لڳي ويندي آهيان منجهند جي مانيءَ جي تياريءَ ۾، تان تہ ٻار بہ اچي پهچندا آهن. اعجز تہ اوورٽائيم جي ڪري ڪجهہ ليٽ ايندو آ. تيسين ٿانوَ ۽ ڪچن وغيره صاف ڪري شروع ٿي ويندي آهيان گهر جي صفائيءَ ۾ (نفاست پسنديءَ ڪري ٿورو بہ ڪچرو برداشت ڪونہ ٿئي) اجان صفائي پوري ئي مس ٿيندي تہ اعجاز بہ ايندو. چانهن ناهيندس (جو تہ لنچ آفيس ۾ ئي ڪندو آ) پان وڃي گهڙي کن آرام ڪندو. پر جي مان ڪڏهن اک جي پڪائي ڪري، اتي ڊرائينگ روم ۾ صوفا تي ئي آهلڻ جي تياري ڪندس ئي ڪندس، تہ ڪونہ ڪو مهمان (جيڪي چوڻيءَ موجب آهن تہ رحمت پر ڪڏهن ڪڏهن زحمت بنجيو وڃن) ۽ پوءِ آرام ڪرڻ جو سجو پروگرام پوريور. ۽ ڦڪي ڦڪي مرڪ سان شروع ٿي ويندس فارملٽيز نڀائڻ ۾.

هاءِ ڙي زندگي. سجو ڏينهن آهيون رڳو هن پيٽ جي جهنم کي پرڻ ۾ پورا. رات جي ماني تيار ڪري ڪائي. ٻارن کي ٽي وي ڪولي ڏئي اسان ٻئي هليا ويندا آهيون ويجهو ئي ٻاهر واڪ (Walk) ڪرڻ (جو هاڻي ويٽ [Weight] ۾ ڪجهہ چاڙهہ ۽ ساهہ کڻ ۾ سهڪو پيو محسوس ٿئي. ساڳي ئي حالت اعجاز سان بہ آهي. سو ڊاڪٽر جي مشوري موجب روز رات جو واڪ ضرور ڪندا آهيون) واڪ تان موٽي ايڏي تہ ساٿائي ٿيندي آهي، جو ٽنگون هلڻ تہ ڇا ويهڻ جو بہ ست وڃائي ويهنديون آهن. جهڙو تهڙو ٻارن کي هوم ورڪ ڪرائي، وڃي ساٿي ٿي سمهندي آهيان. پر سمهڻ کان پهرين، سڀاڻي جي لٹ سودو سلف ڊائريءَ ۾ ضرور نوٽ ڪندي آهيان.

سو هاڻ، اڄ چيم پئي تہ ارادو ڪيو اٿم تہ ڪهاڻي ضرور لکندس. اصل ۾ ڪونج وري خط لکيو آ تہ هاڻي هن باقاعده مٿلي ميگزين ڪڍڻ شروع ڪيو آ (جنهن جو هڪ پرچو موڪليو بہ هٿائين) سو ڪيئن بہ ڪري هاڻي پهرين فرصت ۾ ڪجهہ لکي، ڏياري موڪل. سو هينئر ڪاپي ۽ پين کڻي اچي صوفا تي پلٿي ماري ويٺي آهيان. اوٻاسين جو نڪاءُ لڳو پيو آهي. هڪڙيءَ مٿان ٻي، ٻيءَ مٿان ٽين. بہ ڪوپ چانهن جا بہ الائي ڪيڏانهن ويا (پيئڻ کانپوءِ) ننڊ اصل چِتو ڪري وڌو آ. پر ارادو جو ڪيو اٿم تہ لکندس، سو لکندس ضرور.

ڪجهہ دير لکندي رهيم. لکندي لکندي سوچيم. پڙهي ڏسان الائي ڇا لکيو اٿم؟ ڪيئن لکيو اٿم؟ هيترن سالن کانپوءِ جو قلم کنيو اٿم.

"سرمد، تون مون کي وساري ڇڏڃان. ائين سمجهجان تہ ڪو پاڇو هو، جيڪو وقت ۽ حالات جي اونداهين ۾ گم ٿي ويو."

"نہ مهتاب، مان تو کي ڪڏهن بہ وساري نہ ٿو سگهان. مان تو لٹ هر ديوار، هر زنجير ٽوڙي ايندم. ۽ پوءِ تون ۽ مان- پري- ڪٿي هن نفرتن جي پاڇن کان پري، پنهنجي ننڍڙي دنيا ناهينداسين. جتي ڪوبہ نہ هوندو. تون هوندينءَ ۽ مان هوندم. ڇهُ ڏس پيار جون ماڙيون هونديون. هر واءَ ۾ پنهنجي پيار جو هُڳاءُ هوندو. پکين جون پياريون پياريون لاتيون هونديون.

گل هوندا سرهايون هونديون

ساواڏاڏا - ساوامرچ

پٽاٽا - هڪ ڪلو

پالڪ - ڏيڍ ڪلو

اوه گاڊ. هي ڇا لکي وئي آهيان - ٺيڪ آهي، هينئر وڃي ٿي سمهان. ننڊ اصل چِتو ڪري وڌو آهي. پر سڀاڻي ضرور ڪهاڻي پوري ڪندس.

◉ بهترين دانائي، ماڻهن سان محبت ڪرڻ آهي.

حضرت محمد مصطفيٰ صلي الله عليه وسلم

◉ الله پنهنجي بندي جي مدد ۾ تيستائين رهي ٿو، جيستائين بندو پنهنجي ڀين ڀائرن جي مدد ۾ رهي ٿو.

حضرت محمد مصطفيٰ صلي الله عليه وسلم

◉ سڀ کان وڏي خيانت قوم سان غداري آهي.

حضرت محمد مصطفيٰ صلي الله عليه وسلم

◉ حق جي تلوار ڪڏهن بہ مُڏي نہ ٿيندي آهي، سچ بهترين راهہ ۽ علم بهترين رهنما آهي.

حضرت علي ڪرم الله وجه

◉ او هان مان جنهن وٽ بہ ڪوٽ آهن، سو هڪ ڪوٽ انهيءَ کي ڏئي، جنهن وٽ هڪ بہ ناهي، جنهن وٽ کاڌو آهي سو بہ ائين ڪري.

حضرت عيسيٰ عليہ السلام

Gul Hayat Institute

غنڊا

طارق اشرف

مان ٽڪي ٽٽي اچان مٿي اچي ويٺو ئي هوس ،جو ارباب اچي ٻڌايو تہ 'صاحب' آيو آهي.

صاحب. ها ، هو صاحب ئي آهي. وڏو آفيسر آهي ،تنهنڪري ارباب کي بہ اها خبر آهي تہ هن جو نالو نہ وٺڻ گهرجي ، صاحب چوڻ گهرجي. صاحب هو ، انهيءَ ڪري مونکي هيٺ وڃڻو ئي هو.

مان هيٺ وڃي ساڻس مليس. سندس ٿورا مجيم ، جو ايڏو وڏو صاحب ٿي ڪري بہ ، هو مون وٽ اچي ٿو. منهنجي ليک هئڻ ڪري ، منهنجي عزت ڪري ٿو. شايد صاحب هجڻ جي ناتي منهنجي عزت فقط انهيءَ ڪري نہ ڪري ها ،جو مان ليک آهيان ،پر هن کي بہ ادب سان دلچسپي هئي ، ۽ سندس هڪ اڌ مضمون ڪنهن رسالي ۾ ڇپيو بہ هو.

حيدرآباد مان ٻہ ٽي ڏينهن اڳ، ڏينهن جو ڪرفيو لٿو هو. البت رات جو ڪرفيو اڃان بہ هو. تنهنڪري اڄ ادب جي بدران ، حيدرآباد جي حالتن تي ڳالهيون نڪتيون. مون چيو ،"اسان سان ڪيڏو ظلم آهي.روز اسان جا ماڻهو بي گناهہ پيا مارجن. جڻ تہ اسين نِڌڻڪا آهيون ، ۽ اهي غنڊا ، دهشتگرد هنن کي جڻ اسان کي مارڻ جو لائيسنس مليل آهي. حڪومت هنن کي ڪجهہ نٿي چئي ،نہ ئي اسان جو بچاءُ ٿي ڪري."

هو منهنجي ڳالهہ سڪون سان ٻڌي رهيو هو. مون ڳالهہ پوري ڪئي تہ هن ميز تي رکيل سگريٽن جو پئڪٽ مان، سگريٽ ڪڍيو ، دکايائين ، ۽ جهڪي مون ڏانهن ڏنائين ، ۽ پوءِ چيائين ، "حڪومت بچاءُ ڪونہ ڪندي. حڪومت خود مجبور آهي. هوءَ پنهنجو بچاءُ ڪري يا اسان جو. ۽ دهشت گردن کي بہ هُن ڪونہ چيو آهي تہ ــ وڃي هنن کي ماريو. پر هوءَ اهڙي طاقتور بہ ڪانهي ، جو اُنهن کي روڪي سگهي."

"پوءِ اسان جو بچاءُ ڪير ڪندو ؟" مون مايوسيءَ مان پڇيو.

"اوهين پاڻ هن ،ڏاڍي بي پرواهيءَ سان چيو. مون ڪاوڙ ۾ هن ڏانهن ڏٺو ، ۽ چيم ، "اسين پاڻ ، ڪيئن ؟"

"جيئن هو اوهان سان ڪن پيا." هن ڏاڍي سڪون سان چيو.

"ڳجهارتون نہ ڏي.مان اڳ ۾ ئي پريشان آهيان." مون بيزارگيءَ مان چيو.

"مان ڳجهارت ڪونہ ٿو ڏيان. سولي ڳالهہ آهي."

هن سنجيدگيءَ سان چوڻ شروع ڪيو. "جيڪا ڳالهہ هُنن جي ذهنن ۾ آئي ، سا اسان جي ذهنن ۾ نہ آئي. نہ اچڻ جو سبب بہ آهي. هڪ اُهو تہ اسين امن پسند آهيون ۽ امن پسند انهيءَ ڪري ،جو شروع کان اسان جا بزرگ، اسان کي گولي ڏيندا آيا آهن تہ ــ هو چونئي ،تون نہ چئُو. پيو اهو تہ ،هنن جا وڏا بہ اهي ئي ڪم ڪندا رهيا هئا ،جيڪو هي ڪري رهيا آهن. پر سندن وڏن جي ڏينهن ۾ لٺيون ، پٿر ۽ پيٽرول بم هئا. اڄ سندن پوئٽرن جي هٿن ۾ ڪلاشنڪوف آهن. پيٽرول بمن کان هو اڄ بہ ڪم وٺي رهيا آهن."

"تون چوڻ ڇا ٿو چاهين. کُلي ڳالهاءِ." مون نہ سمجهندي چيو مانس.

"اهو ئي تہ جيڪو ڪجهہ هو ڪن پيا ،پاڻ کي بہ اُهوئي ڪرڻو پوندو .ڊفينس (Defence) جو زمانو ، پراڻي ڳالهہ آهي. اڄ وقت آهي افينس (Offence) جو. هنن اسانجي اچڻ جو انتظار نہ ڪيو. بلڪ اسانجي اچڻ کان اڳ، اسانکي ، اسانجي گهر ۾ اچي ماري ويا ، ۽ مارين پيا. ۽ اسين ،اسين اڃان پيا سوچون تہ هي ڇا پيو ٿئي. اسانکي ، اسانجي ڌرتيءَ تي ڇو پيو ماريو وڃي. ڇو پيو اسانکي گهرن کان بي گهر ڪيو وڃي. ۽ اسان جا بزرگ. اهي بزرگ ئي اسانکي مارائين پيا. اڄ بہ اِهوئي رينگٽ ـ هو تہ آهن غنڊا. اسين بہ غنڊا ٿيندا سين ڇا." هاڻ هنجي چهري تي ڪاوڙ پئي بکي.

مون ڪجهہ نرميءَ سان پڇيو ، "مون ، اسان جي بچاءُ جي باري ۾ پڇيو هو."

"غنڊن جي ذريعي." هن اطمينان سان ، سگريٽ مان ڪش هڻندي چيو.

"غنڊن جي ذريعي. تہ ڇا اسين غنڊا بڻجي وڃون." مون حيران ٿيندي پڇيو.

هن منهنجي سوال کي نظرانداز ڪندي پڇيو ،"تو ڪڏهن دهشتگردن کي ڏٺو آهي. توکي خبر آهي تہ ڪير آهن دهشت گرد."

"ڪنهن کي قتل ڪندي تہ ڪونہ ڏٺو اٿم. پر باهيون لڳائيندي، پٿربازي ڪندي ڏٺو اٿم. هٿيارن سان ،نقاب پاتل بہ ڏٺا اٿم." مون جواب ڏنو.

"اهي ڪير آهن؟" هن پڇيو.

"ڪير آهن؟ دهشت گرد آهن ،غنڊا آهن." مون بيزار ٿيءَ مان پڇيو.

"تنهنجو جواب ئي اصلي جواب آهي. يعني- غنڊا ئي دهشت گرد آهن."

مون ڳالھ نہ سمجهي ، ۽ ڪيس ڏسندي چيو مانس ، "اها کهڙي نئين ڳالھ ٻڌائي اٿئي."

هو مونکي سمجهائڻ لڳو ، "ڏس ،اها حقيقت آهي تہ اُنهن مان گهڻي ڀاڱي سيئي نيت جا پليت آهن. اِهي اسان جا ۽ اسان جي ڌرتيءَ جا ويري آهن. پر تو هڪ ڳالھ نوٽ ڪئي هوندي، تہ هنن جو ڪو وڪيل، ڪو جج ، پروفيسر ، ڪو ليڪچرار يا وڏو آفيسر ، بلڪ ننڍو آفيسر نہ ڪڏهن رستن تي باهيون لڳائيندو آهي، نہ ڪنهن کي پٺن ۾ خنجر هڻندو آهي، نہ ئي گوليون هلائي. انهيءَ مان منهنجو اهو مقصد هرگز ڪونهي، تہ هنن جو اهو طبقو شريف آهي ، ۽ اسان جو يا اسان جي ڌرتيءَ جو سڄڻ آهي. نہ ،هرگز نہ. هُنن جو اهو طبقو بہ اسان جو ايترو ئي ويري آهي ،جيترو ٻيو طبقو. ايستائين جو هُنن جو مُلو بہ ، جيڪو مسيت ۾ ڀائي چاري جو سبق ڏئي ٿو ، پر اندر ۾ پليت آهي. هنن جي مٿئين طبقي جي دلين ۾ اسان لاءِ باھ ٻريل آهي ، اها بہ حقيقت آهي تہ اها سڄي غنڊا گردي ، اها سڄي دهشتگردي هنن جي اشاري تي ئي ٿئي پئي. انهيءَ سڄي بدمعاشيءَ جي پٺيان دماغ هنن ئي اشرافن جو آهي. پر اڳيان اِنهن غنڊن کي ڪيو ويو آهي. ڇاڪاڻ تہ جنهن مٿئين طبقي ۾ هو پهچي ويا آهن، اتان هو رستن تي غنڊا گردي ۽ دهشت گردي نٿا ڪري سگهن ،ڇو تہ اهو سندس شان وٽان ڪونهي.

پر هنن پلاننگ تحت ،پنهنجي غنڊن کي اڳيان آندو آهي. اهي ،انهن غنڊن کان ڪيترائي ڪم وٺي رهيا آهن. اسانکي مارائي رهيا آهن. اسان کان، اسان جا گهر خالي ڪرائي رهيا آهن. اسانجو واپار تباھ ڪرائي رهيا آهن. اسانجي دڪانن کي باهيون لڳرائي رهيا آهن ، ۽ غنڊن ۽ دهشتگردن جي دٻاءُ تحت، مٿي هي نوڪريون ماٺي رهيا آهن. ٻين هنڌان پنهنجا غنڊا گهرائي ،اسان کي اقليت ۾ آڻي رهيا آهن. مرضي واري هنڌن تي پنهنجون بدليون ڪرائي رهيا آهن. وڏي ڳالھ تہ سنڌن سياست ۽ ليڊري بہ انهيءَ دهشت گردي ۽ غنڊاگرديءَ جي زور تي قائم آهي."

"پوءِ اسان کي ڇا ڪرڻ گهرجي." مون ڪانئس وضاحت گُهري.

"مان نوڪريءَ ۾ آهيان. هڪ اهم عهدي تي آهيان. انهيءَ ڪري مونکي پتو پيو آهي. هنن جي سياستدانن وڏي پلاننگ ڪئي آهي. غنڊن کي ڪنهن معاشري ۾ عزت جي نگاھ سان نہ ڏٺو ويندو آهي. پر هنن پنهنجن غنڊن جي مٿي تي هٿ رکيو. جيڪي بہ نامي گرامي غنڊا هئا ،انهن کي پارٽيءَ ۾ سٺا عهدا ڏنائون ، ۽ ننڍن غنڊن کي پارٽي ڪارڪن مقرر ڪيائون. غنڊا خوش ٿي ويا تہ ڪا سياسي پارٽي ڪين بہ اهميت ڏي ٿي. ۽ ڪين بہ سماج ۾ هڪڙو عزت وارو درجو مليو آهي.

"سنڌن سياسي ليڊرن ڇا ڪيو جو جيڪي نامي گرامي ۽ خطرناڪ غنڊا هئا ،انهن کي گهرن ۾ فون هڻائي ڏنائون. ڪين هٿيار هلائڻ لاءِ ٽريننگ بہ ڏيارئون. انهن غنڊن کي موٽر سائيڪلون بہ وٺي ڏنائون ، ۽ ماهوار پگهار بہ مقرر ڪري ڏنائون. اهڙيءَ ريت اُهي غنڊا ، سنڌن سياسي ليڊرن جا ٻانهاڻي ويا. انهن ٻانهن کي چيو ويو تہ جنهن وقت فون تي اوهان کي ڳجهو اشارو ملي ، اوهين نقاب پائي ، پنهنجن ساٿين سان ، ٻڌايل جاءِ تي واردات لاءِ پهچي وڃون. توکي ياد آهي تہ سنڌن هڪ ليڊر تي جڏهن حملو ٿيو هو ،تہ حملي ٿيڻ جي پندرنهن منٽن اندر ، هنن سول اسپتال تي حملو ڪري ڏنو هو. ڇو تہ اُتي اسانجا ماڻهو هئا. اسان جا ڊاڪٽر هئا. ۽ پندرنهن منٽن جي اندر اندر اسان جي ڊاڪٽرن جون تيرنهن ڪارون ساڙي ڇڏيائون. ۽ اسان جا ڪيترا ماڻهو مارجي ويا. اهو سڀ ڪجھ ايترو جلدي انهيءَ ڪري ممڪن ٿيو ، جو غنڊن جي اڳ ۾ تياري ٿيل هئي."

مان سوچ ۾ ٻڏي ويس. ڪافي دير اسان ٻئي چپ رهياسين. مون وٽ چڻ ڳالهائڻ لاءِ ڪجھ نہ هو. پوءِ هن ئي ڳالهايو ، "اسين پنهنجن غنڊن کان نفرت ڪندا آهيون. هنن سان ڳالهائڻ بہ پنهنجي بيعزتي پائيندا آهيون. اسان جا ٻار بہ جيڪڏهن هنن سان ڳالهائيندا آهن تہ اسين ڪين بہ دڙڪا ڏيندا آهيون، تہ غنڊن سان نہ ڳالهايو. جيڪڏهن اسانکي پنهنجي غنڊن جي ، غنڊاگرديءَ جي خبر پئجيو وڃي تہ پوليس ۾ رپورٽ داخل ڪرائڻ ۾ بہ دير نہ ڪندا آهيون. پر سائين منهنجا ، ڪڏهن انهيءَ ڳالھ تي بہ سوچيو اٿوَ ،تہ جڏهن ڌاريا غنڊا ، اسانجن پاڙن تي حملا ڪندا آهن ،تہ هنن سان مهاڏو ڪير اٽڪائيندو آهي؟ اسين اشراف تہ وڃي گهرن ۾ لڪندا آهيون. درن کي بہ اندران ڪڙا ڏيو ڇڏيون تہ متان اسان جا ٻار نہ ٻاهر نڪرن. تڏهن اسان جو بچاءُ اِهي غنڊا ئي ڪندا آهن. جن کان اسان کي نفرت آهي. اسان جو بچاءُ اهي غنڊا ئي ڪندا آهن ، جن سان اسان جي ٻارن جو ڳالهائڻ بہ اسان کان برداشت ڪونہ ٿو ٿئي."

مون دل ۾ سوچيو- ڳالھ تہ هي صحيح پيو ڪري.

هن وري مونکي چيو ، "مان مڃان ٿو تہ پاڻ وٽ ايترا غنڊا ڪونهن. اڳلا تہ نسل درنسل کان غنڊا آهن. پر ڪجھ نہ ڪجھ ڪريل تہ اسان وٽ بہ هوندا. هنن کي نہ فقط عزت ڏيو. بلڪ هٿيار وٺي ڏيو. پئسي سان هنن جي مدد ڪريو. جيڪڏهن هنن مان ڪو گرفتار ٿئي تہ هن کي آزاد ڪرايو ، ۽ جيڪڏهن وقت تي پناھ جي ضرورت پوي تہ پنهنجي گهرن ۾ هنن کي پناھ بہ ڏيو. ڇاڪاڻ تہ اهي غنڊا ئي اوهان کي بچائي سگهن ٿا. ڪو شريف ماڻهو اوهان کي بچائڻ نہ ايندو."

مون وارو دوست ،صاحب ، شام جو آيو هو. ۽ هينئر رات ٿي چڪي آهي. سندس ڳالهيون منهنجي ذهن ۾ ويهي رهيون آهن ، هانوَ ۾ گهڙي ويئون آهن. مان ڪيتري دير کان ڪاپي پين ڪنيو ، پنهنجن غنڊن جا نالا ياد ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهيان.

Gul Hayat Institute

تنوير عباسي

پير حسام الدين راشدي

پير حسام الدين راشديءَ ۾ 'پير' جهڙي ڪا بہ ڳالهہ نہ هئي. نہ ڏگهي ڏاڙهي، نہ عصا، نہ دستار ۽ نہ جُبو، نہ تعويذ ڦيٿو ڪري، نہ سڄو ڏاڍو ۽ شوڪارو. نہ ڪيس خليفو هو، ۽ نہ مريد. سهڻو سيتو، ڪلين شيو (ڏاڙهي مڇون ٻئي ڪوڙيل)، ذوق سان سبرايل فل سوٽ ۽ ٽاءِ، يا پئنٽ بش شرٽ، ڪڏهن شاندار سلوار قميص ۽ صدري، عينڪ اکين تي، وار سليقي سان سنواريل، بوٽ سدائين پالش ٿيل، شيو هڪ ڏينهن بہ وڌڻ نہ ڏيندو. رنگ ڪٽڪائون، نڪ ڏگهو، قد ۽ بت وچولو، چال ۾ شان، هر ڳالهہ ۾ ذوق ۽ سليقو.

ڪاڏي خوراڪ، چوڙڻ ماڻڻ توڙي ڪتابن، دوستن، هوٽلن، گهمڻ جي جاين تان جو نوڪرن تائين سڀ سندس اعلي درجي جي ذوق جا مظهر هئا.

مون کيس ننڍي هوندي کان ڏٺو. جڏهن منهنجي عمر تيرهن ورهيہ هئي جو ملڪ جو ورهاڱو ٿيو. اين-جي-وي هاءِ اسڪول ۾ پڙهندو هئس. گڏ ڪرڪيٽ کيڏڻ وارا هندو دوست لڏي ويا. اين - جي - وي هاءِ اسڪول ۾ فخرالدين شاهہ راشدي، (جنهنکي پيار مان ميرل چوندا هئا) منهنجو هم ڪلاس هو. اهو پير صاحب جو ڀائيجو آهي. ان سان ملاح بيٺي تہ سندن جمشيد روڊ واري گهر جي اڱڻ ۾ روز ڪرڪيٽ راند ڪجي.

راشدين جو گهر اسان جي نيوٽائون واري گهر کان فرلانگ کن پري هو. روز شام جو ڪرڪيٽ راند ۾ راشدي خاندان جا سڀ ڇوڪرا هوندا هئا. پير شاهہ، سلطان شاهہ، حسين شاهہ ۽ اياز. اسڪول بہ ساڳيءَ بس تي وڃبو هو، ۽ موٽبو بہ گڏ ساڳيءَ بس تي هو. اهڙيءَ ريت راشدي خاندان جي ننڍن سان چڱي ويجهڙائپ ٿي ويئي.

فخرالدين شاهہ کي خبر هئي تہ مونکي ادب ۽ شعر سان دلچسپي آهي، ۽ ڪڏهن ڪڏهن شعر بہ لکندو آهيان. هن مونکي ٻڌايو تہ "منهنجو مامو بہ وڏو اديب آهي. ان جي وڏي لائبريري آهي." مون کيس زور ڀريو تہ مونکي اها لائبريري ڏيکاري.

پيرحسام الدين جي موجودگيءَ ۾ تہ اها لائبريري ڏسڻ ممڪن نہ هئي، پر هڪ ڏينهن، جڏهن پير صاحب گهر ۾ نہ هو، تہ ميرل (اڳتي مان فخرالدين شاهہ راشديءَ کي ميرل لکندس) مونکي سندس لائبريريءَ ۾ وٺي ويو. ۽ اسان ان لائبريريءَ ۾ ائين خبرداريءَ سان ۽ ڊڄندي ويا سي، ڄڻ ڪي چور چوري ڪرڻ پيا وڃن.

ايڏي وڏي لائبريري ڏسي، منهنجيون وايون ٽبال ٿي ويون. ميرل سرهاڻ ۾ چيو، "هي ڏس، هيءُ ڪتاب ماما جا آهن."

مون ڏٺا. جلد ٻڌل ڪتاب، جنهن جي جلد تي سونهري اکرن ۾ لکيل هو 'پيرحسام الدين راشدي'

لائبريريءَ گهمڻ کان پوءِ، مون ميرل کي چيو تہ مونکي پنهنجو ماما ڏيکار. ۽ هڪ ڏينهن ڪرڪيٽ راند جي وچ مان ميرل مونکي وٺي ويو، ڊرائنگ روم ۾. دريءَ کان ٻاهر بيهي، اشاري سان ڏيکاريائين. "هو- اهو آهي ماما حسام الدين."

ان وقت پير صاحب جوان پئي لڳو. مونکي سٺو لڳو. ان کان پوءِ، منهنجي اصرار تي ميرل پير صاحب جي لائبريريءَ جا ڪتاب مونکي پڙهائڻ شروع ڪيا. هو پيرصاحب کي خبر ڪرڻ بنا، ڪتاب آڻي مونکي ڏيندو هو، ۽ مان ڪتاب

Gul Hayat Institute

پڙهي، ڏاڏي اشرافت ۽ ايمانداريءَ سان ميرل کي موٽائيندو هئس. ميرل ڏجندو بہ ڏاڍو هو. پر مان پير صاحب جي ان چشمي مان سيراب ٿيندو رهيس، سواءِ ڪيس خبر هئڻ جي. منهنجي اوائلي ادبي تربيت پير صاحب جي لائبريريءَ مان ٿي ٿي. ڪهڙو ڪتاب اتي نہ هو؟ جيڪو گهر سو حاضر. ديوان گل، ديوانِ قاسم، ديوانِ فاضل، ڊاڪٽر خليل جو رهنماءِ شاعري، سنڌ مسلم ادبي سوسائٽيءَ جا ڪتاب، تان جو بهشتي زيور تائين پير صاحب جي لائبريريءَ مان پڙهيم (ان کان اڳ پنهنجيءَ مرحوم نانيءَ جي هٿان الف ليلي، جان عالم، قصص الانبياءِ ۽ ٻيا ڪتاب پڙهيا هئم).

راشدين جي خاندان ۾ 'وڏن جو ادب' ضرورت کان وڌيڪ هو، انڪري منهنجا سڀ راشدي دوست ڪڏهن بہ اها همت نہ ڪندا هئا. جو منهنجي زوردار خواهش هوندي بہ پير صاحب جي ويجهو وڃن يا مونکي وٺي وڃن. مون تہ حسين شاهہ کي آخر تائين پيرصاحب آڏو ڪرسيءَ تي ويهندي نہ ڏٺو، جيستائين ڪچهري هلندي هئي، حسين شاهہ، سلطان شاهہ توڙي ٻيا ننڍا/وڏا پيرين ٻيٺا هوندا هئا.

١٩٥١ع ۾ اسڪول جو زمانو گذري ويو. بابا جي بدلي حيدرآباد ٿي، تہ مون بہ ضد ڪري فرسٽ ايئر ڊي جي ڪاليج ڪراچيءَ مان ڪئي، ۽ پوءِ حيدرآباد جي ڦليليءَ واري ڪاليج ۽ لياقت ميڊيڪل ڪاليج ۾ پڙهائي ڪيم. ان وچ ۾ اڪثر پير شاهہ ملندو هو، باقي ٻيا راشدي ڪڏهن ڪڏهن ٿي ملندا هئا.

١٩٥٥ع ۾ ٽہ ماهي مهراڻ نڪتو تہ ان ۾ حسام الدين راشديءَ جا مضمون ڏٺا. خشڪ سي بہ فارسي شاعرن تي 'ميرمائل جي بياض ۾ سنڌ جي تاريخ جو مواد' ٽيهہ چاليهہ صفحا. ان ۾ ڪيترائي فارسي صفحا مير مائل جي ڪلام جا. اسان هريل افساني ۽ شعر تي، هيءُ خشڪ مضمون هضم نہ پئي ٿيا رباني، مون ۽ حفيظ، ابراهيم جويي سان جهيڙو ڪيو تہ "ايڏا صفحا خشڪ مضمونن تي ڇو ٿو وڃائين. ان جي جاءِ تي ڪي افسانا يا شعر ڏي."

جويو صاحب سنڌ جي تاريخ جي اهميت تي اسان کي وڏا ليڪچر ڏيندو رهيو، پر اسان جي ذهن ۾ اهي ويهي نہ سگهيا. نہ جويي صاحب اسانجي ڳالهہ مڃي، ۽ نہ اسان پنهنجي هوڏ کان هيٺ لٿاسين. اسان کي شيخ اياز جي پڻي پڙهايل هئي تہ "تاريخ جاگرافي وغيره ادب جو حصو نہ آهن." سو ان ڳالهہ تي ڪٽي ڳنڍ ٻڌيسين. شيخ حفيظ تہ اهڙا خط بہ مهراڻ جي ايڊيٽر کي لکيا، پر جڏهن اڳتي هلي اسان انهن مضمونن کي پهرين سرسري، ۽ پوءِ تفصيل سان پڙهڻ شروع ڪيو، تہ خبر پئي تہ سنڌ جي تاريخ کي چڱيءَ طرح ڄاڻڻ کان سواءِ سنڌ جي تحريڪ هلائڻ اجائي آهي، ۽ تاريخ برابر تخليقي ادب جو حصو نہ آهي، پر ان جو اڀياس قومي تحريڪن لاءِ تمام ضروري آهي.

هڪ پير حسام الدين راشدي، ۽ ٻيو ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ، ٻنهي سنڌ جي تحريڪ جي لاءِ پيڙهہ جو ڪم ڪيو. تاريخ، لوڪ ادب، ۽ ڪلاسيڪي ادب- انهن کان سواءِ قوم جو تصور نا ممڪن آهي.

پير صاحب اسانکي ٻڌايو تہ سنڌ جا سورما ڪير آهن ۽ سنڌ جا غدار ڪير. دولہ دريا خان، دودي سومري، ۽ هوش محمد جي خبر اسانکي پير صاحب وٽان پئي. هڪ مضمون لکيائين 'شاهہ عنايت شهيد سنڌ جو پهريون سوشلسٽ' جيڪو 'نئين زندگي' ۾ ڇپيو. اسانکي صوفين جي انقلابي ڪردار جي خبر پير صاحب جي مضمونن ڏني، پوءِ خبر پئي تہ پير صاحب منيلا ويل آهي. ڪيس دل جو سخت دورو پيو آهي. حياتيءَ ۽ موت جي ڇڪتاڻ ۾ آهي.

پوءِ خبر پئي تہ پير صاحب صحتياب ٿي موٽي آيو آهي. اها خبر خوشيءَ جي خبر هئي. دل تان وڏو بار لهي ويو.

رباني ادبي بورڊ جو اسسٽنٽ سيڪريٽري هو، پوءِ سيڪريٽري ٿيو، ۽ پير صاحب بورڊ جو ميمبر. ان سلسلي ۾ اسانجي سنگت مان سڀ کان پهرين ربانيءَ جي پير صاحب سان ڏيٺ ويٺ ٿي. هو مونءَ بہ ربانيءَ جو مزاج اهڙو آهي، جو ٿوري وقت ۾ هر ڪنهن کي پنهنجو بنائي ويندو آهي. هو پير صاحب سان ويجهو ٿي ويو ۽ مون سان اڪثر پيرصاحب جون ڳالهيون ڪندو هو. منهنجي لاءِ پير حسام الدين اهوئي هو، جيڪو ننڍي هوندي ڏٺو هئم، جنهن آڏو منهنجا راشدي دوست ويندي ڪؤ ڪائيندا هئا. هڪ ڀيري رباني مونکي زوريءَ پير صاحب وٽ رنز هوٽل ۾ وٺي ويو. ان زماني ۾ حيدرآباد ۾ اها ئي بهترين هوٽل هئي ۽ پيرصاحب اتي ئي ترسندو هو.

بهترين پوشاڪ ۾، وڏي قرب سان مليو. دير تائين ويٺا رهياسين. علم، ادب، تاريخ، سياست- سڀني تي بحث هليو. مونکي پهرينءَ ئي ملاقات ۾ هو روشن خيال، بي تعصب ۽ وطن دوست لڳو. ان سان گڏ علم جو پندار- خلوص ۽ محبت سندس هر گفتي ۽ عمل مان ڦٽي ٿي نڪتا. منهنجا سڀ الڪا ڏوڇجي ويا، جيڪي ننڍي هوندي کان پيرصاحب لاءِ هوندا هئا. نئين ادب لاءِ، سندس ڏهيءَ جي عالمن وانگر نہ فقط نفرت نہ هئس، پر محبت پڻ.

ان کان پوءِ اهو معمول ٿي ويو، جو پيرصاحب حيدرآباد اچي، ۽ مان ساڻس ملڻ وڃان. جيترا ڏينهن حيدرآباد رهندو هو، اوترا ڏينهن ساڻس ڪچهري ٿيندي هئي. هڪ بہ شام نہ گسائبي. انهن ڪچهرين ۾ ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ، مولانا گرامي، جويو صاحب، علامہ غلام مصطفي قاسمي، رباني، ڊاڪٽر الانا، نياز همايوني ۽ ٻيڙو فقير هوندا هئا. جي ڪراچيءَ وڃبو هو. پيرصاحب سان نہ ملبو هو، ۽ ڪيس خبر پوندي هئي، تہ چنڊ ڪڍندو هو. چي "لوفر ٿي پيا آهيو. هيڏي هوڏي رلندا ٿا وتو." ڪراچيءَ وڃجي، ۽ پيرصاحب وٽ ماني نہ کائجي، اها ان ٿيڻي. جهڙي بہ وقت وڃبو، مانيءَ جي وقت تائين ضرور ترسائي ڇڏيندو. کائڻ جي معاملي ۾ بہ پيرصاحب وڏي ذوق وارو هو. ٽي چار طعام تہ ضرور هوندا، پر لذيذ، خوشنما ٿالهين ۾، ويندي آچار جا بہ ٻہ ٽي قسم ضرور هوندا. هر ويلي تي پيرصاحب وٽ گهٽ ۾ گهٽ چارپنج مهمان ضرور هوندا هئا. ڪي اردوءَ جا عالم اديب ۽ اسڪالر، تہ ڪي سنڌيءَ جا.

پيرصاحب جي کاڌي جي ذوق سندس ڪتاب 'هو ڏوٿي هو ڏينهن' مان ظاهر آهي. ان ۾ لکيو اٿائين تہ سکر ۾ ڪهڙي هوٽل جي ماني لذيذ آهي.

مونکي بہ ان جو تجربو ٿيو. جڏهن پيرصاحب حيدرآباد ايندو هو، ۽ ڪو دوست ڪنهن هوٽل جي کاڌي جي تعريف ڪندو هو، تہ يڪدم

Gul Hayat Institute

پيرصاحب تيار- تہ هلو ان هوٽل تي. وڪٽوريا پاڙي تي ڪري اتي پهچبو.

تن ڏينهن ۾ حيدرآباد جي واڊن جي پڙ ۾ هڪ نئين هوٽل کُلي هئي، جنهن کي 'جهوپڙا هوٽل' سڏيندا هئا. پهريون پيرو ان هوٽل ۾، ڪرسين ميزن بدران کٽولن تي ماني کارائڻ شروع ڪيائون، ۽ ماني بہ 'سنگل سالنا' يا 'قورما'، 'پڪيلا' ۽ 'نان' بدران ٿئي تي پڪل گرم گرم اوڦرانا ۽ ڀوڙ. ذائقو ۽ خوشبو اهڙي، جهڙي گهر جي پڪل ماني. پيرصاحب جو تعريف ٻڌي تہ يڪدم تيار ٿيو.

وڪٽوريا تي چڙهياسين- مان، ڊاڪٽر بلوچ، پيرصاحب، نياز همايوني ۽ رباني. ربانيءَ شيطاني ڪري، تلڪ چاڙهيءَ تي گاڏي روڪرائي چيو تہ "هتي لهو تہ هتان پنڌ ڪندا، هوا کائيندا هلون." پيرصاحب پنڌ جو شوقين، سڀ لهي پياسين. رباني سري گهاٽ کان ڄاڻي واڻي رستو ڀلجي پيو، ۽ اُبتا سُبتا چڪر ڏياريندو، رنگين گهٽين مان ڦيرائيندو اچي واڊن جي پڙ واريءَ جهوپڙا هوٽل ۾ پهتو. پيرصاحب سمجهي ويو تہ رباني بدمعاشي ٿو ڪري، پر مُرڪي چپ ٿي ويو، باقي ٻئي بزرگ کي ڏاڍي ڪاوڙ لڳي.

جهوپڙا هوٽل سَستي هئي. غريب غربو اتي ماني کائڻ ايندو هو، پر پير صاحب معتبري نہ ڏيکاري. کٽولي تي ويهي، اتي کائيندي، وري وري ان مانيءَ جي تعريف ڪندو رهيو، ۽ ان کان پوءِ، جڏهن بہ حيدرآباد آيو، تہ گهٽ ۾ گهٽ هڪ ويلو جهوپڙا هوٽل تي ضرور کائيندو هو.

سندس کاڌي جي ذوق تي هڪ ٻي ڳالهہ ياد آئي. مونکي منهنجي سنڌيءَ بشير سومري، (جيڪو شڪارپور جو آهي) شڪارپور جو نهيل 'ڇُهارن جو آچار' موڪليو. چون ٿا تہ شڪارپور جا سُرهيا ماڻهوءَ کان سواءِ هر شيءِ جو آچار وجهندا آهن.) انهن ڏينهن ۾ مون وٽ پير صاحب آيل هو. مون اهو آچار سندس حوالي ڪيو. ڪراچيءَ وڃي اهو آچار کاڌائين، ڏاڍو وڻيس. ان جي تعريف ۾ خط لکيائين ۽ ٻئي آچار جي فرمائش ڪيائين. مون پاڻ واري ماٺ بشير تي زور رکيو. پر اهو ڇُهارن جي آچار نا هن وارو يا تہ لڏي ويو يا مري ويو. ٻيهر اهو آچار نہ مليو. ۽ هر ڀيري پيرصاحب جي ميار تي ميار. چي "تون فضول ماڻهو آهين. ڇهارن جو آچار بہ نہ ٿو پهچائين." لفظ 'فضول' پيرصاحب جو خاص لفظ هو، جيڪو پيار مان ڪاوڙ ڪندي ڪتب آڻيندو هو.

پيرصاحب کي ڪنهن غريب دوست، قرب سان، ۽ فضيلت سان ماني کارائي، تہ ان سان لنوَ لڳي ويندس، توڙي جو ماني سادي ۽ غريباڻي هجي، پر کارائي پيار، خلوص ۽ فضيلت سان جيئن ٻيڙو فقير يا نياز همايوني کارائيندا هئا. هڪ ڀيري سکر آيو، اسانجي هڪ لڪاپتي دوست (ان زماني ۾ لڪاپتي ڳوليا بہ نہ لڀندا هئا) ٽفن ۾ ماني گهرائي، پنهنجي آفيس ۾ ميز تي رکائي، ٻيڻ کارائي. سڄي عمر ان کي ڳاريون ڏيندو رهيو. چي "هيءَ ڪا فضيلت آهي، جو چڪلاين وانگر ٻيڻ ماني کارائجي." توڙي جو اها ماني ڏاڍي پرتڪلف هئي.

جيڪڏهن مون کان ڪو پڇي تہ تو پنهنجي حياتيءَ ۾ ڪهڙا مهذب (Cultured) ماڻهو ڏٺا؟ تہ مان جيڪر بہ نالا وٺان - هڪ پيرحسام الدين راشدي، ۽ ٻيو ٻيڙو فقير. مهذب (Cultured) ٿين، ۽ تعليم يافتہ هجڻ بہ الگ شيون آهن. مون ڪيترن اعلى تعليم ورتلن کي غير مهذب، ناشائستو ۽ بدتميز ڏٺو، ۽ ڪيترين اڻ پڙهيلن، توڙي گهٽ پڙهيلن کي مهذب، ۽ شائستو. ڪيترائي ولايت کان موٽيل ۽ اتي سالن جا سال رهيل ان گهڙيل ڪاٺ رهيا. 'خير عيسي اگر بہ مڪ. رود، چہ باز آيد هنوز خرباشد' وانگر.

پيرصاحب بہ رواجي اصولن موجب 'گهٽ پڙهيل' هو. ملان جي ڏاڙهيءَ ۾ هٽ وجهي مدرسي کان موڪلايو هيائين، تنهن هوندي بہ ايترو تہ علم حاصل ڪيائين، جو ڪيس اعزازي پي- ايچ- ڊي وارن جو سونهون (Guide) ٿيو. پر ڪڏهن بہ پاڻکي ڊاڪٽر نہ لکيائين. بين الاقوامي سيمينارن ۾ سڏ مليس. سندس لکيون ۽ تحقيقون نہ فقط ملڪ ۾، پر سڄيءَ دنيا ۾ سَنَدَ ٿي ويون.

پيرصاحب هر معاملي ۾ مهذب هو، اٿڻي ويهڻي، کائڻ پيئڻ، چوڻ ماڻڻ، لکڻ پڙهڻ، جيترو مهذب ۽ شائستو پاڻ هو، ٻين مان اوتري نہ، تہ بہ ڪنهن حد تائين مهذب هجڻ جي اميد رکندو هو. پر جي سندس آڏو ڪو تهذيب يا شائستگيءَ جي حد اورانگهي ويندو هو تہ پاڻ باهہ ٿي ويندو هو، ۽ سندس 'پيرائي رڳ' ڦڙڪي پوندي هئي. ان شخص جي، پيرصاحب جي شستہ ۽ نفيس ڳارين سان تواضع ٿيندي هئي. ڳارين جي فن ۾ بہ ماشاءالله يڪتا هو. ڪي اهڙيون ڳاريون ايجاد ڪيائين، جن جو تعلق ٻڌڻ سان آهي. اهي اسان پارا خوش نصيب آهن، جن اهي ٻڌيون چو تہ انهن جو عام جي فيض حاصل ڪرڻ لاءِ لکت ۾ اچڻ ممڪن نہ آهي.

اردوءَ وارا پيرصاحب جي علم ۽ فضل جي ڪري سندس آڳو پيڇو ڪندا هئا. ممتاز حسن، ڊاڪٽر شوڪت سبزواري، جميل الدين عالي، رئيس امروهوي، اردوءَ جو ڪهڙو مشهور اديب يا عالم نہ هو، جيڪو اسان پير صاحب وٽ نہ ڏٺو. ڪنهن کي ڪو حوالو کپي، ڪنهن کي قلمي نسخي جي ڳولا، تہ ڪو ڪچهريءَ خاطر. پيرصاحب مهمان نوازيءَ جا سڀ فرض پورا ڪندي بہ ڪين سچ چئي ڏيندو هو. اهو بہ سَت سُرين جي نموني، ۽ هو ڦڪي ڪِل ڪِلي لاجواب ٿي ويندا هئا.

هڪ ڀيري شهيد ذوالفقار علي ڀٽي جي دور ۾، ٽي ويءَ وارن 'پاڪستاني ڪلچر' تي هڪ مذاڪرو ڪرايو. سڄي پاڪستان جا دانشور سڏايائون. مون کي بہ سڏ هو. مون پنهنجي خيال ۾ ڏاڍي زوردار، نموني ۾ چيو تہ "پاڪستاني ڪلچر هڪ نہ پر گهڻا پاڪستاني ڪلچر آهن." پر پيرصاحب وڃائي ڇڏيو. چي "اهو ڪلچر، جنهن کي هندمسلم ڪلچر يا پاڪستاني ڪلچر ٿا چئو، اهو پيداوار آهي مغل دؤر جي. جڏهن مغل شهنشاهن هندو عورتن سان شاديون ڪيون. ڪن عالمن جي فتوي موجب هندو اهل ڪتاب نہ آهن، ان ڪري انهن جو اولاد حرام جو اولاد آهي. ۽ اهو ڪلچر حرامي ڪلچر آهي."

پيرصاحب لفظ اهي نہ چيا، پر شائستہ ٻوليءَ ۾ اهو سڀ ڪجهہ چئي ويو. ۽ عجب جي ڳالهہ اها، تہ ان سيمينار ۾ اردوءَ جو شاعر رئيس امروهوي بہ موجود هو، ۽ ان پيرصاحب جي شان ۾ ان سيمينار ۾ وڻي في البديهہ هڪ رباعي لکي پيرصاحب کي ڏني.

پيرصاحب هر لحاظ کان تڪميل پسند هو. پوشاڪ هجي، گهر هجي، فرنيچر هجي، ڪتاب هجي، ڪنهن بہ شيءِ ۾ ڪو بہ عيب يا خال نہ ڇڏيندو هو. پيرصاحب جا ڪتاب ٿي ڏسو- هر

Gul Hayat Institute

ڪتاب تي ايڏي محنت جو هڪ شخص نہ، پر اداري جو ڪم پيو لڳي. مڪلي نامو ان جو مثال آهي. تذڪره اميرخاني ان جو مثال آهي. جي خبر پيس تہ ان موضوع تي هڪ سٺ جو حوالو ستن ولايتن کان بہ پري آهي، تڏهن بہ اهو هٿ ڪندو، ۽ ڪتاب جي پڇاڙيءَ ۾ ڏسٽي(Index Per Fectionist) هو.

ميرزا قليچ بيگ جي باري ۾ پڙهيو اٿائون تہ هن جي ادبي ڪم ڪرڻ جو وقت مقرر هو. هو روزانو باقاعدي اهو وقت ادبي ڪم کي ڏيندو هو. پر مون پيرحسام الدين راشديءَ کي اهڙيءَ ريت ڪم ڪندي ڏٺو. روز صبح جو تيار ٿي، نهي نڪي، شيو ڪري، وهنجي سنهنجي، پنهنجي پسند جي ذوق وارا ڪپڙا پائي، اچي ڪرسيءَ تي ويهي ڪم شروع ڪندو هو، جيئن مزور روزانو 'ڏهاڙي ڪَري' ڪرڻ لاءِ ڪم تي چڙهندا آهن. مان ان جو اکين ڏٺو شاهد آهيان.

اسان لوفر ماڻهو، 'لوفر پائيءَ' کان نہ مڙون. پيرصاحب سان سنگت تہ نہ هئي، نيازمندي هئي. انڪري جڏهن پيرصاحب اسان وٽ ايندو هو، يا پاهر ڪٿي فنڪشن تي گڏ هوندا هئاسين، تہ پيرصاحب سان رات جو ڪچهري ڪندا هئاسين، ۽ جڏهن هو وڃي سمهندو هو، تہ مان، رباني، شوڪت جماٽي پنهنجي 'لوفر پائي' شروع ڪندا هئاسين. هڪ ڀيري کان پوءِ پيرصاحب سمجهي ويو. اسان کيس چيو "سائين، توهان جي ننڊ جو وقت ٿيو آهي، هاڻي توهان آرام ڪيو." تہ نہ ڦهہ، چيائين، "تو هان کي 'لوفرپائي' ڪرڻي آهي تہ پلي منهنجي منهن تي ڪريو. مونکي توهانجي لوفر پائيءَ ۾ ڏاڍو مزو ٿو اچي."

۽ پوءِ پيرصاحب ۽ اسان جي وچ ۾ 'پيڙهي وڇوٽي' ختم ٿي وئي. اسان 'لوفرپائي' ڪندا هئاسين تہ پير صاحب اسان سان گڏ ويٺو هوندو هو، ۽ اسان جيترو، اسان جهڙو، اسان سان گڏ کلندو هو، ٽهڪ ڏيندو هو.

پيرصاحب سڄو جهان گهميل هو، شروع ۾ ڏکيا ڏينهن ڏٺائين، جنهنجو ذڪر 'هو ڏوٽي هو ڏينهن' ۾ ڪيو اٿائين، پر پوءِ ٿانيڪو ٿيڻ بعد، هميشہ آرام ۾ رهيو. پر تڏهن بہ ڪڏهن بہ مون هن کي آرام پسند نہ ڏٺو. هتي ايندو هو، تہ سکر جي وڏين هوٽلن بدران مون وٽ رهندو هو. جڏهن مان پراڻي مسواڙيءَ جاءِ ۾ رهندو هئس تہ اتي اچي رهندو هو. هن کي 'قرب' آرام ۽ عيش کان وڌيڪ پسند هو. منهنجي پراڻي مسواڙي جاءِ ڇا هئي. ننڍو ٨ ٨ فٽن جو ڪمرو، جنهن ۾ هڪ کٽ هڪ ميز. سادو غسل خانو. نہ فلش نہ ايئرڪنڊيشن پر تڏهن بہ رهندو مون وٽ هو. جڏهن مون نئين جاءِ ٺهرائي، ۽ پيرصاحب هتي آيو تہ پلنگ ڪڍرائي ڇڏيندو هو، ۽ واڻ جي کٽ رکرائي، ان تي سمهندو هو.

اسان کان وڏيءَ عمر جي عالمن ۾ پيرحسام الدين ئي هو، جيڪو اسان سان گڏ فتوائن جو شڪار ٿيو. اهو ان ڪري، جو هو منافقيءَ واري مذهب جي خلاف هو. مذهب ۾ سياست ملائڻ وارن کان کيس سخت نفرت هئي، ۽ ان جو اظهار هو بنا ڪنهن رک رکاءُ جي ڪندو هو. هو سچو سنڌ دوست هو. اسانجي تحريڪ ۾ هو منڍ کان وٺي پڇاڙيءَ تائين گڏ رهيو. جڏهن نالي وارا اديب ۽ عالم فتوالڳڻ ۽ سرڪار جي ناراضپي جي ڊپ کان اسان سان گڏ ويهڻ کان بہ ڇرڪندا هئا، تڏهن پيرحسام الدين راشدي، نہ فقط اسان جي همت وڌائيندو هو، اسان کي صلاحون ڏيندو هو، پر اسانجي ميڙن ۾ بہ شريڪ ٿيندو هو. ون يونٽ جي ڀوساٽ ۽ ايوب خان جي آمراڻي دور ۾ (جو تہ ان دور ۾ سياسي جلسا ممنوع هئا) پيرصاحب اسان کي 'سنڌي سورمن جي شام' ملهائڻ جي رٿا ڏني، جنهن موجب هوشوءَ، دودي، ۽ دريا خان تي تقريرون ٿينديون هيون. پهرين اسان اها شام ڪراچيءَ ۾ ملهائي، ۽ پوءِ لاڙڪاڻي ۽ سکر ۾. انهن جلسن ۾ پاڻ شريڪ ٿيو هو، ۽ تاريخي تقريرون ڪيائين.

مونکي چڱيءَ طرح ياد آهي، ١٩٦٣ع ۾، ايوب خان جي زماني ۾ 'شريف ڪميشن رپورٽ' کي نافذ ڪرڻ جا سانباها ٿيا. ان رپورٽ موجب سنڌي ٻولي فقط پرائمري سطح تائين (چوٿين درجي تائين) تعليم جو ذريعو ٿي رهي، ۽ اڳتي سڀ تعليم اردوءَ ۾ پئي ڏني وڃي. يعني سنڌيءَ ٻوليءَ لاءِ اهو موت جو وارنٽ هو. ايوب خان جو زمانو هو، ان وقت وڏا وڏا فولادي سياست دان ٻرن ۾ لڪل هئا. نہ سياست جي اجازت هئي، نہ جلسي جلوس جي. اسان نوجوانن، جن ۾ رباني، حميد سنڌي، شمشيرالحيدري، جمال رند، نامر، مقبول ٻٽي، ممطفي قريشي ۽ ٻين دوستن ان خلاف هلچل هلائي. ايوب خان جي ڪنهن قدم جي، ملڪ جي تاريخ ۾ اها پهرين مخالفت هئي. ايڏو ڌهڪاءُ هو جو ماڻهو وائڙو ٿي ويا. ان ۾ جيڪي بزرگ اسان سان شامل ٿيا، انهن مان پيرحسام الدين راشدي، جويو صاحب ۽ ڪامريڊ حيدربخش جتوئي سڀ کان اڳرا هئا. ان کان سواءِ مولانا گرامي، سردارعلي شاه، مخدوم اميراحمد، ڊاڪٽرالانا ۽ ٻيا بزرگ بہ شامل هئا. اها تحريڪ هڪ ڏار مضمون لهڻي، پر هتي ڳالھ ڪُنائڻي، تہ ايوب خان جي حڪومت ان دليريءَ واريءَ مخالفت کان گهبرائي وئي ۽ شريف خان يڪدم ڳالهين ڪرڻ لاءِ هڪ ميٽنگ رکائي، جنهن ۾ سرڪار طرفان سائين غلام مصطفي شاه، جيڪو ان وقت لاهور ۾ تعليم جو ڊائريڪٽر هو (اڄڪلھ تعليم جو وفاقي وزير آهي) ۽ پيرصاحب (ٻئي اسان جا) ۽ ڊاڪٽر محمد ابراهيم خليل (جميعت الشعراءَ)، ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ، محمد حسين ترڪ (ان وقت سنڌ يونيورسٽيءَ جو رجسٽرار، ۽ مان (پاڪستان رائيٽرس گلڊ جي سنڌي شاخ جي سيڪريٽريءَ جي حيثيت ۾) هئاسين. محمد حسين ترڪ رڪارڊ ڳولهي ڦولهي ڪٽي آيو. بمبئي يونيورسٽيءَ جي زماني کان (سنڌ يونيورسٽيءَ جي قائم ٿيڻ کان اڳ سنڌ جي تعليمي ادارن جا امتحان بمبئي يونيورسٽي وٺندي هئي.) سنڌي مئٽرڪ، بي اي ۽ ايم اي ۾ ڪڏهن تعليمي ذريعو تسليم ٿي، اسان آخر ۾ جيڪو دستاويز تيار ڪيو، ان ۾ اهو سڀ ڄاڻايو سين، ۽ اهو بہ ڄاڻايو سين تہ ابوالحسن ٺٽويءَ جي زماني (اٽڪل بہ اڍائي سوَ سال اڳ) کان، سنڌي تعليم جو ذريعو رهي آهي. (هاڻي معلوم ٿيو آهي تہ مخدوم جهانيان جهان گشت جي زماني کان، صدين کان سنڌي تعليم جو ذريعو رهي آهي) بهرحال اهو تاريخي دستاويز هو، جنهن تي سڀني صحيحون ڪيون، پيرصاحب ۽ سائين غلام مصطفي شاه سرڪاري ميمبرن هوندي بہ ائين رهيا، ڇڻ اسان مان هجن. رڳو هڪ صاحب صحيح ڪرڻ وقت چيو تہ "ٿورو پاهران ٿي ٿو اچان." ۽ وري نہ آيو.

Gul Hayat Institute

مذهب جي باري ۾ پيرصاحب وڏو فراخ دل هو، بلڪ هن کي مذهب جي نالي کي غلط استعمال ڪندڙن کان انتهائي نفرت هئي. منهنجو ساڻس ويجهو تعلق رهيو. ساڻس هر مسئلي تي کليل دل سان بحث ڪيم. پر ائين بہ نہ ٿو چئي سگهان تہ هو مذهبي هو. پر ٿي ڳالهيون پوري يقين سان چئي سگهان ٿو تہ هو سيڪيولر (Secular) هو، قوم پرست (Nationalist) هو، ۽ سماج وادي (Socialist) هو.

هڪ ڏينهن سائين جي ايم سيد وٽ ويٺا هئاسين. مان، رباني، پيرصاحب. اسلام جي تاريخ تي بحث پئي هليو. اهو تہ ڪيئن مسلمانن جي تاريخ خون خرابي ۽ منافقيءَ سان ڀري پئي آهي. ۽ ائين اوچتو شيخ عبدالمجيد سنڌي لڪڻ مان ٺڪاءَ ڪڍائيندو، "اسلام عليڪم" چئي اچي وارد ٿيو. پيرصاحب ڏانهس ڏسي چيو، "شيخ، منهنجي ۽ سيد (جي ايم سيد) جي تہ قسمت ئي خراب هئي، جو ڄاواسي مسلمانن جي گهرن ۾، اهو بہ سيدن ۾، پر توکي ڪهڙي نانگ ڪاٽو جو پنهنجو مذهب ڇڏي مسلمان ٿئين."

۽ پوءِ اسانجا ٽهڪ هئا، ۽ شيخ صاحب جي ڦڪي ڪِلَ.

١٩٦٢ع ۾ نورمحل سئنيما سامهون، ڦليليءَ تي هڪ ننڍي هڪ ڪمري واري اسپتال کولي هئم. اتي اوچتو پيرصاحب ربانيءَ سان اچي ظاهر ٿيو. ڪٿي مان، ڪٿي پيرصاحب جنهن جي لائبريري مون چورن وانگر ڏٺي، جنهن سان ملاقات ڪرائيندي سنڌس پاڻيجو ميرل ڪؤ ڪائيندو هو، اهو مون وٽ انهي غريباڻيءَ ڪلينڪ ۾ هلي اچي.

ٻئي ڏينهن پٽ شاهہ تي هلڻ لاءِ چيائين. پٽ شاهہ جو اهو ڏينهن ۽ اها رات منهنجي حياتيءَ جي يادگار رات آهي. هونءَ بہ پيرحسام الدين سان گهاريل هڪ هڪ گهڙي يادگار گهڙي آهي. پر پٽ شاهہ ۾ گذاريل اهو وقت، پيرصاحب ۽ منهنجي وچ ۾ ويڇي ۽ وڇوٽيءَ کي ختم ڪرڻ وارو وقت هو. ان کان پوءِ، پيرصاحب کي مان سدائين پنهنجي روح جي ڀر سان محسوس ڪيو. عقيدت، احترام، ادب پنهنجي جاءِ تي، پر مون انهن سڀني شين جي باوجود، پيرصاحب جي شخصيت جي شفقت، محبت، پنهنجائپ ۽ ويجهڙائپ جو ذائقو چکيو.

سيد ميران محمد شاهہ پٽ شاهہ تي هو. پيرصاحب ماني کائيندي کيس چيو، "شاهہ، هاڻي تون نئون عشق ڪر ۽ شادي ڪر."

ميران محمد شاهہ اڳوڻو اسپيڪر، وزير، سفير ۽ سڀ ڪان وڏ اديب ۽ ادب دوست هو. هن ٽهڪ ڏئي چيو، "پير، هاڻي مان ڪراڙو ٿي ويو آهيان. شادي تہ ڪيان، پر ڪري ڪجهہ بہ نہ سگهندس." پير صاحب چيو. "ان جو تون فڪر نہ ڪر. هيءُ نوجوان جو آهن. (اسان ڏي اشارو ڪري)، اهي سڀ فرض ادا ڪندا."

۽ پوءِ ٽهڪن جو طوفان.

منهنجي ۽ قمر جي شاديءَ جو مسئلو، ربانيءَ جي ذريعي کيس معلوم ٿيو. پاڻ ان ۾ ائين مدد ڪيائين، جڻ مان سندس ئي اولاد هجان. رحيم بخش سومري جي هٿان ان معاملي کي ٿوري وقت ۾ ئي حل ڪرايائين.

مون مٿي لکيو آهي، تہ پيرحسام الدين راشدي وٽ پير جهڙي ڪابہ شيءِ ڪانہ هئي، نہ مريد، نہ خليفا، نہ جبو، نہ دستار، نہ سڳو نہ تعويذ، پر اها ڪهڙي شيءِ هئي، جنهن مونکي سندس عقيدت، احترام ۽ ادب ۾ وانگي رکيو؟ مان پيريءَ مريديءَ ۾ يقين نہ رکندو آهيان، پر الائي ڪهڙيءَ ريت، پيرحسام الدين مونکي پنهنجو مريد ڪري ڇڏيو. شفقت سان، محبت سان الائي ڪهڙي سڳي ڌاڳي سان.

◉ پُراڻي ڪاني ٻارڻ لاءِ، پراڻا دوست پرو سي لاءِ ۽ پراڻا ڪتاب مطالع لاءِ بهترين ساٿي آهن.

عمرخيام

◉پريم انسان جو ٻيو نالو آهي.

گوتم ٻڌ

◉لفظن جو اُهو جادو جنهن کي وزن جي نہ، پر موسيقيءَ جي ضرورت آهي. اُهو جادو آهي شاعري.

ارسطو

◉زندگي ادب لاءِ ڪڏهن بہ نٿي رُڪجي، ادب کي زندگيءَ سان گڏ ڏُڪڻو پوي ٿو.

ڪرشن چندر

◉ٻن روٽين مان هڪ شخص جو پيٽ ڀرجندو آهي، مگر هڪ گيت مان هزارين ماڻهن جي اُساٽ لهندي آهي.

موهن ڪلپنا

حقيقت ۽ ايندڙ وقت

ماهتاب محبوب

آمراڻي راڄ ۾ سنڌي رسالن لاءِ واجهائيندي ورهيه گذري ويا پر سهڻي، سوجهرو ۽ روح رهاڻ جي معيار جهڙو رسالو وري نظر نه آيو. جيڪو روح کي راحت ۽ ذهن کي وسعتون بخشي، اندر اُجاري سگهي. ماه و سال جي بندشن کان آزاد، قضا جو تير ڪاٺ لاءِ ڇپجي ـ ڇهماهي ڪو ڪنڪيءَ ڪاڏل رسالو نِڪتو به ٿي ته اُن مدائتي مينهن جيان به ٿي وسڪارا ڪري، ائين ڪٿي اوچتو آپگهات ڪندو، جو پويان لاوارث لاشن جيان پڇائي ڪانه ٿيندس، ته نيٺ کهڙيءَ ويڏن ويو.... باقي الله اجر ڏيندو سدا حيات 'نئين زندگي' ۽ 'پيغام' جهڙن ڊاول رسالن کي، جيڪي سهاجهڙا جهوني ٻڙ جيان ٻارهوئي گهاٽي ڇانوَ لايو بيٺا آهن، ۽ دڪانن تي ڍِڪا ڪارائڻ بدران گهر ويٺي ئي اچو ٺڪاءُ ڪن.

'نئين زندگي' ته خاص ڪري اديبن لاءِ هڪ اهڙي تربيتي اداري جي حيثيت رکي ٿو، جنهن اڄ جي ڪيترن ئي وڏن اديبن جي ذهني اوسر ڪري ٿوم مان جعفران بڻايو آهي، پوءِ به الائي ڇو اڃا تائين 'تمغهِ حُسن ڪارڪردگي' جهڙو ڪو اعزاز پلئه نه پئجي سگهيو اٿس، جيڪو 'نانيءَ ويڙهي' واري زمري ۾ اچڻ کان پوءِ، هريرو ايڏو جاکوڙ طلب مسئلو به ناهي رهيو.

جمهوريت جي جهوليءَ ۾ سنڌي رسالن جو اڄ جيڪو بخت وريو آهي، ان لاءِ ايترو ئي چوڻ ڪافي ٿيندو ته شل اِهو سدائين نيبهه هجي. خدا جو شان آهي ته اڄ بُڪ اسٽالن تي جنهن پاسي ٿي نظر کڄي، اُتي سهڻي گيٽ اپ ۾ رنگارنگ ۽ جدت پرئي دلڪش ٽائيٽل سان، سنڌي رسالن جي ڇڻ بيوٽي ڪامپيٽيشن لڳي پئي آهي. ڪو 'حسينا عالم' جو پَد ماڻي چڪو آهي، ته ڪو ماڻڻ جي خمار ۾ ماڳهين ڏينهون ڏينهن خبطي ٿيندو پيو وڃي، جنهن جي سورنهن آنا شاهدي سياست، انقلاب، قوم پرستي، تجزين ۽ جائزن کان علاوه، پرڏيهي فلسفي کان ويندي پر ڏيهي ناولن، پرڏيهي انٽرويوئن ۽ ٻين ڪيترين ئي ڪولسٽرول پيدا ڪندڙ ڳري کان ڳري مواد سان سٽيا پيا آهن. هونءَ به ڪنهن شيءِ جو وت کان وڌيڪ ڊوز ڏيڻ طبي توڙي سائنسي نقطِ نگاه کان سخت هاڃيڪار ثابت ٿي سگهي ٿو.

مسلسل ذهني دٻاءُ، خوف ۽ هراس اسانجي معاشري جي جيڪا قياس جوڳي حالت ڪري ڇڏي آهي، تنهن ۾ ويٺڙ جي راڳ جهڙا طويل ترين مضمون ۽ بيزار ڪندڙ ترجما، پڙهندڙن تي مڙهڻ ڪيڏو نه ظلم بغداد ڇٻو!

ڪو هلندي پڇنديءَ وارو ناميارو اديب يا ليکڪ اهڙا بُقراطي مضمون لِکي لِکي ۽ پڙهي پڙهي، خدا نه ڪري جي دماغي عارضي ۾ مبتلا ٿيو به ڪٿي، ته وري به سندس واهرو ويٺا آهن، جيڪي رَڙائي رڙائي مرٽينگ ڪري نيٺ به علاج لاءِ ٻاهر موڪليندس، پوءِ اُتان 'پيتيءَ' ۾ ڪڇي اچي يا سنئين لِڳين سوٽ بوٽ پائي سُونا هڻندو اچي لهي، اِهي ڪَنس ڀاڳ. پر مسڪين پڙهندڙ ڳوريون تخليقون پڙهي، پنهنجو هوش وڃائي ويهن ته انهن جي علاج جو ذمو ڪير کڻندو؟ ڇو ته رسالي جا ٺٽ ٺاڳر ۽ چلڪا دَمڪا ڏسي، جيڪو ڳري قيمت ڏيئي رسالو خريد ڪندو، سو نه چاهيندي به انجو اَکر اَکر پڙهڻ تي مجبور ٿي ويندو، اُن نيٺ ٻروچ جيان جنهن پٽاشن سان گڏ ماکوڙو ڦڪيندي چيو، "تول وچ آيا هنيئن، مفت دا ڪونهين جو چوڙ ڏيوئين."

اهو صحيح آهي ته ذهن کي وسعت ڏيڻ لاءِ ڪڏهن ڪڏهن ڳوڙهن مسئلن وارا ڏيهي، پرڏيهي تخليقن جا ترجما يا اصلوڪا مضمون نظرن مان ڪڍڻ گهرجن. پر عام ماڻهوءَ جي سمجهه کان بالاتر ڳرا مضمون لکي، اُنهن کي پنهنجي ماحول ۽ حالتن سان پيٽيندي، اڄ جو اهم مسئلو ۽ ضرورت بڻائي پيش ڪرڻ نٿو جڳائي. خوف، هراس ۽ بي يقينيءَ واري هن دور جو حل رڳو ڳري ادب وارو فيشن، خشڪ تجزيا ۽ قوم پرستن جا هيڪاندا انٽرويو ئي ته ناهي.

جمهوريت هر ڪنهن کي پنهنجا اهنج، ايذاءُ، مدعا ۽ مقصد ظاهر ڪرڻ جو موقعو ڏنو آهي، جنهن ڪري اسان کي ماڻهن جي ذهني سطح تي لهي معاشري ۽ زندگيءَ سان لاڳاپيل مسئلن تي قلم کڻڻ گهرجي.

هيڪاندو ڳرو مواد ڏيڻ جي سلسلي ۾ اڄ ڪلهه اخبارن به چڱا قهر ڪيا آهن، جن جا وچان صفحا 'الله ڏي ٻانهو سهي' جيان، هجن ئي ڇڻ خيراتي.... اتي به عام ماڻهوءَ جي سمجهه کان مٿاهان، تفصيلن جي بار هيٺان دٻيل طويل ترين قسط وار، خشڪ مضمونن جا خوفناڪ ترجما ٺهيا رکيا هوندا، جن تي هر پيري متوقه مبصرن ۽ صحافين جا چاتل سچاتل نالا ڏسندي ئي

Gul Hayat Institute

هاڻ روڙجو ۽ سَت چڏائجيو وڃي. اهڙا مضمون پنهنجو پائيدار ۽ مجموعي تاثر ڇڏڻ بدران، ذهن تان ائين پيا وائيپ آف ٿيندا آهن، جيئن هلندي ڪار جي ونڊ اسڪرين تان مينهن ڦڙيون.....

مضمونن جي ان صورتحال جو ذڪر جڏهن هڪڙي نامياري ليکڪ سان ڪيم، ته هو پاڳن پريو اڳ ئي ڪو باهڙيو ويٺو هو، پنهنجي 'مشهور زمانا' مڙهائيِ اسٽائيل مان چيائين، "بابا، ڳالهه ئي نه پڇ، انهن جا مضمون پڙهي اسان جا ته مغز ئي ڌڏيو وڃن، سمجهه ۾ ئي ڪجهه نه ايندو. هاڻ ته ليکڪ مٿان ٿلهو سندن نالو ڏسندي ئي ڪنبٽي وٺيو وڃي. پرڏيهي ادب، سياست ۽ انقلاب جي ٿوري چاڻ چا ملي اٿن، پاڻ جهڙو اڪابر ۽ ڏاهو ڪنهن کي سمجهن ئي نٿا، ويٺا ٿا مضمونن مٿان مضمون رهڙين، ڪو جهلڻ پلڻ وارو ئي ڪونهين."

اهو ٻُڌي اُمالڪ منهنجو ڌيان هڪ اخباري مضمون ڏي ويو، جنهن ۾ پر ڏيهي ادب ۽ ليکڪن جي مقابلي ۾، سنڌي ليکڪن جي لکٽين جي مٿاڇري جنڊڇاڻ ڪندي صلاح ڏني وئي آهي ته 'اُهي اهڙو ادب تخليق ڪن، جنهن کي ويٽنامي پڙهن ته سندن ئي مسئلو لڳي.' منهنجي خيال ۾ في الحال مبصر صاحب پنهنجي صلاح جي پيش نظر، پاڻ ئي اهڙو ادب تخليق ڪرڻ جي مشق جاري رکندو اچي ته وڌيڪ بهتر ٿيندو.

ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته مغربي ادب وڏي ترقي ڪئي آهي، پر جي اسانجي اديبن کي اهڙو سازگار ماحول ۽ تعليم يافته سڌريل معاشرو ملي، جهڙو مغربي اديبن کي ميسر آهي، ته هوند اسانجي ليکڪن جو نالو رڳو هند-پاڪ جي سطح تائين محدود رهڻ بدران، دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ ڇاتل سڃاتل ٿي وڃي. ان جي باوجود به اسان جا اديب ڏتڙيل حالتن ۽ محدود وسيلن ۾ جيڪو ڪجهه تخليق ڪن ٿا، اهو ڪنهن به پرڏيهي ادب کان گهٽ معيار وارو ناهي.

اخبار جو سمورو مضمون ٻاهرين ادب جي ساراهه سان ڀريل هو، سنڌي اديبن ۾ به ڪن ٿورن کي ئي مغربي ادب بابت ڪجهه ڄاڻ رکڻ جي حوالي سان، مٿاهون درجو ڏنل هو، باقي ته صاحبِ مضمون کان سواءِ سڄي سنڌ ۾ ڄڻ پوک پريا پيا هجن، وري به ڪيس جس هجي، جو هن هڪ عوامي مئگزين جي ڪالم نگار جيان پرڏيهي ادب جي پيٽ ۾ سنڌي ادب کي 'ڊونڊ' ۽ بزرگ اديبن کي ان ڊونڊ تي ويٺل ڳجهون نه ڪوٺيو آهي.

مضمون نگار رڳو ڏيهي-پرڏيهي ادب جي ڳالهه تي دنگ نٿو ڪري، پر حسب روايت سنڌي ليکڪائن کي ادب جي الڳ خاني ۾ اُڇليندي ۽ انهن جي هيلتائين ڪيل سموري ادبي ڪوشش کي يڪ سر نظر انداز ڪري، سچو ڪريڊٽ هڪ دانشور ڪامريڊ جي ڪاتي ۾ وجهي لکي ٿو، 'هن پنجيتاليهه سال اڳ عورت جي مسئلي تي جيڪا ڪهاڻي لکي هئي، اُها فلاڻي ليکڪا کان فلاڻي ليکڪا تائين ٿوري ڦير ڦار سان اڄ سوڌو پئي لکجي.'

حاصل مطلب ته سنڌي ليکڪائن کي ٻي ڪا واٽ ئي نٿي سُجهي ۽ هو 'لالڻ تنهنجي لاڙ لڳي آهيان' جيان لاڳيتو يا ائين ڪٿي چئجي ته 'انڌاڌنڌ' انداز ۾ ان دانشور ڪامريڊ جو پلئه پڪڙيو پيون اچن. ڪاش، ڪڏهن ڪو نيڪ بخت ائين به ڪٿي لکي ته 'فلاڻي ليکڪا مردن جي مسئلن تي سؤ سال اڳ جيڪا ڪهاڻي لکي هئي، سا 'اڄ سوڌو' سمورا مرد ليکڪ 'ٿوري ڦيرڦار' سان لکندا پيا اَچن،' ته هوند مردن جي ادبي فراخدليءَ جو مثال قائم ٿي پئي، پر هڪ مرد جي نظر ۾ صرف ۽ صرف مرد ليکڪ ئي جهان جي مسئلن تي قلم کڻي سگهي ٿو، جڏهن ته ليکڪائن به سماج جي عام مسئلن ۽ مختلف موضوعن تي دل جي سموري سچائيءَ سان گهڻو ڪجهه لکيو آهي.

دنيا ۾ انسان ذات جا مسئلا، انهن جا اَهنج-ايذاءُ گهڻي ڀاڱي ساڳيا آهن، پر وقت، حالتن ۽ ماحول جي پيش نظر انهن ۾ ازخود قدرتي طور تبديليون ايندڙيون رهن ٿيون. انسان معاشري ۾ جيئي ٿو، معاشري مان سکي ٿو ۽ ان کي ئي پنهنجي ڪُل حاصلات سان نوازي به ٿو. اديب مرد هجي يا عورت، ان ئي معاشري جو حصو آهي، جنهن پنهنجي ڪُل حاصلات مان نه رڳو معاشري کي نوازيو آهي، پر ان لاءِ گهڻو ڪجهه ڀوڳيو ۽ وڃايو به آهي.

سنڌ جا اُهي ڪيترائي سچا هڏڏو ڪي اديب ۽ ذمه دار صحافي، جن ڪالهه پنهنجي قوم کي سلطاني سهاڳ ماڻڻ جي واٽ ڏسڻ لاءِ، بيفڪريءَ واري ننڊ مان ٿي جاڳايو، اڄ به اسانجا همراهي آهن ۽ ساڳي جذبي سان سنڌ ۽ سنڌيت جو سِير تي پهتل ٻيڙو تارڻ لاءِ وس پيا ڪن. هو پنهنجي اصول ۽ موقف تان نه اڳ ڦِريا هئا، نه ئي هاڻ ڪا مصلحيت ڪين بدلائي سگهي آهي. البت ڪن سياسي ليڊرن ان طويل عرصي اندر، پنهنجي ڊپلو ميٽڪ پاليسين ۽ سياسي اثرن هيٺ سوين رنگ مٽيا آهن. تنهن ڏينهن سترهن سال پراڻو 'سهڻي' رسالي جو ايڊيٽوريل پڙهي، مان لفظن جي سچائيءَ تي حيران رهجي ويس، جنهن ۾ دل جي گهراين سان سنڌي قوم کي ڌونڌاڙي ڌونڌاڙي سجاڳيءَ جا ڇتاءَ ڏنل آهن، مهاجرستان جي منصوبي کان آگاهيءَ جا احوال ٻڌايل آهن، وقت ضايع ڪرڻ بنا مسئلن جو حل سوچڻ جي صلاحن سان گڏ، پنهنجي حقن لاءِ جدوجهد ڪرڻ جون هدايتون ڏنل آهن. بنگالي بنگلاديش ڇو ناهي سگهيا؟ انهن حالتن ۽ وسيلن جا، جن جي ڪري بنگلا ديش ٺهيو، جذبات کان هٽي جائزا ورتل آهن. ٺلهي نعرن ۽ هوڪرن بدران سنڌ ۾ سنڌين جي اڪثريت گهٽجڻ جهڙا حقيقتن جا ڪَرا ڪَرا اظهار آهن، فيوڊل لارڊس جي سنڌ ۽ سنڌي عوام دشمني بابت ڪڙا ڪسارا سچ آهن.

حِرفتن کان آگاهيءَ جي تلخ حقيقتن ۽ اڻ ٽَر ڇتائن تي ٻَڌل اهڙا ڪيئي ليک، ڪيئي ايڊيٽوريل جيڪي اڄو ڪين حالتن جي پيش نظر هڪ وار وري ڇاپي پڌرا ڪجن ته اسان جي باهمت نئين ٽهي، جيڪا نسبتن اڳين پيڙهيءَ کان گهڻو باشعور ۽ ساڃهه ڀري آهي، تنهن کي اهو سڀ پڙهي يقينن اچرج سان گڏ بي حد افسوس به ٿيندو ته ڪيترا سال اڳ ڏيان ڇڪائيندڙ ڳالهين کي هاسڪار ڇو نظر انداز ڪيو ويو. نتيجي ۾ اڄ سوڌو نه مطالبا مڃرائي سگهيا آهيون نه ئي مسئلن جو ڪو حل حاصل ٿي سگهيو آهي، رهندو ٻڏل ٻيڙيءَ جون هريڙون به پيون هٿئون وڃن.

مان سمجهان ٿي ته اهو سڀ انڪري آهي، جو اسين فطرتن بي نياز آهيون، ڪٽل، ته به خان ليکبا آهيون. ڪنهن 'ايري غيري' تي ته اک ئي نه ٻڌندي اٿئون، شايد تڏهن ئي اهڙن 'نَٿوخيرن' جي همبوڇين ۽ اندر ئي اندر ڪاٽ هڻڻ کي ڪا اهميت نه ڏيندي، بي نياز ٿيا ويٺا هئا سين. اسانکي ايڪو نه هئڻ واري حقيقت کان وڌيڪ، اِن اک نه ٻڌڻ واري بي نيازيءَ ئي ٻوڙيو آهي.

تاريخ اسانکي کهڙي موڙ ڏي وٺي ويندي، اهو فيصلو وقت ڪندو، پر سچ اهو آهي ته اسان حقيقت ۽ ايندڙ وقت کان اکيون ٻوٽي ڇڏيون آهن.

Gul Hayat Institute

ورهاڱي کان پوءِ جي شاعري

آفتاب ابڙو

ورهاڱي کان پوءِ جي سنڌي شاعري فڪري توڙي فني لحاظ کان ڏاڍي پڪي ،پختيءَ گهرو تاثر ڇڏيندڙ آهي. معيار جي لحاظ کان انکي بين الاقوامي سٹ پر بيهاري سگهجي ٿو. هن جي اُسرڻ ۽ جلد پختي ٿيڻ جا به ڪيئي تاريخي ، سماجي ۽ مادي سبب آهن ، جن تي گهري تحقيق ڪرڻ جي اشد ضرورت آهي. في الحال هتي انجو مختصر خاڪو پيش ڪجي ٿو.

پس منظر

وڏي جدوجهد ۽ جاکوڙ کان پوءِ ۱۹۴۷ع ۾ جڏهن پاڪستان ٺهيو ته لڏپلاڻ شروع ٿي ، جنهن ڪري هتان ڪافي ساڃهه پريا اديب هندستان هليا ويا. نتيجي طور سنڌي علم ادب ۾ کوٽ محسوس ٿيڻ لڳي. ڪيتريون صنفون بلڪل ختم ٿي ويون ، جنهن ۾ لغت نويسي ، گرامر ، حساب وغيره اچي وڃن ٿا. تاريخ نويسي ۽ صحافت کي به ڪاپاري ڌڪ لڳو. تاريخ تي جديد انداز سان لکڻ لاءِ جيڪي رٿائون شروع ٿيون هيون ، سي ختم ٿي ويئون. ٽيئن حصين کان مٿي اخبارون ۽ رسالا بند ٿي ويا. ڪلاسڪي ادب ۽ خاص طرح شاهه عبداللطيف ڀٽائي تي نئين انداز ۾ شروع ٿيل ڪوجنا وارو ڪم اڌورو رهجي ويو.

موٽ ۾ هندستان کان آيل ادبين جي ٻولي ٻي هئي ، سندن ادبي روايتون ۽ رجحان مختلف هئا. سندن ثقافتي قدر به مختلف هئا ، انڪري ادبي خال ڀرجڻ محال ٿي پيو ، اٽلو ڏيهي ادب ۾ ٻه واضح ڌارائون ٺهي بيٺيون. ٻين صوبن جي برعکس سنڌ ۾ سرڪاري زبان 'سنڌي' هئي ، انڪري اڙدو سان سندس الاتوهار ۾ ٺي ٽڪر ٿي پيو.

ورهاڱي کي جيتوڻيڪ ڪو گهڻو عرصو نه گذريو آهي ، تڏهن به مختلف وقتن تي مختلف ذريعن سان سنڌي سماج کي ڪافي گهرا گهاوَ رسايا ويا آهن. قدرت جو رت سڪوئي نه ٿي ته ڌارين طرفان ٻيا ڌڪ ٿي رسيا ، تان جو اُهي وَڍَ هاڻي ناسور ٿي پيا آهن. انهن جدا جدا ڌاڙن اهڙا ته گهرا صدمار سايا آهن ، جو اهي تاريخ جو الڳ الڳ باب بڻجي ويا آهن.

عنايت بلوچ چوائي آهي ته:

مٹ ٿيا سي ڪين مورئون ، جي ڌريئون ڌاريا رهيا ،
رزق ڪائيندا رهيا ، ته به ڌوڙ پائيندا رهيا ،
شابسون آهن انهن کي ، جن جو سڌرڻ آ محال ،
ٺو ڪرون ڪائي به جي ناتا نپائيندا رهيا.

اها هڪ تاريخي حقيقت آهي ته پاڪستان بڻائڻ ۾ هتان جا ماڻهو هر حال ۾ اڳرا هئا ، هنن وڏيون وڏيون قربانيون ڏنيون ۽ آخر آزاد وطن حاصل ڪيو. هنن ائين ڇو ڪيو؟ انهيءَ جا به ڪيئي مادي سبب هئا ، پر ٺلهي ليکي هنن سک سهنج ۽ آئيندي جي آرام لاءِ قربانيون ڏنيون. موٽ ۾ ڪين ڇا مليو ، اها ڳالهه به ڪنهن کان ڳجهي ڪانهي. اها ويجهر جي تاريخ اهڙي ڪانهي ، جنهن کي ڪتابن ۾ پڙهجي ، جيڪي ڪجهه ٿيو ، اها سانپر جي ڳالهه آهي. نئين اٿل پٿل ڪري هتان جا ماڻهو سڀ کان پهريائين ڪليمن ۾ ڪُڙهجي پيا. سندن واٽين وٹ گروي رکيل زمينون به ڪليمن ۾ اچي ويون. گذر سفر جا وسيلا هيئن اکين آڏو ويندي ڏسي ، عوامي شاعر عبدالڪريم گدائي چئي ڏنو:

منهنجا ٻچڙا ڳيپي لاءِ ٿيا دربدر ،
سڀ کسيو ويو انهن جو سفر ۽ گذر ،
منهنجي ڌرتي تي اغيار ٿا عيش ڪن ،
منهنجي سک جا چمن ، سنڌ پيارا وطن.

ويتر جو گڊو بيراج ۽ ڪوٽڙي بيراج ٺهيا ، ته هتان جي زرخيز زمين ڀڳڙن مٹ تي ٻين کي ڏني وئي. جنهن لاءِ هتان جي عالمن ، اديبن آواز اٿاريو ، مولانا خير محمد نظامائي جيڪي درد انگيز ايڊيٽوريل لکيا ۽ شاعرن آواز اٿاريو. اهو انوقت جي اخبارن ۽ رسالن ۾ چڱي طرح ڏسي سگهجي ٿو. گدائي جو هڪ شعر آهي:

باغ ٻنيون بستان وڪاڻا ، ڪوٺيون ۽ دالان وڪاڻا ،

Gul Hayat Institute

ميرو ڪاٺاخان وڪاٺا ، ڪيڏاٿيابيداد! دنيا ۾ دادنڪو فرياد ،
هي فيض آهي آزادي جو جنهن ڪان دلاور آهين تون.

توڪان هرڪو هيسيل آهي ، ايڏو بهادر آهين تون ،
مان به ائين تو چاهيان ، جيئن بختاور آهين تون.

-نياز همايوني

انهن واقعن تي مجموعي طور عام ماڻهن ۽ اديبن ڪو خاص ردِ عمل ڪونه ڏيکاريو ۽ پاڻ وهيٺا تي سور سهندا رهيا ، آخر جڏهن ون يونٽ ٺهيو ، ته پهريون سڌو سنئون وار ٻوليءَ تي ڪيو ويو ۽ سنڌي تهذيب جي مڃڻ کان انڪار ڪيو ويو ، تڏهن جيڪي سلا انگوريا هئا ، سي نسري نروار ٿيا. سڄي سنڌ ۾ کهرام مچي ويو . هر هڪ جي دل ۾ باهه جا ڀنبٽ مچي اٿيا ، ادبي وايو منڊل ئي مٽجي ويو ، هر ڪنهن کي پنهنجي ثقافت کي بچائڻ جي لڳي. ٻوليءَ سان هيئن ديناداستي وار ٿيندي ڏسي هر زبان تي اها وائي تري آئي:

تي قوم زنده رهي ، پر جي زبان رهي.

جيئي سنڌ ، جيئي جيجل ماءُ ،
وري سٺائو واءُ ، ته جيئون ساري جڳ سين.

-يوسف شاهين

هي اهو دور هو ، جنهن ۾ هر سنڌي شاعر سنڌ ، سنڌي ٻولي ۽ سنڌي قومي شخص لاءِ وس آهر پاڻ پتوڙيو هو ۽ وسيلن آهر ووڙيو هو. هن ئي دور ۾ سنڌي جديد شاعري ، پنهنجي منطقي حدن کي ڇهڻ لڳي ۽ روايتي رستن تان هٽي ڪري حقيقت پسنديءَ جي راهه اختيار ڪئي. ان دور جي عڪاسي شاعرن ڪيئن ڪئي ، ان لاءِ اسين هتي
ناميارن چند شاعرن جون تخليقون پيش ڪيون ٿا:

روئندي روئيدي نير کٽي ويا ، لهو اچي ويو. لڙڪن ۾ ،
آءُ ڪيئن ڪلندي ڪير پيان ، منهنجي سنڌڙي آهي سڏڪن ۾.

آيل تنهنجي سورن جا ٿا اسان کي ائين اهڃاڻ لڳن ،
نندِ مان ڇرڪي ٻار جيئن ٿا ، ماءُ جي ڇاتيءَ سان لڳن.

-نياز همايوني

اهڙو ڪو انڌير جهڙو سرتيون سنڌ ۾.

- شيخ اياز

ڪيئن ڀلاتن کي عنايت جيءَ ۾ جايون ڏيان ،
جيڪي ڌرتيءَ تي رهي ڌاريا سڏائيندا ،
مرندس جيئندس مٽيءَ سان ،
شاهه جي ڌرتيءَ جو سڳند.

- عنايت

ماڪيءَ کان به مٺڙو پنهنجو ملڪ ملير ،
سنگهارن جي سٿ ۾ ٿيندو ساهه سرير ،
راتيان ڏينهان روح ۾ ، نيڻ وهائن نير.

- عبدالڪريم گدائي

نئين سج نوان سور سهندا رهون ٿا ،
پري زهر جو جام پيئندا رهون ٿا ،
نوان زخم هر روز ملندا رهن ٿا ،
مگر پوءِ به کلندا ۽ هلندا رهون ٿا.

- مخمور ميرانپوري

پَرُ وڃائي پير ، هيل هٽين تي هڙڻا!
ڌاري ڌاڙيلن جا تو نه سڃاتا پير ،
'بيوس' مٽ نه ڪنهنجا ڏاگها توڙي ڏير ،
ستينءَ پاڻ سوير ، حرف رکين تي هوت تي.

-تاجل بيوس

اکين جا ڪنول شل نه ڪومائجن ،
نڙيل گل لڪن ۾ نه لوسائجن ،
سدا نينهن جا مينهن وسندا رهن ،
فڪر پٽ ڌٽيءَ جو پڪاري پيو ،
عمر جا ڪڙا ڪوٽ ڪيرائجن.

-تاج جويو

ماٺي رات ، ٿڌي چانڊوڪي ترن ڪئي تنوار ،
ياد وري اڄ آيا مونکي وسريل وڇڙيل يار.

-عبدالرحمان نقاش

بجوءِ ڇڏي ويو ٻور نمن جو ، ست نڪتو ۽ ساهه گلن جو ،
مند وڃايو ساءُ- ڙي جيڏا ، ساڙي ويو سوڏاءُ.

- ذوالفقار راشدي.

ون يونٽ جا کهري ڪوٽ ٽٽا ته ڪو ملڪ ۾ سانت آئي. عوامي دور آيو ، حڪومت جون واڳون پنهنجن کي مليون ، ماڻهن ڄاتو ته هاڻي رات ختم ٿي ۽ سج ابرڻ وارو آهي - ڏاڍ ۽ جبر جو داستان ختم ٿيو ....

پر ائين نه ٿيو . پنهنجن به ڪيئي ڪيس ڪيا ، ڪن حالتن ۾ ته اڳين کان به اڳرا ٿي ويا. انهن ڪلورن سنڌي عوام جو هيانءُ هيڪاري ڏاري وڌو ۽ ڪن بي ساخته چئي ڏنو:

پراوا ها پراوا ٿيا ، مگر افسوس تنهنجو آ.

پر جڏهن هنن افسوس ڪرڻ وارن کي اجايو سمجهو ۽ پنهنجن

Gul Hayat Institute

کلورن ۾ کسر کانہ ڇڏي تہ عبدالڪريم گدائي چئي ڏنو:
۽ مون پڪ سڃاتا پنھنجا ھا ڏارين سان گڏ ڏاڙي ۾،
تي واٽ ڏسيائون ويرن کي، ويھي وانگيڙن جي واڙي ۾.

تاجل بيوس تہ مورڳو ڪين ھٽ رکي اگھاڙو ڪيو:
ڪيئن چئين تو چور نہ آھيان!
تنھنجو تازو پيرو آھي.

ادل سومرو وري ڪين، سندن سماجي ۽ طبقي واري روايتي پاڇو ڪڙائپ ۽ موقعي پرستيءَ ڪري، ڪابہ ميار نہ ٿو ڏئي:
ڇھرن جي چانڊوڪيءَ پويان،
اونده جا آڪيرا آھن،
کھڙيون ميارون توتي منڙا!
وقت وقت جا ڦيرا آھن.

نوجوان شاعر مخمور ميرانپوري ھر طرف خاموشي ۽ دادرسي نہ ٿيڻ ڪري پنھنجن اُڌمن جو اظھار ھن ريت ٿو ڪري:
ھيڪل ويا ڪل من ويڳاڻو، چوڏس چپ چپات،
الو ميان! چوڏس چپ چپات.
گونگو ٻوڙو شھر سمورو، ڪونہ ٻڌي ڪو بات!
الو ميان! ڪونہ ٻڌي ڪو بات.

اھو سڀ انڪري ٿيو، جو جھوني شاعر محمد اسماعيل عرساڻي 'فدا' جي چوائي:
ڪدورت ڪذب، ڪم ظرفي، ڪَمِينپ اوج تي آھن،
سچائي، صاف گوئي ڪاش اڄ ڪلھ ڪارگر ناھي،
اميرن جي مظالم ڪان غريبن ۾ متو محشر،
ستم سرمايہ دارن جي ڪان کھڙو نوحہ گر ناھي.

عوامي دور ۾ جيڪا پروپيگنڊا ڪئي وئي ۽ ماڻھن کي جيڪي سڌ سماءَ جي وسيلن ذريعي بيوقوف بنايو ويو، اھو بہ ڪنھن کان ڳجھو ڪونھي. ايترن سارن منصوبن جون ڳالھيون ڪيون ويون، زباني طور ڪروڙين رپيا خرچ ڪيو ويا، پر عملي طور امداد ۾ آيل سامان بہ ٻوڏ جي حقيقي ستايلن کي ڪين مليو، ان ۾ بہ حصا پتيون ڪيون ويون، سانگي اھي سڪندا رھيا، سندن معاشي ۽ سماجي حالتن ۾ ڪو بہ ڦيرو نہ آيو. نوجوان شاعر وقار ناڻن شاھي ان جي عڪاسي ھيئين ريت ڪئي آھي:
ڌرتي جا ڏنگ ماڻھو، لوھا ھي لنگ ماڻھو،
خوراڪ ڏٽ ڏھاڙي، ڪم رونبو لاب آھي.
مارو ملير پڪڙا، بک ٿا مرن ھي ٻچڙا،
دوزخ آ منھنجي دنيا، ايڏو عذاب آھي.
ڪرڻو نہ ڪو بہ آيو، سورج جو جھوپڙن ۾،
تاريخ جو ھي ڪيڏو تاريڪ باب آھي.

.....۽ جيسين حالتون رخ نہ بدلينديون، تيسين انھن مرحلن جي پسمنظر ۾ شاعري جڙندي رھندي.

ان پسمنظر ڪان پوءِ ھيٺ اسين جديد شاعري (ورھاڱي ڪان پوءِ) جي ڪن موضوعن بابت ڪجھ عرض ڪيون ٿا.

جديد شاعريءَ ۾ ڪلاسڪ

اھو پھريون پيرو ھو جو جديد شاعريءَ پنھنجو ناتو ڪلاسيڪي ادب سان جوڙيو، نہ فقط تشبيھون ۽ تمثيلون، اشارا ۽ ڪنايا ڪلاسيڪي ڪتب آندا ويا، پر گھڻي ڀاڱي فني سٽاءُ بہ ساڳيو سٽيو ويو، ڏسندي ڏسندي ھتان جون اُسريل صنفون: ڪافي، وائي، بيت، دوھو، سورٺو ۽ لوڪ گيت عروج تي رسيا. ڪيترن ئي شاعرن ٻيھر سر ڪلياڻ، سُر ڪيڏارو، سر ڪاموڏ، سر گھاتو، سر مارئي، سر سھڻي، سر سامونڊي، سر سارنگ، سر سسئي، سر بلال وغيره ساڳئي موضوع ۽ رڌ ۾ ئي رچايو، ۽ فڪري طور اساسي ادب جو جديد ادب سان ناتو جوڙيو. انھن سرن ڪان سواءِ ڪلاسيڪي انداز ۾ رچيل ٻيا سر ۽ گھاڙيٽا گھڙيا، جن ۾ تاجل بيوس جو 'سر ھاري'، يوسف شاھين جو 'سر سنڌ' ۽ ملڪ نديم جو 'سر ڪاموڏ' (جنھن ۾ ھن نظرياتي طور شاھ لطيف سان اختلاف ڏيکاريو آھي) وغيره ساراھ جوڳا آھن.

انسان جي ڪيترن شاعرن جديد فڪر جي لحاظ ڪان انھن سرن ۾ اضافو آندو، ۽ انھن جي حد بندين ۾ وسعت آندي. انھن سرن ۾ حالتن مطابق مسئلا پيش ڪيا ويا.... جڏھن سرڪن ڦاھيون سوڙھيون ٿي ڪيون ويون تہ ڪلاسيڪل اھڃاڻن ۽ اصطلاحن ڪان ڪم ٿي ورتو ويو. مثال طور:
مون سي ڏٺا ماءُ، جنين سوريءَ سڏ،
آڻ نہ مڃين انياءَ جي، موت ھلن گڏ،
ڪلھي وجھي ڪينرو سڏن مٿان سڏ،
آيا آيا گڏ، متان پائين ھيڪلو.
-يوسف شاھين 'سر ڪيڏارو'

حاڪماڻي روش ڪان مايوس ٿي، يوسف شاھين بادل کي علامتي طور ايلاز ڪندي چئي ٿو تہ:
بادل اتي بيھ، پکن ناھي پساھ،
تون ئي ڪر کھڪاءُ، ٻار منھنجا ولھ ۾.

تاجل بيوس 'سر سامونڊي' ۾ چئي ٿو تہ:
اُتي جر سان جھيڙ، سوگھو ٻَڌي سندرو،
اونھي آب عميق مان، ماڻڪ موتي ميڙ،
جاري رک جھاج تي، ورھين تائين ويڙھ،
'مٽي منھن' مٽي ڪان، ڪارو پاڻي ڪيڙ،
سارو سمنڊ سھيڙ، موتين وانگي مٺ ۾.

ڪلاسيڪي رنگ ڪان علاوه، ڪن شاعرن پنھنجن پڪارن کي لوڪ گيتن ۽ لوڪ صنفن ۾ پيش ڪيو ۽ انھن صنفن ۾ موضوعن جي لحاظ ڪان اضافو ڪيو. مثال طور نياز ھمايوني جون نيون صنفون، چيٽو، سنيھو، ڊانئيڙو، ڇيڄ، مور

Gul Hayat Institute

ٽوٽلي ،لاڏو ،ٻاگهي ،اوٺيڙو ،مانجهيڙو وغيره.

هيٺين مثالن مان چڱي طرح پتو لڳائي سگهجي ٿو ته شاعرن لوڪ صنفن ۾ جديد مسئلا ڪهڙي طرح پيش ڪيا آهن:

ڏاڏا مينهن وناڙي ڏاٿيڙا،
ٽيا وچڙيا ڪناڙي ڏاٿيڙا.
هيلو ڪو وري آءُ،
هيلو ڪو وري آءُ.
-نياز همايوني (ڏاٿيڙو)

ڳوٺ ته تنهنجو مٺياري ،پيارنه سودو مڪاري،
سو هَن ڪا سميجا ،مو ڪل ڪو مانجهيڙو،
-نياز همايوني 'مانجهيڙو'

جبل مٿي باڪ ،تون ته سڪن جي ساڪ،
او ڏولڻ ،مورو وڻي ڏيان.
-نياز همايوني. (مورو)

جديد شاعري ۾ حقيقت پسندي

آزادي کان پوءِ سنڌي شاعري ۾ هڪ واضح فرق نظر اچڻ لڳو. شاعرن اهوئي ڪجهه لکيو، جيڪي هنن ڏٺو ۽ پسيو. روائتي شاعري واري تصنع ۽ تڪلف کان هٽي ڪري هنن، هن ڌرتيءَ جا جٺرا جاڳندا مسئلا پيش ڪيا. غزل، جنهن ۾ سدائين عشق معاشقي ۽ گل و بلبل جون ڳالهيون هونديون هيون، انهيءَ کي به قومي ۽ تهذيبي رنگ ۾ رنگي ڇڏيو. جتي هنن ڌارين جي ڏکن جو ذڪر ڪيو آهي، اتي هنن پنهنجن جي پورن جو پرتوو به ڏيکاريو آهي. نوجوان شاعر اطهر منگي قبائلي دور جي فرسوده روايت ،ڪارو ڪاريءَ متعلق لکي ٿو ته:

مهڪڻ ڪان اڳ، گل ڪومائڻي،
شل! ڪامار پوئي او ماري،
دنيا چنڊ تي پهتي آ پر،
آهي اڃا هت ڪارو ڪاري.

سڄي سال جي محنت ڪان پوءِ هاريءَ کي نصيب ڇا ٿو ٿئي! ان لاءِ شفيع محمد مخفي چوي ٿو ته:

سڪان سارو سال،
ان ڪسي پوتار ويو،
بچيو آهي پلال.

حقيقت اها آهي ته ورهاڱي کان پوءِ جن شاعرن پنهنجو ڪلام ڇپيو آهي، جيڪڏهن انهيءَ جو ويهي تجزيو ڪجي ته هر نئين ٽهيءَ جو شاعر يا اهو شاعر، جنهن هن ڌرتيءَ جو درد محسوس ڪيو، انهن جي شاعريءَ ۾ گهڻي ڀاڱي هر اهو موضوع هوندو، جنهن جو ذڪر هن مقالي ۾ ڪيو ويو آهي. جديد فڪر سان لاڳاپو رکندڙ شاعرن جي فهرست تمام ڊگهي آهي. مونکي ٿوري وقت اندر ۽ محدود وسيلن آهر، جن به شاعرن جو ڪلام هٿ آيو آهي، انهن جي ڪلامن کي مثال طور پيش ڪيو اٿم. هتي ته اهين ڪيندو هو ته ڌرتيءَ سان واسطو رکندڙ هر شاعر جي ڪلام جو مڪمل اڀياس پيش ڪجي ها، پر ڪن اڻ ٽر مجبورين ڪري ائين نه ٿي سگهيو.

پس منظر ۾ جن ڳالهين جو ذڪر ڪيو اٿم، انهن جو منطقي نتيجو اهو نڪتو، جو عام ماڻهو معاشي بدحاليءَ جو شڪار ٿي ويو. انهن لاءِ جديد معاشرت ته پري رهي، پر شاه صاحب چوائي ته "جيئڻ ڪارڻ جيڏيون، مون وڏاوس ڪيا". نئي ٽهيءَ جو شاعر فتاح ملڪ چئي ٿو ته:

آيا چاجو پن،
ڪهڙا اينگر ڳلڙا،
جهڙا اپيلا پن.

وقار ناٿن شاهي مارن جي ڪم ڪار ۽ ڪاڌ خوراڪ جو ذڪر ڪندي لکي ٿو ته:

ڌرتيءَ جا ڏڳ ماڻهو ،لوها هي لنگ ماڻهو،
خوراڪ ڏٽ ڏهاڙي ڪم رونبو لاب آهي،
مارو مليرپڪڙا ،بک تا مرن هي بچڙا،
دوزخ آ منهنجي دنيا ،ايڏو عذاب آهي.

جدت پسندي

آزاديءَ کان پوءِ جي شاعري حقيقت پسندي سان گڏ جدت به اختيار ڪئي، ۽ پراڻين فرسوده روايتن کان بغاوت ڪئي. اهڙين ريتن رسمن، جن جي ڪري سماجي اوسر ۾ رنڊڪون ٿي پيون، انهن جي پڻ مخالفت ڪئي وئي.

سنڌ جي وڏ گهراڻن ۾، نوجوان عورت جي قرآن سان شادي ڪرڻ جو رواج اڄ به قائم آهي، انهيءَ جا نتيجا ڪهڙا ٿا نڪرن، سندن شان شوڪت جو حال ڇا ٿو ٿئي. انهيءَ جي عڪاسي نوجوان شاعر ملڪ نديم هن ريت ٿو ڪري:

هوءِ، مون موچيءَ لئه، واجهائيندي هوندي،
در تي سڏ ٿيندو هوندو ته ڪنائيندي هوندي،
ڇا ڪان ته ،ٿيل آهي ،هن جي قرآن سان شادي،
هوءِ ڪرڻ ٿي چاهي، هڪ انسان سان شادي.

انور چئي ٿو ته:

منهنجي منزل ڌرتيءَ تائين،
ڳوليان ڇو آڪاس،
الا وو ڳوليان ڇو آڪاس،
ٽڙل جيون سندر سپنا،
من جي آس نراس،
الا وو ڳليان ڇو آڪاس.

خاڪي جويو چئي ٿو:

هي جي ڪاري ڪوٽ ۾، سوڳها آهن ساهه،

Gul Hayat Institute

کيستائين   کوڙ جو ڳاهيندا سي ڳاهہ ،
ورندا ويساهہ ، کرندا کنگرا ڪاڪ جا.

هن دور ۾ شاعرن ، ماڻهن مان مايوسي ڪڍڻ ۽ منجهن خوداعتمادي پيدا ڪرڻ لاءِ حوصلہ افزا شعر لکيا ، ۽ ماڻهن ۾ ، حالتن جي تبديلي جو ويساهہ پختو ڪيو.

تاجل بيوس ايندڙ حالتن جو عکس هن ريت چٽيو:

لامن تي پيو لڏندو لمندو ،
ٽپڪو ٻڻجي آخر ڇڻندو ،
ڪنهن سانوڻ ۾ نيٺ تہ پچندو ،
جيڪو ميوو اڄ ڪچو آ ،
آويءَ ۾ انسان پڪو آ.

اهڙن حالتن جي پڪ خاڪي جوئي هن ريت ڏني آهي:

صبر اسانجي سوچ جو نيٺ وجي تيندو ،
ايامن جي انڌ جو انت اوس ايندو ،
ڏينهن ڪري ڏيندو ، ڏيئو پنهنجي ذات جو.

غلام حسين رنگريز تہ وقت بہ ٻڌائي ڇڏيو:

دسَ آهن وڳا ، پهر پورا ٿيا ،
رات وهامي وئي.
ٻپ سارا ٻڌا ، ديوَ دسجي ويا ،
رات وهامي وئي.
چنگ چارڻ ڪنيو ، ٻول ٻرنداويا ،
رات وهامي وئي.

سجاڳ 'سنڌي' ابدي حقيقت جو اظهار هن ريت ڪيو آهي:

سچ ڪاري هيٺان ، ڪولڪي سگهندو ،
بهادر ، بزدل اڳيان ، ڪو جهڪي سگهندو ،
روڙا ڪيڏائي ، ڇو نہ اٽڪائجن اڳ ،
مانڌاڻ اچڻ وارو ، ڪو روڪي سگهندو ،
جيسين جذبو آهي ، انسان ٻيي اڏول آ ،
همت هارڻ وارو ، آخر ڀرڪي پوندو.

جديد شاعريءَ ۾ عالمي فڪر/ بين الاقواميت.

جديد شاعري ۾ ، عالمي فڪر وڏ ۾ وڏ ۽ مؤثر نموني ۾ لکجڻ ۾ آيو. ان جا بہ ڪيئي ڪارڻ هئا. هڪ تہ عالمي ادب عام آساني سان دستياب ٿيو پئي ، ٻيو ۽ اهم سبب اهو هو تہ اُها ڳالهہ جا اديب پنهنجي ليکي نہ ٿي چئي سگهيا ، انهيءَ کي عالمي ادب جي آڙ ۾ آسانيءَ سان چئي ٿي ويا. ائين ڏڙا ڏڙا نظم ۽ ڪهاڻيون لکجي ويون ۽ هزارين ترجمي جي روپ ۾ آيون. ان کان علاوه ڪيترين ئي ڳالهين ۾ هڪ جهڙائي بہ هئي ، انکري ٻاهرين ادب ۽ هلچل کي جيئن جو تيئن سنڌي روپ ۾ پيش ڪيو ويو.

هوئن بہ فطري طور صوفي منش هئڻ جي ناتي سان ، انسانذات کي جتي بہ اهنج رسيو ۽ سُڌ پئي تہ هتان جا ماڻهو ڳوڙهن ڳاڙڻ کان سواءِ رهي ڪين سگهيا. استاد بخاري چئي ٿو تہ:

ترت ٿيندو ايري ميري جو حساب ،
ورتو ويندو ذرڙي ذرڙي جو حساب ،
آفريڪا ، آمريڪا ڪونہ ڪو فرق ،
چو تہ ٿيندو ڪاري پوري جو حساب ،
پون ۽ تي نيپام پڙ ڪائيندڙؤ !
چاملي ٿو شعلي شعلي جو حساب.

اسان جي شاعرن نہ صرف ويٽنام ، نڪارگوا ، السلوادور ، ڪانگو ، اٿوپيا ، يورپي ۽ آفريڪي ماڻهن جي بک ، بدحالي ۽ جدوجهد تي لکيو. پر فلسطين ، هندستان ، افغانستان ، ايران ، عراق ۽ لبنان جي ڪوس تي بہ لکيو ۽ دنيا جي مظلوم طبقي جي حمايت ڪئي. اهڙي شاعريءَ جا اسان وٽ انبار موجود آهن. بيروت جي حوالي سان عنايت ميمڻ جو گيت مثال طور پيش ڪجي ٿو:

منهنجي سکٽي سوچ تي ،
ڪيڏا پهرا! - ڪيڏي جهل ،
تنهنجي هيڏي ڪوس تي ،
توکي ڪونهي - ڪائي جهل ،
منهنجي حق جون ڳالهيون بہ ،
توکي لڳنديون گاريون.
تنهنجو چهرو - ڏيک ڏئي ٿو.
ڇڻ تہ ،
منهنجي سکٽي سچائي ۾ ، تنهنجو ڪوئي ڏوهہ نہ آ.

جديد شاعريءَ ۾ پرڏيهي صنفون

عالمي ادب سان ناتي هئڻ ڪري ، سنڌي شاعري ۾ پرڏيهي صنفون اُسرڻ لڳيون ، جيڪي هاڻي فني توڙي فڪري لحاظ کان سگهاريون ۽ عام ٿي ويون آهن. مثال طور: هائڪو ، ترائيل ، سانيٽ آزاد نظم وغيره.

جديد شاعري ۾ 'آزاد نظم' تمام گهڻي ترقي ڪئي آهي ، تہ ان سان گڏ 'هائڪو' ، جنهن کي عام اصطلاح ۾ اسان وٽ 'ٽيڙو' چيو وجي ٿو ، پڻ چڱو نکريو آهي. جيئن تہ فني لحاظ کان انهن جو ڪو خاص موضوع نہ آهي ، ان ڪري انهن صنفن ۾ موجوده مسئلن خاص طرح سماجي ۽ معاشي ان برابرين کي چٽيءَ طرح پيش ڪريو ويو آهي. مثال طور هڪ آزاد نظم پيش ڪجي ٿو:

فلسطين جو اولاد

هڪ معصوم ننڍڙي ٻارڙيءَ ،
ماءُ جي ٿريل لاش کي ،
معصوم حسرتن ۽ پيار سان

Gul Hayat Institute

ڏسندي ڏڪندي چيو:
امل! مونکي بک لڳي آ،
ڏاڍي گھڻي اڃ لڳي آ،
پنھنجي گرم گود ۾،
مونکي سمھاري ڇڏ پيار!

....

تيستائين ڪو ڪتو،
لاش کي چڪ وجھي،
پَٽَ تي گھلڻ لڳو،

....

معصوم ڙي روئڻ لڳي.

خادم ٽالپر

'ھائڪو' لاءِ نوجوان شاعر ادل سومري جا ھي مثال پيش ڪجن ٿا:

پنيءَ سان پيٽ،
در در جون ٺوڪرون،
کائيندو آ، راڪيٽ.

ڪيڏو آھي سيءُ،
انگ اگھاڙو ڪنھن جو،
ٻالڪ آھي ھيءُ.

'رسول حمزاتوف' جي ڪتاب جي اردو ترجمي 'ميراداغستان' تان ڪجھ سٽون اُتاريل.

◉" ڪنھن ملڪ جي سفير جي سيڪاٽيپ ان قومي جھنڊي سان ٿئي ٿي، جيڪو سندس ڪار تي جھومي ٿو. منھنجو ڪتاب منھنجو ملڪ آھي ۽ ان جو نالو سندس جھنڊو آھي."

◉"ھڪ ڀيرو ابو طالب چيو ھو، "مون ٽوپ ته ليو ٽالسٽائي جھڙو ورتو آھي پر ھُن جھڙو مٿو ڪٿان آڻيان."

◉"آءٌ اھڙو شڪاري بڻجڻ نٿو چاھيان جيڪو بازار مان ھرڻ جو مردہ جسم خريد ڪري گھر کڻي اچي ۽ ماڻھن کي ٻڌائي ته خود ھن اھو ھرڻ شڪار ڪيو آھي."

◉"ماڻھو چون ٿا، 'عقاب کي گاھ کارائڻ ۽ گڏھ کي گوشت کارائڻ جي ڪوشش ڪڏھن نه ڪريو."

◉"اھو مٿان چئو ته، 'مونکي موضوع ٻڌايو: انھن چوڻ وڌيڪ بھتر آھي ته "مونکي اکيون عطا ڪريو."

(ھڪ نوجوان اديب کي نصيحت)

◉بابا چوندو ھو، "جيڪڏھن ڪنھن تحرير ۾ مصنف جو وجود محسوس نه ٿئي ته اُھا تحرير ڪنھن رستي تي ڊوڙندڙ بي سوار گھوڙي وانگي آھي.

(ممنه جو قول)

◉"قيمتي پٿر جي جوھر جو انحصار اُن تي آھي ته اُھو جڙيو ڪِٿي آھي ۽ ماڻھوءَ کي سمجھڻو آھي ته ڪيس گھر ۾ ڏسو."

◉"ھڪ ڀيرو جيڪڏھن ڪنھن چيز جي ساراه ڪئي ته پوءِ انکي برو نه چئو. انھيءَ طرح اگر ڪڏھن چيز جي برائي ڪئي ته پوءِ ان کي سٺو چوڻ جي ڪوشش نه ڪريو.

(نقادن کي صلاح)

(رسول حمزاتوف)

Gul Hayat Institute

ستين قسط

وساريان نہ وسرن

ممتاز مرزا

ٿامي يا ٺڪر گهڙا، يڪتارا ۽ چپرون هنن جي سنگت جا ساز هئا. انهن سازن تي، انهن فقيرن ڳائي راڄ رُتاڙيا هوندا. ڪي وري سارنگي بہ استعمال ڪندا هئا. سنڌي راڳ جي مانداڻ ۾ سارنگي جو احوال سچل سائين جي حوالي سان بہ ملي ٿو. حيدرآباد ۾ اهڙا ڪيئي اوتارا ۽ مڪان هئا. جتي جمعا، چنچر، آچر، اڱارا، اربعائون ۽ خميسون لڳنديون هيون، شهر جي ڪنهن نہ ڪنهن ڪنڊ ۾ هر رات راڳ ويراڳ ٿيندو ئي هو. جتي سنڌي ماهر مو سيقار پنهنجن ٻڌندڙن جي روح کي ريجهائيندا هئا. ننڍي هوندي، اسان جي پاڙي ۾ جمن شاه داتا شهيد جي مڪان ۾، مون هڪ ڪافي ٻڌي هئي. اها تن ڏينهن جي ڳالهہ آهي جڏهن اسان جي پاڙي جي رستن وارين ٿنڀن ۾ لڳل بلبن تي اوچتوئي اوچتو ڪارا ٽوپ چاڙهي ڇڏيا هئائون، جن جي ڪري روشني ڳُهٽي پڪڙبي نہ هئي، تڏهن تہ ان ڳالهہ جي خبر نہ هئي تہ ائين ڇو ٿيو هو، پر پوءِ خبر پئي تہ اسان انگلينڊ جي بادشاه جي رعيت هئاسون، لنڊن جي بادشاه، جرمن جي بادشاه سان جنگ جوٽي هئي، ان ڪري رعايا جي اڳواٽ حفاظت جو بلو ڪيو ويو هو تہ جيئن ڪو هوائي جهاز شهرن تي ڪاهي نہ پوي. اهو ٻي وڏي جنگ جي پڇاڙي وارو زمانو هو، ڇاڪاڻ تہ پوءِ ١٩٤٧ع تائين انهن بتين تي اهي ڪارا ٽوپ چڙهيل هئا. ان دور ۾، هڪ رات اسان ونجهوٽي ڏسيو پئي موٽياسين، رات چانڊوڪي، چنڊ ڪڙيل، ڪو فقير بنهہ مستاني انداز ۾ ڪافي ڳائڻ ۾ مشغول هو، سنڌس يڪتاري جي تند مان توحيد جا سُر پئي نڪتا، ۽ گهڙا پنهنجي رمز ۾ پورا هئا، ۽ فقير بول پئي چياتہ:

"پيچ پنهل مون سان پائي تہ هليو ويو"

ان ڪلام ۾ اهڙي ڪا ڇڪ هئي جو اسان سڀ چوڪرا، درگاه جي ٻاهرين پنوڙي تي ڪن لائي ويهي ٻڌڻ لڳاسين. سچل جي اها ڪافي اڄ بہ ڳائجي، ۽ مون لاءِ ان ڪافي ۾ هڪ قسم جو جڻ جادو سمايل آهي. ڪلام ٻڌندي، زندگيءَ جا ڪيئي ورق وري ايندا ويندا آهن. اچتائي، آڳوند رائي، نہ سچ لهڻ جي اون نہ چڙهڻ جي پرواه. بس راند ۽ خوشيون - جڏهن اهو ڪلام ڪنن تي پوندو آهي،ننڍي وهي جون سرهيون ساروٽيون+ سنگتون اکين آڏو تري اينديون آهن. گهڻو ڪري آءٌ اها ڪافي ٻڌڻ ڪان ڪيهائيندو بہ آهيان، ڇاڪاڻ تہ ويل وقت کي پڇاڙڻ جو هاڻي وقت ئي نہ رهيو آهي، حياتيءَ جا مامرا ايترا تہ وڌي ويا آهن جو پوئتي نهارڻ جي وار بہ نہ ٿي ملي، ۽ هاڻ اهي صورتون بہ الائي ڪٿي ڪٿي پنهنجي پنهنجي پيٽ پويان سرگردان آهن، اُنهن يارن ۽ ڏهاڙن کي سارڻ ۾ ڪيئي ڏک اُپرندا رهندا آهن.

اُيرن تي اهي پور بہ ٿا، جيڪي اوچتوئي اوچتو اسان جي زندگيءَ ۾ واءَ جي اوڦٽو جهوٽي وانگر آيا، هڪ ڏينهن اسڪول وياسين تہ اسان جا هندو استاد ماٺ ۾ ويٺا هئا. هيڊماستر لڪي مل ڪان، اُستاد محمد يعقوب پٺاڻ هيڊ ماستري جي چارج وٺڻ ۾ مشغول هو. استاد سائين خوشيچند جي ڇپن تي اها محبت پري مرڪ ڪانہ هئي، هو موڙهل هو. ڪلاس ۾ وياسين تہ روئڻ هارڪو هو، چيائين، "بابلا، علم، انسان کي سنئين واٽ ڏيکاري ٿو. محبت ۽ پريت ڪان وڏي سوڪڙي ڪانهي جا ماڻهو هڪٻئي ۾ ورهائين ونڊين تہ ڪو ماڻهن لاءِ ڏک ڏولا وائي پيدا نہ ٿين. پاڻ ۾ راڄ ٿي رهجو، اسان جو هتان داڻو پاڻي کڻي ويو آهي، سو اسان الائجي ڪيڏانهن وڃون، ڪٿي رلون، ڌڪا کائون. اسان جي عمر آهي جو اباڻا ڪک ڇڏي، وڃن جون هانيون لٽاڙي، ڪنهن ٻي ملڪ ۾ وڃون".... اُستاد پنهنجي درد کي لڪائيندو، ڳوڙها اندر ۾ سميٽيندو چوندو رهيو." توهان جو ملڪ ٿيو آهي، پاڪستان، ۽ اسان جو ملڪ ٿيو آهي هندوستان. اسان جي الله واهي." بس ان ڏينهن کان پوءِ، مون پنهنجي آدرش استاد کي نہ ڏٺو، اسان کي سنڌس اندر جي احوال جو ايڏو ڏک ڪونہ هو، جيترو سنڌس اوچتي گم ٿي وڃڻ جو. سُڀت ئي استاد محمد يعقوب اعلان ڪرايو تہ سُڀاڻي اسڪول جي موڪل آهي، پر اڇتو سيني کي آهي، مٺايون بہ ورهائيون جو اسان جو ملڪ آزاد ٿي ويو آهي، ۽ هاڻي اسان انگريزن جي رعيت نہ پر پنهنجي ملڪ پاڪستان جا آزاد رهواسي آهيون." ان ڳالهہ جي گهرائي تہ اسان جي عقل ۾ نہ ويٺي، پر مٺائي ملڻ جي خوشي ۾، ٻئي ڏينهن، ١٤ آگسٽ ١٩٤٧ع، تي سيني ڪان اڳي وڏي اسڪول جي ميدان ۾ موجود هئاسين. مٺائي ملي. استادن وڏيون تقريرون ڪيون، ڇا چيائون ان ڏي

Gul Hayat Institute

اسان جو خيال ئي نہ ويو ، مانڙي ڪري ڪسڪي هليا وياسين . سڌو ڦليلي تي بڙ هيٺ: ڦليلي تار پٽي وڙهي ، پر ات ڪو ماڻهو ڪونہ هو . ماٺ لڳي پئي هئي ، ان ڏينهن سيٺ جي نار واري نوڪر بہ شايد موڪل ڪئي هئي جو اتي ڊگهو بہ ڪونہ هو ، ۽ نار جا چيڪاٽ بہ ڪين ٿي سٺيا . آنند گهٽيءَ مان لنگهياسين تہ ان جو وڏو دروازو زندگي ۾ پهريون ڀيرو بند ڏٺو سين . نہ اتان ڪو ڳائڻ وڄائڻ جا آواز ٿي ٻڌڻ ۾ آيا ، نہ ئي ڪا ٻي روزمره واري رونق . بس ماٺ ئي ماٺ - اسان سڀ سنگتي پنهنجي پر ۾ حيران تہ اڄ خوشيءَ جي ڏينهن تي ، هتي ايڏي ماٺ! هونئن تہ هتي هر ڏڻ تهوار تي وڏا رنگ رچندا هئا! ان ڏينهن ڪان پوءِ اسان رستن ۽ گهٽين گامن ۾ ديوان صاحبن کي نہ ڏٺو ، ڏينهون ڏينهن گهٽبا ويا . اهڙا ڏينهن اسان جي زندگيءَ ۾ تمام گهٽ ايندا هئا جن ۾ اسين ڪتابن ڪان سواءِ اسڪول ويندا هئاسين . ان ڪري هٽ آجا هئا . ۽ مائٽن کي ڄاڻ هئي تہ اسان اسڪول ۾ آهيون ، تنهنڪري سڄي سنگت ملي ڪري فيصلو ڪيو تہ اڄ شامداس پارڪ هلبو ، پهرين رشي گهاٽ واري شوالي واري ٻائي کان "ڊوڊو ۽ چٽني" وٺبي ، پوءِ پارڪ جو سير ڪبو . رمضان جو مهينو هو . اسان نندا هئاسين ، ان ڪري اسان تان روزا معاف هوندا هئا ، جيتوڻيڪ اسان بہ روزن رکڻ جي وڏي ڪوشش ڪندا هئاسين ، پر مائٽ چوندا هئا تہ تنهنجو روزو مٽ ۾ رکي ڇڏيو اٿئون . اسان ان ۾ خوش . ماڻهو روزا رکندا هئا ، پر ڪنهن کي ٻڌائيندا ئي ڪين هئا ، پنهنجي پر ۾ چپ چاپ ، نہ ڪنهن کي چڙٻ نہ دڙڪو ، ڇو جو هو سمجهندا هئا تہ عبادت انسان جو ذاتي عمل آهي ، ان جي هرويرو تشهير چڱي ناهي ، "هرڪا ٻڪري پنهنجي ڦاهي چڙهندي ."وارو مثال سڀني جي آڏو ، مٿان اها بہ سوچ تہ ڏٺي الائجي ڪهڙي ڳالھ ۾ راضي ، ادلاگدلا سڀ سندس ، تنهنڪري ڏٺي جي ڪمن ۾ دخل ڏيڻ انسان جو ڪم ناهي ، سو ڪير نہ ڪنهن کي چوندو هو ۽ نہ ئي لڪائيندو هو تہ ڪو روزائتو آهي . دنيا جا ڪاروبار بہ ماٺ ميٺ ۾ پيا هلندا هئا ، سو اسان بہ سنگت سان ، روزا مٽن ۾ رکي ، روانا ٿياسين رشي گهاٽ واري شوالي تي . اها جوءِ اسان کي پنهنجي اسڪول جي اُستادن ڏيکاري هئي ، جڏهن جهڙالو ڏينهن هو ، ۽ سانوڻ جو سنجٺ ٿيندو هو تہ اُنهن ڏينهن ۾ اُستاد سڄي اسڪول جي ٻارڙن کي پاڻ سان گهمائڻ وٺي ويندا هئا ، ساڳيون منظم قطارون . ڪتاب ڦرهيون اسڪول ۾ . اسان جي لاءِ اهو ڏينهن ڄڻ عيد جو هوندو هو . تن ڏينهن ۾ مولا جي مهر بہ سنڌ تي گهڻي هئي . مينهن بہ وسندا هئا تہ ماڻهو خوشيون ڪندا هئا ، جُهڙ ٿيو جهوليون ناهي ، اسين سڀ نندا وڏا گڏجي ، گهر گهر وڃي ، ان جي سين هندا هئاسين ، مايون بہ خوش ٿي اسان جي جهولين ۾ اَنَ ڪڻا وجهنديون وينديون هيون ، ڪي پيسا ڏينديون هيون . اهو سمورو اسباب گڏ ڪري ، اسان ڪان وڏا ڇوڪرا ، جن ۾ ڪي راڌا بہ هوندا هئا ، تاهري تيار ڪري ورهائيندا هئا ، ۽ مينهن جي وسڻ جون دعائون ڪندا هئا - سو اهڙن ڏهاڙن تي ئي اسان کي اُستاد شامداس پارڪ گهمائڻ وٺي ويندا هئا . انهيءَ پارڪ جي هڪ سهڻي تصوير اسان جي ڪتابن ۾ بہ هوندي هئي . اهو هڪ مثالي پارڪ هو . جيڪو اندازي تي ڏيڍ ٻن ميلن جي ديگھ ۾ ، ڪاري موري واري پٽي ۾ هو . اُن جي سامهون ڦليلي جي ايرندي ڪپر تي گورنمينٽ ڪاليج ۽ ڊولڻ داس جو باغ هئا . شامداس پارڪ جي وچ ۾ سمينٽ جي ننڍڙي ورن وڪڙن سان هڪڙي نهر ٺهيل هئي ، وچ ۾ وڏا گول ٺهيل هئا . جن ۾ سهڻا ڦوهارا نصب ٿيل هئا . ان ننڍڙي نهر ۾ وري اڇڙا اڇڙا ڪير جهڙا ڪاز پيا ترندا هئا . ندي جي ٻنهي پاسي چِبر ۽ اُن چِبر ۾ وري رنگ برنگي گلن جا ٽڪرا هوندا هئا . پاسن سان ماڻهن جي ويهڻ لاءِ سهڻا بينچ رکيل هوندا هئا . آرهڙ ۾ جڏهن ڦليلي تار وهندي هئي تہ حيدرآباد جا رهواسي ٽانگن ۽ ڇڪڙن ۾ چڙهي اچي اتي ويهندا هئا ، ۽ سير ڪندا هئا . مون پنهنجي سانپر ۾ اهو سهڻو پارڪ پنهنجي اوج تي بہ ڏٺو ، ۽ تباھ ٿيندي بہ! سر سبز ساوڪ ۽ سرهاڻ بہ ڏٺم ، ڊوئيون ۽ ڏپون ڏٺم ، وقت جا اهي ٻئي رنگ آهن ، جن کي نظر انداز بہ نٿو ڪري سگهجي ، حقيقتون بهرحال حقيقتون آهن . سو ان ڏينهن وري بہ اسان پنهنجي سنگت سان ، پهرين رشي گهاٽ واري شوالي تي پهتاسين . دروازو بند هو ، پر ننڍڙي دري کليل هئي . هونئن وڏي دروازي جو هڪڙو طاق سدائين کليل ڏٺو سين ، اندر وڃڻ جي ڪا جهل پل ڪانہ هئي ، سو اسان بہ دري ٽپي اندر ڪاهي پياسين . مهراج جي آڏو اڳ ميلا لڳل هوندا ، ڇا نر يا ناري ، اصل ڊوڊي چٽني جي پرساد لاءِ ماهو پيا ٿيندا هئا . پر اڄ سڄو پڊر خالي هو ، مهراج پنهنجي گيڙو ٽوپيءَ ۾ پٺا اگهاڙا ڪيو ، اڪيلو نراس ٿيو ويٺو ، سندس آڏو روز وارا پاسڻ ۽ انهن ۾ پرساد موجود ، پر وٺڻ وارا خيرڪا . اسان کي ايندو ڏسي مهراج جي منهن تي ڪو چنڊو پيو . وڏي اڪير سان سڏي چيائين ، "اڙي جڻؤ اڄ بہ رهيؤ ، اچو اچو ، نياج وٺو ، ڪائو . وري يا نصيب ."

(هلندڙ)

ڪجھ شيخ اياز جي باري ۾

شيخ اياز جو مطالعو وسيع آهي. هن ٻين زبانن جي ڪيترن شعرن جو ترجمو پڻ ڪيو. جيڪ ڳالھ اياز جي شعرن تي مجموعن جي پيش لفظن ۾ پڻ چاتائي ويئي آهي. اياز ڪن جا نالا ۽ حوالاڏنا آهن، پر ڪن جا ڪيس ياد نہ رهيا. جيڪڏهن ڪن پڙهندڙن جي ذهن ۾ اُهي نالا اچن تہ مهرباني ڪري اُهي اسانکي يا اياز کي موڪلي ڏين، تہ جيئن اياز پنهنجي ايندڙ ڪتاب ۾ اُهي چاتائي سگهي. (ادارو)

پتڻ تو پور ڪري - مهاڳ صفحو (ب) نثري نظمن تي مشتمل هي بي مثال ڪتاب، شيخ اياز جي سڄي زندگيءَ جي تجربن، چاڻ، مطالعي ۽ مشاهدي جو نچوڙ آهي.
يوسف شاهين-٢٢-٩-١٩٨٢ع

شيخ اياز جا ڪيترائي نوٽ بُڪ آهن، جن ۾ هن جي مطالعي ۽ مشاهدي جا نوٽ ورتل آهن، جن مان اڪثر نثري نظم جي صورت ۾ آهن. اهڙا ڪجھ نثري نظم اڳ 'پتڻ تو پور ڪري' ۾ ڇپجي چڪا آهن ۽ ڪجھ هن ڪتاب ۾ ڏنا ويا آهن. انهن مان ڪن ٽڪرن کي مجموعي تاثر نظم جو آهي، ۽ ڪي هن جي 'وسيع مطالعي' ۽ مشاهدي جو نهايت مختصر لفظن ۾ نچوڙ آهن. مهاڳ-ٽڪرا صليب جا
-زيب سنڌي ٢٧-١٠-١٩٨٤ع

"١٩٧٦ع کان ١٩٨٩ع تائين جي وائيس چانسلريءَ واري دؤر ۾ ۽ اُن دور کان فورن پوءِ واري ڪجھ عرصي ۾ بہ، نہ لکڻ سبب، اياز جي شعري آمد ۾ اُها رواني نہ رهي هئي، تہ هن فقط نثري نظم 'پتڻ تو پور ڪري' وارا لکيا هئا. جيئن گرو ديو ٽئگور پنهنجي آخري دؤر ۾ ڪجھ ڪتاب نثري نظمن جا لکيا، وري پنهنجي منظوم شاعري ڏانهن موٽيو هو. اياز جي اُنهن نثري نظمن ۾ اُها ڳالھ نہ هئي جا شاعر مان متوقع هئي. اُن سلسلي ۾ مون کي اياز پاڻ نوع ٻڌايو هو- ۽ ٻئي هڪ هنڌ آءٌ لکي بہ چڪو آهيان، تہ ڪيترو وقت هن جي تخليقي قوتن جا سرچشما بند رهيا ۽ اِن ڪري هن ڪٿي ڪٿي (نثري نظمن ۾) پنهنجي مطالعي جو سهارو ورتو هو. پر اُن سان اياز جي انهيءَ پيشڪش جي بہ مخصوص اهميت کان ڪڏهن بہ انڪار نہ ٿي ٿي سگهيو.
مهاڳ- 'راڄ گهاٽ تي چنڊ'
محمد ابراهيم جويو-صفحو (iii) ۽ (iv) ١٠-١٠-نومبر-١٩٨٧ع.

'نوڪري واري عرصي، منهنجي طبيعت جي اُها رواني ختم ڪري ڇڏي هئي، جا منظوم شاعريءَ جي تخليق لاءِ ضروري آهي. اِن ڪري نوڪريءَ مان آجي ٿيڻ کان اڳ مون نثري نظم لکيا، پر اها رواني جا منظوم شاعريءَ لاءِ ضروري هئي مون کان کسڪي ٿي وئي. مون جويي صاحب کي ٻڌايو هو تہ اُنهن نثري نظمن ۾ ڪٿي ڪٿي منهنجي مطالعي جو شعوري يا غير شعوري دخل بہ آهي.

شيخ اياز-ڪراچيءَ جا ڏينهن ۽ راتيون
صفحو ٤٥-٤٦

Gul Hayat Institute

شيخ اياز جا بيت ۽ وائي

اوهرٽيءَ جهڙيون اکيون مون کي ائن نہ تکيو!
وڃي ڏيل ڏکيو واريا سي جي واٽ تي.

منهنجن وارن تي هُيا جَڻُ تہ هو وا جا هَٿ،
آڌيءَ راتِ اکٽ سپنا تنهنجا ساهہ ۾.

آهي ٻيڙيءَ وانگيانِ هو چو ڏينهنَ جو چَنڊ،
گهوري جنهن ڏي مَنڊُ تو ڄڻ نيري سَمنڊَ ۾.

منهوڙي لانچون ڄڻ سايا جئن سهڙيون،
پر جي تا جانچون سي سپ سپنا سَمنڊ جا،

هي جو منهنجو کنٽ تو، کوڪي ڪويَل جئن،
تنهن ۾ تنهنجو ڪِئن آهي سڏ سمائيو.

جنهن کي تو جئن ساهہ آ سَهو مارِ نہ تون!
آهن ڄڻ تُنهنجون ٻوڙون ان جي ڏَپ ۾.

هِو اونداهي سَمنڊ ۾ پرتان جيکي ٻيٽَ،
هَر هَر لهر ليپٽ مون کان ڪيئن لڪائيا.

تارا تَرن اپ ۾ هي چوڏاري سانت،
آڌيءَ جو ايڪانت منهنجو من موهي وئي.

مان ٿي تنهنجي بنسري مون ۾ ٻُرين تون،
توکي ڪڏهن مون، ڏار نہ سمجهو پاڻ کان.

دؤر پهاڙي پيچرا، شفق جو پاڇو،
ساڳي ڇا ۽ ڇو، مون سان منهنجي پنڌ ۾.

وڏيون چنڊ تلاوَ تي پويون پرڇايون،
ڇا تو سوچين تون نِوڙي ان جي نِيرتي؟

ڳيري پنهنجو ڳاٽ ڪٽي ڪنڌيءَ ڪامَ تي،
آڪيري چمڪاٽ ويهي ڏٺو وِڄ جو.

سورج مکيءَ کي ڇا ليءِ ڇورا تو چنين،
جيکو سورج ڏي ائين ڳاٽ اپو ڪري؟

ڳولي تو ڳوليان نِوڙي مان نئن ڳاج تي،
توکي تو ڦوليان تون جو پاڇو چنڊ جو.

ڀهراڙيءَ ۾ تو ٻُڏِي سَر ۾ سورج جيئن،
توپڻ مون ۾ تيئن سهسين رنگ سَمائيا.

ٻُڏي ٻُڏيءَ ڳالهڙيءَ منهنجو نہ ويساهُ،
تنهنجو منهنجو ناهُ آندو سانجهيءَ سَمنڊ تي.

نپٽ انڌا پانءِ تون ائين نہ اُن جا نيڻ،
ڇو تو ايڏا ويڻ، ڏئين نيري نَڀَ کي؟

ان کي نوَ لڪ نيڻ ها انڌو ناهي اپ،
تنهنجون ڳالهيون سَڀُ آڏو ان جي اکين.

هي جا آهي ٻاهڙي ان جي چوڏاري،
ڳالهہ ٻرينءَ سان رَب جي ڪيڏي آ پياري!
گهر کان ناهي گهٽگهري هي دنيا ساري،
واري ٿي واري، ان کان ٻاهر وستيون.

هي ساري سُر ٻاٽ چوياريءَ ۾ چُلهہ تي،
آهي امر لاٽ ڪيڏيءَ ڪاري ٻاٽَ ۾!

وائي

لَکيءَ جبل تي،
اينڊڙ وينڊڙکي،
پاٽي شال پيارئين.
ڪيئي ڳاٽ جُهکي اچن،
تنهنجيءَ ڪليءَ تي،
پاٽي شال پيارئين.
جڏهن سج تپي وڃي،
لَن ءَلَن ءَلهسائي،
پاٽي شال پيارئين.
او شل پون مينهڙا،
ڏُکيءَ ديس وسي،
پاٽي شال پيارئين.

Gul Hayat Institute

ملنم ٿري

غزل

مان ته وچان تو يار مِٺل،
تنهنجو آ چو مُنهن لٺل.
هر وچوڙي منجهه هميشه،
هوندا آهن راز رکيل.
صدما هيڏا پوءِ ٻي ڪيڏا
پنهنجا آهن پيار وڏيل.
مُشڪل ٻي هرگز مٺڙا،
سُورن سان سِر جڻ ڪان ٿي،
پيارا آهيون پاڻ ٿهيل.
نا هي تيڻو يار نبل.
پنهنجي پت پُڄائڻ خاطر،
پاريندا سون قول ڪيل.
گهاٽي رَت ۾ اڄ ٻي رنا،
ڪيئي آهن روح رچيل.
هي ڏس ڪيرون ڪاهوريِن جون،
سانگي نا هن هاڻ سُتل.
جذبن کي ڪو جهوري سگهندو،
هيڏا اُدما، آر اُتيل.

ج-ع. منگهاڻي

غزل

عادتون درد وندن جون نه بگاڙي ڇڏيو،
دارون پنهنجا اي طبيبو! او هان لاڙي ڇڏيو.

چانئون لمحن جون نه گهرجن تيون اندر جي اُسَ کي،
خيما نيڻن جا سموراڻي اکاڙي ڇڏيو.

سور ڪنهن کي نٿا گهرجن ته ڏيون ٻي ته نه ٿا!
بس! وچن ڪنهن سان ڪيل پاڻهي پاڙي ڇڏيو.

ميگهه ملهارون ٻلا وس ۾ ڪٿي هن ڪنهنجي!
لڙڪ نٿي چار ٿي ٻاڙا هتي ڳاڙي ڇڏيو.

وصل ميلاپ جون ڳالهيون ٿي ڪرڻ هن ڏکيون،
انتظارن آهي جيون ڪي ٿي ساڙي ڇڏيو.

جي ٻڌائڻ به ڏکيا هن ۽ لڪائڻ به ڏکيا!
قصا افسانه اهي پيار جا ڦاڙي ڇڏيو.

قيد منگهاڻي ڪٿي آهي خبر آ ڪنهنکي!
پر خيالن کي ته آزاد گهوڙاڙي! ڇڏيو.

ببوس نظاماڻي

گيت

سنڌي ساهه سندو سينگار، سنڌي ٻولي زنده آباد،
جيئي سنڌ ۽ سنڌي ٻار، سنڌي ٻولي زنده آباد.
ماکي مصري کان به مٺي آ، سنڌي ٻولي مٺڙي ٻولي،
ماکيءَ جهڙي مٺڙي لار، سنڌي ٻولي زنده آباد.
پاڪ پياري سنڌي ٻولي، جيءُ جياري سنڌي ٻولي،
قربن واري قلب قرار، سنڌي ٻولي زنده آباد.
ڀٽائي جا بيت ٻلا ۽ وايون اُن جون وڻن ٿيون،
اکر اکر آ موتين هار، سنڌي ٻولي زنده آباد.

Gul Hayat Institute

پڙهندڙن جا خط

◉ 'سهڻي' مئگزين جي ڪاپي ۽ ان سان گڏ نديڙو نوٽ گذريل ٢٨ تاريخ تي مليو. (گهڻن ڏينهن بعد توهان جي ڪي اکر مليا) ◉ مونکي ڪينسر جي بيماري آهي، ٽن ڪن سالن کان وقت بہ وقت اسپتال ويندي آهيان، جتي خارج ٿيل عضوو ڪٽي ڇڏيندا آهن. ان طرح پنج آپريشن ڪرايا اٿم. هاڻي نندانيو مرس ايرن ٿا، جنهن کي اليڪٽرانڪ وائر دوران جلائيندا آهن. ائين ئي مونکي هاڻي ٦-٧ نومبر اسپتال ۾ داخل ٿيڻو آهي. ان ڪري تڪڙ ۾ شيخ اياز تي مضمون تيار ڪري ڇڏيم، پوسٽ ڪيو اٿم. پوسٽ تي پروسو ڪونهي. پنج پنا موڪليان تہ هڪ مس پهچندو آهي سنڌ ۾! سنڌ ۾ ڪتاب موڪلجي تہ سهي پر هڪ تہ پوسٽيج تمام مهانگي آهي ۽ ٻيو تہ خرچ ڪرڻ بعد بہ پڻ ڪتاب پهچن نٿا. ◉ ٻيا ڪهڙا حال آهن؟ منهنجي آتم ڪٿا سنڌ ۾ ڇپي تہ چڱي ڏوم مچي. مونکي هڪ ڏينهن ۾ پنجاهہ سٺ خط ايندا هئا! ٻيو سڀ خير....

- پوپٽي هيرانندڻي. بمبئي.

◉ 'سهڻي' آڪٽوبر ٨٩ وارو پرچو آڏو آهي. ٽائيٽل سٺو پر اونداهو ٿو لڳي. رنگ ڪليل هئڻ گهرجن. هريرو ايڏو قنوطي بہ ٿيڻ نہ گهرجي. ◉ 'سهڻي' پڙهي ائين لڳندو آهي تہ ڪو ايڊيٽر وچ ۾ آهي-ٻولي، گرامر سڀ ٺيڪ. (تون تہ پراڻو گهاگهہ ايڊيٽر آهين.) اڄ ڪلهہ سنڌي رسالا جام آهن، پر پروڙ ۽ هڪ ٻن ٻين کان سواءِ ائين لڳي ٿو ڄڻ ايڊيٽر آهي ئي ڪونہ. ليکڪ جيڪو لکي اهو ڇپجي ٿو وڃي. حالانڪ ايڊيٽر جو ڪم ڏاڍو نورنچوئيندڙ آهي-ٻولي-گرامر جي صحت، بيهڪ جون نشانيون، انهن کان سواءِ لفظن جو جملن سان ربط ۽ جملن جي مضمون جي فڪر ۽ تسلسل سان. ايڊيٽر جويو صاحب هو، شمشير هو ۽ تون آهين. باقي هڪ ٻن کان سواءِ 'ايڊيٽوريل سان ايڊيٽر جو متفق هجڻ ضروري نہ آهي' واري قسم جا آهن. رڳو شعر جي ڇپجڻ جي تي ڌيان ڏي. اڄ ڪلهہ هر 'ان شعر' شعر نالي ۾ ڇپيو ڇڏين، جنهن کي پڙهڻي مان ۽ ٻيا شاعر منهن مٿو پٽي، شاعريءَ تان هٿ کڻڻ لاءِ تيار ٿيو وڃن. تنهنجو شاعريءَ جو ذوق ۽ ان جي پروڙ سٺي آهي. (ٻين کان گهڻو گهڻو سٺي) پر تڏهن بہ ڪڏهن ڪڏهن ڀل چڪ ٿي وڃي ٿي. ان ڪري شعر جي باري ۾ ڪنهن جهوني يار (امداد يا نياز) کان صلاح وٺندو ڪر. ◉ هن پرچي ۾ ڇپيل جهان آرا سومرو جي ڪهاڻي 'جي ٿو سوريءَ چاڙهيون' ڏاڍي وڻي-عجب آهي ليکڪا ايترا سال لکڻ ڇو بند ڪيو. سنڌيس نگاهہ ڏاڍي اونهي آهي. هوءَ مسئلن کي اتاڇرو نٿي ڏسي، پر اونهي وڃي ان جي تهہ تائين ٿي پهچي. ان ڪري سنڌيس ڪهاڻيون روايت کان اڳتي ٿيون وڃن. هن وٽ انسان جي دردن جي اپٽار آهي. نہ رڳو اپٽار، پر ان جي سبب کي ڳولهي لهڻ جي جاکوڙ پڻ. تون منهنجون مبارڪون ان ليکڪا، جهان آرا سومرو تائين پهچائجانءِ.

- تنوير عباسي. خيرپور ميرس.

◉ 'سهڻي' جهڙي منفرد ۽ بين الاقوامي ساک بخشيندڙ پرچي مان خود کي الوپ ڏسي سچ تہ بيحد ڏک ٿيندو اٿم. پر، گذريل پرچي ۾ غزل ڇپي، گذريل سارا سُور دور ڪري ڇڏيو. ان لاءِ شڪر ادا ٿي ڪريان. پر اهي جملا تہ روايتي رنگ وٺي بيهندا. بهرحال، مون کي ياد رکيو اچو. ان لاءِ لائق اوهان جا.

- واجد. ٽنڊو غلام علي

◉ ٽائيٽل هميشہ وانگر سندر ۽ من مهڻو هو. موهن جي دڙي جو ٽائيٽل ڏيئي اسان کي پنهنجو ماضي ۽ 'قومي ڪارناما' ياد ڏيارڻ جي ڪوشش ڪئي اٿو. ◉ پنهنجي طرفان ۾ 'سازش' ۽ 'وزير جو الزام' ۾ جهڙي طرح اوهان جي 'سهڻي' سنڌ قوم جي 'بچاءُ جو وڪيل' جو ڪردار ادا ڪيو آهي، اهو ڪڏهن بہ وسارڻ جوڳو ناهي ۽ تاريخ ۾ هميشہ سنهري اکرن ۾ لکيو ويندو. جهنڊي جي آڙ وٺي، جهڙي طرح سائين جي-ايم-سيد ۽ ساري سنڌي قوم تي چوهہ ڇنڊيا ويا آهن، اهو اسان سڀني لاءِ سوچڻ ۽ سمجهڻ جو مقام آهي. لاهور مان اردو رسالن 'حرمت' ۽ 'آواز جهان' تہ سائين جيئم تي خاص نمبر ڪڍيا آهن، ۽ ان ۾ گاريون ڏنيون ويون آهن، ان لاءِ سنڌ حڪومت ڪو بہ نوٽيس نہ ورتو آهي. رسالي تڪبير جهڙيءَ طرح زهر اوڳاڇيو آهي، ان لاءِ اسان جي وزير اعلي صاحب ڪو بہ بيان نہ ڏنو آهي ۽ نہ ئي ان بدنام زمانہ رسالي تي بندش وڌي. باقي اسان جي ٻن نهايت ايماندار ۽ شريف سنڌي آفيسر ڊي-سي جيڪب آباد-امتياز احمد قاضي صاحب. ۽ ايس-پي جيڪب آباد اختر جانوري صاحب کي فقط ان ڪري هٽايو (Suspend) ڪيو ويو آهي، جو انهن اڀرائي ۽ هلڪڙائي ڇڏي، نهايت بردباري ۽ دانشمندي جو مظاهرو ڪندي وڏي خوني ڊرامي کي فلاپ ڪري ڇڏيو. جيڪڏهن اهي ٻئي مٿيان آفيسر ڪشمور شهر ۾ سائين کي گرفتار ڪرڻ جي ڪوشش ڪن ها، تہ تمام وڏو خون خرابو ٿئي ها. پر انهن آفيسرن جي عظمت کي سلام آهي، جن پنهنجي نوڪرين جي پرواهہ نہ ڪندي، ايڏو وڏو قدم نہ کنيو، هئڻ تہ ائين گهربو هو تہ انهن ٻنهي آفيسرن کي ڪجهہ بہ نہ چيو وڃي ها، ڇو تہ حالات اهڙا هئا. پر اسان جي

Gul Hayat Institute

وزير اعلي صاحب هميشہ وانگر M.Q.M جي بليڪ ميلنگ ۾ اچي، نهايت غلط قدم کڻي، اسان سيني کي رنجائي وڌو آهي. اسان اوهان کي اپيل ڪنداسون تہ 'سهڻي' رسالي ۾ انهن ٻنهي آفيسرن تي ايڊيٽوريل لکي انهن جي بحاليءَ جو مطالبو ڪيو وڃي. ◉ ڊاڪٽر اسماعيل اديجي جو انٽرويو اسان جي سمجهہ کان مٿي هو. اوهان جيڪي بہ سوال ڪيا آهن، هرهڪ سوال جو گول مول جواب ڏنو اٿس. حالانڪ جهڙا اوهان سوال ڪيا هئا، اگر انهن جا صحيح جواب ڏنا وڃن ها تہ هڪ لاجواب ۽ تاريخي انٽرويو ٿئي ها. اوهان انٽرويو سوچي سمجهي پوءِ وٺو. هرويرو 'سهڻي'ءَ جا صفحا ضايع نہ ڪريو. ◉ جي-اين مغل جهڙي طرح افغانستان گهمائي رهيو آهي واقعي ساراهڻ جهڙو آهي. ◉ شخصيت ڪالم تہ 'سهڻي' جي جان آهي. هن دفعي جي ٽنهي عوام جي محبوب شخصيتن جا فوٽا ڏسي ۽ اندر پڙهي دل جهومي اٿي. ◉ جهان آرا سومر جي ڪهاڻي 'جي تو سوريءَ چاڙهيون' پڙهي سچ پڇيو تہ ڪيئي ڪلاڪ ان ڪهاڻي ۾ گم رهيس. ايتري شاندر ڪهاڻي اڳ ۾ شايد مون هڪ اڌ پڙهي آهي. جهڙيءَ طرح ڀيڻ جهان آرا ڪردارن سان انصاف ڪيو آهي. اهو هڪ ڪامياب ڪهاڻيڪاره جي نشاني آهي. ڪاش آءٌ ان ڪهاڻي جو هيرو خان محمد هجان ها. بهرحال جهان آرا کي اسان سيني پاران مبارڪون ڏيندا. ◉ خادم ٻگهڻي جي ڪهاڻي 'من جي منجهہ' اڳين ڪهاڻين جهڙي تہ نہ هئي، پر وري بہ سٺو پاڻ موڪيو اٿس. ڪاش 'نينهن پليو نفرتن' جهڙي ڪهاڻي وري پڙهڻ لاءِ ملي. ◉هن ڀيري مصطفي قريشي جو انٽرويو ڏيئي اسان تي وڏ ڪيو اٿو. اسين سڀئي مصطفي قريشي کي التجا ڪنداسين تہ سنڌي فلمن ۾ ڪم ڪري، سنڌ ڌرتي جو قرض چڪايو.

-ڊاڪٽر امان الله مهتيال. پانڊڪا لاڙڪاڻو.

◉نومبر جو ايڊيٽوريل گهٽو وٽيو. هر ڪنهن ڌر کان حساب ڪتاب ڪيو. پر حڪومت کان عوام سان ڪيل وعدن جو وڌيڪ حساب وٺڻ گهرجي. ان تي ايڊيٽوريل ۾ خاص نظر رکو. اڃان بہ وڌائي لکو. ◉ 'جيڪي منجهہ جهان' ۾ ملڪ ۾ 'بي اعتماديءَ جي رت' بابت سٺو مواد هو. سنڌ ۾ 'سنڌ لاءِ طوفان نوح' جي-اين مغل جي سٺي لکئي هئي. ملزم ٽريءَ جو 'ٽر، مسئلا ۽ عوامي دور' پڙهي ڏڪ ٿيو تہ عوامي حڪومت ۾ بہ ٽر اهوئي ٽر! تمام سٺي تحرير هئي. ◉ اعجاز جتوئي جو انٽرويو مجموعي طور سٺو هو، پر اها ڳالهہ ٺيڪ نہ لڳي تہ ڪو جتوئي صاحب ماڻهن کان S.N.A جي نالي ووٽ ڪونہ ورتا هئا. بلڪ سندس والد کي تہ S.N.A جي بلڪل حمايت هئي. ◉ ندوي کان انٽرويو وٺي توهان تمام سٺو ڪيو آهي. اهڙن قاتلن ۽ سنڌ دشمنن جا خيال ڀلا اسان اردو رسالن ۾ تہ نہ پڙهنداسين؟ سندس خيالن مان سندس سنڌ دشمني ۽ سچٽائي جو پتو پوي ٿو. ◉ 'ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾' سفرنامو بهترين پيو هلي. هر قسط ۾ سنڌ ۽ سنڌين جي نئين ڳالهہ پڙهي خوشي ٿي ٿئي. جيئن نومبر واري شماري جي قسط ۾ شاهد ڪوسو بابت اهو پڙهي خوشي ٿي تہ اهو سنڌي، ڪراچي يونيورسٽيءَ ۾ اسٽوڊنٽس يونين جي صدارتي عهدي جو اميدوار هو. ◉ يڪ نعره حيدري بہ تمام سٺو ۽ بت کي چير ڪائيندڙ هو. ◉ آرسيءَ ۾ محترمہ سحر امداد جا جواب ڪي خاص متاثر ڪندڙ نہ لڳا. ◉ نجم عباسيءَ جي ڪهاڻي 'احمقپايون' سٺي هئي. هن دور جي حالتن تي هئي. سنڌين تي ڌارين غنڊن جي ظلمن جي ڪهاڻي. سنڌين سان سندن ئي ووٽن سان اقتدار ۾ آيل حڪومت جي ويساهہ گهاتي جي ڪهاڻي بيان ڪيل آهي. متاثر ڪندڙ ڳالهہ اها تہ عام ڪهاڻين وانگر مظلوم سنڌين کي رڳو ظلم جو شڪار ٿيل نہ پر دشمن کان بدلو وٺندي بہ ڏيکاريو ويو آهي. ڪهاڻي سادي نموني ۾ بيان ٿيل عام ماڻهوءَ لاءِ سولي آهي. ◉ 'سيني جا زخم' ڪهاڻيءَ ۾ سيماب هڪ وڏيري کان وڌيڪ، هڪ ظالم پيءُ جو ڪردار ڏيکاريو آهي. وڏيرو گهڻو ڪري عام ماڻهوءَ سان ظلم ٿو ڪري، پر هن پنهنجي پٽ سان ڪيو. ڪهاڻيءَ ۾ جملا سٺا لڳا. ◉ نئين ليکڪ امر لغاريءَ جي ڪهاڻي 'مان جوئي آهيان سوئي آهيان' تمام سٺي لڳي. عام فرسٽريشن جو شڪار ٿيل سنڌي نوجوان جو ڪردار ڏيکاريل آهي. ڪهاڻي مان پتو پوي ٿو تہ عام نوجوان اڄ بہ سورن ۾ آهي. ◉ سدارنگاڻي خادم جو لکيل 'سچل - صوفي لاکوفي' ۽ تاج جويو جو 'رحمان بابا ۽ لطيف' سٺيون، ڇاڻ پريون لکيون هيون. ◉ 'وساريان نہ وسرن' ڇڻ وقت جي تاريخ آهي. ان ڳالهہ جو احساس نٿو ڏياري تہ اصل ڳالهہ ڪڏهن ايندي. پڙهڻ کان پوءِ ماڻهو پنهنجي ماضيءَ ۾ گم ٿيڻ تي مجبور ٿو ٿئي. ◉ 'چاڙو چاڙ ڳالهيون' سٺو لڳو. ◉ ماهتاب محبوب صاحب کي 20 Century ۾ عورتن (سنڌي) کي رڙين بدران ظالم ۽ ظلم سان مهاڏو اٽڪائيندڙ لکيون ڏيڻ گهرجن. ◉ شاعري بہ سٺي هئي. جاويد گل، ادل سومرو، سرڪش سنڌي، مشتاق عبدالرحيم متاثر ڪيو.

- پير محمدالله. سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو.

◉ گهڻن ڏينهن جي سبرڻ کان پوءِ، هي خط لکي رهيو آهيان. اڳي بہ لکندو رهيو آهيان، ڇو تہ اوهان موهن ڪلپنا کي گهڻو ڇپيو آهي، جنهن جو آءٌ شيدائي آهيان. سائين لکڻ جو مطلب اهو آهي تہ جيئن ئي اوهان جي 'سهڻي' جهڙو نڪرڻ شروع ٿي تيئن وٺڻ شروع ڪيو اٿم. هڪ ڳالهہ جو اوسيئڙو هوندو آهي تہ ڪڏهن ٿو مواد اچي، پر هر ڀيري اهو اوسيئڙو ڪوهسيئڙو بنجي باڪ ڦٽيءَ کان پوءِ ختم ٿيڻ وانگي، ختم ٿيو وڃي. اڳي گهڻو مواد هوندو هو، ان کان پوءِ اوهان جو 'تخليق' نڪتو، تنهن بہ دل خوش ڪئي هئي. ليڪن هن ڀيري واريءَ 'سهڻي' نراس ڪري ڇڏيو آهي، ان کان پوءِ، ايڊيٽوريل ۾ بہ جان ڪونہ رهي آهي، پٽي جي حڪومت ۾ تہ ايڊيٽوريل ۾ جان هوندي هئي، ليڪن هن 'سهڻي'ءَ ۾ تنقيدي مواد گهٽ، صلاحون گهڻيون هونديون آهن.

-ڊاڪٽر نظير سومرو. جرڳهہ پوليس اسٽيشن قمبر.

◉ 'سهڻي' مان وڏي شوق سان پڙهندو آهيان، رسالي جي پڙهڻ سان اسان شاعر، اديب کي وڏي ڄاڻ حاصل ٿئي ٿي، ائين ڪئي چئجي تہ هيءُ رسالو معلومات جو خزانو آهي. آڪٽوبر ٨٩ وارو پرچو پڙهيم، ڏاڍو سٺو ۽ خوبصورت هو ۽ سنڌي جي مشهور شاعر، اديب محترم شمس الحيدريءَ جي رنگين تصوير رسالي ۾ سنڌي قوم جي سچي مرد مجاهد محترم سائين ممتاز علي ڀٽي صاحب جي رنگين تصوير ۽ سنڌ اسيمبليءَ ۾ ڪيل تقرير جو ٽڪر تمام سٺا لڳا، اڳين 'سهڻي' سان گڏ سندس شاعريءَ جا ٽڪر بهترين هئا. ◉ ڀيڻ ماهتاب محبوب جي رنگين تصوير ۽ ڀين کان پڇيل سوالن جا جواب تمام سٺا لڳا. ◉ 'جيڪي منجهہ جهان'، 'ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾' مغل صاحب جو سفرنامو، 'يڪ نعره

Gul Hayat Institute

حيدري' ، ڪهاڻين ۽ شاعريءَ جي انتخاب مان موهي وڌو.

- راڻو پنيرو. شاهپور چاڪر.

◉ 'سهڻي' جو نومبر جو پرچو نظر مان گذريو. مواد جي ترتيب، وقت جي حالتن مطابق نهايت مناسب آهي. ڪمپيوٽر جي ڇپائي پرچي کي لاجواب بڻائي ڇڏيو آهي، ڪٿي ڪٿي جي اوڻائي محسوس ٿئي ٿي. ◉بهرحال پرچي جي سڀاءَ مان خبر پوي ٿي ته اوهان اهو سڀ ڪجهه شايع ڪريو ٿا، جنهن جي اڄ ضرورت آهي ۽ جيڪو سنڌي قوم جو شعور بيدار ڪرڻ ۾ مدد ڏئي ٿو.

- مشتاق عبدالرحيم. لاڙڪاڻو سنڌ.

◉ اڄ ڪان ٻه سال اڳ هڪڙي دوست وٽ وڃڻ ٿيو، اتي انجا ڪتاب ڏسندي مونکي 'سهڻي' جو پرچو هٿ اچي ويو هو. جيڪو پڙهيم ڏاڍو مزيدار لڳو ۽ ان ڪان پوءِ خبر پئي ته 'سهڻي' بند ٿي ويو آهي. وقت جو گهڙيون گذرنديون رهيون ۽ هڪ ڏينهن خبر پئي ته سنڌين جو محبوب پرچو 'سهڻي' پيهر سنڌ واسين جي خدمت ڪرڻ لاءِ ميدان ۾ اچي رهيو آهي. اهو ٻڌي دل کي ڏاڍي خوشي حاصل ٿي ۽ 'سهڻي' جو انتظار ڪرڻ لڳاسون پر بدقسمتي سان اسان 'سهڻي' جو پهريون پرچو حاصل ڪري ڪونه سگهياسون ۽ انجو اڄ تائين افسوس آهي. ◉ 'سهڻي' ۾ جيڪا خاص ڳالهه هوندي آهي، سا آهي سهڻي جو من موهيندڙ ايڊوٽيوريل، جنهن ۾ سموري سنڌ جو درد سمايل هوندو آهي، مظلوم ماروڙن جون درد سان ڀريل داستانون لکيل هونديون آهن. ◉ ان ڪان علاوه 'جيڪي منجهه جهان' ۾ محترم جي اين - مغل صاحب جا لکيل تجزيا تمام بهترين هوندا آهن. جنهن سان منهنجي خيال ۾ سنڌ جو هر با شعور سياسي ذهن رکندڙ ماڻهو اتفاق ڪندو هوندو. ڇو جو بيورو 'سهڻي' ۽ جي-اين-مغل صاحب جا سمورا تجزيا غير جانبداري تي مشتمل هوندا آهن. وچ ۾ مختلف ليڊرن جو تصويرون ڏيڻ وارو سلسلو به تمام بهترين آهي ۽ مختلف ماڻهن جا انٽرويو به تمام سٺا آهن، تازو توهان ندوي ڪان جيڪو انٽرويو ورتو آهي، سو هڪ لحاظ ڪان ڪارائتو آهي، اهو ائين ته توهان جيڪي سوال ملان ندوي ڪان ڪيا سي سڄي سنڌي قوم جو آواز هو. اسان سلسلي کي اڳتي وڌائڻ جو مشورو ڏينداسين ۽ اهو چونداسين ته توهان الطاف، نواز شريف، اڪبر بگٽي، جتوئي جا به انٽرويو هن عظيم پرچي ۾ ڇاپيو ۽ انهن ماڻهن تائين سنڌي ماڻهن جو آواز پهچايو. ◉ هن نومبر واري پرچي ۾ نجم عباسي، حق نواز سيماب سمون ۽ امر لغاري جون تحريرون تمام سٺيون لڳيون. جي-اين-مغل صاحب جو افغانستان وارو سفرنامو تمام بهترين آهي ۽ پڙهندي ائين پيو لڳي ته اسان گهر ويٺا افغانستان جو سير پيا ڪيون.

- اظهر علي پنهور. قمبر.

◉ 'سهڻي' ماهوار ونندو پيو اچان. 'سهڻي' نومبر ۾ ڪا خاص ڳالهه نه هئي. ايڊيٽوريل ۾ اوهان غلام مصطفي جتوئي کي ڪي چڱو وائڪو ڪيو آهي، پر اجان ٿورو وڌيڪ اُن تي روشني وجهو ها ته بهتر ٿئي ها. قائم علي شاهه سان جيئن اوهان لکتن ۾ مخاطب ٿيو ٿا، بيو ڪير به ڪونه ٿو ٿئي. واقعي سنڌي ماڻهن جي گرفتارين جو عمل مذمت جوڳو آهي. سچل ڪانگريس ڪوٺائڻ تي سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئشن کي آءُ به مبارڪباد پيش ڪريان ٿو. اسان سنڌي ماڻهن کي اهڙن بين الاقوامي پروگرام جي سخت ضرورت پڻ آهي. ◉ 'جيڪي منجهه جهان' نالو ئي ٻاهرين توڙي اندرين سياسي صورتحال جي معلومات جو آهي. بي اعتمادي جي رٽ تي بيورو 'سهڻي' جو تجزيو ڪو خاص ڪونه هو. فقط تنقيدي پاسا هئا، ڪو جوڳو حل نه. پر جي-اين- مغل ان ساڳي ڳالهه جو تجزيو شروع ڪان وٺي آخر تائين جاندار ۽ معلومات ڀريو ڪيو ۽ مُلزم ٿري تر جي مسئلن جي چنڊچاڻ وزيرن جا وعدا، ان تي عمل ۽ انهن مسئلن جو حل جو بهترين نمونو سمجهايو آهي. ملزم ٿري واقعي انهيءَ تجزيي تي جُس لهي. ◉ سينيئر اعجاز جتوئي جو انٽرويو رڳو ڳالهين تي مبني هو ۽ محترم طارق اشرف جيڪي سوال پُڇيا ٿي ته اُن جو جواب ڏيڻ بدران، بي ڪا ڳالهه ڪنيو پيو جواب ڏي ۽ تقريبن سيني سوالن جا جواب مبهم هئا. باقي وصي مظهر ندوي پنهنجي ڳالهيون ڇُپيون ۽ چڙ واري رويي جا جواب ٿي ڏنا ۽ اٽلو سوال جو جواب ڏيڻ جي، سوالن جي وضاحت پئي پُڇيائين. ◉ 'ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾' جي-اين مغل جو لکيل شاندار سفرنامو، 'سهڻي' جو چوڏهين جو چنڊ رهيو آهي ۽ هينئر به هو، جيئن هاڻ اسان افغانستان جي عظيم ڌرتي تي سائين جي - اين مغل سان گڏ گهمي رهيا آهيون ۽ ڏسي رهيا آهيون ۽ واقعي جي - اين مغل صاحب ئي سامراجي پروپيگنڊن جو پردو چاڪ ڪري ڇڏيو آهي. وري نئين قسط جو شديد انتظار رهندو ◉ هن واري 'يڪ نعره حيدري' ۾ مغل به پاڻ ملهايو. ٿارچر جي باري ۾ چڱي معلومات، سُٺي ۽ عام فهم ٻولي ۾ ڏي ويو. ۽ اميد آهي ته اڳتي اهڙيون ئي معلومات ڀريون ڳالهيون محترم غلام نبي مغل اسان سان 'سهڻي' معرفت ڪندو. ◉قيدي ناول اجان تائين صحيح پيو هلي، وڌيڪ تجسس آخري حصن جو آهي ته اڳتي ۽ آخر ۾ ڇا ٿيندو؟ ◉ 'سهڻي' ءَ جو چنڊ رنگين تصويرون آهن. هينئر ته 'سهڻي' پاڻ ملهايو ته سحر امداد ۽ امداد حسيني کي آرسي ۾ ڏيکاريو ۽ وچ ۾ لطيف جي پارکو ۽ سنڌ جي اصل هڏڏوکي ۽ سنڌي ماڻهن جي عظيم رهبر محترم رسول بخش پليجي صاحب جي وڏي رنگين تصوير ڏئي، دل جون آسون ۽ اميدون پوريون ڪيون. ان تي اوهان جس لهو. ◉ ڪهاڻين ۾ هينئر ڊاڪٽر نجم عباسي جي ڪهاڻي احمقپايون ايترو مزو نه ڏنو. هڪ روايتي ۽ ائين ئي ڪهاڻي هئي، شايد نجم صاحب ائين ٿورو لاهن يا ميار لاهن لئه ڏني هئي. 'سيني جا زخم' به عام رواجي ڪهاڻي ئي رهي. باقي امر لغاري جي ڪهاڻي 'مان جوئي آهيان سوئي آهيان'، کي هڪ بهترين ڪهاڻي چئي سگهجي ٿو ۽ موضوع جي چونڊ به ڪنهن حد تائين بهترين آهي. ۽ وڌيڪ ڪهاڻي مزو تڏهن ڏيندي آهي، جڏهن وزير موصوف چوندو آهي ته "هي سڀ ائين ترميم جا ڪم آهن ۽ نوڪرين تي هينئر بندش آهي." واقعي امر لغاري صاحب تمام سٺي عڪاسي ڪئي آهي. ۽ توهان هينئر نون لکندڙ کي سٺي ترجيح ڏئي رهيا آهيو، اُميد ته اها روايت قائم رکندؤ. ◉ 'سچل- صوفي لاڪوفي' ڪجهه ڏکيرڙو موضوع هو، تنهن تي سدا نگاهي 'خادم' نڀائي نه سگهيو آهي، ۽ چڱي طرح سمجهائي نه سگهيو آهي ۽ تاج جويو صاحب جو مضمون 'رحمان بابا ۽ لطيف، محبت جا شاعر' صرف ۽ صرف پنن جو ڏيان هو، ممتاز مرزا جو ڪالم 'وساريان نه وسرن' هينئر ڪو خاص مزو ڪونه ڏنو، رڳو فقيرن ۽ ملنگ ۾ ئي ڦرندو رهيو. ◉ عبدالقادر جوڻيجي صاحب جو ڪالم وڌيڪ پلو ۽ سٺو لڳو، جنهن ۾ موصوف ٽينسي وليمس جي حياتي ۽ ٻيون ڳالهيون لکي،

داديو پلو ڪم ڪيو اٿس. جوڻيجي صاحب جي اها ڳالھ 'هر پرو پنهنجون ابتيون سبتيون ڳالهيون لکي مڙهن جي خلاف آهيان.' ڏاڍي پسند آئي ۽ هر اديب کي ائين ڪرڻ گهرجي. ◉ ماهتاب صاحب جو ڪالم ايترو مزو ڪونہ ڏنو، اهي ڳالهيون ٻڌي ٻڌي ڪَن پچي پيا آهن ۽ ماهتاب صاحب اهي ئي ڳالهيون صرف ۽ صرف لفظ بدلائي ورجايون آهن. ◉ تاجل بيوس جو 'سُر ڪَلاچ' ڏاڍو پسند آيو ۽ منظور ظفر، جاويد گل ۽ ضمير قل جي شاعري وڻندڙ ۽ سُٺي هئي، باقي شاعري رڳو ميار لاهڻ واري هئي. ◉ ٽي-وي، او ٽي-وي اجان تائين تہ ٺيڪ پيو هلي، پر اجان بہ ٽي-وي، او ٽي-وي ۾ ڪُلي ڳالهايو ڪونہ پيو وڃي. ◉ مون پڙهيو ۽ نوان سنڌي ڪتاب اهي پئي مياري ۽ بهترين صفحا آهن. ◉ بمبئي ڊائري ٺيڪ رهي. مٿين ڪور تي اڳي موهن جي دڙي جي وڏي مورتي هئي ۽ هاڻ هن پرچي ۾ جيڪو هيٺر هٿڻ ۾ اهي. اُن تي سکر جي معصوم شاه جي مناري جي تصوير هئي، توهان اسان جو من کسي ورتا آهن. بيشڪ 'سهڻي' اڳ بہ معياري رسالو هو ۽ اڄ بہ معياري رسالو اهي.

- سجاد اختر ٿالپر. ٽنڊو ڄام محمد.

◉ماهوار سهڻي جي نومبر ١٩٨١ع واري پرچي ۾ 'ندوي سان طارق اشرف جو انٽرويو تفصيل سان هو. اهو تمام سٺو ۽ بيحد پسند آيو. لک لائق محترم طارق اشرف کي. هن جهڙا صحافي اسان جي سنڌ ۾ ايڊيٽر جي پوسٽ تي قائم هجن تہ بهتر ٿيندو.

- واحد بخش برهماڻي. پيارو ڳوٺ.

◉ سچن سائين نومبر ١٩٨١ع جو پرچو ورتو اٿم. پڙهي مواد پورو ڪيو اٿم. 'پنهنجي طرفان' ۾، حيدرآباد ۽ ڪراچيءَ جي حالتن سان اوهان جو ايڊيٽوريل پرپور لڳو. اندر اوچتو سنڌي قوم جي قاتل مُلا ندويءَ جو انٽرويو ڏسي دل ٺي سڙي ويئي. اهڙي منافق، ڌرتيءَ جي غدار جو انٽرويو ڇاپي اوهان اسان سان ظلم ڪيو آهي. اوهان جي هڪ بہ سوال جو جواب صحيح ملا ندويءَ نہ ڏنو. الائي ڪهڙي سبب اوهان سنڌي گهوٽن جي قاتل مُلا ندويءَ جو انٽرويو ڏنو آهي. پليت مُلا ندويءَ جي انٽرويو هلائڻ سان اسان پڙهندڙن کي سخت صدمو ٿيو آهي. اوهان مُلا ندويءَ سان ياري ڪو پيا الائي ڇو؟

- ڊاڪٽر رستماڻي. نوابشاهہ.

◉ سٺي سرورق سان 'سهڻي' ملي. 'جيڪي منجھ جهان' ۾ جي-اين مغل' 'سنڌ لاءِ طوفان نوح' جنهن غير جانبداري ۽ جرئت سان لکيو آهي، تنهن لاءِ کيرون لهي. جتوئي صاحب جو انٽرويو وقت جي ضرورت پٺاندڙ هو. ندوي سان تہ توهان ذري گهٽ جهيڙو ئي ڪيو. 'يڪ نعره حيدري' پلو رهيو، 'آرسي' ۾ سحر امداد جا جواب پڙهي هيڪاري هانوَ ٺري ويو، ڏاڍا پرپور جواب ڏنا اٿس. تصويرون سحر ۽ امداد جون پيئي ڏاڍيون سٺيون ڏنيون اٿوَ. پليجي صاحب جي تصوير بہ پسند آئي. سيماب سمون جي ڪهاڻي 'سيني جا زخم' ايتري وٺي جو بہ پيرا پڙهيم. امر لغاري بہ سٺو ليک پيو ثابت ٿئي. شاعري ۾، منظور ظفر، ادل سومرو، سرڪش سنڌي ۽ ضمير قل جي شاعري پسند آئي، پر اهو معيار نہ رهيو آهي، جيڪو هجڻ گهرجي، ڪيترائي پلا شاعر موجود آهن جن کي نظر انداز ڪيو پيو وڃي. سٺن شاعرن کي، نون شاعرن کي گڏوگڏ وٺي هلو تہ هوندو بهتر ٿئي. مجموعي طور ائين ڪٿي چئجي تہ سواءِ هڪ ٻن خامين جي، سارو پرچو پنهنجو مٽ پاڻ هو.

- منير ولهاري. ڄورو نارو.

◉ 'سهڻي' جو تازو پرچو ڏٺم. تمام بهترين. خاص ڪري پڙهندڙن جي اها شڪايت دور ٿي ويئي تہ محترم رسول بخش پليجي جو فوٽو نہ ٿو ڇپجي.

- علي عابد سومرو. شڪارپور.

◉ 'سهڻي' جو نومبر جو پرچو پڙهيو سين. سڀ کان پهرين ٽائيٽل ساراهڻ جوڳو هو. علي عباس زيدي جا ٽائيٽل تمام سٺا هوندا آهن ۽ سمجھ ۾ جلد اچي ويندا آهن. هونئن تہ 'سهڻي' جو هر پرچو معياري هوندو آهي، پر نومبر جي پرچي ۾ مونکي خاص تحريرن ۾ امر لغاري جي ڪهاڻي 'مان جوئي آهيان سوئي آهيان' ڏاڍي وٺي. ◉ سينيٽر اعجاز جتوئي جو انٽرويو ٻن ڏاڍو وٺيو. توهان جي پڇيل سوالن جا ڏاڍا سٺا جواب ڏنا اٿس. شاعري ۾ امداد حسيني، ادل سومرو ۽ سرڪش سنڌي ڏاڍو سٺو نپايو آهي. ان کان پوءِ تاج جويو، ماهتاب محبوب ۽ عبدالقادر جوڻيجي جون لکڻيون ٻن ڏاڍيون معياري هيون.

- دليپ ڪمار. پي. ڪوٺاري. مٺي.

◉نومبر ٨١ع جو پرچو حب دستور سٺي ٽائيٽل ۽ رنگين عڪاسي ۽ بهترين البم فوٽو وارو هٿڻ ۾ آهي. هاڻ وقت جي پابندي ٿيندي پئي اچي. مواد جي لحاظ کان اها ساڳي ڳالھ، پلا توهان کي ساڳين ساڳين ماڻهن (اديبن کي) هر مهيني 'سهڻي' ۾ ڏيڻو آهي، تہ گهٽ ۾ گهٽ هڪڙي اديب جا بہ مواد تہ نہ ڏيو. خدارا ائيڏو بي داد..... واقعي دوستي توهان نڀائي ڄاڻو. ◉ ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾، جي-اين مغل، يڪ نعره حيدري غلام نبي مغل، قيدي غلام نبي مغل.... هاڻ توهان ئي انصاف ڪريو، اڌ 'سهڻي' توهان جي دوستن جي مواد سان پريل آهي، باقي هڪ ڪهاڻي ۽ هڪ شعر بہ هن جو شايع ڪري. سچي 'سهڻي' هن جي حوالي ڪري ڇڏيو. اسان کي قسم آهي هِن ڌرتي جو اسان 'سهڻي' تڏهن بہ وننداسين. ◉ ڪهاڻيون سيئي وٺيون، شاعري سيني جي سرس هئي. عبدالقادر جوڻيجو لڳي ٿو، هن ڌرتي جي ڳالهين ۽ مسئلن کان منهن موڙي پنهنجي ڪالم 'ڇڙوڇڙ' کي الائي ڪيڏانهن موڙي ويو آهي. ◉ يار محمد شاه پنهنجي ڪالم T.V., O, T.V ۾ لکيو آهي تہ ادبي پروگرام 'مخزن' کي جمعي ڏينهن 'روشن تارا' جي جڳھ تي آئي، روشن تارا کي شام جو آندو وڃي. شايد يار محمد شاه کي اندازو ڪونهي تہ ادبي پروگرام مخزن ڪيڏو مقبول آهي. ◉ منهنجي خيال ۾ 'حال احوال' کي جمعي ڏينهن آندو وڃي ۽ روشن تارا کي انهيءَ جي جڳھ تي آندو وڃي.

- اقبال بلوچ. حيدرآباد.

◉ 'سهڻي' ۾ ايڊيٽوريل ۽ جيڪي منجھ جهان پنهنجو مٽ پاڻ آهن. اها هڪ خوش آئين ڳالھ آهي تہ توڻ 'سهڻي'ءَ کي متوازن رکندو پيو اچين، جنهنجو ثبوت مُلي ندويءَ جو انٽرويو آهي ۽ جنهن ۾ توهان جهڙي جرئت سان سوال پڇيا آهن، جو ملي کي اهو چوڻو پيو تہ' آءُ ڪنهن صحافيءَ جي سامهون نہ پر عدالت ۾ بيٺو هجان.' سوالن جا جواب سڀ ڪوڙ ۽ منافقيءَ سان پريل ڏنائين، جنهن مان هنن جي سنڌين لاءِ ذهنيت پڌري ٿي پئي آهي. اعجاز جتوئيءَ جو انٽرويو ٻن بهترين هو ۽ اهو مڃٿو پوندو تہ انٽريو وٺڻ جو ڏانءُ اٿو، پڻي جي دؤر جي وزيرن جا انٽرويو يا مرحوم نسيم کرل کان نسيم کرل نمبر لاءِ انٽرويو ۽ امر جليل نمبر لاءِ امر

جليل جو انٽرويو وسرڻ جا ڪين آهن. توهان ڪي جس هجي جو سنڌ جي صورتحال کان واقف ڪندا پيا رهو، نه ته ڪي ليڊر ڪجهه پيا چون ته ڪي ڪجهه. جي اين مغل کي جس هجي افغانستان جو سفر بغير پئسن جو سير پيو ڪرائي.

- هاشم شورو. ڪوٽڙي.

◉ 'سهڻي' جو نومبر وارو شمارو مناسب وقت تي هٿن جي زينت بڻيو، ٽائيٽل حسب توقع نهايت بهترين رهيو. جنهن مان مهراڻ ماتريءَ جي ثقافت اپرندڙ چنڊ جيان مرڪي نروار ٿي انوپ رنگ چٽي رهي هئي، پورو پرچو مجموعي طور تي دلڪش رهيو. بااثر تخليقن جي هن مجموعي ۾ 'پنهنجي طرفان' صفحي ۾ سائين طارق اشرف صاحب جن جي نفيس قلم جي نرڙ مان اپريل جذبا سجيل ۽ جُڙيل احساس گلڙن جيان پاسيا. 'جيڪي منجهه جهان' ۾ ڪيل چٽاپيٽي، ۽ جائزو دل وٽان رهيو. ٽر، مسئلا ۽ عوامي دؤر ليک به قابل ذڪر چئبو. اعجاز جتوئي صاحب جن سان طارق اشرف صاحب جن جي ڳالهه ٻولهه به هڪ بهترين حصو رهي. خصوصي طور سنڌ ماتا لاءِ پاڻ جيڪي ڪجهه فرمايائون، سو بلڪل صحيح هو. ٻيو انٽرويو وصي مظهر ندوي جن جو هو، ماشاءَالله سندس احساس ڪيڏا نه سٺا چئبا، ڪين اها به خبر ناهي ته سنڌي عوام آمريت لاءِ ڪهڙيون ڪهڙيون نه عظيم قربانيون ڏنيون آهن، ٻيو سوال ضيا جي پٽ اعجاز الحق جي نظرين جو هو. جنهن جي باري ۾ سندس رايو ته 'انهيءَ جي نظرين کي پاڪستان جي بقا لاءِ بهتر ٿا سمجهون.' ان ڳالهه مان سنئون سڌو اهو تاثر مليو ته عوام لاءِ خاص ڪري سنڌين لاءِ سندن جذبا ڪيڏا نه سٺا آهن، بهرحال هر ڪنهن جي پنهنجي سوچ آهي، پنهنجو نظريو اهي. البت انٽرويو ۾ ڪي جواب بهتر به هئا. ◉ جي اين مغل جو سفر نامو نيڪ ناڪ پيو ٿو هلي. ◉ غلام نبي مغل صاحب جن جو ڪالم يڪ نعره حيدري هن رسالي جو هڪ تمام سٺو سلسلو آهي، هن ڀيري به تمام گهٽو وڻيو. ◉ ناول قيدي مناسب آهي. ◉ آرسي ۾ سحر امداد صاحب جن جون ڳالهيون، ۽ امداد حسيني صاحب جن جي شخصيت تي هڪ جائزو، آئٽم وڻندڙ رهيا. ◉نجم عباسي صاحب جن جي ڪهاڻي احمقپايون، تمام سٺي تخليق هئي، امر لغاري ۽ حق نواز سيماب سمون جون ڪهاڻيون به ٺيڪ ٺاڪ رهيون. ◉ شاعري به تمام معياري لڳي. امداد حسيني جو نظم، تاجل بيوس جي شاعري بيحد پسند آيون. باقي بمبئي ڊائري، ۽ ٽي-وي، او ٽي - وي بس وقت پاس ڪرڻ جهڙا سلسلا آهن. ◉محترم تاج جويي صاحب جي لکٽي محبت جا شاعر بيحد پسند آئي.... ◉توهان نون ليکڪن ۽ شاعرن کي جنهن خوبي ۽ محبت سان موقعو پيا ڏيو، حوصلا افزائي پيا فرمايو، تنهن لاءِ توهان کي مبارڪبادون قبولِ عرض هجن، ۽ گڏوگڏ شڪرگذاري جا ٻول به بي اختيار زبان ۽ دل مان اپرن ٿا. 'سهڻي' هڪ بهترين رسالو آهي، بلڪ منفرد انداز ۽ خوب صورت بااثر تخليقن جو مجموعو چئي سگهجي ٿو. ◉ شاعرن، ۽ ڪهاڻيڪارن جون رنگين تصويرون ڏيندا رهو مهرباني ٿيندي.

- محمد ايوب ڪوسو. ڄهڏو.

◉ سپ کان پهريائين 'جيڪي منجهه جهان' جي باري ۾ لکي رهيو آهيان. 'سهڻي بيورو' جو متوازن تجزيو تمام سٺو لڳو، پر ڪي الفاظ تجزيي ۾ تمام سخت لڳا. خاص طور تي اهو جملو ته 'اهي ٽرڙا ايترو وقت ماٺ رهن ها' غير مناسب لڳو. 'سنڌ لاءِ طوفان نوح' جيڪو 'جي-اين- مغل صاحب جي قلم مان نڪتل آهي. تمام سٺو لڳو، پر هن تجزيي ۾ هڪ ڳالهه سمجهه ۾ نه آئي، ته هڪ هنڌ مغل صاحب رقمطراز آهي. سپ کان افسوس ناڪ بيان سنڌ قومي اتحاد جي شريڪ چيئرمين ۽ هن وقت قومپرستن جي 'سپ کان وڏي نظريه دان ۽ قانون دان جناب عبدالحفيظ پيرزادي جو آهي... واهه سائين واهه! پيرزادا صاحب، توهان هڪ ڏک سان سنڌ ۽ پنهنجي جا ٽورا لاهي ڇڏيا....' وري مغل صاحب آخر ۾ جيڪي تجويزون ڏنيون آهن، انهن ۾ تجويزن نمبر (٦) ۾ لکي ٿو ته 'سنڌ اندر عبدالحفيظ پيرزادي، ممتاز ڀٽي ۽ يوسف لغاري جهڙن رهنمائن کي واپس آڻڻ جون ڪوششون ڪيون وڃن.' هڪ ئي تجزيي ۾ به متضاد ڳالهيون! مون کي ته سمجهه ۾ نه آيون. باقي جيڪڏهن مغل صاحب پاڻ وضاحت ڪري ته تمام سٺو ٿيندو. ◉اعجاز جتوئي صاحب کان طارق اشرف صاحب جو ورتل انٽرويو به سٺو لڳو. طارق اشرف تمام سٺا سوال جتوئي صاحب کان پڇيا. ◉مهاجر رابطه ڪائونسل جي صدر مظهر ندوي سان ڳالهه ٻولهه 'سهڻي' ۾ هڪ سٺي تبديلي آهي. ڇا ڪاڻ جو انهيءَ سان اسان کي مخالفن جي نظريي جي به ڄاڻ پوندي. ◉ 'ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾' جي-اين-مغل صاحب جي لکيل سفرنامي جي باري ۾ ائين ڪٿي لکان، ته اهو 'سهڻي' جي جان آهي، ته وڌاءُ ڪونه ٿيندو. هن سفر نامي جي هر قسط جو شدت سان انتظار رهندو آهي. جي اين مغل صاحب جي قلم ۾ عجيب رواني آهي. ڳالهه مان ڳالهه مغل صاحب ائين ڪڍندو ۽ ختم ڪندو آهي، جو اصل مزو اچي ويندو آهي. مغل صاحب کي اهڙي بهترين سفر نامي لکڻ تي منهنجي پاران وڌايون ڏيندا. ◉ 'يڪ نعره حيدري' غلام نبي مغل صاحب جو ڪالم پڙهي لِڱ ڪانڊارجي ويا. مغل صاحب هن ڪالم ۾ اذيتن جا اهڙا اهڙا قصا لکيا آهن، جو سمجهه ۾ نٿو اچي ته انهن تي ڪهڙو تبصرو ڪريان. 'آرسي' ۾ سحر امداد جي جوابن ڪو خاص تاثر نه ڇڏيو. ◉ ڪهاڻيون به بس مناسب هيون. ڊاڪٽر نجم عباسي صاحب جهڙي عظيم ڪهاڻيڪار کان اهڙي هلڪي ڪهاڻي جي توقع نه هئي. ◉ 'سچل صوفي لا ڪوفي' سدا نگاڻي 'خادم' جو لکيل هي مضمون تمام سٺو لڳو. ◉ 'ٽي-وي-او-ٽي-وي'، 'بمبئي جي ڊائري' ۽ 'فرح' بابت مضمون تمام سٺا لڳا.

- رميش ڪمار پرمائي. ٽنڊو الهيار.

◉ نومبر ٨٩ جو شمارو پڙهيم، تمام سٺو هو. پر هڪڙي ڳالهه پڙهي تمام ڏک ٿيو. ◉ مان اوهان ڏي پنهنجو ڪجهه تخليقون اشاعت لئه موڪليون هيون، انهن مان هڪڙو گيت اوهان نومبر جي شماري ۾ غلط نالي سان شايع ڪيو آهي، توهان پاڻ اديب آهيو، ۽ انهيءَ پيڙا جو اندازو لڳائي سگهو ٿا جنهن مان آءُ گذريو آهيان. گيت نومبر جي شماري ۾ صفحو نمبر ٤٧ تي 'علي دوست عاجز' جي غلط نالي سان شايع ٿيو آهي. مهرباني ڪري اها ڄاڻ ڊسمبر واري پرچي ۾ ڏئي ڇڏيو.

- جاني پيرزادو. روهڙي.

يار محمد شاهه

ٽي وي اوٽي وي

◉ سلور جوبلي: ٽي ويءَ کي پاڪستان ۾ وجود ۾ آئي ٢٥ سال ٿي گذريا. سلور جوبلي جي سلسلي ۾ اسلام آباد ٽيليويزن تان سمورن شعبن بابت ٢٥ سالن جي ڪارڪردگي باقاعده ڏيکاري وئي، جيڪو بہ رڪارڊ ٽي ويءَ جي لائبريري ۾ موجود هو ان مطابق پروگرامن جي ترتيب جوڙي وئي، آخر ۾، يعني آخري پروگرام ۾ ٣ سو کن سونا ٻلا ڏنا ويا. جنهنجي ڏيڻ يا ورهائڻ جو سلسلو مخفي هو ۽ ڪميٽي جو بہ نالو ظاهر نہ ڪيو ويو. بهرحال ان سلسلي تي جيڪو خرچ آيو ۽ جيڪا تنقيد اخبارن ڪئي، سا ڪنهن کان بہ لڪل نہ هئي. پر مونکي ذاتي طرح اهو ڏک ٿيو تہ جتي مالهين ۽ پٽيوالن کي سونا ٻلا ڏنا ويا، ات ڪراچي ٽي وي ۽ لوڪ پروگرامن جي سيوا ڪرڻ، ڪيترا فنڪار ۽ ڪيترا پروڊيوسر متعارف ڪرائڻ کان علاوه، ٽي وي جو وڏو ڪمائو پروگرام 'نيلام گهر' متعارف ڪرائڻ واري محنتي، مخلص ۽ ايماندار انسان عبدالڪريم بلوچ صاحب کي ڪوبہ ايوارڊ يا ٻلو نہ ڏنو ويو. اسلام آباد وارن جي اها ٻہ اکيائي سمجهہ ۾ نہ آئي. ◉ ڪراچي ٽيليويزن سينٽر، صوبائي پروگرام ۾ 'ڪنٺهار' نالي اهڙو پروگرام پيش ڪيو، جنهن ۾

ممتاز ڪنول، نور محمد لاشاري
۽ گلاب چانڊيو ڊرامي سوال

ڪجهہ اردو پروڊيوسر ۽ تمام سنڌي پروڊيوسر ۽ فنڪار شامل هئا. سواءِ انهن فنڪارن پروڊيوسرن جي، جيڪي اسلام آباد واري پروگرام ۾ سونا ٻلا ونڻ ويا هئا، جن ۾ محمود صديقي، شفيع محمد، هارون رند، سڪينا سمو، نور محمد لاشاري شامل هئا. محمد بخش سميجو، جنهن کي بهترين صوبائي ڊراما پروڊيوسر ڪرڻ جي سلسلي ۾ ٽي ڀيرا نامزد ڪيو ويو،

ريحانا اختر ۽ عبدالغفار ميمن
ڊرامي سوال ۾

ان کي بہ نظرانداز ڪيو ويو، ڪراچي تان جيڪو پروگرام 'ڪنٺهار' پيش ڪيو ويو، ان جو ڪمپيئر ممتاز مرزا هو، جڏهن تہ اسٽيج تي سنڌي پروگرام، فنڪارن، ۽ پروڊيوسر جو سرواڻ عبدالڪريم بلوچ صاحب، ۽ سنڌي ڪافي ڪلام جو عظيم سرمايو محمد جمن پڻ موجود هو، ان کان علاوه سنڌي موسيقيءَ جا 'چنڊ ۽ تارا' علڻ فقير، زرينہ بلوچ، سليمان شاهہ پڻ پنهنجي فن جي مظاهري سان محفل کي سنواريو. ممتاز مرزا صاحب، بلوچ صاحب سان جيڪا ڳالهہ ٻولهہ ڪئي ۽ فنڪارن کان انهن جي زندگيءَ بابت پڇا ڳاڇا ڪئي، ان لاءِ عرض آهي تہ اها بهترين هئي، پر محل موقعي مطابق نہ هئي. بلوچ صاحب پنهنجون سارونيون سٺايون ۽ فنڪارن پنهنجون طبيعتون ڏيکاريون. جڏهن تہ سنڌي پروگرامن ۽ ٽي ويءَ جي ٢٥ سالن جي ڪارڪردگي ۽ پروگرامن بابت گفتگو هئڻ گهرجي ها ۽ لائبريري مان نامور سنڌي ڊرامن ۽ ٻين پروگرامن جي ڪليڪشن هٿ ڪري، سڄي تاريخ ۽ سفر ڏيکاريو وڃي ها تہ ناظرين جو ذهني تسلسل قائم ٿي وڃي ها. پنهنجن پورهيت فنڪارن جي پورهي کان بہ واقف ٿي وڃن ها. بهرحال سڄو

Gul Hayat Institute

مزو منظور قريشيءَ جي اٿريءَ ۾ رکيل هو. تاڙين جي گونج ۾ هڪ شهنشاهه، شاهي انداز ۾ آيو ۽ عشق جي ڳالهه ڪري هليو ويو. واقعي هن سچ چيو ته هيءَ عشق ۽ جنون جي ڳالهه آهي، هن ۾ قرباني ڏيڻ وارا اڪيون پوري ٽپو ڏيندا آهن. ممتاز مرزا صاحب کي اها شاباس هجي، جو جنهن سيني جي سار لڌي ۽ سيني جي همت افزائي ڪئي. سهڻيءَ ۾ صفحا مخصوص آهن نه ته دل چئي ٿي ته سنڌي پروگرامن، سنڌي فنڪارن ۽ سنڌي ثقافت بابت سو ڪن صفحا لکي ڇڏيان.

◉ سوال: ناٽڪ رنگ ۾ بيحد مقبول ڊرامو رهيو. جيڪو شڪارپور پاسي جي اترادي ڳالهائيندڙ نوجوان ليکڪ آغا رفيق نيٽ لاڙي زبان ۾ خوبصورت انداز ۾ لکيو آهي. آءٌ ڊرامو ڏسڻ کان پوءِ اها راءِ ڏيندس ته ڪاش هي ڊرامو جاندار ڪهاڻي سميت ٢٠ کن قسطن تائين هلايو وڃي ها ۽ لکندڙ انهيءَ ماحول ۽ تحريڪ ۾ بيا به ڪيترا حل طلب مسئلا ڏئي ها. ڪهاڻي تمام مختصر ۽ ڪردار ۽ حصه تمام گهٽا هئڻ سبب، ڪهاڻيءَ جي تشنگي باقي رهي. اداڪاريءَ ۾ هرهڪ فنڪار موتيءَ داڻو هو. شهزادي، مشتاق جسڪاڻي ڪهاڻيءَ کي اڳتي هلائڻ وارا ڪردار پنهنجي خوبصورت اداڪاريءَ سان به ڊرامي جو اهم ۽ تفريحي حصو هئا. ساڳيءَ ريت گهرو ماحول ۾ 'ويڙهي' جا سيئي ڪردار پنهنجو مٽ پاڻ هئا. شبيران شروع واري قسط ۾ سيني کان وڌيڪ حقيقي انداز ۾ اداڪاري ڪئي، جڏهن ته اڳتي هلي هوءَ ڪردار ۾ سمايل نظر نه آئي. گل شريف، عبدالغفار ميمڻ، منظور مراد، ريحانه اختر، حسينه سمون، نجمه ٽالپر کان علاوه بين نون نوجوان اداڪارن، پنهنجن ننڍن ننڍن ڪردارن ۾ خوبصورت ۽ وڻندڙ اداڪاري ڪئي

محمد بخش سميجو ۽ سوال ڊرامي جا سيئي اداڪار

آهي. آخر ۾ ڊرامي جي پڇاڙي مڪ ڪردارن بابت ڪجهه چوڻ ضروري ٿو سمجهان. وڏيري جي ڪردارن ۾ عبدالحڪيم ڪوسي ۽ وڪيل جي ڪردار ۾ گلاب چانڊيو مناسب اداڪاري ڪئي، پر بنهي وٽ حقيقي اداڪاري ڪرڻ جي ڪوڙ گنجائش هئي، ڪٿي ڪٿي فلمي اداڪاري جي جهلڪ نظر آئي ٿي. بقول آغا رفيق جي ته آءٌ تسليم ٿو ڪريان ته اهو ڪردار فاضل راهوءَ جو ٿي آهي ته

شهزادي ۽ مشتاق جسڪاڻي ڊرامي سوال ۾

پوءِ ان ڪردار سان انصاف نه ڪيو ويو، ڇو ته فاضل سنڌ جو واحد عوامي ليڊر هو، جيڪو سنڌ جي ڪيترن مسئلن تي جنگ جوٽي بيٺو هو ۽ ڪيئن پيرا قيد ڪيو ويو هو. ڪيئن مسئلا حل ڪرائڻ ۾ ڪامياب ٿيو ۽ عوامي نيشنل پارٽي جي قائم ٿين تائين عوامي تحريڪ ۽ پليجو صاحب جي نظرين جي پرچار ۾ پنهنجو سمورو ست سيڙائي، سنڌ جو اهو عظيم ليڊر دنيا جي تاريخ تي ذوالفقار علي ڀٽي کان پوءِ، بهترين سنڌي ليڊر جو وڏو باب ڇڏي ويو آهي. محمد بخش سميجي سان همسفر پروڊڪشن تي اختلاف رهيو آهي. خاص ڪري منهنجي تنقيد اها هوندي هئي ته پاڻ وڏا سيٽ لڳرائيندو، پر رڪارڊ ڪرڻ لاءِ اداڪارن جا فقط ٽائيٽ ڪلوز پيو وٺندو، جڻ ڊرامو نه بلڪ مباحثه پيو رڪارڊ ٿئي. پر منهنجي اها شڪايت هن ڊرامي ۾ ڪنهن حد تائين دور ٿي، وڏن سيٽن جو هر زاويي کان رڪارڊ ڪرڻ، نوان 'موڊ' ايجاد ڪرڻ، آئوٽ ڊور خوبصورت، ۽ باهه لاءِ 'ٽيبل ورڪ' ڪرڻ، ميڪ اپ ۽ ڊريسون تجويز ڪرڻ، مطلب ته هن ڊرامي جي پروڊڪشن مان سميجي صاحب جي هدايتڪاريءَ ۾ پختگي ڏسڻ ۾ آئي. نون اداڪارن ۾ رشيد سومرو، مختيار سرهيو ۽ ٻارڙن مان ظفر ۽ عمران جسڪاڻيءَ کي به سٺا ڪردار مليل هئا، جن به تمام سهڻي اداڪاري ڪئي. ياد رهي ته ٻئي ٻار نامور اداڪار مشتاق جسڪاڻي جا فرزند آهن، جن مان ننڍو عمران اڳيئي 'رَسُ چَسُ' ۾ به جن وارو ڪردار ۽ بيا سنڙا ڪردار ڏاڍي خوبصورتيءَ سان ادا ڪري چڪو آهي. آءٌ دعوا سان چوان ٿو ته جيڪو اعتماد ان ٻار ۾ آهي، اهو ڪنهن وڏي ۽ سينئر اداڪار ۾ به نه هوندو. ڪئميرا کي ڪجهه نه سمجهڻ ۽ فورن هدايتڪار جي خيال تي عمل ڪرڻ اها تمام وڏي ذات آهي. آخر ۾ آءٌ سهڻيءَ طرفان سهڻي ڊرامي پيش ڪرڻ تي اداڪارن، ليکڪ ۽ پروڊيوسر محمد بخش سميجو کي لک لک واڌيون ڏيان ٿو. پر اهو به چوندس ته ڊرامي جي آخري قسط پرپور تاثر نه ڇڏي. جيڪا ڇڏڻ گهرجي ها. ◉ رَسُ چَسُ: جيئن جيئن هيءَ پروگرام عوام ۾ مقبوليت حاصل ڪندو ويو، تيئن تيئن ٽي وي انتظاميه هن پروگرام مان بيزار ٿيندي وئي. بند ته ڀي نه ماهي ۾ ٿي وڃي ها، پر ممتاز مرزا صاحب، جيڪو اسانجي

Gul Hayat Institute

سنڌي پروگرامن جو اسڪرپٽ رائيٽر کان علاوه مدد گار پڻ آهي. تنهن جي صلاح ۽ تعاون سان هي پروگرام ٽين تہ ماهي ۾ بہ هليو. بيدل مسرور صاحب کي 'شهر وفا' جي سلسلي ۾ شيخ اياز جو پروگرام رڪارڊ ڪرڻو هو. جيئن تہ اهو قومي نشريات جو پروگرام رڪارڊ ڪرڻو هو. ان ڪري بيدل صاحب رڪارڊ ٿيل خاڪن جي لاءِ ايڊيٽنگ جو ٽائيم نہ پي ڏئي سگهيو. نتيجي ۾ آخري ۴ پروگرام بيهر بحال ٿيل پروڊيوسر عبدالحق عظيم صاحب کي اقبال لطيف جي تعاون سان رڪارڊ ڪرڻ لاءِ چيو ويو. پاڻ سندس ماضيءَ واري دؤر ۾ ميوزڪ جا پروگرام ڪندو هو. بقول سندس، هڪڙي رات ١٦ گانا بہ رڪارڊ ڪيائين. پر جيئن تہ هيءُ مزاحيہ پروگرام سندس پهريون تجربو هو، ان ڪري هن صاحب وفا پٽي، قاسم، فاني، سحر قريشي کان ڪوڙ خاڪا ۽ گانا لکرايا. اهڙيءَ طرح نسرين ناز ۽ لطيف مني کي بہ بيهر گهرايو ۽ انور سولنگي ۽ مشتاق جسڪاڻيءَ کي بہ بيهر شامل ڪيو. اهڙيءَ طرح ڪاسٽ جي حوالي سان پروگرام ۾ بشيران، ريحانہ اختر، ريحانہ همداڻي ۽ ٻين ڇوڪرين جو اضافو پڻ ڪيو ويو. يار محمد شاه کي بلوچ صاحب هدايت ڪئي تہ جمهوريت جي هفتي ۾ جمهوريت جا خاڪا هلندا ۽ ناٽڪ رنگ ۾ ڪم ڪندڙ فنڪار رَسُ چَسُ ۾ ڪم نہ ڪندا. ڇو تہ ساڳيا فنڪار هڪ هنڌ سنجيده ۽ ٻئي هنڌ مسخرا سٺو نٿو لڳي. پر جڏهن عبدالحق عظيم صاحب کي اهي ٻئي ڳالهيون سمجهايم، تڏهن چيائين انهيءَ هفتي ۾ خبر نہ آهي ڇا مان ڇا ٿي وڃي. اهڙي طرح ٻيون ڪيتريون ڳالهيون ڪيس سمجهايم، پر مون سان بہ ها، هن سان بہ ها. نيٺ مونکي ڳالهہ سمجهہ ۾ نہ آئي، هن پروڊيوسر جي دل ۾ ڇا آهي ۽ ڪرڻ ڇا ٿو چاهي. اها سيني کي خبر هئي تہ پروگرام ڊسمبر ۾ بند ٿي ويندو، پوءِ بہ هو صاحب هر ڪنهن کي پيو چوندو، بلوچ صاحب پروگرام هلائڻ چاهي ٿو، پر يار محمد شاه ان کي بند ڪرائڻ لاءِ ڪوشش پيو ڪري. انهيءَ ڪري مون بلوچ صاحب کان، عبدالحق صاحب کان، ڪجهہ وقت لاءِ ڪلي موڪلايو. عبدالحق صاحب ٻين پروڊيوسرن، جن ۾ منظور مگسي ۽ بادل جمالي شامل آهن، انهن جي تعاون سان خاڪا ۽ گانا ريڪارڊ ڪيا، جن مان هڪ پروگرام ۾ هڪ خاڪو سحر قريشيءَ جو باقي يار محمد شاه جا لکيل هئا. نئين تبديليءَ سان پروگرام پنهنجي پسند جي معيار کي برقرار رکيو اچي. ◉ همرچو: جيڪڏهن شروع ۾ منظور قريشي فقط اداڪارن کي بطور مهمان گهرائڻ بدران، ٽي شعبہ منتخب ڪري ها ۽ مهمانن کي بہ پاڻ ۾ سوال پڇڻ جو موقعو ڏي ها، تہ هن پروگرام جو معيار آهستي آهستي گهٽجڻ بدران، وڌڻ لڳي ها. ڪاش ڪمپيئر ۽ پروڊيوسر ٽي ويءَ تان اهڙي قسم جا نشر ٿيندڙ بہ شاندار پروگرام 'اسٽوڊيو نمبر٢' ۽ 'مهمان خصوصي' بہ باقائده ڏسندا رهن، تہ هوند ڪين جديد اصلاحي صلاحون سندن ئي اداري مان ملي وڃن. همرچو ۾ جيڪو مهمان پهرين اچي ٿو، هنکي ڇاليهہ منٽ ماٺ ڪري ويهڻ جي سزا ٿي ملي. عاشق صاحب بہ سوال پڇڻ ۾ لاپرواهيءَ سان ڪم وٺي ٿو. مشتاق چنگيزي سنڌي فلمن جي ناڪاميءَ جو سڄو الزام ڏسندڙن تي هڻي ڇڏيو. پر عاشق صاحب ائين ڪونہ چيو تہ اڪثر سنڌي فلمون صفا واهيات هونديون آهن. آخر سنڌي ماڻهو اهڙيون واهيات فلمون ڇو ڏسن. يا ڪيهر شوڪت کان عاشق صاحب جو پڇڻ تہ اوهانجي ڊرامن جو مفهوم ڇا آهي. اهڙا سوال پڇڻ کان گريز ڪرڻ گهرجي. ◉ مخزن: هر پروگرام جو ساڳيو انداز، اسرندڙ ليکڪ ۽ شاعر شامل ڪرڻ سان ڏسندڙن کي ڪافي ٿڪائي چڪو آهي. جيڪڏهن هن پروگرام کي جاري رکڻو آهي، تہ پوءِ پروڊيوسر کي گذارش آهي تہ صبح واري ٽرانسميشن ۾ لاهور جو پروگرام البم ايندو آهي، ان کي ڏسي، شاعر جو ڪلام ڳارائيجي ۽ اهڙيءَ طرح افسانا نگار کي بہ ڪهاڻي ٻڌائڻ سان گڏ 'ويزئل' ۾ ڏنو وڃي، تہ مزوئي ٻيو نظر ايندو، ورنہ هن وقت اهو پروگرام فقط شريڪ ٿيندڙ ۽ دوست ئي ڏسندا هوندا. نصير مرزا صاحب جي ڪمپيئرنگ بہ شاناڻي هئڻ گهرجي. آرٽيفشل طريقي سان ڳالهائڻ يا هٿن جا ائڪشن سٺا نٿا لڳن، ڇو تہ هيءُ ادبي پروگرام آهي. ◉ جانگلوس: خير سان ١۴ قسطن ۾ وارثي جو وڇوڙو نظر آيو ۽ ٻڌن ۾ آيو تہ اڳتي جو هيرو نئون اداڪار شبير آهي. جڏهن تہ ١٢ قسط کان چوڌريءَ جي روپ ۾ محمود صديقي ۽ سندس نوڪر جي ڪردار ۾ ذوالقرنين حيدر پنهنجي فن جو مظاهرو شروع ڪيو آهي. ممڪن آهي تہ توڙ تائين يعني ٣٢ قسطن تائين ڪردار چانيل رهن. بهرحال هن قسطوار ڊرامي جي ڏسندڙن جو تعداد روزبروز وڌندو رهي ٿو. ڇو تہ هيءَ پروڊڪشن ذري گهٽ فلم جي پروڊڪشن نظر اچي ٿي ۽ هاڻ باقاعده ٽي وي فلم جي اثر هيٺ اچي رهي آهي. ◉ ان کان علاوه ٻين سلسلن ۾ مختلف اسٽيشنن تان مزاحيہ ڊراما 'هنسنا منع هي' پشاور تان، 'آ بيل مجهي مار' ڪوئٽا تان 'دلدل' ۽ لاهور تان 'فرد جرم' ڪو خاص تاثر نہ ڇڏي سگهيا آهن.

تڪڙيون خبرون.

◉ جنوريءَ کان شروع ٿيندڙ نئين تہ ماهي ۾ قاسم جلالي جو اڳ منظور ٿيل

آئيڊيو ، 'وقت ڪا آسمان' پيش ٿيندو ، جنهنجو ليکڪ طاهر شيخ آهي. خاتون پرڊيو سر رفعت همايون 'گجر' جي جاءِ تي 'لهوترنگ' نالي ميوزڪ جو پروگرام پيش ڪندي. شاعر صبا اختر ۽ موسيقي ظفر علي ڏيندو. 'آپ سي ڪيا پرده' اقبال لطيف پروڊيوسر ۽ ڪمپيئر 'آڏي دنيا' واري يوسف زليخا هوندي. هن پروگرام ذريعي هر دفتر ۾ ٿيندڙ بيقاعدگين ۽ رشوت وٺڻ کان علاوه سمورن ، غلط طريقن تان پردو کنيو ويو. سوال جي پڇاڻيءَ کان پوءِ هڪ ڊرامو طارق عالم ابڙي جو منظور مگسيءَ جو رڪارڊ ڪيل پيش ڪيو ويندو. ان کان پوءِ شوڪت شوري جي لکيل ڊراما سيريز 'ملڪيت' پيش ڪئي ويندي. جنهنجي رڪارڊنگ ۾ پورهيت پروڊيوسر فيض ٻگهيو مشغول آهي. لفظ پورهيت تان جن دوستن کي اعتراض ٿيو هو ، انهن لاءِعرض آهي ته فيض صاحب جو تعلق ڪڇي جي علائقي سان آهي ، ان لاءِ نوڪري ۾ به مزدور ٿو لڳي. جڏهن ته شهري پروڊيوسرن جي ڊيلنگ ڪاموري ڪي دٻدٻي واري هوندي آهي. ان ڪري پورهتي ۽ آفيسر جو فرق صاف ظاهر آهي. ملڪيت جي اداڪارن ۾ سڪينه سمون ، صلاح الدين تنيو ، فريد نواز بلوچ ، بينا ، بيدل مسرور ، يوسف علي ، اي آر بلوچ ، روشن عطا ، انور سولنگي ، قيصر نقوي ، منظور مراد ، ايم اي راجا ، غزل صديق ، نجمه ڪاوش ، سليم قاضي ، مجيد عابد ، عبدالغفور خاصخيلي شامل آهن. ان کان علاوه جي ايم ڪانفرنس کان پوءِ ٿي سنڌي ۽ اردو پروگرامن جي ترتيب ۽ ورهاست جو سر ڪيولر نڪرندو آهي. تيسين خبر نه آهي ته چا چا شروع ۽ نشر ٿي چڪو هوندو. آغا سليم به هڪ ڊراما سيريز لکي ڏني آهي ، جنهن کي شايد منظور قريشي پيش ڪري. پرائيويٽ پروڊڪشن جي سلسلي ۾ هيڊ ڪوارٽر جي سختيءَ کان پوءِ ، ڪجهه ٺاپر اچي وئي آهي. پر نئين چينل کلڻ کان پوءِ ممڪن آهي ته اهو سلسلو وري ٻيهر شروع ٿي وڃي. ٻئي طرف هندوستان وانگر پاڪستاني فلمساز ۽ هدايتڪار به ٽي وي لاءِ فلمي اداڪارن تي مشتمل ڊراما سيريز رڪارڊ ڪرڻ لاءِ تياريون ڪري رهيا آهن. اهو به ممڪن آهي ته جلد ئي پاڪستان ۽ هندوستاني اداڪارن تي مشتمل اهڙي ڪنهن سيريز بابت پاڪستان جي هڪ وڏي فلمساز اداري طرفان اعلان پڻ ڪيو وڃي. اڄڪلهه انڊين فلمن جي ويڊيو ڪيسٽن ۾ هندوستاني اداڪار پاڪستاني ڏسندڙن کي هم ڪلام ٿي اچڻ جي سلسلي ۾ ٻڌائين ٿا. جماعت اسلامي ، ۽ ٻين شرپسند ملن جي ڪري في الحال اهو پروگرام ڪينسل ٿي ويو. ڇاڪاڻ ته ملن جي نظر ۾ هن پروگرام سان اسلام ۽ پاڪستان کي خطرو هو. سنڌي فلم 'درياهه خان' جنوري ۾ رليز ڪرڻ جون تياريون ٿي رهيون آهن. اسدالله شاهه جي نئين رنگين سنڌي فلم 'جيئي لطيف' عيدالفطر تي ريليز ڪرڻ لاءِ تياري ڪندو. ٻيون به ڪافي سنڌي فلمون نهڻ جي تيارين ۾ آهن.

◉اُهو ماڻهو جنهن کي پنهنجا خيال ٻين تائين پهچائڻ جي قدرت آهي ، ته اُهو ماڻهو مري نٿو سگهي ، ڇو ته هُن جو جسم جيتوڻيڪ ختم ٿي وڃي ٿو ، پر هُن جا خيال لکن ماڻهن جي دماغن ۾ صدين تائين زنده رهن ٿا ۽ هُو پنهنجي زندگي خيالن جي زندگي وسيلي هزارها سالن تائين برقرار رکي سگهي ٿو.

سباش چندربوس

◉ڪڏهن به ڪا شيءِ ختم نٿي ٿئي ، ڪنهن ٻي شيءِ ۾ تبديل ٿي وڃي ٿي. خوبصورتي ، ياد ۾ ، ياد نغمي ۾ ، نغمو گونج ۾ ، گونج فضا ۾ ، فضا لهرن ۾ ۽ پوءِ لهرن کي ڪير ٿو مٽائي سگهي.

ڪرشن چندر

◉پل ته رُڪ شاعري ۾ گونجي ۽ جرڪي ، شاعر هڪ ويڙهاڪ هوندو آهي. جو ويڙهاند ۾ اڳواڻي ڪندو آهي.

هوچي منه

◉ سوشلزم ڪانسواءِ مُلڪ مان بدانتظامي ، رشوت ، نوڪر شاهي ۽ عام ڦرلٽ کي ختم ڪري نٿو سگهجي ، فقط سوشلزم سان ئي هر قسم جي ڀلائي حاصل ڪري سگهجي ٿي.

مولانا ڀاشاني

Gul Hayat Institute

سيد فدا حسين شاه

بمبئي ڊائري

سنڌي اداڪارا سنگيتا بجالاڻي.

◉ فلمي حلقن ۾ اڄڪلهه هيروئنز جو ذڪر گهڻو پيو هلي. دراصل سري ديوي، چانڊنيءَ جي ڪاميابيءَ کان پوءِ وري فارم ۾ اچي وئي آهي. ۽ حسب معمول نمبر ون آهي. هوڏانهن جتي ماڌوريءَ جون فلمون ڪامياب ويون آهن. اتي ڊمپل جون فلمون مسلسل فلاپ وڃي رهيون آهن. ڊمپل جيڪا نمبر ٽو هئي، انهيءَ بدران هاڻ ماڌوريءَ کي نمبر ٽو چيو وڃي ٿو. ۽ ان معاملي تي مسلسل بحث هلي رهيو آهي. پهلاج نهلاڻي جو خيال آهي ته " ڊمپل شروع کان مختلف رول ڪندي آئي آهي. جڏهن ته ماڌوري تازي اُڀري آهي. ۽ پروڊيوسرز ڊمپل جي مقابلي ۾ ماڌوريءَ کي ان ڪري سائن ڪن ٿا، ته ماڌوريءَ جو هر طرف چرچو آهي ۽ هُو جوان ڇوڪرن جي فيورٽ اداڪارا آهي، ۽ ٻيو ته سري ديوي جي معاوضي ۽ هوٽل چارجز کان بچڻ لاءِ به پروڊيوسر ماڌوريءَ کي سائن ڪن ٿا. تڏهن به اهو غلط آهي ته ڊمپل مقابلي مان خارج ٿي وئي آهي. ڊسٽريبيوٽرز ڊمپل جي فلم شوق سان وٺن ٿا. اها حقيقت آهي ته ڊمپل سان وڏي عمر جا هيرو سوٽ ڪن ٿا. جڏهن ته ماڌوريءَ سان هر عمر جو هيرو سوٽ ڪري ٿو." پروڊيوسر ۽ اداڪار راجن سپي چوي ٿو ته آءٌ ماڌوريءَ جو پهريون هيرو (فلم آوارا باپ) آهيان، ۽ ڊمپل منهنجي فلم 'شهزادي' جي هيروئن هئي. آءٌ پاڻيان ٿو ته ماڌوري پنهنجي ڪم سان وڌيڪ مخلص آهي. جڏهن ته ڊمپل لا پرواهه آهي. ۽ هوءَ پنهنجي فني ڪيريئر کي صحيح طور تي نٿي سنڀالي. ۽ هُن کي ڪو به فڪر نه آهي ته هُوءَ نمبر ون آهي يا نمبر ٽو به ڪٽنس وڃي پيو. جڏهن ته سري ديوي ۽ ماڌوري ڊانس ۾ مهارت رکن ٿيون، ۽ ڊمپل سٺي ڊانسر نه آهي." چنڪي پانڊي اها ڳالهه ڪئي ته "ڊمپل غلط فلمون سائن ڪيون آهن، جنهن جي ڪري هُن جو ڪيريئر خراب ٿيو آهي. تڏهن به ڊمپل ۽ ماڌوريءَ کي ڪمپيئر ڪرڻ ائين ئي نامناسب لڳي ٿو، جيئن ريکا ۽ سري ديويءَ کي ملائڻ، ماڌوريءَ لاءِ تيزاب پهرين نگينا ثابت ٿي هجي. تڏهن به ڊمپل ڊمپل آهي. ۽ هو هميشه بوبي ۽ ساگر جهڙيون فلمون پئي ڏيندي." جيڪي شيروف چيو ته "ڊمپل تمام گهڻي خوبصورت آهي. ۽ باصلاحيت پڻ آهي. جڏهن ته ماڌوريءَ ۾ به اهي خوبيون آهن. ڊمپل 'ڪاش' ۾ ساڙهيون پائيون تڏهن به سهڻي لڳي ۽ 'سڪا' ۾ ماڊرن ڪپڙن ۾ به سهڻي لڳي. ٻنهي جونالو خوب وڪامجي ٿو. ۽ ٻنهي جو پنهنجو اميج آهي. ڊمپل شينهڻ وانگر رعبدار ۽ تيز آهي. جڏهن ته ماڌوري هرڻيءَ جيان معصوم ۽ پياري آهي." راج ببر جو خيال آهي ته "ڊمپل بهترين اداڪارا آهي. ۽ هر قسم جو رول سهڻي نموني سان پرفارم ڪري ٿي. جڏهن ته تازو هڪ فلم شوٽنگ دوران مون ماڌوريءَ ۾ اها ڳالهه ڏٺي ته هُوءَ ڏاڍي حساس ۽ محنتي اداڪارا آهي. ۽ ٻئي سهڻيون به آهن، باقي ڊمپل کي ڪامياب فلمن جي ضرورت آهي."

◉ سونم 'ٽري ديو' ۽ 'مٽي اور سونا' جي ڪاميابيءَ کان پوءِ پنهنجي بهترين پرفارمنس ڪري وري اڀري آهي. ◉ 'چانڊنيءَ' وارو يش چوپڙا هڪ ٻي فلم جي پلاننگ ڪري رهيو آهي. جنهن ۾ اميتاڀ ۽ سري ديوي گڏ هوندا. ڪمل هاسن جيڪو مدراس جو نمبر ون اداڪار آهي، هڪ فلم جلد شروع ڪري رهيو آهي. جنهن ۾ اميتاڀ هيرو هوندو. ڪمل هاسن چيو آهي ته اها فلم اميتاڀ جي عام فلمن کان مختلف هوندي.

◉ ڪمي ڪاٽڪر جي نئين بواءِ فرينڊ شانتانيو، جيڪو پيشي جي لحاظ کان فوٽو گرافر آهي. چيو آهي ته آءٌ ڊسمبر جي آخر ۾ ڪميءَ سان شادي ڪندس. اها ڳالهه جڏهن ڪميءَ جي ماءُ ٽينا ڪاٽڪر کان پڇي وئي، ته هن چيو ته آءٌ ڪشانتنيو سان ڪڏهن ملي آهيان ڇا، جي مونکي خبر پئي ته هو واقعي منهنجي ڌيءَ جي لائق آهي." ان جو مطلب ٿيو ته پوڙهيءَ، ڌيئس جي اڳين عاشقن کي آزمايو هو. اهي عشق، جن ۾

Gul Hayat Institute

موهنش بهل، سنجي دت، ڊيني ۽ ٻنجو هئا، شايد پوڙهيءَ کي نہ وڻيا. ◉ مُکل آنند جي فلم 'اگني پٿ' ۾ اميتاڀ جو رول نيگيٽو هوندو. ٽن فلمن جي مسلسل ناڪاميءَ سان اميتاڀ تي ايترو اثر تہ پيو هوندو، جو هاڻ هو سوچي سمجهي فلمون سائن ڪري.◉ هوڏانهن من موهن ڊيسائي ۽ سندس پٽ ڪيتن ڊيسائيءَ، جنهن 'طوفان' ناهي، انهن ۾ جهيڙو جادوگر واري پروڊيوسر پرڪاش مهرا سان پيو هلي. دراصل يارهين آگسٽ تي طوفان جو پريميئر ٿيو. طوفان جي پريميئر جي دعوت پرڪاش مهرا کي بہ ملي. پرڪاش مهرا پنهنجي زال کي پريميئر ۾ شرڪت لاءِ ميٽرو سئنيما موڪليو. پر جيئن ئي 'طوفان' اسڪرين تي پڌري ٿي. پرڪاش مهرا جي زال جي دل ۾ بہ طوفان مچي ويو. هن جي دل چاهيو پئي تہ اڏامي گهر پهچي ۽ پنهنجي مڙس سان تيل ويڌن جو وچي ڪيس ٻڌائي. گهر پهچندي مائيءَ کي ڪاوڙ اميتاڀ تي پئي اچي ۽ ڊيسائي گروپ تي بہ. ڇو جو طوفان ۾ اميتاڀ اهوئي رول ڪيو هو، جيڪو جادوگر جو مرڪزي رول هو. پوءِ ڇا ٿيو؟ اهو هڪ الڳ قصو آهي. جادوگر ريليز ٿي. ماڻهن کي يقين ئي ڪونہ ٿئي آيو تہ جادوگر ان ساڳي پرڪاش مهراجي فلم آهي، جنهن مقدر ڪا سڪندر، هيراڦيري، پرورش، نمڪ حلال، ۽ شرابيءَ جهڙيون فلمون اميتاڀ سان گڏ ناهيون. جادوگر هڪ ٿرڊ ڪلاس فلم ثابت ٿي. پرڪاش مهراجي چوڻ مطابق جادوگر جو رول يارهن سال اڳ لکيو ويو هو، ۽ فلم ٺهڻ ۾ گهڻي دير ٿي وئي. جڏهن مون ٻڌو تہ اميتاڀ طوفان ۾ بہ جادوگر جو رول ڪري رهيو آهي، تہ مون اميت کان ان باري ۾ پڇيو تہ اميتاڀ چيو تہ طوفان ۾ هن جو رول هٿ جي صفائي ڏيکاريندڙ جو آهي. جڏهن تہ جادوگر جو موضوع ئي جادو آهي. تنهن ڪري مون مائنڊ نہ ڪيو. سليم خان بہ مونکي اهو ٻڌايو تہ اميت جو طوفان ۾ هڪ فٽ پاٿي مداريءَ جو رول آهي. جهڙو ڌرميندر 'سيتا اور گيتا' ۾ ڪيو هو. جيڪا سليم جاويد جي ڪامياب فلمن مان هڪ هئي. جڏهن طوفان ريليز ٿي تہ اهو مداريءَ وارو رول وڏي جادوگر جي رول ۾ تبديل ٿي ويو. آديتا پنچوليءَ چيو تہ "جادوگر کان وڌيڪ تہ طوفان ۾ جادو هو." ۽ جادوگر ان لاءِ ناڪام ٿي جو طوفان کان ٻہ هفتا پوءِ ريليز ٿي. دهليءَ ۾ تہ جادوگر جي پوسٽرن تي لکيل هو 'جادوگر ايندو طوفان کي مٽائڻ'. ۽ ائين هڪ جهڙن ڪردارن جي ڪري، باڪس آفيس تي ٻئي فلمون فلاپ ويون. مٿن. انهن ڏينهن جي شوٽنگ لاءِ نوَ مهينا پرڪاش مهرا کي سيڙهايو. ۽ گهڻو وقت لڳڻ ڪري بہ فلم ناڪام ٿي، مِٿن پرڪاش مهراجي ٻي فلم ساڌو سنت جا بہ چار ريل شوٽ ڪرايا، جيڪا هاڻ ٺهڻ بند ٿي وئي آهي. ساڌو سنت ۾ اميتاڀ بہ هيرو هو. پر پرڪاش مهراجي چوڻ مطابق تہ من موهن ڊيسائيءَ هميشہ هن لاءِ مسئلا پيدا ڪيا آهن. ٨١ع ۾ ڊيسائيءَ جي 'نصيب' ۽ پرڪاش مهراجي 'لاوارث' پيري بہ ائين ٿيو. 'نصيب' جي ريليز ٿيڻ جي تاريخ کان 'لاوارث' جي ريليز ٿيڻ جي تاريخ اٺ هفتا پوءِ رکي وئي. ۽ من موهن، پرڪاش مهرا کي پڪ ڏني تہ هُو ان تاريخ تي فلم ريليز ڪندو. وري نصيب پنج هفتا دير سان ريليز ڪئي وئي. ۽ ان جي ٽن هفتن کان پوءِ 'لاوارث' ريليز ٿي. اها سچوئيشن وري ٨٢ع ۾ ڊيسائيءَ جي ديش پريمي ۽ پرڪاش جي نمڪ حلال پيري دهرائي وئي. پرڪاش مهرا چوي ٿو تہ آءٌ ڊيسائيءَ جي سينيئر هئڻ ڪري عزت ڪريان ٿو، ۽ آءٌ ڪيس مَن جِي چوندو آهيان. ڪنهن زماني ۾ من جي، هڪ ننڍي ڊائريڪٽر سنتوش جو اسسٽنٽ هو. جتي ڪيس ڏيڍ رپيو پان سُپاريءَ جو، ۽ سٺ رپيا مهيني جو پگهار ملندو هو. ۽ آءٌ فلم کي اجان دير سان ريليز نٿي ڪري سگهيس، ڇو جو ڊسٽريبيوٽرز ڪيترا ئي لک سئنيما بڪ ڪرائڻ ۾ خرچ ڪري چڪا هئا. ۽ 'طوفان' جي پهرين ٻن هفتن ۾ سؤ سيڪڙو ڪمائي ٿي. پوءِ ٽئين هفتي ۾ پنجاهہ سيڪڙو تائين ڪري پئي. ۽ طوفان وري بہ جادوگر کان وڌيڪ ڪمايو. منهنجي فلم 'زنجير' جيترو ڊيسائي جي ڪنهن فلم بہ ڪونہ ڪمايو هوندو." اميتاڀ جي ڪاميابيءَ جي ڪهاڻي پرڪاش مهرا ٻڌائيندي چيو تہ "منهنجي فلم 'زنجير' کان پوءِ اميتاڀ نمبر ون ٿيو. ۽ هيراڦيريءَ دوران اميتاڀ فلم جا رشز ڊيسائيءَ کي ڏيکاريا ۽ پوءِ ڊيسائي هيراڦيريءَ مان اميتاڀ جو شرابيءَ وارو سين چورائي، امر، اڪبر انٿونيءَ ۾ بہ دهرايو. تڏهن ڊيسائي اميتاڀ

وڊيو ناڪ

◉ نومبر ۾ جيڪي انڊين فلمون وڊيو تي آيون آهن، انهن مان رڳو چار فلمون اهڙيون آهن، جن جو ذڪر ڪري سگهجي ٿو. انهن مان هڪ "قانون اپنا اپنا" آهي، جنهن جو ذڪر رڳو انهيءَ ڪري ڪرڻو پيو آهي تہ هن ۾ دليپ ڪمار آهي. نہ تہ فلم ۾ ڪا خوبي ڪانهي. ٻي فلم ٽري شاڪني (طوفان جي اک) آهي. ڪجھ وقت کان پارت ۾ آرٽ فلمون ٺهڻ گهٽجي ويون آهن. ڪافي وقت کان پوءِ ٽري شاڪني آئي آهي، جيڪا آرٽ فلم آهي. فلم ۾ چار مکيہ اداڪار آهن. نانا پاٽيڪر، الوڪ ناٿ، پلوي جوشي ۽ نتيش ڀڙدواج. هيءَ فلم عام پارٽي فلمن کان بلڪ مٿيل آهي. ڪهاڻي اڄ کان ٻہ هزار سال اڳ جي، مهاتماٻڌ جي ٻن پوڄارين ۽ نوجوان ڇوڪري ۽ ڇوڪريءَ جي ارگرد ڦري ٿي. موضوع ڀڪوان ٻڌ جي ڀڳتي آهي، جنهن کي Sex پنڪ تي ڪري. ناناپاٽيڪر ۽ الوڪ ناٿ جي اداڪاري سٺي آهي. باندوگوش جي ڊائريڪشن بہ تمام سٺي آهي، البت سنسڪرت جا تمام گهڻا لفظ هئڻ ڪري، ڊائيلاگ سمجھ ۾ گهٽ اچن ٿا. ٽئين فلم "سوائم" آهي، جنهن جو ڊائريڪٽر مهيش ڀٽ آهي. اها بہ بهترين فلم آهي، جنهن ۾ وحيده رحمان پنهنجي زندگيءَ جو يادگار رول ڪيو آهي. مهيش ڀٽ جي زال سوني رازدان ۽ مهيش آنند بہ پاڻ ملهايو آهي. فلم جو هڪ گانو وحيده پاڻ ڳايو آهي. ۽ چوٿين فلم آهي 'ديدي'. اها فلم دور درشن ناهي آهي ۽ فقط ٥٧ منٽن جي آهي. فلم جي هيروئن ديپتي نول آهي. سڄي فلم ديپتي نول ۽ سندس ننڍڙي ڀاءُ تي ٻيڌل آهي. ٻنهي سٺي اداڪاري ڪئي آهي. ديدي کي فلم نہ، پر ڊرامو سمجهي ڏسڻ کپرجي. بهرحال چڱي فلم آهي.

Gul Hayat Institute

ڪي ايرنڊي هيرو چوندو هو. ۽ اڄ هُو اميتاڀ ڪي پنهنجي ملڪيت تو سمجهي. ڊسٽريبيوٽرز بہ منهنجي فلم مان وڏيڪ ڪمائين ٿا. جيئن مون جادوگر ۵۵ لکن ۾ وڪي، جڏهن تہ ڊيساعي وارن ۵۷ لکن ۾ طوفان وِڪي. بهرحال جيڪي ٿيڻو هو، اهو ٿي ويو. تڏهن بہ مون من جِي ۽ ڪيتن ڪي 'جادوگر' جي پريميئر تي دعوت ڏني. پر هُو ڪونہ آيا." ◉ شيکر ڪپور 'دشمنيءَ' کان پوءِ 'چيمپيئن' ٺاهيندو. فلم 'ميرا پتي صرف ميرا هي' ۾ ريکا ۽ راڌيڪا جي مقابل جيتندر هيرو جو رول ادا ڪندو. ◉ تازو خبر پڌن ۾ آئي آهي تہ پروين بابي واپس انڊيا اچڻ جو سوچي رهي آهي. ◉ 'مهاسنگرام' جي پارٽيءَ ۾ آديتا گهٽن ڏينهن کان پوءِ زرينا وهاب سان آيو. زرينا 'طوفان' ۾ پنهنجي رول کان گهڻي خوش آهي. ۽ هُوءَ فلمن ۾ واپس اچڻ جو پلان ٺاهي رهي آهي. گووِندا هميشہ وانگر دير سان آيو. ڪيس ڪاري فل سوٽ تي زردي ٽائي پڌل هئي. گووِندا ۽ آديتا هڪ ٻئي کي ساراهڻ ۾ لڳي ويا. ونودڪنا کي ڊارڪ گاگلز اکين تي چڙهيل هو. ونودڪنا جنهن مهل گووِندا جي پر سان ٻيٺو تہ گووِندا کان ننڍو ۽ وڏيڪ فِٽ پئي لڳو. جنهن مهل ونودڪنا کي اچي فوٽوگرافرز وڪوڙيو، تہ آديتا بہ اچي سائس گڏ بيٺو. ٻي پاسي وري پرڪاش مهرا اچي بيٺو. شڪتي ڪپور جو نڪ مرڳو ٽئي ونودڪنا جي جام ۾ لڳو. جڏهن تہ سميت سهگل ونودڪنا جو پُڇ ٿي، هن جي پٺيان بيٺو. ◉ سٽي ڪاليج جي هڪ تازي فنڪشن ۾ چنڪيءَ لاءِ اهو ريمارڪ پاس ٿيو تہ "هو هر ڳالهہ ۾ خلل تو وجهي ۽ گهڻي ڏنگائي تو ڪري." تنهن تي ان ريمارڪ ڏيندڙ کي چيو ويو تہ "پلاحرڪت ڪندڙ هلندڙ شيءِ کي چنڪي ڪيئن تو روڪي." تہ اهو جواب مليو تہ منڊونا سندس مشهور گانو لائيڪ اَي ورجن ڳائڻ تڏهن کان بند ڪري ڇڏيو آهي. جڏهن کان چنڪي ميڊونا سان مليو آهي. هاڻ ميڊونا رڳو ڳائي ٿي "پاپا ڊونٽ پريچ." ◉ چنڪي 'خلاف' جي شوٽنگ دوران ريسلنگ ڏني ۽ همراه کي شوق چڙهيو ۽ 'خلاف' جي ڊائريڪٽر کي چيائين تہ مهيش آنند سان سندس لڙائيءَ وارن سينز ۾ ڪجھ گهٽا ٽونشا رکيا وڃن. ٻئي ڏينهن مهيش آنند سائس ريهرسل لاءِ تيار نہ هو. چنڪيءَ کي اهڙو جوش چڙهيو، جو اوچتو ڪٽي مهيش آنند کي ٽونشو هڻيائين. مهيش هٽي ويو. ۽ پنهنجو هٿ ڪٽي اڳيان ڏنائين. جيڪو ٽونشي جي لڳڻ سان ڪلهيٰ کان ڏار ٿي پيو. هاڻ ڪنهن ڊائريڪٽر گڙٻڙ ڪئي تہ چنڪي ان جو بہ ترت علاج ائين ڪندو. ◉ ڪليان جِي جي پٽ وِجو شاه، 'اوئي اوئي' جي ڪاميابيءَ جي خوشيءَ ۾ 'تيروپتي' جي مهرباني مڃڻ لاءِ پنهنجو مٿو گنجو ڪرايو آهي. ◉ نٽ راج اسٽوڊيو ۾ شڪتي سامنت پنهنجي فلم 'دشمن' جي شوٽنگ ڪري رهيو هو. جنهن ۾ مٿن ۽ منداڪني حصو ورتو. جتي منداڪنيءَ ٻڌايو تہ هن وٽ تمام گهٽيون فلمون آهن. (اميد تہ سڀ فلاپ وينديون) ۽ هُوءَ بہ شفٽ ڪم ڪري ٿي. سندس پيءُ سندس فنانشل مسئلا ۽ ڊيٽ پرابلم حل ڪندو آهي. جڏهن تہ سندس ماءُ هرهنڌ سائس گڏ هوندي آهي. هينئر هُوءَ مٿن، گووِندا ۽ آديتا پنچوليءَ سان ڪم ڪري رهي آهي. 'جنگباز' ۾ هن جي اداڪاريءَ کي ساراهيو ويو آهي. جڏهن تہ اميتاڀ سان ڪم ڪرڻ لاءِ سِڪي پئي. هن وٽ اميتاڀ جون سڀ فلمون آهن. جيڪي هُوءَ اڪثر ڏسندي رهندي آهي. جڏهن تہ رميش سپي هُن جو پسنديده ڊائريڪٽر آهي. هُن کي پڪ آهي تہ هوءَ هڪ ڏينهن رميش سپيءَ جي ڊائريڪشن ۾ ڪم ڪندي. ◉ رضا مراد جو پٽ علي، ريکا ۽ فقط ريکا سان شادي ڪرڻ چاهي ٿو. اها ڳالهہ رضا مراد ٻڌائي تہ هُو اٿندي ويهندي ريکا سان شادي ڪرڻ جا خواب تو ڏسي، ۽ تمام گهڻو سيريس آهي. ڇو جو ريکا وانگر ئي علي بہ سهڻو آهي. آخر پئان جو پٽ جو ٿيو. ۽ هينئر ئي اچي عشق تپايو اٿس. پر افسوس عليءَ جي عمر صرف چار سال آهي. ◉ آخري خبر اها آهي تہ ڪمل هاسن پنهنجي سپر هٽ فلم 'اپور وَاساگو دارگال' کي بمبئيءَ ۾ ٺاهيندو. ان فلم ۾ ڪمل هاسن ٽي رول هڪ پيءُ ۽ ٻن پٽن جو جا رول ادا ڪيا آهن. جن ۾ هڪ ڀاءُ ڇامڙو آهي. جنهن جو نالو 'اپو' آهي ۽ اهو مرڪزي ڪردار آهي. هاڻ اها فلم هنديءَ ۾ ڪمل هاسن ٺاهيندو تہ اها سڄي دنيا ۾ ڏني ويندي. ۽ ٿي سگهي ٿو تہ ڪمل هاسن کي وري هڪ ڀيرو بمبئي ۾، هندي فلمن ۾ ڪاميابي ملي وڃي. ان فلم کي هنديءَ ۾ ٺاهڻ لاءِ ڪمل هاسن کي پرڪاش مهرا، جيتندر، نڊياڊوالا بہ گهڻو زور ڀريو آهي. ڪاش دياوان، جيڪا ڪمل هاسن جي ڪامياب ترين فلم 'نياڪن' تان ٺاهي وئي هئي، ڪمل هاسن هجي ها تہ فلم ضرور ڪامياب وڃي ها.

◉انسانن جي وچ ۾ سچي محبت فقط تڏهن حاصل ٿيندي، جڏهن سڄي دنيا ۾ طبقاتي فرق جو خاتمو آندو ويندو.

مائوزي تنگ

◉دنيا جو پورهيت طبقو وڏي سورهيائي سان سرمايہ داري نظام کي ختم ڪرڻ لاءِ اُٿيو آهي. ظالم ۽ مظلوم جي وچ ۾ آخري جنگ شروع ٿي وئي آهي، هن جنگ ۾ غيرجانبدار رهڻ موت ۽ غداري جي برابر آهي.

رومن رولنڊ

◉پورهيو ڪندڙ طبقي جي حڪومت انسان ذات کي سرمايہ داري جي جُوا ۽ جنگ کان ڇوٽڪارو ڏياريندي.

لينن

Gul Hayat Institute

سنگيتا بجلاڻي

انڊين سنڌياڻي اداڪارا

اڄڪلهہ نئين [illegible]
آهي. سندس پرڪشش [illegible]
جو سندس مقبوليت جو گراف ڏينهن بہ ڏينهن بلند ٿيندو ويو. سنگيتا جو ڄم هڪ سنڌي گهراڻي ۾ ٿيو. ورهاڱي وقت سندس مائٽ سنڌ مان لڏي بمبئيءَ ۾ اچي رهيا. سنگيتا جو رجحان ننڍپڻ کان ئي فن جي دنيا ڏي هو. وقت گذرڻ سان گڏ سندس شوق بہ جوان ٿيندو ويو. سنگيتا مسلسل فن جي دنيا ۾ اچڻ لاءِ ڪوشش ڪري رهي هئي. نيٺ وِيڪو ٽوٿ منجن جي اشتهار ۾ سنگيتا کي چانس مليو. اهو اشتهار جڏهن دوردرشن تان ريليز ٿيو، تڏهن هر طرف سنگيتا جي حسن جي واهہ واهہ ٿي وئي. وِيڪو جو اهو اشتهار تقريبن هر فلم جي ويڊيو ڪيسيٽ ۾ بہ هوندو هو. ڪجهہ ٻيا اشتهار بہ سنگيتا کي مليا. ٽي وي ۽ ويڊيو ڏسندڙ لاءِ سنگيتا ماڊلنگ ۾ سپر اسٽار ٿي وئي. هو ڏانهن جي پي دتا پنهنجي ملٽي اسٽار فلم 'هٿيار' لاءِ رشي ڪپور جي مقابل ڊمپل کي سائن ڪيو هو، پر ڊمپل سان ڊيٽ پرابلم ٿي پيو. تنهن ڪري ڊمپل کي اهو رول مجبور ٿي ڇڏڻو پيو. ظاهري ڳالهہ آهي هڪ وڏي بينر جي فلم ڇڏڻ ڪري جتي ڊمپل کي افسوس ٿيو، اتي وري ٻين هيروئنن اميد ڪئي تہ اهو رول شايد ڪين ملي. جي پي دتا اوچتو فيصلو ڪيو تہ اهو رول سنگيتا ڪندي. اها ڇرڪائيندڙ خبر هئي. ان خبر سان ئي سنگيتا فلم اسٽار ٿي وئي. سندس ايڏا انٽرويو ۽ ايتريون ٽرانسپيرنسيون ڇپيون، جو هر ماڻهو ڪانئس ويڊيو ۽ ٽي وي ذريعي واقف ٿيڻ ۾ جي پٺتي هو، اهو بہ سنگيتا جي ذاتي ۽ فني زندگيءَ کان چڱي طرح واقف ٿي ويو. سنگيتا کان اهو بہ پڇيو ويو تہ هُو ماڊلنگ ۾ ٽاپ پوزيشن تي هئي، پوءِ آخر هن ڇو ڊمپل جو ڇڏيل رول قبول ڪيو. تنهن تي سنگيتا چيو تہ "فن جي دنيا ۾ مون کي اچڻو تہ هو. تنهن ڪري مون ڏٺو تہ نيڪ ناڪ رول آهي ۽ جي پي دتا جي ڊائريڪشن آهي، ان لاءِ مون رول قبوليو."

جڏهن کان سنگيتا جا انٽرويو اچڻ شروع ٿيا. تڏهن کان سندس نالو بنجو ۽ سلمان خان سان بہ مشهور ٿيو. سنگيتا بنجوءَ سان پنهنجي اسڪينڊل کي غلط ۽ ڪوڙ قرار ڏنو. جڏهن تہ سلمان خان سان پنهنجي افيئر جي هائو ڪار ڪيائين. سلمان خان رائٽر سليم خان جو پٽ آهي. ۽ راجشريءَ وارن جي ايندڙ فلم 'مين ني پيار ڪيا' ۾ هيرو اچي رهيو آهي. فاروق شيخ

Gul Hayat Institute

کان پهرين سنگيتا جي پوءِ سائن ڪيل فلم 'قاتل' هئي. جيڪا سنگيتا جي ريليز ٿيندڙ پهرين فلم هئي. جنهن ۾ سنگيتا جو هيرو آديتا پنچولي هو. 'قاتل' ڪاميابي تہ حاصل نہ ڪري سگهي پر تڏهن بہ سنگيتا کي خوبصورت اضافو چيو ويو. ڇو جو سنگيتا پنهنجو رول ڪاميابيءَ سان نڀايو. 'قاتل' جي فلاپ وڃڻ ڪري 'هٿيار' تي بہ اثر پيو. 'هٿيار' ۾ سنگيتا، رشي ڪپور جي مقابل بهترين پرفارمينس ڏئي پاڻ کي مڃايو. فلم جي هر سين ۾ سنگيتا ڊمپل جي ڪمي بخوبي پوري ڪئي. دراصل سنگيتا اهو ريمارڪ پاس ٿيڻ جو موقعو ڪنهن کي بہ ڏيڻ نہ ٿي چاهيو، تہ جي ڊمپل هجي ها تہ هن کان وڌيڪ سٺي پرفارمنس ڏئي ها. اها جي پي دتا جي بدقسمتي چئبي جو سندس تازي فلم 'بٽوارا' وانگر 'هٿيار' بہ فلاپ وئي. ۽ فلم جي فلاپ ٿيڻ جو ڪريڊٽ جي پي دتا کي مليو. جڏهن تہ اداڪارن جي پرفارمنس سهڻي هئي. سنگيتا کي بہ فلم جي فلاپ ٿيڻ جو گهڻو ڏک هو. ڇو جو هن هر سين تي تمام گهڻي محنت ڪئي هئي. سنجي دت جي بہ اداڪاري ڏسڻ وٽان هئي. جڏهن سنگيتا جي هٿيار سائن ڪرڻ تي فلم انڊسٽريءَ ۾ ڳالهيون هلي رهيون هيون، تہ راجيش کنا وري پنهنجي فلم 'جي شو شنڪر' لاءِ چنڪيءَ جي مقابل سنگيتا کي سائن ڪيو، تہ ماڻهن هلايو تہ سنگيتا هڪ تہ ڊمپل جو ڇڏيل رول ڪنيو ۽ وري راجيش جي فلم سائن ڪئي اٿس، جيڪو ڊمپل جو مڙس آهي. تنهن تي ڊمپل ٺي بيان ڏنو تہ هٿيار وارو رول نہ ڪرڻ منهنجي مجبوري هئي. باقي سنگيتا جي لاءِ مون کي ڪابہ شڪايت نہ آهي. 'هٿيار' جي ناڪام ٿيڻ سان سنگيتا جي فني ڪيرير تي تنقيد ٿيڻ لڳي. پريس مطابق تہ هُوءَ پنهنجو ڪو خاص اميج، بہ فلمن ذريعي ٺاهي نہ سگهي. تنهن تي سنگيتا چيو تہ "آءُ گهٽيون فلمون سائن پئي ڪريان. ۽ بہ فلمن مان ٺي منهنجي ڪيريئر جي خاتمي جو سوچڻ پريس وارن جي ڀُل آهي. تازو راجيوراءِ جي فلم 'تري ديو' جي سپر هٽ ڪاميابيءَ ڪري

ي فني سپورٽ ملي

ـ جو بہ هڪ الڳ مقام ٺهيو آهي.

ـري ديو' اها ملٽي اسٽار فلم آهي، جنهن کي خلاف توقع ڪاميابي ملي آهي. نہ تہ گذريل سالن ۾ ٺهيل هر ملٽي اسٽار فلم ناڪام وئي آهي. ان لاءِ 'تري ديو' جڏهن ريليز ٿي آهي، تڏهن ٺي هن فلم ڏسندڙن کي پڪ ٿي تہ فلم رڪارڊ توڙ بزنس ڪندي. ۽ ائين ٺي ٿيو. فلم ۾ سنگيتا جو هيرو جيڪي شيروف هو. فلم ۾ سنگيتا نہ فقط بهترين پرفارمنس ڏني آهي. پر ڊانس جو بہ مظاهرو قابل تعريف آهي. خاص ڪري شراب پي، پوءِ عليشا واري گاني تي سنگيتا جي پرفارمنس ۽ ڊانس ڏسڻ وٽان آهي. سنگيتا نہ فقط سٺي ڊانسر ۽ باصلاحيت اداڪارا آهي، پر حسين هئڻ کان سواءِ قداور بہ آهي. ان ڪري اها سنگيتا جي خوش قسمتي چئبي، جو هُو وڏي عمر جي هيروز سان بہ سوٽ ڪندي. جيئن اميتاڀ، جيتندر، ڌرميندر، ونودکنا. 'تري ديو' جي ڪاميابيءَ سان ٺي سنگيتا جو نالو راجيوراءِ سان ورتو پيو وڃي. جنهن لاءِ سنگيتا چيو تہ راجيو دوست تہ ٿي سگهي ٿو، باقي منهنجو افيئر فقط سلمان خان سان پيو هلي، ۽ اسين ٻئي فن ۾ پنهنجو نالو ٺاهي، پوءِ شادي ڪنداسين." تري ديو جي ڪاميابيءَ تي سنگيتا تمام گهڻي خوش ۽ مطمئن آهي. ان لاءِ چوي ٿي تہ "قاتل ۽ هٿيار جي فلاپ وڃڻ کان پوءِ منهنجي لاءِ اهو ريمارڪ پاس ڪيو ويو تہ هاڻ سنگيتا هلي نہ سگهندي. مون کي پڪ هئي تہ شروعات ۾ ئي ڪاميابي ماڻڻ ڏکي ڳالهہ نہ آهي. پر ان کي برقرار رکڻ ضروري آهي. ۽ مون تري ديو کان شروعات ڪئي آهي." سنگيتا جي اها ڳالهہ وزن رکي ٿي. جيئن منداڪنيءَ کي راج ڪپور 'رام تيري گنگا ميلي' ۾ متعارف ڪرائي آسمان تي پهچائي ڇڏيو. ۽ منداڪني پهرين فلم کان پوءِ Bound ٿي وئي. تہ هو هر فلم ۾ اهڙي پرفارمنس ڏي. نتيجو اهو ٿيو جو منداڪنيءَ جي هر فلم فلاپ وئي. ۽ هاڻ هُوءَ هڪ ناڪام هيروئن ليکي وڃي ٿي. ساڳي حالت عامر خان سان آهي. هاڻ هرڪو ڏسندڙ عامر جي فلم مان اها ئي توقع رکي ٿو تہ هن جي نئين فلم وڌيڪ مزيدار هجي. عامر بہ پوري

ڪوشش ڪري پيو. پوءِ بہ ان ۾ ڪو شڪ نہ آهي، تہ اها ڪاميابي ۽ عوام جي توقع مطابق پرفارم ڪرڻ، گهڻو ڏکيو ڪم آهي. جيئن ڪمار گورو بہ 'لو اسٽوري' جي ڪاميابيءَ کان پوءِ ان مرحلي مان گذريو. ۽ ڪامياب نہ ٿي سگهيو. سيني سپر اسٽارز دليپ ڪمار ۽ اميتاڀ، راجيش کنا، هيما، ريکا، سري ديو تائين پنهنجي ڪيريئر جي شروع ۾ فلاپ فلمون ڏنيون. سنگيتا جي ماڊلنگ ۾ مقبوليت ڪري، ڪيس اهو فائدو ضرور مليو، جو هٿيار ۽ قاتل جي ريليز ٿيڻ کان اڳ، ڪيس اين چندرا جهڙي ذهين ڊائريڪٽر سان گڏ فلم 'يوگنڌر' سائن ڪرڻ جو موقعو مليو. 'يوگنڌر' ۾ سنگيتا جو هيرو مٿن چڪر ورتي آهي. ان فلم جي سائن ڪرڻ سان ٺي شوٽنگ شروع ٿي. جنهن ۾ سنگيتا ۽ مٿن حصو ورتو. مٿن خود بہ سنگيتا جي گهڻي تعريف ڪئي. جڏهن اين چندر کان پڇيو ويو تہ هن سنگيتا جهڙي نئين ڇوڪري ڇو سائن ڪئي، تہ اين چندرا جواب ڏنو تہ "سنگيتا پهاڙي حسن جو ڀرپور نمونو آهي. ۽ سندس نقش اسڪرين لاءِ هر لحاظ کان بهترين ثابت ٿيا آهن. ان ڪري سنگيتا جي ڪشش مونکي متاثر ڪيو. سنگيتا ۾ اداڪريءَ جي صلاحيت بہ آهي. ان لاءِ 'يوگنڌر' لاءِ مون کي سنگيتا مناسب لڳي." 'سخي حاتم طائيءَ' ۾ سنگيتا جو هيرو جيتندر آهي. جڏهن تہ مهيش ڀٽ جي فلم 'جرم' ۾ سنگيتا جو مرڪزي ڪردار آهي. مينا ڪشي ۽ ونودکنا بہ فلم جا مرڪزي اداڪار آهن. مهيش ڀٽ جي ٻي فلم ۾ طلعت عزيز جي هيروئن بہ سنگيتا آهن. 'بي نقاب' ۾ سنگيتا جو هيرو سني ديول ۽ سنجي دت آهن. اين ٽي راماراؤ جي هڪ نئين فلم ۾ سنگيتا جو هيرو انيل ڪپور آهي. رمن ناٿ جي فلم ۾ ونودکنا، سنگيتا جو هيرو آهي.

ان کان سواءِ اميتاڀ ۽ سنگيتا جي هڪ فلم جي پلاننگ بہ هلي رهي آهي. سنگيتا کي اڃان سخت محنت جي ضرورت آهي. ڇو جو هڪڙي 'تري ديو' جي ڪاميابي ڪا حيثيت نٿي رکي. سنگيتا کي ڪجهہ اهڙين فلمن جي ضرورت آهي، جن ۾ هُوءَ اڪيلي هروئن ٿي ڪري پنهنجي پرفارمنس سان ڏسندڙن کي موهي، پوءِ ڪاميابي سنگيتا ڏانهن ڊوڙندي ايندي.

Gul Hayat Institute

بينڪرز ايڪويٽي لميٽڊ

نجي شعبي ۾ جديد ترين صنعتڪاري جي وڌندڙ ضرورتن کي پورو ڪرڻ جي بهترين صلاحيت جو حامل ادارو.

✓ مالي وسائل جي يڪجا فراهمي.

ڪنهن به صنعتي منصوبي جي سيني مالي ضرورتون هڪ هنڌ مهيا ڪيون وڃن ٿيون. ايڪويٽي ذريعي گهٽي ۽ ٿوري مدي وارا قرض، عبوري قرض، روان سرمايو، اجارو، ملڪي مشينري جي استعمال لاءِ رعايتي قرض، پرڏيهي مٽا سٽا واري ناٽي جا رعايتي قرض، انهيءَ ڪان علاوه گارنٽي ۽ حصن جي ضمانت جي سهولت به موجود آهي.

✓ وسيلن جو مضبوط بنياد

سرمايو، جيڪو اسٽيٽ بينڪ آف پاڪستان، قومي تحويل ۾ ورتل بئنڪن، بينڪنگ ڪونسل ۽ عام شهرين جو فراهم ڪيل،

سنڊيڪٽ سازي قومي تحويل ۾ ورتل بينڪن سان گڏ غير محدود ۽ بي مثال گڏيل سرمائيڪاري، قرضن جا وسيلا، اسٽيٽ بينڪ ڪان رعايتي قرضن ۽ مارڪيٽ زر ڪان هين قرضن جي سهولت، بيروني زرمبادلو. ايشين ڊيولپمنٽ بينڪ ۽ اسلامڪ ڊيولپمنٽ بينڪ جي مدد سان ايڪويٽي ۽ قرض جي سهولت.

✓ ماهرن جو عملو.

مختلف صنعتن جي گهڻ قسمي ضرورتن لاءِ بينڪرز ايڪويٽيءَ فني ماهرن جي هڪ ٽيم گڏ ڪئي آهي، جنهن ۾ ماليات، معاشيات، انجنيئرنگ، قانون، حساب داري ۽ ڪمپيوٽر سائنس جا ماهر شامل آهن.

✓ نتيجن جو اطمينان بخش رڪارڊ

فقط ۸ سالن جي ٿوري عرصي اندر بينڪرز ايڪويٽي سنڊيڪٽ ۱۴ ارب روپين ڪان وڌ، مالي مدد جا معاهدا ڪيا آهن. هن ۾ پوري ملڪ ۾ ڦهليل ۱۶۵ صنعتي منصوبا شامل آهن، جيڪي ٽيڪسٽائل، انجنيئرنگ، ڪيمياني مصنوعات، اليڪٽرونڪس، سيمنٽ وغيره جي شعبن متعلق آهن.

Gul Hayat Institute

BE بينڪرز ايڪويٽي لميٽڊ

ترقياتي وسيلن جي بينڪ

هيڊ آفس

پهرين منزل
اسٽيٽ لائف بلڊنگ نمبر ۲
ڊاڪٽر ضياالدين روڊ، ڪراچي.
ٽيليفون ۵۲۰۱۸۶ (چار لائينون) ۵۱۴۰۱۷
ٽيليڪس ۲۴۶۴۶ بي اي ايل ڪي آر بي ڪي

شاخون.

فيصل آباد
اسلام آباد
لاهور
ڪراچي
پشاور
ڪوئيٽا
حيدرآباد
ملتان

ويجهڙائيءَ ۾ کلڻ وارون شاخون.

راولپنڊي

بينڪرز ايڪويٽي بئرر سي او آئي ۽ گروپ سرٽيفيڪيٽ به پيش ڪن ٿا جيڪي اعليٰ متوقع منافعي ڪان علاوه سهولت سميت وڪري ڪرڻ جوڳو ۽ سٺي ءَ طور تي محفوظ آهن.